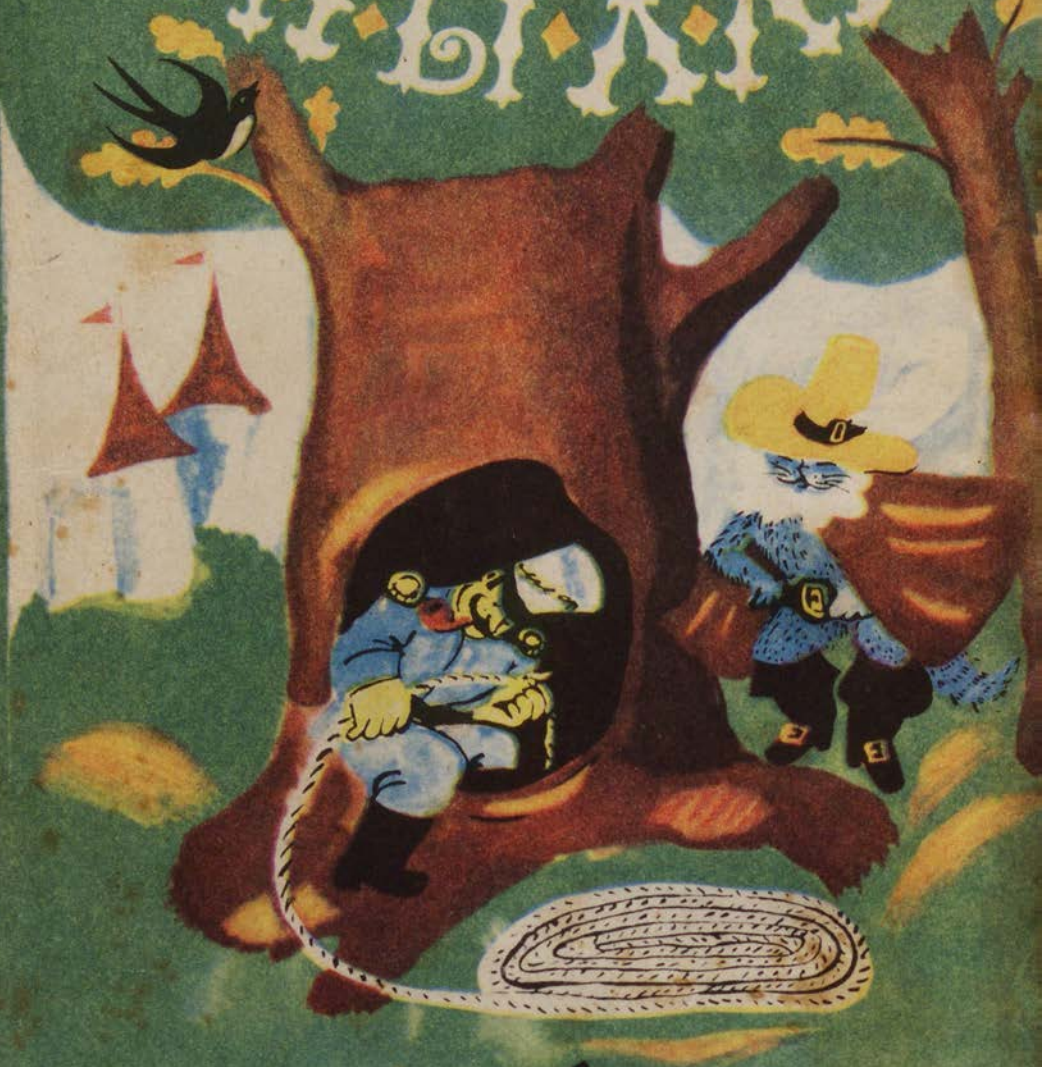

X
кнот. А. 63

Х. АНДЕРСЕН И Ш. ПЕРРО — БЕЛКА

X | 7
Кавз. А.63 Анд
Назы

73288

фюкд 2015

БАКЫ
КӘНЧЛИК
1987

Андерсен Н. Х. Перро Ш.

А 61 Нагыллар. Б.: Кэңчлик, 1987 — 264 сәһ.

Н. Х. Андерсенин Јарадычылыгы чохчәһәтлӣ вә чохсаһәлидир. Андерсенин дунја ушагларынын сонимли јазычысына чевирән долгун мәһалы, демократик руһлу нагыллары вә һекајәләри олмушдур. Бу нагылларда јазычынын иичә јумору, садә һисаплара бәсләдији бөјүк мәһәббәти, амансызлыга гаршы мүбаризәә чагырыш ајдын һисс олунур.

Шарл Перроја да дунја шөһрәти газандыран әсасән нагыллар олмушлур. Перро дунја әдәбијатында нагыл жанрынын бәнисә сајылдыр.

Н. Х. Андерсен вә Ш. Перроуну бу китаба даһия етдијимиз әсәрләрини ушаг вә јелијетмәләримиз бөјүк марагла охујачаглар.

4804010100
А М 653 (12)—87—е'лансыз

- X 1
© Ушагкәнчнәшр, 1949
© Ушагкәнчнәшр, 1956
© Кәнчлик, 1985
© Кәнчлик, 1987

ӨН СӨЗ

Бүтүн дунјада е'чазкар нагыллары, сөһрли рәвајәтләри вә һекајәләри илә бөјүк шөһрәт газанан мәшруһ Данимарка јазычысы Ханс Христиан Андерсен 1805-чи илдә апрел ајыны: 2-дә гәдим Оденсе шөһәриндә јохсул чәкмәчи аиләсиндә анадан олмушдур. Кичик Ханс 9 јашында икән атасы өлмүш вә о, палтар јумагла чөрәк пулу газанан анасынын һимајәсиндә, јохсуллаг ичә-рисиндә јашамышдыр. Дунјаја көзүнү ачандан бәри сәфаләт вә һагсызлыгла гаршылашан Ханс 14 јашында икән догма шөһәрини тәрк едиб, иш тапмаг вә чөрәк пулу газанмаг арзусу илә Данимарканын мәркәзи олан Копенһакен шөһәринә кетмишдир.

Јохсуллагуи бүтүн ачыларыны, ишсизлијин мүсибәтләрини, вар-лыларын касыблара гаршы амансыз мүнәсибәтләрини — бир сөвлә, капитализм дунјасынын дөзүлмәз дәһшәтләрини өз көзләри илә көрән вә бу ејбәчәрликләрә дәрин нифрәт бәсләјән кичик Ханс, сонралар бүтүн өмрү бөју белә һаллара гаршы мүбаризә апармышдыр. О, һәлә кичик јашларындан нагыллара, мүхтәлиф рәвајәтләрә бөјүк мараг кәстәрмиш вә јазычы олмаг арзусу илә јашамышдыр. Өзү кими сајсыз-һесабысыз јохсулларын һәјәтыны дәриндән өјрәнән, буржуа чәмијјетинин төрәтдији сонсуз изтирабларын вә фа-циаләрин ачысыны дадан Ханс Андерсен мәзлумлара, истисмар олунан халга дәрин мәһәббәт руһунда јаздыгы әсәрләрини 1827-чи илдән башлајараг дәрч етдирмәјә мүвәффәг олмушдур.

Һанс Андерсен илк әсәрләриндән башлајараг севилә-севилә охунмуш, чох кечмәдән бүтүн Данимаркада бөјүк шөһрәт газан-мышдыр. Лакин јухары тәбәгәләрин нүфузулу адамлары кәнч јазы-

чыны тэгиб етмэжэ, ону һэр васитэ илэ һөрмөтдэн салмага сәҗ кес-
термишләр. Бу тэгибләрден вә чәкишмәләрден јаха гуртармаг
мөгсәдилә о, дәфәләрлә сәҗәһәтә чыхмалы олмушдур.

Ону мәшһур «Чиркин өрдәк баласы» нағылынын јазычынын
шәхси һәҗатыны әкс етдирән бир әсәр кими јазылдығыны иддиә
едән тәдгигатчылар һеч дә сәһв етмишләр.

Кәнч јазычы сәҗәһәтдә оларкән бир чох өлкәләри, һәтта Афри-
каны кәзиб, орада јашајан мәзлумларын һәҗатыны өјрәнмиш, јох-
суллара гаршы ону мәһәббәти даһа да артмышдыр. О, Парисдә
мәшһур јазычыларла — һејне, һүго илэ көрүшүш, Балзакла сәһ-
бәт етмиш, Дума илэ биркә театра кетмишдир. Мачарыстанда дүн-
ја шөһрәти газанан бәстәкар Листин мүәллиф концертиндә иштирак
етмишдир. Лондонда Диккенсин шәхси гонағы олмушдур. Тәса-
дүфи дејилдир ки, Диккенс ону «дүнјанын ән көзәл нағылчысы»
адландырмышдыр.

Һ. Андерсенин харичи өлкәләрә сәҗәһәтләри ону һәм дә бир
јазычы кими јетишмәсинә вә пүхтәләшмәсинә бөјүк тәсир кәстәр-
мишдир. Дәрин һәҗати мүшәһидәләр, шаһиди олдуғу тәсирли һәди-
сәләр, әтрафда баш верән дәјишикликләр шәхси гајғылары илэ
тамамланмыш вә јени-јени әсәрләрин мөвзусу үчүн әсас олмушдур.
Буна көрә дә јазычы кетдикчә чох, асан, јахшы вә сүрәтли јазмага
башламышдыр. Мәсәлән, мәшһур «Бүлбүл» һекајесини бир күн
әрзиндә тамамламышдыр. Лакин о, һеч заман дәрһал чап олулмаға
чалышмамышдыр. Һәтта бир чох әсәрләрини јазыландан 20—30 ил
сонра чап етдирмишдир.

Һ. Андерсенин јарадычылығы чохчәһәтли вә чохсаһәлидир.
Ону еҗазкар гәләминдән «Импровизатор», «О. М.» (Оден мәһ-
бәси), «Јалһыз скрипка чалан», «Ики шаһзадә», «Олум ја өлүм»,
«Хошбәхт Пјер» кими һәлә өз сағлығында Авропа өлкәләриндә
дәфәләрлә чап олунараг кениш јајылан романлар, «Мүгәддәс Нико-
лај гүлләсиндә мәһәббәт», «Хошбәхтлик чичәји», «Илк ушаг» пјес-
ләри, «Гызылдан вә инчидән дә гијмәтән», «Оле Лукоје», «Кәнда-
лаш ана» комедијалары, «Чәһәннәмдән кәлән адам», «Тутгун һава»,
«Фыстыг ағачы» кими дәрин мәзмунлу, кәскин шәрләр, Авропа
өлкәләринә, АВИШ-а, Шимали Африкаја, кичик Асијаја вә башга
јерләрә сафәрләри әсасында јазылмыш, кичик Асијаја вә башга
ләри чыхмышдыр. Лакин она дүнја шөһрәти газандыран бу әсәр-
ләр дејилди. Ону дүнја ушагларынын севимли јазычысына чевирән
хаг јарадычылығындан истифадә едәрәк јаздығы долгун, мәналы,
ағыллы, демократик руһлу нағыллары вә һекајәләри олмушдур. Бу
нағылларын вә һекајәләрин мөвзусу хаг әфсанәләриндән, узун ил-
ләр апардығы ити һәҗат мүшәһидәләриндән, инсанлары тәмиз үрәк-
лә севмәсиндән, һуманист дүшүнчәләриндән јаранмышдыр.

Ону һекајәләриндә вә нағылларында әфсанәләрдән вә пәриләр-
дән данышыласа да, бүтүн буналар охучуја сәһрли тәсир бағышласа
да, јазычынын ичә јумору, садә инсанлара бәсләдији бөјүк мәһәб-
бәти, чәтинлијә дүшән зәһмәт адамларына көмәк әли узатмаг арзу-
су, һабелә амансызлыға гаршы үсјан, јалтагларә, зүлмкарларә, ики-
үзүләрә вә башга мәнфи һалларә гаршы мүбаризә чағырышы
ачыг-ајдын һисс олуноур. Бу әсәрләрдә инсан ләҗәгәтини алчалдаи
тәһкимчилик гурулушу лаға гојулур, истисмарчылар гагчыланыр,
онларын ејбәчәр сурәтләри јарадылыр. Зәһмәт адамларына бөјүк
мәһәббәт, хејирхаһлыг, нәчиблик, чәсарәт тәрәннүм олуноур. Јазы-
чынын әсәрләриндә әсас мөвзу инсана мәһәббәтдир, гара гүввә-
ләрә, бәд әмәлләрә гаршы мүбаризәнин тәнтәнәсидир.

Һанс Андерсенин әсәрләриндә тәсвир олунан бүтүн чансыз әш-
јалар охучу илэ дил ачыб данышыр, сон мәгамда шәр гүввәләр үзә-
риндә гәләбә чалмагда инсана әлиндән кәлән көмәји әсиркәмир.
Беләликлә, нағылларда, һекајәләрдә тәсвир олунан һәр бир әшја,
һәр бир һејван, гуш, күл-чичәк нәчиб инсан фәалијәтинин бир
һиссәсинин рәмзинә чеврилар.

Охучу бүтүн буналары мүәллифин тәхминән гырх ил әрзиндә
јаздығы һәр һансы бир һекајәси вә нағылы илэ таныш олдуға
ајдын көрүр вә дәрк едир. Ән кениш јајылан «Бүлбүл», «Су пәри-
си», «Чиркин өрдәк баласы», «Галај әскәр», «Мүрвәр ана», «Јуху»,
«Вәһши гу гушлары» әсәрләри бу чәһәтдән хүсусилә сәчијјәвидир.
Бу әсәрләрин бир чохунда һәм дә јазычынын шәхси һәҗаты тәсвир
олунмушдур. «Донузотаран», «Чобанјастығы», «Нохуд үстүндә
јатан шаһзадә гыз», «Истәклиләр», «Ушагларын сөз-сөһбәти»,
«Балача Тук», «Јол јолдашы» кими нағылларын өз марағлы образ-
лары, фолклор әдәбијәти мөхсус садәлији вә чанлылығы илэ
охучуда бөјүк мараг доғурур. Һ. Андерсен әсәрләринин, хүсусилә
һекајәләринин вә нағылларынын дүнја әдәбијәти дахил олмасы-
нын сирләриндән бири дә будур ки, онлар бәшәри дүјгуларла вә
һиссәләрә олдуға зәнкиндир. Садәлик, нәчиблик, хејирхаһлыг,
зәифләрә көмәк кәстәрмәк вә онлары горумаг јазычынын әсас иде-
јаларыны тәшкил едир.

Андерсенин тәсвир етдији мүсбәт гәһрәманлар севилмәжә вә
тәғлид едилмәжә бүтүнүклә ләјигдирләр. Охучу бу сурәтләрдән
чох шеј өјрәнә билир. О, бүтүн әсәрләриндә гочағлығы, чәсарәтли-
лији, икидлији тәлгин едир, инсана бәдбәхтлик кәтирән бүтүн шәр
гүввәләрә гаршы исә дәрин нифрәт һисси ојадыр.

Бүтүн бу јүксәк кејфијәтләринә көрә ону әсәрләри дүнјанын
онларла дилинә тәрчүмә олуноуб, јүз дәфәләрлә нәшр едилмишдир.
Үмумдүнја Сүлһ Шурасынын гәрары илэ Һ. Андерсенин анадан
олмасынын 150 иллији бүтүн дүнјада кениш гејд олуномушдур.
1967-чи илдән башлајараг јазычынын анадан олдуғу 2 апрел күнү

Бейнәлхалг ушаг китабы күнү кими бајрам едилр. Јазычынын анадан олмасынын 170 иллижинин вә вәфатынын 100 иллижинин тамам олдуғу 1975-чи ил исә Үмүмдүнја Сүлһ Шурасынын гәрамы илә Андерсен или е'лан олунмушдур.

Һанс Андерсенин әсәрләри Азәрбајҗанда да кениш јајылмышдыр. Һәтта онун нағылларындан ајры-ајры парчалар ашағы синиф шакирдләринин дәрсликләринә дә дахил едилмишдир. Бүтүн дүнјанын ушағлары кими республикамызын кичик јашлы охучулары да бөјүк сәнәткарын өлмәз әсәрләрини севә-севә охујур, онлардан нәчиблик, хејирхаһлыг, достлуғ, јолдашлыг вә чалышганлыг өјрәнирләр.

***

Дүнја ушаг әдәбијјатында ән танынмыш вә ән севимли сәнәткарлардан бири олан франсыз шаир вә тәғидчиси, франсыз академиясынын үзвү Шарл Перро әдәбијјата кәскин мүбаризә вә чопшун јадаычылығла башламышдыр. О буржуа-мәмур аиләсиндә доғулуш, тәһсил вә ихтисасына көрә һүгүгчу олса да, әсл һәјәт јолу әдәби јадаычылығ олмушдур.

Јадаычылыға истәр шифаһи, истәр јазылы әдәбијјатын ән асан көрүнән, ән популар, амма әслиндә ән чәтин саһәси олан нағыл жанры илә башламышдыр.

Нағыл, мәлум олдуғу кими, та гәдим заманлардан бүтүн халғларын шифаһи јадаычылығында — фолклорда олмуш, вар вә инди дә јашамағда вә јаранмағдадыр.

«Бири варды — бири јох...»
Дүнјада елләр дә чох,
Өлкәләр, дилләр дә чох,
Һәр өлкәнин өз ели,
Һәр бир елин өз дили,
Һәр дилин өз нағылы...

Халғларын аталар сөзләриндә, тапмачаларында вә башга ел јадаычылығында бир-биринә јахынлыг, бәнзәјиш, һәтта ејнилик олдуғу кими, нағылларда да ејни сүжәтә, мәзмуна, һәтта талеләри бир-биринә чох бәнзәјән гәһрәманлара да раст кәлмәк мүмкүндүр.

Бүтүн халғларда олдуғу кими, франсызларын да Шарл Перродан әввәл һәм шифаһи, һәм јазылы нағылы вар иди.

Анчаг бунула бәрәбәр, бүтүн дүнјада әсл бәдн-әдәби нағыл жанрынын баниси — јадаычысы Перро сајылыр. Чүнки о, һәммин жанры демәк олар ки, јенидән јаратмыш, һәм дә бунун уғрунда чәтин мүбаризә апармалы олмушдур.

Перронун јашадығы дөврә (1628—1703) Франсада һәлә «гәдимчиләр»лә «јеничиләр» арасында сәнәтин һәр саһәсиндә гызғын

мүбаризә кедирди. Мәлум олдуғу кими көһнәликлә јенилијин мүбаризәси даимидир; бу да мәлумдур ки, һәмишә дә јенилик ичтимаи һәјәтда ингилаблар, сәнәтдә дә јүксәк идеја мәзмуналу бәдн-әсәрләрә үстүн кәлмишдир.

Бәдн-әдәбијјатда јенијетмә вә кәнчләр үчүн јазылан әсәрләрдә бәдн-әдәбијјатда јанашы илк нөвбәдә өјрәдичилији, һәјәт һағгында билик — мәлумат вермәји, тәрбијәвилији үстүн тутан Шарл Перро әсәрләри јахшы анлашылан, ајдын, ојнаг вә тәбии бир дилдә, һәјәти, бир сөзлә һәм тәрәфиндән анлашылан бир үслубла јазылмасыны, јәни әдәбијјатда хәлгилик тәләб едирди. «Гәдимлик» тәрәфдарлары иса, «классиизм» ады алтында халғдан узак, анлашылмаз бәр-бәзәкли, тәмтәрағлы үслуб үзәриндә тәкид едирдиләр. Тәбиндир ки, әсәрләрини халғ үчүн, хүсусән ушаг вә јенијетмәләр үчүн јазан сәнәткар, о чүмләдән Перро бунула разылаша билмәзди. Перронун бәдн-әдәбијјатдан тәлимилик (охучуларә һәм дә мүәјјән дәрәчәдә билик вермәк) вә тәрбијәвилик тәләби, бәдн-әдәбијјатын елм вә мәдәнијјәтин тәрәғгисиндә ролу вә вәзифәси һағгындакы фикирләри о заманкы франсыз маарифчиләри арасында да дәрин рәғбәт газанмышды. Дәбдәбәли сарај үслубунда јадығы кинајәли — аллегорик поемалары илә дә рәғибләригә истәһза едирди.

Анчаг Шарл Перроја әсл гәләбәни вә дүнја шөһрәти газандыран, әлбәттә нағыл жанрында јадығы бәдн-әсәрләри олмушдур: «Анам Газ хатунун нағыллары вә ја кечмиш заманлардан ибрәтлә әһвалат» (бура сәккиз ардычыл нағыл дахил иди — 1697) Перро һәммин китабы оғлу Дарманкурун ады илә нәшр етдирмишди.

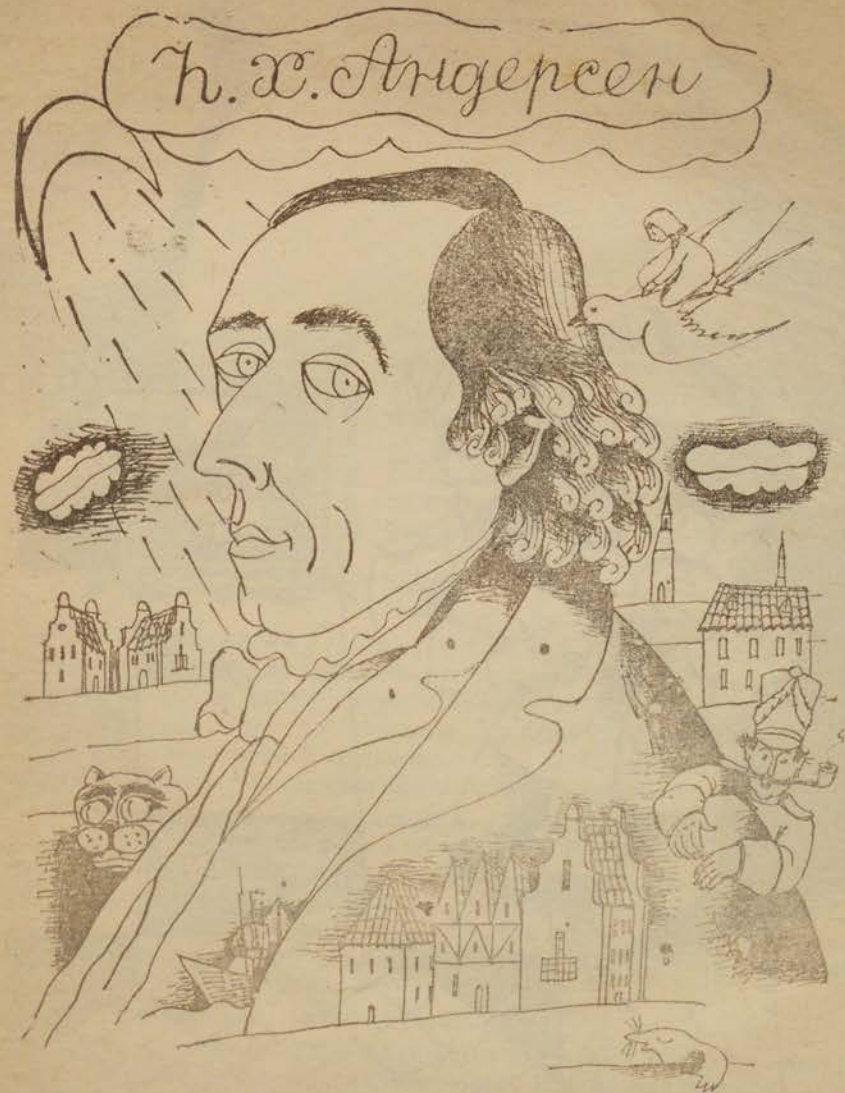
Перро беләликлә халғ нағыллары әсасында, хәлгилик принципи үзәрә, бу үслубла јаранан әсәрләри — нағыл жанрыны антик ән-әнәбазлыға гаршы гојмағла «тәғдирәләјиг ибрәтли, әхлағи-тәрбијәви» әсәрләр јаратмағла халғ нағылларынын «түкәнмәз бир ше' әзи-вәси» олдуғуну һәм иддиә, һәм сүбут етмиш, һәм дә нағылы үмумијјәтлә јазылы бәдн-әдәбијјатын жанрлары сырасына дахил етмишдир.

Беләликлә, о, нағыл тимсалында үмумијјәтлә ше'рин — әдәбијјатын демократлашмасына вә дөврүнүн франсыз әдәбијјатында бу жанрын инкишафына хидмәт етмишдир. Онун өзүнүн вә ардычыларынын јадаычылығлары сәјәсиндә бу жанр (әдәби-бәдн-нағыл) сонралар даһа кениш јајылараг үмумдүнја әдәбијјәти газанмышдыр: «Гырмызы папаг», «Чәкмәли пишик» вә саир бу китаба дахил олан әсәрләри бүтүн дүнјада ушаг, јенијетмә вә ата-аналарын, һәтта демәк олар ки, һамынын дәфәләрлә севә-севә охудуғлары әсәрләрдир. Бу әсәрләргин бир чохунун мөвзу вә мәзмуналары үзәрә опера, балет, рәссамлыг әсәрләри, кино, мултипликасија филмләри вә диқәр јени-јени әсәрләр јаранмыш вә јаранмағдадыр.

Шарл Перронун жардычылыгынын эң мүнүм мөһөтлөрүндөн бири да будур ки. о жалпыз кениш охучу күтлөлөрүнүн дэрин рэгбэт вэ мөһөббөтүнн газанмагла галмажыб, һәм дэ бир чох халгларын сәһәткарларына мүсбөт тә сир көстөрмишдир.

Шарл Перронун ушаг вэ женијетмөлөрүмизэ төгдим етдијимиз нағыллары бөјүк мараг вэ диггөтлө охуначаг, һәм охучуларымыз, һәм дэ јазычыларымызда бәдин әдәбијјатын бу жанрына рэгбөт вэ мөһөббәти артырачаг, јени-јени көзәл әдәби нағылларын јаран-масына да көмөк едәчәкдир.

МИКАЈЫЛ РЗАГУЛУЗАДА
Ф. МӘММӘДОВ,
педагожи елмаар намизәди

НАҒЫЛЛАР ВӘ РӘВАЈӘТЛӘР

БҮЛБҮЛ

изэ нагыл етмәјә һазырладығым әһвалат узаг вә гәрибәликләрлә долу олан Чин мәмләкәтиндә баш вермишиди. Орада чоһ бөјүк бир сарајда Чин падшаһы јашајырды. Падшаһын сарајы көзәлликдә мисилсизди, сарајын диварлары елә бир зәриф вә назик фарфордан иди ки, баһанда куја јүнкүл бир күләк әсмәсинә белә давам етмәзди.

Сарај әтрафы бөјүк вә көзәл бир бағ иди ки, мисли дунјада јох иди. Һәр јана баһырдын рәнк-арәнк чичәкләр иди; гырмызы, ағ, сары. Чичәкләрин әтриндәи адам аз галырды биһуш олсун. Чичәкләрин ән көзәлләринин будағындан гумровлар асылмышды. Күләк әсдикдә гумровларын сәси бир-биринә гарышыр, көзәл бир мусигипәрдазлыг әмәлә кәлирди. Хүләсә, падшаһын бағы беһиштә бәрабәр иди.

Бу кениш бағын ајағы јашыл дәрја кәнарында дуран мешәјә дајанырды. Бу мешәдә битән ағачларын биринин дәниз үстүнә сәрилмиш будағында бир бүлбүл јува тикмишиди. Һәр ахшам күн гүруба јакынлашан заман бүлбүл јувасындан чыхыб башларды охумаға. Оун көзәл вә күмүш тәк сәси бүтүн мешәјә јајылырды, белә ки, балыг овуна чыхан балыгчылар ишләрини бурахыр, бүлбүлүн нәғмәсинә гулаг асыб дејирдиләр:

— Пәрвәрдикара, нә көзәл сәси вар.

Гоншу мәмләкәтләрдән падшаһын шәһәринә кәлән сәјјаһлар көзәл сарајын вә бағын тамашасындан чоһ һејран галырдылар. Амма бүлбүлүн нәғмәсини ешитчәк дејирдиләр: «Бу, көрдүјүмүзүн һамысындан көзәлди». Сәјјаһлар вәтәнләринә адәт едәндән сонра Чин мәмләкәтиндә көрдүкләрини нагыл едән вахт, габагча бүлбүлдән башлајырдылар вә дејирдиләр: «Бу гуш бир е'һаздыр. Биз өмрүмүздә белә гуш көрмәмишидик».

Кими булбулун адына китаблар баглайыр, ше'рлэр жазыр, дәрја кәнарында, мешәдә сакин булбулду тә'риф едирдиләр.

Бу китабларын бири бир дәрфә падшаһын әлиһә кечди, тахт үстүндә әйләшиб өз сарајынын тә'рифини охујурду вә чох да бә-јәниб фәрәһләһирди. Бирдән падшаһын нәзәри бу јерә чатды: «Амма орадакы булбул һәр бир шејдән көзәлдир». Падшаһ тәәччүбә кәлиб өз-өзүндән сорушду: «Бу сөзләр кимин һаггындадыр. Бу нечә гушдур ки, мәним бағымда сакиндир, һамы ону тә'риф едир, амма мән онун сәсини бир дәрфә дә олсун ешитмәмишәм». Падшаһ гејзлә әмр етди ки, баш вәзири онун һүзуруна кәтирсинләр. Елә ки вәзир даһил олду, падшаһ деди:

— Белә ма'лум олду ки, мәним мәмләкәтпмдә бир әчаиб гуш вар ки, адына булбул дејирләр, өзкәләр онун һаггында китаблар жазырлар, һәтта белә жазырлар ки, Чин мәмләкәтиндә әкәр көзәл бир шеј вар исә, о да булбулдур; нечә ола биләр ки, белә әчаиб гушдан мән падшаһын хәбәри оламасын?

Вәзир диз үстә дүшүб әрз етди ки, мән бу гушун һаггында әввәлиһи дәрфә сөз ешидирәм, јәгин о гушун сараја кәлдији олмајыб. Падшаһ даһа да гејзә кәлиб бујурду:

— Мән әмр едирәм ки, һәмән гуш бу күн ахшам сарајда олуб, мәним һүзурумда охусун, кедии һарада исә ону тапыб кәтирин!

Вәзир «итаәт едирәм» дејиб, баш әјиб чыхды. Заваллы билмирди ки, гушу һарадан тапмаг мүмкүндүр. Чүнки һәинки вәзир, һәтта бүтүн сарај әмәләси гушун варлығыны билмирди. Әмәлә чох фикир едәндән сонра белә гәт етдиләр ки, китабларда жазылан һамысы јаландыр вә Чин вилајәтиндә белә бир гуш әсла јохдур.

Вәзир дүбарә падшаһын гуллуғуна гајыдыб, торпаға дүшүб әрз етди:

— Ә'лаһәзрәт! Сиз китабларда жазылан сөзләрә инанмајын. Жазыланлар һамысы јаландыр, бизим мәмләкәтдә булбул адлы гуш јохдур.

Падшаһ дүбарә һирсләниб деди:

— Јалан дејил, бу охуғуғу китабы бөјүк јапон императору көндәриб, о сәбәбә бура жазыланлар һамысы доғрудур. Булбул бу ахшам кәрәк мәним һүзурумда олсун вә јаинки һамынызы дара чәкдирәчәјәм.

Вәзир падшаһын јанындан мә'јус чыхыб дүбарә сарајын һәр кушәсини кәзиб, һәр көрдүјүндән суал етди, амма һеч кәс булбулдән хәбәр вермәди. Падшаһын тәһдиди сарај әмәләсинин үрәјинә бөјүк бир горху салды. һеч бир сә'ј фајда вермәди.

Мәтбәхдә отурмуш балача бир гыз булбул сөһбәтини ешидиб деди:

— Мән онун јерини билирәм, һәр ахшам анама јемәк апаран заман дәнизин кәнарында дајаныб онун нәғмәләринә гулаг вери-

рәм, онун нәғмәсиндән адамын агламағы тутур вә истәјир ки, әмрүнүн ахырынадәк о нәғмәләри ешитсин.

Вәзир бу гызын сөзүндән шад олуб әмр етди ки, она булбулун јерини нишан версин вә әвәзиндә гыз үчүн мәтбәхдә бир мәнсәб вә'д едиб, сөз верди ки, она падшаһын һаһар јемәјинә тамаша етмәјә изин версин.

Бүтүн әмәлә гызын даһынча дүшүб булбулә тәрәф кетдиләр. Јолда бир инәјин сәсини ешидиб әмәлә деди:

— Кәрәк бу һәмән гушун сәси олсун, амма тәәччүбдүр ки, белә бир хырда гушдан белә бир әчиб сәс чыхсын.

Гыз күлүб чаваб верди:

— Јох, бу, инәк сәсидир, булбул узагда, мешәдәдир. — Бир нечә дәһиғәдән сонра кәлдән гурбаға гурултусу ешидилди. Ә'јан деди:

— Нә көзәл сәси вар, бу гуш күмүш гумров тәк чинкилдәјир.

Гыз јенә күлүб деди:

— Бу, гурбаға сәсидир, инди бу саат булбулун сәсини ешидәрик, гулаг асын, одур, будаг үстүндә әйләшиб охујур.

Ә'јан бахыб тәәччүблә деди: — Бәс бу гуш нә чиркиндир. Га-надларынын рәнки нечә садәдир.

Гыз үзүнү булбулә тутуб деди:

— Булбулчүјүм, бу адамлар сәнин нәғмәни ешитмәк истәјирләр, бунлар үчүн оху.

— Нәвәслә охујарам, — дејә булбул чаваб верди вә башлады охумаға. Әмәлә башларыны тәрпәдиб, дејирдиләр:

— Худаја, нә көзәл охујур, бу назикликдә һеч бир гумров сәси ола билмәз. Көрүн о хырда боғаз нечә ишләјир. Јәгин падшаһа ләззәт верәчәк.

Елә ки булбул, нәғмәсини гуртарды, вәзир деди:

— Көзәл вә хырдача булбул, сизи сараја тәклиф етмәкдә мән өзүмү бәхтијар һесаб едирәм, бизим падшаһымыз сизин ләтиф сәсинизи ешитмәк истәјир.

Булбул чаваб верди:

— Нәгигәт, мән мешәдә ачыг һавада охумағы дост тутурам; инди ки, падшаһ мәни хидмәтә тәләб едир, чох нәвәслә кедиб охумаға һазырам. — Бу сөз илә кәлән адамларын архасынча дүшүб учду, сараја дүшдү. Сарајда зијафәт үчүн һәр бир шеј һазыр иди. Минләрлә чырағлар сарајын салонларыны мүнәввәр етмишди. Диварлар, рәнкарәнк күлләр вә чичәкләр илә мүзәј-јән иди. Сарајын тамам зәнкләри бөјүк бир бајрам күнүндәки тәк чалынырды.

Падшаһ мүзәјјән бир тахт үстүндә, әтрафында ә'јан әйләшмишди вә гаршысында булбул үчүн гызыл бир сәндәл гојулмушду.

Бүлбүл салона дахил олуб мүөжөн јериндә гәрар тутду вә иадшаһын әмринә көрә охумага шүру етди.

Пәрвәрдиқара, нечә көзәл охујурду!

Бүлбүлүн нәғмәсазлығындан сарај әһлинин һушлары аз галырды башларындан чыхсын. һамысы нәфәсләрини кизләјиб тәәччүб илә садчә хырда бир гушун нәғмәләринә гулаг верирдиләр. О нәғмәләр падшаһын гәлбинин ән дәрин јерләринә тәсир едиб көзләриндән јаш чыхарырды.

Гоча падшаһ аглајырды.

Елә ки бүлбүл нәғмәсини гуртарды, падшаһ хәвиш етди ки, бәхшиш олараг өз гызыл башмағыны бүлбүлүн боғазындан асын, бүлбүл гәбул етмәјиб деди:

— Мән падшаһыма бу мәрһәмәтиндән өтрү тәшәккүр едирәм, мәнә һеч бир бәхшиш лазым дејил, мән истәдијим бәхшиши алдым: о да падшаһын көз јашлары иди.

Бу сөзләри дејиб бүлбүл учуб кетмәк истәди: амма падшаһ ону бурахмајыб, онун үчүн бир бөјүк гәфәс гајыртдырыб бүлбүлү о гәфәсә салды. Гәфәсин гапысы һәмишә ачыгды. Бүлбүлә күндә үч дәфә: бир дәфә кечә вә ики дәфә күндүз гәфәсдән чыхыб кәзмәјә изин верилмишиди. Сәјаһәт вахты бүлбүлүн ајаглапына ипәк сап баглајырдылар вә сарај адамлары сапын учундан тутуб бүлбүлү учуб гачмагдан сахлајырдылар.

Бу замандан да јашамаг јазыг бүлбүл үчүн чәтин кечирди. һәмишә фикри азадлығы вә мешәјә гачмагда иди. Шәһәрин һәр бир јериндә мәчлисләрдә анчаг бүлбүлүн тәрифи вә бүлбүлүн сөһбәти олурду. һәтта ики шәһәр әһли бир-биринә раст кәләндә «салам» әвәзинә јанылыб «бүлбүл» дејирдиләр.

Бир күн падшаһа Јапонија императорлуғу тәрәфиндән бағлы бир төһфә кәтирдиләр. Төһфәнин үстүндә јазылмышды: «Бүлбүл». Халг белә куман етди ки, јенә бүлбүл һаггында јазылмыш бир тәзә китабыр. Нәһајәт, бағлыны ачыб ичиндә бир хырда гуту көрдүләр вә гутунун ичиндә бир дәнә гызылдан гајрылмыш бүлбүл көрдүләр ки, тамам бәдәни чавахират илә бәзәнмишиди. Бүлбүлүн бојнундан асылмыш лент үзәриндә јазылмышды: «Чин императорунун бүлбүлүнүн мүгабилиндә ачиз Јапонија императорунун бүлбүлү». Бу бүлбүл анчаг ачар илә гуруланда охуја билирди. Тәзә бүлбүл сарај әмәләсинин һамысынын хошуна кәлди вә падшаһ әмр верди ки, ики бүлбүл гоша охусунлар. Амма бу охумагдан бир шеј чыхмады. Чүнки гызыл бүлбүл анчаг бир нәғмә охуја билирди вә бу нәғмә дә дири бүлбүлүн зәнкүләләри илә әсла ујмурду.

Бу сурәтдә падшаһ һөкм етди ки, тәкчә гызыл бүлбүл охусун. Отуз дәфә бир нәғмәни бүлбүл охудуса да сарај әмәләси даһа да гулаг асмаг арзусунда олдулар, чүнки бүлбүл чавахирата бә-

зәндијиндән чох көзәл иди. Ахыр гызыл бүлбүлү дајандырыб, истәдиләр дири бүлбүлүн нәғмәсинә гулаг асынлар. Нәһајәт, көрдүләр бүлбүл јохдур, даһа өзүнү сарајда лазым билмәјиб, севдији јашыл јарпаглы мешәјә келибдир.

Бүлбүлүн бу һәрәкәтинә падшаһын гәзәби тутдуса да, јенә ахырда деди:

— Ејби јохдур, бу гушумуз ондан даһа да көзәлдир. — Нечә вахтдан сонра көһнә бүлбүл билмәррә унудулду. Сүбһдән ашамаләк гызыл бүлбүл јорулмадан охујурду вә машыя олдуғуна бинаән охудуғу анчаг бир нәғмә иди ки, шәһәрдә о нәғмәни әзбәрләмәјән бир адам јох иди. Таинки бүлбүлүн охумасына һәвәслә гулаг верирдиләр. Падшаһ гәрнбә бүлбүлү бүтүн чамаата кәстәрмәк истәјиб бујурду:

— Кәлән дүшәнбә күнү чамааты чағырыб онларын көзүнүн габагында бүлбүлү гуруб охутсунлар.

Чамаат бүлбүлүн сәсиндән һәзз апарырды. Бәзиләри бармаглапыны јухары галдырыб дејирдиләр: «Пәһ, пәһ! Бу, тәрифә сығмаздыр». Тәк бир балыгчы бүлбүлүн сәсини ешидиб деди:

— Чох көзәл охујур, анчаг бирчә гүсүру вар, бунун нә олдуғуну анламырыг. — Балыгчынын хәјалына дири бүлбүл кәлди ки, дәниз кәнарындан онун нәғмәләрини ешидәндә руһу аз галырды бәдәниндән учсун.

Гызыл бүлбүл һәмишә падшаһын өз јатағынын јанында бир мүзәјјән маса үстүндә гојулмушду вә дөрд әтрафы һәр јердән көндәрилмиш бәхшишләрдә долу иди. Бүлбүлүн кәлмәсиндән бир ил кечди, даһа онун бирчә дәнә олан нәғмәсини мәмләкәтин ушаглапы да аз ешитмәмишдиләр. Падшаһ исә һеч нәғмәни дүјмурду. Бәзән бүлбүлүн ачарыны ачыб охујан вахт, ичәридә доланан чархлара тамаша едирди.

Бир күн бүлбүл охујан заман онун ичәрисиндән бир хырылты ешидилди вә һәмән саат сәси кәсилди. Мәлүм олду ки, чархлардан бири хараб олуб.

Тәбиб чағырдылар, бүлбүлүн дәрдиндән бир шеј апламаяыб деди:

— Сыныбдыр, кәрәк тәмир олунсун вә кечә-күндүздә бир дәфәдән артыг гурулмасын, јохса даһа да хараб олар. Падшаһ вә рәијјәт јаса батдылар. Амма бүлбүлү көтүрән шәхс падшаһа тәскинлик вериб әрз етди ки, тәмир олунадан сонра бүлбүл даһа да көзәл охујачаг.

Бир нечә ил белә кечди. Бир күн падшаһ ағыр сурәтдә нахош олду. Тәбиб деди ки, сағалмағына үмид јохдур. Чамаат гәм ичиндә мәјус, һәр күн кәлиб вәзирдән падшаһын һалыны сорушурдулар.

Падшаһ биһаләт гызыл тахтын үстүндә јумшаг јатагда көз-

лэри өртүлмүш, голлары жанына дүшмүш узанмышды. Эмэлэ
хамысы ону өлмүш билиб отага дахил олмурдулар. Падшаһ би-
нуш узандыгы балда синэси үстүндө ағыр бир жүк һисс етди. Кө-
зүнү ачыб «өлүмү» көрдү, бир элинде ғылынч, о бири элинде
байраг, эйлэшиб синэси үстүндө. Тахтын үстүнө чәкилмиш пәрде-
нин гатларындан мүхтәлиф сурәтләр падшаһын көзүнә көрүнүр-
дү. Сифәтләрин бә'зиси көзәл вә бә'зиси чиркин иди. Бу, падша-
һын хејир вә шәр эмәлләри иди ки, кәлиб өлүм һаләтиндә
көзүнүн габагында дурмушдулар, бу сифәтләр сорушурдулар:
«Јадындадырмы, филан эмәл? Таныырсаңмы мәни?». Падшаһ
партлајараг дејирди: «Јох, јадымда дејил, јох, мән һеч танымы-
рам». Ахырда тәнкләшиб ғышгырды:

— Мусигичиләр кәлсинләр вә мәним көзәл бүлбүлүм охусун
вә үзүнү бүлбүлә тутуб деди: — Еј мәним севкили гушум, нә сә-
бәбә нәгмәләриндән мәни мәһрум етдин? Мәкәр мәним илтифа-
тым сәнә аз олубдур?» Бүлбүл бахыб бир сөз демирди, чүнки
гурулмамыш иди.

Бу һалда пәнчәрәдән бүлбүлүн көзәл зәнкуләси ешидилди.
Падшаһын өлмәјини ешидиб мешәдән ону јолухмаға вә тәскин
вермәјә кәлмишди. Падшаһын хәстәлији бүлбүл охудугча куја
јүнкүлләширди. Көзүнүн габагындакы сурәтләр бир-бир мәһв
олдулар, раһат вә кениш нәфәс алмаға башлады. Һәтта «өлүм»
өзү бүлбүлүн охумагына валәһ олду вә бүлбүл сакит оlanda ха-
һиш етди ки, дајанмајыб охусун. Бүлбүл чаваб верди:

— Разыјам охумаға, амма әвәзиндә сән дә элиндәки ғылын-
чы, байрагы вә падшаһын тачыны мәнә вер. — Бүлбүл башлады
охумаға вә «өлүм» ону һәр нәгмәсинә элиндәки шејләрин бирини
бағышлады. Елә ки эли бошалды, бүлбүл башлады нәгмәләрин-
дә гәбиристаны тә'риф етмәјә, ағ дашлар илә өртүлмүш гәбир-
ләри, гәбирләр үзәриндә әкилмиш чичәкләри, гәбиристанын көј
отларыны.

«Өлүм» бунлары ешитдикчә вәтәни гәбиристан јадына дүшүб
падшаһын синәсиндән чәкилди вә думан олуб пәнчәрәдән учуб
кетди.

Падшаһ дәриндән нәфәс чәкиб, көзләрини ачыб пәнчәрәјә
тәрәф бахды вә бүлбүлү көрүб деди:

— Аһ, сәнмисән, мәним назлы бүлбүлчүјүм, инди мән сәни
таныдым. Чох мәмнунам сәндән ки, мәни әзијјәтдән гуртардың,
чох мәмнунам, мән сәнә нечә бәхшиш верим.

Бүлбүл чаваб верди:

— Мән вахтында, сәндән бәхшишими алмышам, о сәнин көз
јашлары иди. Ханәндә үчүн ондан бөјүк бәхшиш олмаз. Инди
мәни унудуб јат, сабаһ сәләмәт вә гүввәтләнмиш бәдәнинлә ојан
Јат, мән дә сәнин үчүн лај-лај чалым — Бүлбүл јенә охуду.

Раһат јуху илә падшаһ јатды вә сабаһ ојаныб өзүнү билмәррә
сағлам һисс етди.

Сарајда сакитлик иди. Нөкәрләр падшаһы өлмүш һесаб едиб
отаға кирмәјә чүр'әт еттирдиләр. Бүлбүл пәнчәрәнин габагындә
дакы ағачын будагында эйләшмишди.

ПАДШАҲЫН ТӘЗӘ ЛИБАСЫ

ох-чох илләр бундан габаг дүн-
јада бир падшаһ вәр иди. Бу пад-
шаһ һәр шејдән артыг гијмәтли вә
көзәл либасларла бәзәнмәји хош-
ларды. Хәзинәјә долан мәдахиллә-
рин һамысыны бәзәнмәсинә хәрчлә-
јирди. Театра кетмәкдән, ја сәјаһәтә
чыхмагдан гәсди аңчаг либасыны
көстәрмәкди. Күндә нечә дөфә ли-
басы дәјишмәји өзүнә адәт етмиш-
ди. Белә ки, бир мәчлисә вахтындан

кеч кәләндә дејирдиләр: «Падшаһ либасыны дәјишир».

Бу падшаһын јашадыгы һәмин бөјүк шәһәрин чамааты чох
шән јашајырды вә һәр күн бу шәһәрә әчнәбиләр кәлирди. Күн-
ләрин бириндә бу пајтахта јенә ики нәфәр әчнәби кәлди. Онлар
өзләрини шәрбаф адландырыб дејирдиләр: — Биз бир чүр парча
тохујуруг ки, онун көзәлјиндән, назиклијиндән әләвә бир гәри-
бә хасијјәти дә вар: о парчаны нә ахмаг вә нә өз гуллуғуна јара-
мајан адам көрә биләр.

Падшаһ буну ешидиб өз-өзүнә деди:

— Бундан көзәл либас олмаз, кәрәк мәним үчүн һазыр етсин-
ләр. О вахт баркаһ әмәләсинин гуллуға лајиг олмајаны вә ахмаг-
лары мә'лум оларлар.

Падшаһ шәрбафлары чағыртдырды онлара чохлу пул вериб,
бујурду ки, парчаны тохусунлар.

Шәрбафлар о саат ики дэзкаһ гуруб, башладылар онун әт-
рафында доланмаға вә күндүз ахшамадәк өзләрини ишләјән
көстәрмәјә, һәгигәтдә һеч бир иш көрмәјиб бош јерә әлләрини
һавада ојнадырдылар. Һәр күн шәрбафлар өзләри үчүн ипәк вә
ғызыл тәләб едиб, һамысыны чибләринә гојуб падшаһын ахмаг-
лығына күлүрдүләр.

Падшаһын парчаны көрмәк фйкри тез-тез үрәјиндән кечир-

дисә дә, онун хасијәтләрини билдијинә көрә истәјирди ки, габагча парчаны башга бир адам көрсүн.

Падшаһ өз-өзүнә дејирди: «Сөз јох ки, мән өзүмдән хатирчә-мәм. Бунула белә јахшы олар ки, парчанын илк тамашасына башга адам кетсин. Мән ораја баш вәзири көндәрәрәм. О бир ағыллы, дунјакөрмүш, гоча вә мөһтәрәм бир адамдыр».

Вәзир кетди шәрбафларын јанына. Јаланчылар әјләшиб чох сәјлә бош әлләрини һавада ојнадырдылар. Вәзир јахына кәлиб чох эәннлә бахыб һеч бир шеј көрә билмәди. Вәзирин бәдәни титрәди, деди: «Пәрвәрдикара мүмкүндүрмү ки, мән мәмләкәтин вәзири...» сөзләринин далысыны демәјә дили кәлмәјиб, көзләрини дәмалы илә силиб, дэзкаһа тәрәф әјилди, куја ки, парчанын нәгшләринә бахыр.

Јаланчылар вәзирә, парчанын нахышларына јахындан бахмагы мәсләһәт көрдүләр, өzlәри исә бармагларыны бошлугда кәздирдиләр. Фағыр гоча вәзир көзләрини бәрәлдир, һеч бир шеј көрмүрдү, чүнки дэзкаһа һеч нә јох иди.

Шәрбафлар сорушдулар:

— Парча хошунуза кәлирми, чәнаб вәзир?

Јазыг вәзир габагча бир гысылыб сонра деди:

— Чох көзәл вә чох ләтифдир, хүсусән рәнкләрин бир-бирилә тутушмасы.

Өз-өзүнә исә деди: «Илаһи! Мән һеч күман етмәздим ки, бу дәрәчәдә ахмағам. Амма мәним ахмағлығымы көрәк һеч кәс билмәсин. Һәмчинин парчаны көрмәдијими көрәк бир шәхсә демийәм, јохса мәни ахмағ, гуллуға јарамајан һесаб едәрләр».

Вәзир, даһа да һәвәслә јох парчаја бахыб, һәддән артыг ону тә'риф етди. Шәрбафлара да анчаг бу лазым иди. Вәзир кедән-дән сонра тәзәдән ипәк вә гызыл истәјиб, алыб гојдулар чибләринә.

Вәзир падшаһын јанына кәлиб сөјләди:

— Бәли, парча һәгигәтән чох көзәлдир.

Бир нечә күндән сонра падшаһ шәрбафларын јанына башга бир вәзир көндәрди ки, парчанын һазыр олмасынын хәбәрини она кәтирсин.

Шәрбафлар бу вәзирин дә башына һәммин ојуну кәтирдиләр. Бу вәзир һәмчинин бош дэзкаһа тамаша едиб бачардыгча јох парчаны тә'риф етди вә падшаһын јанына гајыдыб әввәлинчи вәзирин сөзләрини тәкрар етди.

Бир нечә вахтдан сонра парчанын тә'рифи бүтүн шәһәрә јајылды вә бүтүн әһали падшаһын тәзә либасыны тезликлә көрмәјә тәләсди.

Ахырда падшаһ өзү парчаны көрмәк истәди.

Баркаһ әјаныны башына чәм едиб, кәлди шәрбафларын јанына.

Јаланчылар һәминки гајда илә әјләшиб, бош јерә әлләрини о јан-бу јана атырдылар. Вәзирләр дедиләр: Бахын, падшаһым, нә көзәл парчадыр, нә рәнкләр, нә нәгшләр, нә күлләр!

Вәзирләр күман едирдиләр ки, анчаг онлар парчаны көрмүрләр вә мүмкүн дејил ки, падшаһ да көрмәсин.

Падшаһ јахынлашыб диггәтлә дэзкаһа бахыб үрәјиндә деди:

«Бу нә бәдбәхтликдир, һеч бир шеј көрмүрәм, мән ки, ахмағ дејиләм. Бәс бу нә һаләтдир, јохса мән падшаһлыға лајиг дејиләм?». Үрәјиндә белә фикир кечирдиб дә уча сәслә деди:

— Чох көзәл вә чох ләтифдир.

Шәрбафлара бир илтифат нәзәри салыб әјана бујурду ки, парчаја тамаша етсинләр.

Һәрчәнд әјандан һеч кәс бир шеј көрмүрдү, бунула белә һеч кәс истәмирди ки, өзүнү ахмағ гәләминә версин. Һамы бир сәслә деди: — Чох көзәл, чох ләтиф парчадыр.

Падшаһ һәр тәрәфдән тә'риф сәсини ешидиб әввәлинчи бајрамда тәзә либасы кәјиниб чамаат арасына чыхмагы гәт еләди.

Шәрбафлара ән'ам вериб бујурду ки, либасы бајрамадәк һазыр етсинләр.

Бајрам кечәси сүбһәдәк шәрбафларын мәнзилиндә чыраг јанырды. Јаланчылар әјләшиб әлләриндә бош ијнә өzlәрини либас тикәнә охшадырдылар вә бөјүк гајчылары һавада ачыб јумурдулар. Ахырда куја либас гуртарыб, кәтирдиләр падшаһын гуллуғуна вердиләр.

— Гәбул единиз, падшаһым, бу дон вә бу да гәба, сиз гәбанын чијниниздә олдуғуну әсла һисс етмәјәчәксиниз. Чүнки о һөрүмчәк торундан назик вә јункүлдүр.

Баркаһ әмәләси бир шеј көрмүрдүсә дә јенә шәрбафларын сөзләрини тәсдиг етдиләр.

— Инди зәһмәт гәбул едиб либасы кәјиниз, та бахыб гүсуруну көрүб дүзәлдәк.

Падшаһ либасыны чыхартды. Јаланчылар онун әтрафында доланмаға башладылар. Куја либас кәјиндириләр. Гәбаны јаландан падшаһын чијниндә мөһкәмләшидириб, гатларыны дүзәлдирләр.

Һеч бир шеј көрмәјән әмәлә кәнардан бахыб либасы тә'риф едирдиләр: «Нечә ләтифдир, нечә көзәлдир вә нечә падшаһа јарашыр.»

Вәзир гапыны ачыб уча сәс илә мүнвәзир чамаата деди:

«Либас һазырдыр!»

Падшаһ бир дәфә дә әјнаја бахды. Әјан гәбанын әтәјини әлләринә алды вә падшаһ баркаһындан чыхыб дәркаһын күчәләри илә чәлаллы, зинәтли бир кәлкәлик алтында арам илә кет-

мәжә башлады. Дөрд әтрафдан либасын тә'рифи падшаһын гулағына кәлирди; чүнки һеч кәс агылсыз олдуғуну билдирмәк истәмирди.

Бирдән бир ғышгырты ешидилди:

— Бахын, бахын, падшаһ чылпагдыр.

Буну дејән күчәдә ојнајан бир ушаг иди.

Ушағын атасы јанында дуран адама хәлвәт деди:

— Ешидирсәнми ушаг нә дејир?

Бу сәс адамдан адама, габагча хәлвәт вә кәлдикчә учадан кечмәжә башлады. Ахырда һамы бир сәс илә ғышгырды:

— Чылпагдыр, чылпагдыр.

Падшаһ фикир етди:

«Ахы, чамаат доғрудан ғышгыр!».

Бунунла белә өз јолу илә чәлал илә кетмәкдән чәкинмәди вә ә'јан даһа да һәвәс илә гәбанын әтәји әлләриндә либасы тә'риф еләдиләр.

НОХУД УСТҮНДӘ ЈАТАН ШАҺЗАДӘ ГЫЗ

Бир варды, бири, јохду, бир шаһзадә варды. О, бир шаһзадә гыз илә, өзү дә әсл шаһзадә гызла евләнмәк истәјирди. Ону тапмаг үчүн бүтүн дүнјаны кәзди, амма тапа билмәди. Нә гәдәр десән, шаһзадә гыз вар иди, амма оғлан онларын доғрудан да әсл шаһзадә гыз олуб олмадығларыны һеч чүр өјрәнә билмирди; һәрәсинин бир нөгсаны варды. Одур ки, шаһзадә гәмкин һалда

дә евә гајытды. — о чох истәјирди ки, әсл шаһзадә гыз тапсын. Бир дөфә ахшамүстү һава јаман харабашды; көј курулдады, илдырым чахды, бәрк јағыш јағмаға башлады.

Бирдән кимсә шәһәр дарвазасыны дөјдү. Гоча крај гапыны ачмаға кетди.

Гапынын далында бир шаһзадә гыз дурмушду. Аман аллаһ, гыз нә һалда иди! Јағыш сују сачларындан вә палтосундан сүзүлүб ајагабыларынын үстүнә төкүлүб вә дабацларынын алтындан ахыб кедирди. Бунунла белә гыз инандырмаға чалышырды ки, о әсл шаһзадә гыздыр!

Кралын гоча арвады өз-өзүнә фикирләшди: «Јахшы, буну јохлары», амма гызга һеч бир сөз демәјиб јатаг отағына кечди. Чарпајынын үстүндән јорганы вә дөшәкағыны бир јана атыб гуру тахтанын үстүнә бир нохуд дәнәси гојуб, үстүнә он ики пәргу дөшәк, дөшәкләрини дә үстүнә он ики јорган салды.

Шаһзадә гызы һәмин бу тахтанын үстә јатыртдылар.

Сәһәр ондан сорушдулар ки, кечәни нечә јатмышдыр.

Шаһзадә гыз чаваб верди:

— Уф, чох пис јатмышам!

Демәк олар ки, бүтүн кечәни сәһәрәчән көзләримиз јуммамышам. Бирчә аллаһ билир ки, мәним јорган-дөшәјимә нәсә дүшүбмүш. Бир бәрк шәјин үстүндә узанмышым. Инди дә бүтүн бәдәним көмкөјдүр. Лап дилхор олдум!

Бу заман һамы баша дүшдү ки, бу гыз доғрудан да әсл шаһзадә гыз имиш; о, он ики пәргу дөшәк вә он ики јорганын үстүндә јатмышдыр, бунунла белә нохуд дәнәсини дүјмушду. Анчаг әсл шаһзадә гыз белә дүјүг ола биләр.

Шаһзадә оғлан бу гызла евләнди; ахыр ки, о, әсл шаһзадә гыз тапдығыны јәгин етди. Нохуд дәнәсини исә, кунсткамераја¹ гојдулар; оғурлајан олмајыбса, јәгин ки, индијә гәдәр орададыр. Ону да бил ки, бу әһвалат доғрудан да олмушдур!

ДӘЧӘЛ ОҒЛАН

Бир варды,, бири јохду, бир гоча шаир варды. О, әсл шаир иди. Бир күн ахшамүстү евдә отурмушду, бајырда һава јаман пис иди. Бәрк јағыш јағырды, анчаг гоча шаирин јери исти вә раһат иди; о, бухарынын габағында отурмушду; бухарыда од јаныр вә чызначызла айма биширди.

Гоча шаир чох меһрибан алам олдуғу үчүн, өз-өзүнә дејирди:

— Јазыг јолчулар, инди јағышын алтында јол кедирләр, јәгин ки, иликләринә гәдәр исланыблар.

Бирдән гапынын далындан бир ушаг сәси кәлди:

— Мәни ичәри бурах! Сојугдан донмушам вә тамам исланмышам!

¹ Кунсткамера — гижмәтли вә аздапылан шәјләрин сахландығы јер.

Ушаг аглаја-аглаја гапыны дөјүрдү, жагыш да бәрк жагыр, күлөк пәнчәрәнин чәрчивәләрини титрәдирди.

Гоча шаир:

— Ај жазыг ушаг! — дејиб, гапыны ачмаға кетди.

Гапынын далында балача бир оғлан дурмушду; о лап чылпаг иди, гызылы рәнкә чалан узун сачларындан су дамчыла-йырды. Ушаг сојугдан әсирди. Әкәр ону ичәри бурахмасајдылар, јәгин ки, донуб өләчәкди.

Гоча шаир:

— Ај жазыг ушаг! — дејиб, онун әлиндән тутду. — Кедәк мәним јаныма, сәни исиндирәрәм, шәрабла алма верәрәм, сән нә гәшәнк оғлансан!

Оғлан доғрудан да чох гәшәнк иди. Көзләри ики ишыглы улдуз кими парылдајырды. Онун исланмыш гызылы сачларындан су дамчыласа да, сачлары чох гәшәнк, гыврым иди. Рәнки сојугдан көјәрмишди. Бүтүн бәдәни әсирди, амма өзү балача мөләјә бәнзәјирди. Әлиндә көзәл бир каман вар иди. Анчаг жагыш ону корламыш вә охларын рәнки кетмишди.

Гоча шаир бухарынын габағында отуруб ушағы өз дизини үстүндә әjlәширди. Онун исланмыш сачларынын сујуну сыхды, хырдача әлләрини өз әлинә алды, исиндирди вә онун үчүн ширин шәраб гәјнатды. Оғлан өзүнә кәлди, јанаглары гызарды; о јерә атылыб гоча шаирин дөврәсиндә һәрләнә-һәрләнә ојнамаға башлады.

Гоча шаир:

— Сән нә шән оғлансан! — деди. — Бәс адын нәдир?

— Амур, — дејә оғлан чаваб верди. — Мәкәр мәни танымыр-сан? Бах, бу да јайым. Мән ох атмағы бачарырам. Бир көр, һава сакитләшди, ај ишыг сачыр!

— Сәнин јайын хараб олуб ки! — дејә гоча шаир чаваб верди.

— Heјф ондан! — дејиб оғлан јайыны галдырды вә ону көздән кечирмәјә башлады. — Бу ки гурумудур, өзүнә дә һеч бир шеј олмајыб, кириши лап јахшы тарым чәкилмишдир. Бу саат мән ону сынајарам.

Оғлан буну дејиб јаја бир ох гојду вә гоча шаирин дүз үрәјини нишан алыб атды!

— Бах, көрүрсәнми, мәним јайым хараб олмајыб! — дејә оғлан чығырды вә бәкдән күлә-күлә гачыб кетди.

Ај дәчәл оғлан! Сәни өз отағына бурахан, мейрибанлыгла гаршылајыб көзәл шәраба, әла алмаја гонаг едән гоча шаир: һеч ох атарлармы?!

Мейрибан шаир јерә јыхылыб аглајырды: о, лап үрәјиндә әрәләнмишди. Сонра деди:

— Вај, бу Амур нә дәчәл оғланмыш! Мән онун барәсиндә бүтүн јахшы ушаглара данышарам ки, онлар һәмишә Амурдан узаг гачсынлар вә онунла ојнамасынлар, јохса онлары да инчидәр!

Гоча шаирин Амур барәсиндәки сөзләрини ешидән бүтүн јахшы ушаглар, — оғланлар да, гызлар да дәчәл Амурдан чәкинмәјә башладылар. Амма Амур јенә дә онларын һамысыны алдаты, — о јаман һижләкәр иди!

Тәләбәләр мұһазирәдән гајытдыгда, о да онларын јанынча гачыр, голтуғунда бир китаб, әјиндә гара сүртук олдуғундан, ону һеч кәс танымыр! һамы елә билир ки, о да тәләбәдир, онун голуна кириб кедирләр, амма о һамынын синәсинә өз охуну атыр.

Кәнч гызлар кешини јанына дәрсә кетдикдә вә ја килсәдә дурдугда, Амур да онларын јаныны кәсдирир; һәмишә адамлары пусур! Каһ елә олур ки, театрда бөјүк чилчырағын ичинә кирир, орадан парлаг алов сача-сача јаныр; адамлар әввәл елә билирләр ки, бу лампадыр, амма сонра башга шеј олдуғуну дујурлар. О, һәм кралын бағчасында, һәм дә шәһәр бүрчүнүн үзәриндә јүјүрүр. Бир дәфә о сәнин атанын вә ананын дүз үрәкләриндән өз оху илә вурмушдур. Онлардан соруш, буну сәнә данышарлар.

Бәли! Бу Амур, белә оғландыр, һеч вахт она баш гошма! О һамынын далынча дүшүр. Бир ишә бах һа, бир дәфә о, һәтта сәнин гоча нәнәни дә өз оху илә вурмушду. Бу, чохдан олуб-кечмишдир, амма нәнән буну һеч бир вахт јадыннан чыхармајачагдыр! Вај! Дәчәл Амур! Амма инди даһа сәни билирсән ки, о дәчәл оғландыр.

ЧОБАНЈАСТЫҒЫ

ир гулаг асын, көрүн сизә нә данышачағам. Шәһәрин кәнарында, јолун лап гырағында бир бағ варды. Јәгин ки, о бағы көрмүсүнүз. Онун габағында кичик бир бағча вә чичәклик варды, бунларын дөврәсинә тахтадан рәнкли һасар чәкилмишди.

Бағын јахынлығында, архын лап гырағында јумшаг, јашыл отларын ичиндә хырдача бир чобанјастығы чичәји битмишди. Күнәшин шуалары јарашыглы бағ чичәкләри кими ону да исиндирир вә охшајырды. Бизим чобанјастығы чичәји дә һәр күн, лап һәр саат бөј атыб бөјүјүрдү. Бир сәһәр көз-

гамашдыран хырдача ағ ләчәкләри ачылды, онун күнәшә бәизәр сары даирәчијини санки шуалар дөврәјә алды. Чобанјастыгынын һеч вечинә дә кәлмирди ки, ону галын отларын арасында һеч кәс көрмүр вә о белә ади вә көзәкөрүмәз бир чичәкдир, — јох, о һәр шејдән разы иди. Чичәк, үзүнү күнәшә сары чевириб она тамаша етмәкдән ләззәт алыр вә һарадаса әнкин сәмада етән торшағын нәғмәләрини динләјирди.

Чобанјастыгы елә севинирди ки, куја бөјүк бајрамдыр, амма әслиндә, еләчә, базар ертәси иди; бүтүн ушаглар мәктәбдә отуруб дәрә өјрәнирдиләр. Бизим чобанјастыгы да өз јашыл саплагынын үстүндә отуруб парлаг күнәшдән, дөврәсиндәки һәр бир шејдән дәрә алыр вә дүшүнүрдү ки, аллаһ һәр шеји көзәл јаратмышдыр. Чобанјастыгына елә кәлирди ки, елә торағаж да онун дүјдүғү барәдә белә ајдын вә көзәл нәғмәләр охујур. Чобанјастыгы учмагда вә охумагда олан хошбәхт гушчуғазы дәрин бир мәһәббәтлә тамаша едирди. Амма чичәк өзү уча вә нәғмә охуја билмәдији үчүн, һеч дә гәм чәкмирди. О дүшүнүрдү ки, «Ахы, мән дә көрүрәм, ешидирәм! Күнәш мәнә ишығ сачыр, јумшаг күләк мәнә өпүр. Аһ, мәнә нә чох шеј гисмәт олмушдур!»

Һасарын о тәрәфиндә чохлу дикбаш вә ловға чичәкләр битмишди. Онларын әтри нә гәдәр аз идисә, ловғалылары бир о гәдәр чох иди. Шәгајиг чичәкләри өзләрини шиширдир, гызылкүлдәрдән ири олмаг истәјирдиләр. Амма иш һеч дә ириликдә дејилдир. Намысындан алабәзәк олан лаләләрди. Онлар буну чох јахшы билирдиләр вә өзләрини бачардыгча дик тутмаг истәјирдиләр ки, даһа чох көзә көрүнсүнләр. Онларын һеч бири һасарын о тајында битмиш хырдача чобанјастыгы чичәјини сажмырдылар. Амма чобанјастыгы тез-тез онлара сары бојланыб бахыр вә белә дүшүнүрдү: «Онлар нә јарашыглы, нә гәшәнқдир! Әлбәттә, көзәл гуш онлара гонаг кәләчәкдир! Аллаһа шүкүр олсун ки, мән онлара јахын бир јердә битмишәм вә бүтүн бу көзәлликләри көрүрәм!». Чобанјастыгы елә бунлары дүшүнүрдү ки, бирдән торағаж «пырр» — еләјиб бирбаш ашағы енди... Амма бағын ичинә, шәгајиг вә лалә чичәкләринин јанына јох, бирбаш отларын үстүнә, чобанјастыгы чичәјинин јанына гонду. Чобанјастыгы севиндијиндән өзүнү елә итирди ки, һеч билмәди вә дүшүнсүн.

Гушчуғаз чобанјастыгы чичәјинин дөврәсиндә атылыб-дүшүр вә охујурду: «Ај, нә јумшаг отдур! Бу күмүшү палтарлы, гызылы даирәчикли чичәк нә көзәлдир!»

Чобанјастыгы чичәјинин сары даирәчији доғрудан да, гызыл кими парылдајыр вә көзгамашдыран ағ ләчәкчикләри күмүшү рәнкә чалырды.

Чобанјастыгы елә хошбәхт, елә шад иди ки! Гушчуғаз ону өпдү, она бир көзәл нәғмә охуду, јенә дә мави көјләрә учалды. Арадан дүз беш дәгигә кечәндән сонра, чобанјастыгы өзүнә кәлди. О, утанмыш, амма үрәкдән чох разы галмыш һалда бағдакы чичәкләрә сары бахды, — ахы онлар чобанјастыгы чичәјинә нечә бир хошбәхтлик, нечә бир шәрәф гисмәт олдуғуну көрмүшдүләр; әлбәттә, бунун гижмәтини һеч кәс онлардан јахшы билмәди. Амма лаләләр бир аз да артыг ловғаландылар вә иччијиб ачыгландыларындан гызардылар, јекәбаш шәгајиг чичәкләри исә, өзләрини шиширтдиләр. Јахшы ки, онлар даныша билмирдиләр, јохса чобанјастыгына јаман дөшәјәчәкдиләр. Јазыг чобанјастыгы, о саат баша дүшдү ки, онларын кефләри позулмушдур вә үрәкдән онлара ачыды.

Бу вахт бағын ичиндә бир гыз көрүндү, онун әлиндә парылдајан бычаг варды. Гыз лаләләрин јанына кәлиб онлары бир-бир кәсмәјә башлады. Чобанјастыгы һејфсиләнди: «Ај аман! Даһа онларын иши битди!». Гыз чичәкләри дәриб кетди, чобанјастыгы исә, севинди ки, һасарын бу тајында, отларын ичиндә битмишдир вә бурада ону һеч ким көрмүр. О өз бәхтинә шүкүр еди, күн батанда исә, ләчәкчикләрини јығыб јатды. Бүтүн кечәни јухуда күнәши вә хырдача гушчуғазы көрдү.

Сәһәр чобанјастыгы ләчәкләрини ачыб, онлары әл кими һаваја вә ишыға сары узатдыгда, јенә торағажын сәсини ешитди: гушчуғаз өтүрдү, — амма елә гәмли өтүрдү ки! Јазыг гуш тәләјә дүшмүшдү вә инди ачыг пәнчәрәдән асылмыш бир гәфәсин ичиндә иди. Торағаж јамјаныл чөлләрин, чәмәнләрин үзәриндә учмағын ләззәтиндән, ганадланыб көјләрин бир гатына учалмағын фәрәһиндән, дадындан нәғмә охујурду. Јазыг гушчуғазын хырдача үрәји чох дәрдли, чох кәдәрли иди, — ахы о әсир иди!

Чобанјастыгы әсир гуша үрәкдән көмәк етмәк истәјирди, амма нечә етсин? Дөврәсиндәки көзәллик, күнәшин исиндирмәси, ағ ләчәкләринин парылдамасы, чичәјин һеч көзүнә көрүнмүрдү. О аичаг јазыг гушчуғаз барәсиндә дүшүнүр вә она һеч чүр көмәк едә билмәдијиндән дәрл чәкирди.

Бирдән бағчадан ики оғлан чыхды. Онларын биринин әлиндә, лаләләри кәсән гызын әлиндә олдуғу кими, ири вә ити бычаг вар иди. Оғланлар дүз чобанјастыгы чичәјинә сары јөнәлдиләр; чичәк һеч баша дүшә билмирди ки, бурада онлара нә лазымдыр?

— Бах, ғ, радан биз өз торағажымыз үчүн бир парча отлу торпаг кәсиб апара биләрик! — дејә оғланлардан бири бычағыны јерә сохуб дәрдбучаг бир отлу торпаг парчасы кәсмәјә башлады. Чобанјастыгы чичәји дә бу торпаг парчасынын лап ортасында иди.

— Чичәји гопар! — дејә о бири оғлан дилләнди; чобанјастыгы

чичәјинин горхудан лап үрәји дүшдү: ону гопарсалар, өлүб кедә-чәкди. — ахы о јашамаг истәјирди ки, гәфәсә — јазыг әсир гушун јанына кирә билсин!

— Јох, јахшысы будур гој галсын, — дејә биринчи оглан ча-ваб верди. — Белә даһа да көзәлдир.

Беләликлә чобанјастыгы чичәји гәфәсин ичинә, торағажын јанына кирә билди.

Јазыг гушчуғаз учадан охуја-охуја өз әсирлијиндән шикајәт-ләнир, о јан-бу јана чырпыныб өзүнү гәфәсин дәмир милләринә вурурду. Јазыг чобанјастыгы данышмаг билмирди, нә гәдәр ис-тәсә дә, анчаг бирчә сөзлә дә гушун көнлүнү ала билмирди! Сә-һәр бу чүр кәлиб кечди.

— Бурада су јохдур! — дејә торағаж шикајәтләнирди. — Он-лар мәним үчүн су гојмагы унудублар, боғазым гурујуб. Од ичиндә јанырам. Бәдәним учунур. Оф, нәфәсим тутулур! Мән өл-мәлијәм, дејәсән күнәшин ишығындан, јашыл отлардан, бүтүн дүнјадан ајрылмалы олачағам!

Торағаж азачыг сәринләнмәк үчүн, димдијини нәм вә сәрин торпаға сохду. Бу заман о, чобанјастыгы чичәјини көрдү, она баш әјди, ону өндү вә деди:

— Јазыг чичәкчијәз, сән дә бурада солуб кедәчәксән! Азад-лыгда мәним ихтијарымда олан бүтүн дүнјанын әвәзинә онлар мәнә бир сәни, бир дә бу бир гарыш јашыл отлу торпагы вер-мишләр. Бурада һәр бир от мәним үчүн јашыл бир ағач, сәнин һәр бир ләчәјин әтирли бир чичәк олмалыдыр! һејһат! Сиз мәнә јалныз нәләрин әлимдән алындыгыны хатырладырсыныз!

«Оф, мән онун көнлүнү нә илә алым!» — дејә чобанјастыгы дүшүндү. Амма һеч бирчә јарпагыны да тәрнәдә билмәди. Бу-нун әвәзиндә исә, онун зәриф ләчәкчикләри һәмишәкиндән даһа артыг әтир сачмаға башлады. Буну торағаж да дүждү. О, сусуз-лугдан үзүлсә дә, чобанјастыгына тохунмурду. Анчаг бүтүн от-лары гырпыб гуртармышды.

Будур, ахшам да олду. Амма јазыг гушчуғаза һеч кәс су кә-тирмәди. Онда гушчуғаз өз көзәл ганадчыларыны саллады, онлары гыч олмуш кими, бир нечә дәфә титрәтди вә бир нечә дә-фә шикајәтлә чивилдәди:

Су! Су!

Сонра онун хырдача башы јана әјилди вә гәмдән, әзијјәтдән үрәкчијәзи парчаланды.

Чобанјастыгы дүнәнки кими өз ләчәкләрини јығышдырыб ја-та билмәди: о да гәмкин вә хәстәләнмиш һалда башыны ашагы саллады.

Огланлар ертәси күн сәһәр кәлиб чыхдылар. Торағажы өлмүш көрүб ачы-ачы ағладылар. Сонра она хырдача бир гәбир газыб чичәкләрлә бәзәдиләр, өлмүш торағажы гәшәнк, гырмызы бир гутуја гојдулар, — ону падшаһа лајиг бир шәкилдә басдырмаг истәјирдиләр. Јазыг гушчуғаз! Нә гәдәр ки, сағ иди вә нәгмә оху-јурду, ону јаддан чыхармышдылар, — ону гәфәсә салмышдылар вә сусузлугдан әзәб чәкдирмишдиләр, — амма инди ону дәбдәбә илә басдырмаг истәјир, онун үчүн ачы көз јашлары төкүрдүләр!

Үзәриндә чобанјастыгы олан торпаг парчасыны тозлу јолун ичинә атдылар. Јазыг торағажы һәр һалда һамыдан чох севән вә онун көнлүнү алмагы үрәкдән арзулајан јазыг чичәји һеч кәс дүшүнмәди.

ҲОМЕРИН ГӘБРИНДӘ БИТМИШ КҮЛ

әрг ше'риндә бүлбүлүн күлә мәнәб-бәти тәрәннүм едилир: сакит, ул-дузлу кечәләрдә ганадлы нәгмәка-рын севки маһнылары әтирли күлә доғру учуб кедир.

Измирин јахынлығында, дөврә-синә уча чинар ағачлары әкилмиш бир јолун кәнарында чичәкләнмиш бир гызылкүл колу көрдүм. Онун јаны-ныдан јүклү дөвәләр узун бојунла-рыны гүрурла дик тузуб мүгәддәс торпагда јөндәмсиз бир һалда аддымлаја-аддымлаја кечиб кедирди. Чинарларын будаглары арасында чөл көјәрчинләри јува гурмушду. Онларын ганадлары күнәшин шүалары алтында сәдәф кими парылдајыб рәнклән-рән-кә чалырды.

Бу гызылкүл колунда бир күл чох гәшәнк иди. Бүлбүл мәнәб-бәт изираблары илә долу нәгмәләрини һәмин бу күлә охујурду. Күл исә сусурду, — онун ләчәкләри үзәриндә бүлбүлүн һалына галдыгыны көстәрән көз јашы кими бирчә дамчы шеһ дә парыл-дамырды, — күл будагларла бәрабәр колун алтындакы даша са-ры әјилмишди.

Күл дејирди ки: — Бурада дүнја нәгмәкарларынын ән бөјүјү јатыр! Мән јалныз сунун гәбри үзәриндә әтир сачачағам, туфан мәни гопардыгда, ләчәкләримә јалныз онун үзәринә сәпәчәјәм.

«Илиада» җарадычысы тоза дөнүб торпага гарышмыш вә бу торпагдан мән битмишәм! Мән Гомерин гәбриндә битмиш бир күләм. О гәдәр мүгәддәсәм ки, мискин бир бүлбүл үчүн ачылмаг мәнә җарашмаз!

Анчаг бүлбүл о гәдәр охуду, охуду ки, ахыр өлдү.

Сарбан жүклү дөвөләри вә гара гуллары говуб апарырды. Онуң кичик оғлу өлмүш гушу тапыб, бу хырдача нәгмәкары бә-жүк Гомерин гәбриндә басдырды. О гәбрин үзәриндә күләҗин җел-ләдиҗи күл җыргаланырды.

Ахшам олду; күл өз ләчәкләрини җумуб җатды. О, җухуда ишыгылы, күнәшли бир күн көрдү: бир җығын җаделли фирәнкләр Гомерин гәбрини зиҗәрәтә кәлмишдиләр. Онларын ичәрисиндә думанлар вә шимал фәчри өлкәсиндән кәлмиш бир нәгмәкар да варды. О, һәмин гызылкүлү дәрди, китабын арасына гоҗуб өзү илә бәрабәр дүнҗанын башга бир җеринә, өз узаг өлкәсинә апарды. Китабын сәһифәләри арасында сыхылмыш күл, гәм-гүссәдән солду, нәгмәкар исә евинә гаҗыдыб китабы ачды вә деди:

— Бу күл Гомерин гәбриндәндир!

Күл буну җухуда көрмүшдү. Җухудан аҗылыб шиддәтли күләк-дән чырпынды вә онун ләчәкләриндән бир дамчы шеһ Гомерин гәбринә дүшдү. Сонра күнәш учалды вә гызылкүл ачылыб әввәл-киндән дә җарашыгы олду, — күн җаман исти иди; ахы күл өз исти Асиҗасыны тәрк етмәмишди.

Бирдән аддым сәсләри ешидилди. Күлүн җухуда көрдүҗү җа-делли фирәнкләр вә онларла бирликдә шималда доғулмуш бир шаир дә кәлиб чыхды. О, күлү дәрди, онун тәрәвәтли додагла-рындан өпдү вә өзү илә бәрабәр думанлар вә шимал фәчри өлкә-синә апарды.

Һәмин күл инди онун «Илиада» китабынын ичиндә бир му-миҗа кими җатыр вә шаирин, китабы ачдыгда сөҗләдиҗи бу сөзлә-ри санки җухуда ешидир:

— Бу гызылкүл, Гомерин гәбриндәндир!

җиҗада һеч кәс Оле-Лукоје гәдәр нағыл билмир. О, нағыл данышмаг-да җаман устадыр! Ахшамлар, ушаг-лар столун архасында вә җа хырдача скамҗаларда раһат отурдуглары за-ман Оле-Лукоје кәлиб чыхыр. О, аҗагларына анчаг чораб кеҗиб сәс-сизчә пилләләри галхыр, сонра җа-вашча тапыны ачыр вә ушагларын көзләринә ширин сүд сәпир, — онун элиндә хырдача бир шырынга вар, бу шырынга сүдү иччә бир фәвварә кими вурур. Онда ушагларын кирпикләри бир-биринә җапшымаға башлаҗыр вә онлар даһа Олени көрә билмирләр. О исә архадан кизлинчә онлара җахын-лашыб боҗунларынын ардына җавашчадан үфүрмәҗә башлаҗыр. О үфүрдүкчә, ушагларын башлары ашағы салланыр. Амма бу, ушаглары ағрытмыр, — ахы Оле-Лукоје онлара пислик етмәк истәмир. О истәҗир ки, ушаглар раһатлансынлар. Онлар исә җа-тагларына кирмәҗинчә, раһат олмазлар. Ушаглар сакитләшән кими о, өз нағылларыны онлара данышмаға башлаҗыр.

Бәли, бвдур, ушаглар җатдылар. Оле-Лукоје дә онларын чар-паҗыларынын ғырағында отурур. О чох гәшәнк кеҗинмишдир — әҗинидә ипәк кафтаң вар. Анчаг бу кафтаңын нә рәнкдә олдуғуну демәк олмаз: Оленин һансы тәрәфә чеврилмәсинә көрә, бу каф-таң каһ көҗ рәнкә, каһ җащыл рәнкә, каһ ғырмызы рәнкә чалыр. Онуң голтуғунда ики чәтир вар, бунлардан бири шәквиллидир. Бу чәтири Оле җахшы ушагларын үстүнә ачыр, онда ушаглар бүтүн кечә марағлы нағыллары җухуда көрүрләр. О бири чәтир лап сәдә вә саҗадыр. Оле бу чәтири пис ушагларын үстүнә ачыр. Он-лар да бүтүн кечәни көтүк кими җатыб галырлар. Сәһәр дә белә мәлум олур ки, онлар җухуда һеч бир шеҗ көрмәҗибләр!

Инди кәлин гулаг асаг, көрәк Оле-Лукоје дүз бир һәфтә җал-мар адлы бир ушағын җанына кәлиб, һәр ахшам она һечә нағыл-лар данышмышдыр. О, һәмин ушаға дүз җедди нағыл даныш-мышдыр, ахы бир һәфтәдә җедди күн вар.

¹ Оле, көзчиҗәлләрини җум! (Данимарка дилиндә).

Оле-Лукоје Јалмары јатағына узандырыб деди: — Бах белә Инди һәр шејдән әввәл мән отағы бәзәјим!

Будур, отағын ичиндә дибчәкләрдәки бүтүн чичәкләр бирчә анда бөјүјүб јекә ағач олдулар вә будагларыны лап тавана гәдәр узатдылар. Отаг дөнүб гәшәнк бир көшк олду. Ағачларын будаглары чичәкләрлә долду. Чичәкләрин һәр бири кезәлликдә вә әтирдә гызыл күлдән керн галмазды, онларын дады исә (әкәр онлары дадмаг истәјән олсајды), мүрәббәдән дә ширин иди. Меј-вәләри исә, гызыл кими парылдајырды. Бунлардан башга ағачларда јумру көкәләр дә варды. Онларын ичинә о гәдәр кишииш долдурмушдулар ки, аз галырды партласынлар. Бунлар лап мөчүзә иди! Амма бирдән Јалмарын дәрс китаблары олан стол сјирмәсиндән бәрк зарылтылар ешидилди.

— Орада нә олмушдур? — дејә Оле-Лукоје стола јахынлашды вә сјирмәни ачды.

Белә мә'лум олду ки, орада шагғылты вә чырылты гопаран аспид јазы тахтасы имиш. Оун үстүндә јазылмыш мәсәләдә бир сәһв вармыш вә бүтүн рәгәмләр һәрә бир тәрәфә гачыб дағылмаг истәјирмиш. Ипдән асылмыш грифел исә хырдача бир ит кими һоппаныр, атылыб-дүшүрдү: о чан-башла ишә көмәк етмәк истәјирди, амма әлиндән һеч бир шеј кәлмирди. Јалмарын дәф-тәриндән дә шикајәтли зарылтылар кәлирди; онлары ешидәндә, адамы горху басырды. Бу дәфтарин һәр бир сәһифәсиндә сәтрин башында јан-јана ири вә хырда һәрфләр варды. Бунлар һамысы чох гәшәнк, нүмунә үчүн јазылмыш һәрфләр иди. Бунларын јанында исә, өзләрини онлар кими кезәл сајан башга һәрфләр дә дүзүлмүшдү. Бунлары Јалмар өзү јазмышды. Бу һәрфләр алтларыннан карандашла чәкилмиш хәттин үзәриндә дүмдүз дурмаг әвәзинә, лап онун үстүнә јыхылырдылар.

Нүмунә үчүн јазылмыш һәрфләр онлары өјрәдиб дејирдиләр:

— Бах, белә дурмаг лазымдыр! Бах белә, азачыг сағ тәрәфә өјилмәк лазымдыр!

Јалмарын јаздығы һәрфләр исә, онлара чаваб верирдиләр:

— Вај, елә биз дә истәјирик ки, елә дураг, амма бачармырыг! Биз јаман кифирик!

— Сизн бир гәдәр чәкиб дүзәлтмәк лазымдыр! — дејә Оле-Лукоје дилләнди.

— Вај, јох, јох! — дејә һәрфләр чыгырышдылар вә һәмин саат өзләрини дүзәлтдиләр, лап гәшәнк олдулар!

— Һә, инди бизим нағыл данышмаға вахтымыз јохдур! — дејә Оле-Лукоје сөзүнә давам етди. — Кәлин мәшиг едәк! Бир-ики! Бир-ики!

О, Јалмарын һәрфләрини елә јахшы һазырлады ки, онлар инди дүмдүз вә сәлигә илә дурмушдулар, — јалныз нүмунә үчүн јазылмыш һәрфләр белә дура биләр. Амма Оле-Лукоје чыхыб кетдикдән сонра Јалмар сәһәр јухудан ојанды, һәрфләр јенә әв-вәлки кими кифир идиләр.

ЧӘРШӘНБӘ АХШАМЫ

Јалмар јеринә кирчәк, Оле-Лукоје өз сәһрли шырынгасыны мебелә тохундуран кими, отагдакы бүтүн шејләр, — түпүрчәкгабыдан башга бүтүн шејләр бир-бирлә данышмаға башлады. Түпүрчәкгабы динмирди вә өз-өзлүјүндә о бири шејләрин белә јүнкүл хасијјәтли олмаларына ачыгы тутурду. Ахы һеч белә дә шеј олармы ки, елә һәмишә јалныз өз барәндә дүшүнәсән, данышсан, амма фағыр-фағыр бир күндә дуруб өзүнә түпүрмәјә ичазә верән түпүрчәкгабыны һеч сајмајасан?

Камодун үстүндә дивардан зәр чәрчивәли бөјүк бир шәкил асылмышды. Бурада кезәл бир јерин мәһзәрәси чәкилмишди: уча, гоча ағачлар, отлар, чичәкләр вә јарашыглы сарајларын јанындан һараса, узаглара, мешәнин архасына ахыб кедән вә учсуз-бучагсыз дәнизә говушан кениш бир чај.

Оле-Лукоје сәһрли шырынгасыны бу шәклә тохундурду вә орада чәкилмиш гушлар нәғмә охумаға башладылар, ағачларын будаглары тәрнәшиди, булудлар көј үзүндә ахышдылар; һәтта онларын көккәләринин шәкил үзәриндә нечә һәрәкәт етдији дә көрүнүрдү.

Сонра Оле, Јалмары шәклин асылдығы јерә галдырды вә олан да ајагларыны һүндүр отларын ичинә гојду. Ағачларын јарпаглары арасындан сүзүлүб дүшән күнәш ишығынын алтында о, чаја сары гачды; чајын гырағында суда јырғаланмагда олан хырдача гајыга минди. Гајыг гырмызы вә ағ рәнкләрлә бојанмышды, онун јелкәнләри исә күмүш кими парылдајырды. Бојунларына гызыл тачлар тахылмыш, башларында көј улдузлар парылдашан алты гу гушу хырдача гајығы јашыл мешәнин габағындан чәкә-чәкә апардылар. Бу мешәдәки ағачлар пычылты илә гулдурлардан вә күләкирән гарылардан данышырды; чичәкләр исә, хырдача кезәл пәриләрдән вә кәпәнәкләрин нағылларындаш сәһбәт едирди.

Күмүш вә гызыл пуллу гәрибә балыглар гајығын даһынча үзә-үзә кәлир, каһ баш вурур, каһ да судан һоппаныб јенә шапылты илә суја дүшүрдү. Ирили-хырдалы гырмызы вә көј гушлар бир-биринин ардыңча дүзүлүб ики узун гатар һалында

Жалмарын ардынча учуб кәлирди: ағчаганадлар бир-бирини итәләйир, мај бөчәкләри исә вызылдашырды: «выз-выз!». Онлар һамысы Жалмары өтүрмәк истәйирдиләр, һәр бири дә онун үчүн бир һағыл һазырламышды.

Бәли, бах, буна дејәрләр гајыгда үзмәк!

Мешәләр каһ галынлашыр вә гаранлыглашыр, каһ да үзәри-нә күнәш ишығы-дүшмүш вә һәр јери чичәкләрлә долу ән гәшәнк бағлара бәнзәйирди. Чајын кәнарларында бөјүк, бұллу вә мәрмәр сарајлар учалырды, бу сарајларын ејванларында шаһзадә гызлар дурмушдулар, — бунлар һамысы Жалмарын таныдығы вә онларла тез-тез ојнадығы гызлар иди, — онлар әлләрини Жалмара узадырдылар. Һәр бирини сағ әлиндә шәкәрдән гајрылмыш көзәл бир доруз баласы варды, — ширнијат сатан арваддан белә доруз балалары тәк-тәк тапыб алмағ олар. Жалмар, сарајларын јанындан үзүб кечәркән әлини узадыб доруз баласыны тутур, амма шаһзадә гыз ону әлиндән бурахмырды, доруз баласы сынырды вә онларын һәр икисинә пај дүшүрдү: Жалмара бөјүк парча, шаһзадә гызга исә кичик парча галырды. Бүтүн сарајларын габағында хырдача шаһзадәләр кешикдә дурмушдулар, онлар гызыл гылынчларыны чәкиб Жалмара салам верирдиләр; онун башына кишмиш вә галај солдатлар јағдырырдылар, — бунлар, әлбәттә, әсл шаһзадәләр иди!

Жалмар мешәләрдән, чүрбәчүр ири заллардан вә шәһәрләрдән үзүб кечирди... О, дајәсинин јашадығы шәһәрдән дә үзүб кечди. Жалмары көрпәлијиндән һәмнин дајә сахлајыб бөјүтмүшдү вә о, Жалмары јаман чох истәйирди. Инди, будур, Жалмар ону көрдү: дајә она баш әјир, әлини јелләйир вә бир заман өзү гошуб, Жалмара көндәрдији бу тәсирли нәғмәни она охујурду:

Мән бурдајам, үрәјим галыб сәнин јанында.
Ај Жалмарчан, ај мәнним әзиз, истәкли оғлум!
Ахы сәнин дәјирми алнында, јанағындан.
Додағындан өпәрдим, балачан, гурбан олум!
Сәнин илк сөзләрини ешитдим дил ачанда,
Үрәјим гәмлә долду сәндән ајрыланда мән...
Аллаһ сахласын сәни һәр дәрәдән, һәр баладан,
Сәни нышгылы чәниәтдән кәлмиш шух бир мәләксәни!..

Гушлар өз сәсләрини бу нәғмәјә гошур, чичәкләр ојнајыр, гоча сөјүд ағачлары башларыны јырғалајыб, Оле-Лукојенин сөзләрини тәсдиғ едирдиләр, елә бил ки, Оле онлара да һағыл данышырды.

Амма јағыш ај јағыр һа! Жалмар онун сәсини лап јухуда да ешидр. Оле-Лукоје пәнчәрәни ачдыгда, белә мәлүм олду ки, су пәнчәрәнин ичинә гәдәр галхмышдыр. Јекә бир көл әмәлә кәлмишидр! Амма евин лап габағында көзәл бир кәми дөвбәр салмышдыр.

— Жалмар, кетмәк истәйирсәнми? — дејә Оле сорушду. — Кечә јад өлкәләри кәзәрсән, сәһәр јенә евдә оларсан!

Инди будур, Жалмар, әјиндә базар күнләри кејдији палтар, бирдән-бирә өзүнү көзәл бир кәминин ичиндә көрдү. Гава о саат ачылды. Кәми, шәһәрин күчәләрилә үзүб килсәнин јанындан кечди, — һәр тәрәф башдан-баша јекә бир көл олмушду. Ахыр кәми, үзә-үзә о гәдәр узаглашды ки, јер көздән итди. Көјләрин ума гатында бир гатар дурна учурду. Онлар да өз вәтәнләриндән ајрылыб узағ, исти өлкәләрә кедирдиләр. Онлар бир-биринин ардынча дүзүлүб узун бир гатар һалында учурдулар. Дурналар хејли вахт иди ки, јола чыхмышдылар. Онлардан бири бәрк јорлушду, ганадлары демәк олар ки, сөзүнә бахмырды. О, һамыдан дала галмышды; сонра даһа да далда галыб ганадларыны саллаја-саллаја кет-келә даһа да ашағы енмәјә башлады. Будур, о, ганадларыны бир-ики дәфә дә јелләди, амма... бош јерә! Бир аздан сонра о, кәминин торуна тохунду, ипләрдән сүрүшә-сүрүшә, танылты илә кәминин көјәртәсинә дүшдү.

Кәми шакирди ону көтүрүб һиндушкаларын, өрдәкләрин вә тојугларын јанына һинә салды. Јазыг дурна дуруб гәмкин-гәмкин јап-јөрәсинә бахырды.

— Бир буна бах һа, — дејә тојуглар гагылдашдылар.

Һиндушка хорuzu вар күчү илә өзүнү шиширдиб дурнадан сорушду ки, о кимдир? Өрдәкләр исә, кери чәкилә-чәкилә, бир-бирини итәләјә-итәләјә гығылдашырдылар: «Ах-мағ! Ах-мағ!».

Дурна онлара исти Африкадан, пирамидалардан вә сәһрада вәһши атлар кими бәрк гачан дөвәгушуларындан данышды. Амма өрдәкләр һеч бир шеј баша дүшмәдиләр, јенә дә бир-бирини итәләјә-итәләјә гығылдашдылар:

— Дүздүрмү, о ахмагдыр?

— Әлбәттә ахмагдыр! — дејә һиндушка хорuzu онларын сөзүнү тәсдиғ етди вә ачығындан өзүнү шиширдиб нә исә кәкәләди.

— Онда дурна сусуб өз Африкасы барәсиндә дүшүнмәјә башлады.

— Сизин нә гәрибә инчә ајағларыңыз вар! — дејә һиндушка хорuzu дилләнди. — Онларын аршыны нечәјәдир?

— Гыг! Гыг! Гыг! — дејә күлүнч өрдәкләр гығылдашдылар; амма дурна бунларын һамысыны гулагардына вурду.

Һиндушка хорuzu дурнаја деди:

— Сиз дә бизә гошулуб күлә биләрдиниз! Амма мән јамаң тутарлы сөз дедим һа! — дејә о әлава етди. — Јохса сиз зарафат баша дүшмүрсүңүз? Нә күтбејинсиз! Нә олар ки, биз онсуз да әјләнирик! — дејә о јенә нә исә кәкәләди.

Тојуглар гаггылдашдылар, өрдәкләр дә гыгылдашдылар: онлар үчүн бу чох күлмәли иди.

Амма Јалмар һинә јахынлашыб гапысыны ачды, дурнаны ишарә илә өз јанына чағырды, о һоппаныб көјәртәјә чыхды, — дурна даһа динчәлиб раһатланмышды. Будур, дурна Јалмара разылыг едирмиш кими баш әјди, сонра еңли ганадларыны ачыб исти өлкәләрә сары учду. Тојуглар јенә гаггылдашдылар, өрдәкләр гыгылдашдылар, һиндушка хорuzu исә, өзүнү елә тох тутду ки, пипији гыгырмызы олду.

— Сабаһ сиздән шорба биширәчәкләр, — дејә Јалмар өз чарпајысында јухудан ајылды.

О, Оле-Лукоје илә бирликдә бу кечә чох көзәл сәјаһәт етмишди.

ЧҮМӘ АХШАМЫ

Оле-Лукоје деди:

— Билирсәни нә вар? Амма горхма һа! Бу саат сәнә бир сичан көстәрәчәјәм! — Доғрудан да онун әлиндә чох гәшәнк бир хырдача сичан вар иди. — Бу сичан сәни тоја чағырмаға кәлмишдир: бу кечә ики сичан тој етмәк истәјир. Онлар дөшәмәнин алында, сәнин ананын анбарында јашајырлар. Дејирләр ки, ора чох көзәл бинадыр!

— Бәс мән дөшәмәдәки дәликдән ичәри нечә кечә биләрәм, — дејә Јалмар сорушду.

— О мәним бојнума! — дејә Оле-Лукоје чаваб верди. — Мән сәни лап бапбалача едәрәм.

О, өз сәһрли шырынгасыны Јалмара тохундуран кими, о бирдән-бирә кичилмәјә башлады вә о гәдәр кичилди ки, лап бармаг бојда ушаг олду.

Оле-Лукоје она деди:

— Галај солдатын палтарыны алыб кејә биләрсән. Елә биләрәм ки, о сәнин әјниңә јахшы кәләр. Әскәр палтары кејиб тоја кетмәк јахшыдыр!

— Чох јахшы! — дејә Јалмар разылашды вә палтары әјниңә кејдикдән сонра, ән јахшы галај солдата бәнзәди.

Хырдача сичан Јалмара деди:

— Зәһмәт олмаса, ананызын үскүјүнүн ичиндә әјләшин. Мән сиз сүрүб апарачағам.

— Јәгги ки, сизә чох зәһмәт олмас, сичан бәј? — дејә Јалмар чаваб верди.

Беләликлә онлар сичанларын тојуна кетдиләр.

Онлар сичанларын дөшәмәдә ачдылары дәликдән ичәри кириб әввәлчә узун бир дәһлизә кечдиләр, бура о гәдәр дар иди ки, јалһыз үскүјүн ичиндә бурадан кечмәк оларды. Дәһлиз, ишылдајан чүрүнтүләрин ишығында апајдын иди.

— Бурадан нә јахшы гоху кәлир, елә дејилми? — дејә Јалмары апаран сичан ондан сорушду. — Бүтүн дәһлизә пиј сүртүлмүшдүр! Бундан јахшы нә ола биләр!

Ахыр онлар кәлиб тој мәчлис гурулан зала чатдылар. Сағ тәрәфдә ханым сичанлар дуруб бир-бирилә пычылдашыр вә күлүшүрдүләр, сол тәрәфдә исә, сичан бәјләр дуруб хырдача пәнчәләри илә бығларыны бурурдулар, орталыгда исә ичи овулуб јејилмиш бир пендир габыгынын үстүндә бәјлә кәлин отуруб һамынын көзү габағында далбадал өпүшүрдүләр. Нә олар ки, ахы онлар даһа бир-биринә нишанланмышдылар, инди исә евләнирдиләр.

Гонағлар да елә һеј кәлирдиләр. Ахыр о гәдәр басырыг олду ки, хошбәхт бәјлә кәлини итәләјә-итәләјә лап гапынын агзына апардылар, белә ки, даһа нә ичәри кирмәк, нә дә бајыра чырмағ оларды. Зала да дәһлиз кими башдан-баша пиј сүртмүшдүләр. Јемәјә һеч бир шеј јох иди, ширни јеринә гонағлара нохуд дәнәләри кәтирдиләр. Бунларын һәр биринин үзәринә бәјлә кәлинин гоһумларындан бири, онларын адларыны, јә'ни әлбәттә ки, һәр бир адын баш һәрфини нахышламышды. Бәли, бу лап гәрибә шеј иди!

Бүтүн сичанлар тәсдиг етдиләр ки, тој лап көзәл тојдур, вахталары чох хош кечди.

Јалмар евләринә гајытды. О да белә көзәл бир мәчлисдә олушду. Амма галај солдатын палтарыны кејә билмәк үчүн о јамаң бүзүшмүшдү.

ЧҮМӘ

Оле-Лукоје деди:

— һеч инанмалы дејил ки, нә гәдәр јашлы адам мәни өз јанына чәкмәјә чан атыр! Ән чох о адамлар чалышыр ки, нә исә пис ишләр көрүбләр. Онлар мәнә дејирләр ки: «Ај әзиз, мөһрибан Оле, биз һеч көзләримизи јума билмирик; бүтүн кечәни јеримиздә узаныб јухусуз галырыг вә көрдүјүмүз пис ишләр бизим дөврәмизә јығылыр: мурдар әчиннәләр кими чарпајымызын

янында отуруб бизим үстүмүзө гажнар су чиләјирләр. Ај Оле, һеч олмаса кәл, онлары гов ки, биз јахшыча јата биләк. Биз бу- нун әвәзиндә сәнә чох јахшы мұкафат верәрик, — дејә онлар дәриндән аһ чәкирләр. — Ди, кечән хејрә галсын, Оле! Пуллар пәнчәрәдәдир!». Анчаг мән пул илә һеч кимин јанына кетми- рәм, — дејә Оле-Лукоје сөзләрини гуртарды.

— Бу кечә биз нә едәчәјик? — дејә Јалмар сорушду.

— Јенә тоја кетмәк истәјирсәнми? Амма бу тој дүнәнки тој кими дејил. Сәнин бачынын, әјнинә оғлан палтары кејиб ады Керман олан бөјүк кукласы Берта адлы кукла илә евләнмәк ис- тәјир. Бундан башга бу күн кукланын анадан олан күнүдүр. Онун үтүн хејли һәдијјәләр һазырлајыблар.

— Билирәм! Билирәм! — дејә Јалмар чаваб верди. — Елә ки куклаларына тәзә палтар лазым олду, бачым һәмән саат онлар үчүн ја анадан олан күн, ја да тој дүзәлдир. О, јүз дәфә белә етмишдир.

— Һә, бу кечә дә јүз биринчи дәфә, јә'ни ахырынчы дәфә олачаг. Буна көрә дә бу чох гәрибә олачаг. Бир бах көр!

Јалмар стола сары бахды. Столун үстүндә картондан бир ев- вар иди. Евин пәнчәрәләриндән ишыг кәлирди, бүтүн галај сол- датлар да әлләриндә түфәнк фарағат командасында дурмушду- лар. Бәј илә кәлин дүшүнчәли бир һалда дөшәмәдә отуруб сто- лун ајағына сөјкәнмишдиләр; бәли, онлар чох шеј дүшүнмәли идиләр! Оле-Лукоје нәнәнин гара туманыны әјнинә кејиб онла- ра никаһ охуду. Сонра отагдакы бүтүн мебелләр сәс-сәсә вериб марш һавасында әләнчәли бир нәғмә охумага башладылар, бу нәғмәни карандаш јазмышды:

Маһнымыз гој кирсин гапы-бачадан,
Бәј илә кәлинә чатсын учадан.
Нә ловга отуруб онлар јанбајан.
Ғажрылыб һәр бири бир чәнкә отдан.
Дәри дә чәкибләр һәлә һәр јандан...
Маһны охујуруг биз: «ај ман-ај чан!».

Сонра чаван әр-арвада һәдијјәләр верилди, амма онлар је- мәк јемәдиләр. Өз мәнәббәтләриндән дојмушдулар.

— Јахшы, биз инди бага кедәк, јохса јад өлкәләрә? — дејә чаван әр, арвадыннан сорушду.

Мәсләһәт үчүн тәчрүбәли сәјаһәтчи гарангушу вә гоча тоју- гу чагырдылар: бу тојуг беш дәфә чүчә чыхармышды. Гарангуш онлара исти өлкәләрдән данышды, о јерләрдә салхым-салхым үзүмләр јетишир; орада һава чох јүнкүлдүр, орада дағлар елә рәнкләрә чалыр ки, бурада ону һеч ағыла да кәтирмәк олмәз.

— Амма орада бизим тывырчыг кәләм битмир! — дејә тојуг дилләнди. — Бир јәј мән өз чүчәләримлә бир кәндә јашајыр- дым. Орада бир јекә гум тәпәси варды; биз кефимиз истәдији гәдәр орада ешәләнирдик; бундан башга бизә бостана кирмәјә дә ичазә верирдиләр. Орада кәләм битмишди. Аһ, о кәләм нечә јамјашыл иди! Дүнјада ондан көзәл шеј ола билмәз!

— Ахы, һәр бир кәләм ики дамчы су кими лап о бири кәлә- мә бәнзәјир! — дејә гарангуш чаваб верди. — Бир дә ки, бура- да һавалар тез-тез позулур.

— Еһ,буна өјрәшмәк олар, — дејә тојуг дилләнди.

— Амма бура сојугдур, бир дә көрәрсән ки, донубсан!

— Кәләм үчүн елә бу јахшыдыр, — дејә тојуг чаваб верди. — Бир дә ки, ахы бизим јердә дә исти вахтлар олур! Будур, мә- сәлән, дөрд ил бундан габаг бурада јәј дүз беш һәфтә узанды. Өзү дә елә исти иди ки, һеч нәфәс алмаг олмурду. Јери кәлмиш- кән ону да дејим ки, бизим јерләрдә һәмни узаг өлкәләрдә олан зәһәрли һејванлар јохдур. Гулдурлар да јохдур. Јалһыз мүртәд- ләр бизим өлкәни дүнјада ән јахшы өлкә һесаб етмәзләр. Белә- ләринин бизим өлкәдә јашамага һаггы јохдур! — дејә тојуг ағ- лады. — Ахы мән дә сәјаһәт еләмишәм, бир бочканын ичиндә дүз он ики мил јол кетмишәм, — сәјаһәтдә һеч бир хоша кәлән шеј көрмәмишәм.

— Бәли, бизим тојуг чох ағыллыдыр, — дејә кукла Берта дилләнди. — Дағлара чыхыб вејләнмәк, мәним дә һеч хошума кәлмир. Елә ону билирсән ки, каһ јухары чыхырсан, каһ ашагы енирсән, каһ јухары чыхырсан, каһ ашагы енирсән, јох, јахшысы будур ки, биз, һәмни о гуму бол олан кәндә кедәк вә ичиндә кә- ләм битән бостанда кәзмәјә чыхаг.

Онлар бу гәрара кәлдиләр.

ШӘНБӘ

Оле-Лукоје Јалмары јатағына салап кими, Јалмар ондап со- рушду:

— Бу күн дә нағыл данышачагсанмы?

— Бу күн буна вахт јохдур, — дејә Оле чаваб верди вә оғ- ланын башы үстүндә өз гәшәнк чәтирини ачды. — Бирчә бу чин- лиләрә бир тамаша елә!

Чәтир, үзәриндән көј ағачлар вә енсиз көрпүләр чәкилмиш шәкилли Чин финчанына охшајырды; көрпүләрин үстүндә хыр- дача чинлиләр дуруб башларыны тәрпәдирдиләр.

— Бу күн сабаһкы күн үчүн бүтүн дүнианы бәзәмәк лазымдыр! — дејә Оле сөзүнә давам етди. — Сабаһ бајрам күнүдүр, базар күнүдүр. Мән кәрәк килсәнин гүлләсинә чыхыб килсә чинләринин ишләрини јохлајам. Онлар килсә зәнкләрини тәмизләмәлидирләр, јохса зәнкләр сабаһ јахшы сәсләнмәз. Сонра кәрәк чөлә чыхыб көрүм күләк отларын вә јарпагларын тозларыны апарыб ја јох? Ондан сонра да нөвбә ән чәтин ишә кәлиб чатачагдыр. Кәрәк бүтүн улдузлары көјдән чыхарыб тәмизләјәм. Мән онлары өз өнлүјүмә јыгырам, һәр бир улдузу вә онун көјдәки дәлијини нөмрәләјирәм ки, сонра һәр бирини өз јеринә гојум, јохса онлар өз јерләриндә јахшы дурмазлар вә бир-бир көјдән гопуб јерә төкүләрләр.

— Бир бура бахын, чәнаб Оле-Лукоје! — дејә дивардан асылмыш көһнә шәкил бирдән дилә кәлди. — Мән Јалмарын улу бабасыјам вә сиздән чох разыјам ки, оғлана нағыллар данышырсыныз; амма сиз онун фикрини чашдырмамалысыныз. Көјдән улдузлары чыхармаг вә тәмизләмәк мүмкүн олан шеј дејилдир; улдузлар да бизим јер кими көј чисимләридир, елә онларын јахшылығы да бундадыр.

— Чох сағ ол, ај улу баба! — дејә Оле Лукоје чаваб верди. — Чох сағ ол! Сән айләнин башчысысан, һамымызын бөјүјүсән, амма јенә дә мән сәндән бөјүјәм! Мән гоча бүтнәрәстәм; гәдим ромалылар вә јунавлар мәнн јухукөрмә аллаһы сајырдылар. Мән ән мәшһур адамларын евләриндә олмушам, јенә дә онларын гапысы мәннм үзүмә ачыгдыр; мән јахшы билирәм ки, һәм бөјүкләрлә, һәм дә кичикләрлә нечә рафтар етмәк лазымдыр. Инди сән даныша биләрсән.

Оле Лукоје буну дејиб чәтирләрини голтуғуна вурду вә чыхыб кетди.

— Бир бах һа, јә’ни адам өз фикрини дә дејә билмәз! — дејә көһнә шәкил мызылданды.

Бу вахт Јалмар јухудан ојанды.

БАЗАР

Оле-Лукоје деди:

— Ахшамын хејир!

Јалмар она баш әјди, јериндән сычрајыб улу бабасынын шәклини үзүвү дивара чевирди ки, јенә дүнәнки кими сөһбәтә баш гошмасын.

Јалмар деди:

— Инди сән мәнә, бах, бу нағыллары даныш: бир гынын ичиндә доғуямуш беш јашыл нохуд дәнәсивин нағылы, тојуг ајағына

бәнд олмуш хоруз ајағынын нағылы, өзүңү тикиш ијнеси сајан јамаг ијнесинин нағылы.

Һә, аз олсун, јахшы олсун — дејә Оле-Лукоје чаваб верди. — Јахшысы будур ки, мән сәнә бир шеј көстәрим. Мән сәнә гој өз гардашымы көстәрим, онун да ады Оле-Лукоједир, амма о һәр адамын јанына өмрүндә бирчә дәфәдән артыг кәлмәз. Амма кәләндә дә, адамы көтүрүб өз тәркинә, ата миндирәр вә она нағыл данышар. О јалныз икичә нағыл билир: бунлардан бири елә көзәлдилр ки, һеч демәли дејил, амма о бири... елә горхулудур ки, демәјә сөз тапмырам.

Оле-Лукоје Јалмары гучағына көтүрүб пәнчәрәнин габағына апарды вә деди:

— Бу саат мәннм гардашымы, јә’ни о бири Оле-Лукојени көрәчәксән. Адамлар онун адына өлүм дејирләр. Көрүрсәнми, о һеч дә шәкилләрдә чәкилдији кими горхунч бир скелет дејилдир. Әјниндәки кафтана гусар мундири кими күмүш күләбәтинлә нахыш чәкилмишдир. Чијиндә гара мәхмәр бир плаш јелләнир... Бир бах, көр нечә ат чапыр!

Јалмар бахыб о бири Оле-Лукојени өз тәркинә һәм гочалары, һәм дә ушаглары алараг, нечә чапдығыны көрдү. Онлардан бә’зисини о, габағында, бә’зисини далында отурдурду, амма һәмишә әввәлчә сорушурду:

— Сәнин гијмәтләрин нечәдир?

— Јахшыдыр! — дејә һамы чаваб вериди.

— Көстәр көрүм!

Онлар алдыглары гијмәтләри көстәрмәли олурдулар. Гијмәтләри ә’ла вә јахшы оланлары о өз габағында отурдур, онлары ширин нағыллар данышырды. Гијмәтләри орта вә пис оланлары архасында отурдурду вә онлар горхулу бир нағыл ешитмәли олурдулар. Онлар горхудан титрәјир, ағлајыр вә атдан һоппанмаг истәјирдиләр, амма буну елә билмирдиләр, чүнки һәмин саат јәһәрә јапышыб галырдылар.

— Бу өлүм ки, лап көзәл бир Оле-Лукоједир! — дејә Јалмар дилләнди. — Мән ондан һеч бирчә тикә дә горхмурам!

Оле деди:

— Неч горхмалы бир шеј јохдур! Амма чалыш ки, гијмәтләрин һәмишә јахшы олсун.

— Бах, бу јахшы нәсиһәтдир! — дејә Јалмарын улу бабасынын шәкли дилләнди. — Амма һәр һалда, демәли ки, һәрдәнбир адам өз фикрини сөјләмәлидир.

О чох разы галмышды.

Бах, бу да сәнә Оле-Лукојенин бүтүн әһвалаты! Ахшам өлән-да, гој о өзү сәнә јенә дә бир шеј данышсын.

ри варды, бири јохду, касыб бир шаһзадә варды. Онун өлкәси чох кичик иди, амма бунунла бәрабәр лап елә дә хырдача дејилди ки, шаһзадә евләнә билмәјәјди. О, өзү дә евләнмәк истәјирди.

Әлбәттә, о кедиб императорун гызына десәјди ки: «Мәнә әрә кәдәрәсәми?» — Бу онун тәрәфиндән чох јекәбашлыг оларды. Амма шаһзадәни јахшы ады-саны варды. Бә-

лә ки, јүзләрдә шаһзадә гызлар онун тәклифини севинә-севинә гәбул едәрдиләр. Амма маратлыдыр ки, көрәсән императорун гызы она нә чаваб верәр?

Кәлин, бу әһвалатын нечә олдуғуну динләјәк.

Шаһзадәни атасы өлмүшдү, онун гәбринин үстүндә тајы-бәрабәри олмајан көзәл бир гызылкүл колу битмишди. Бу кол анчаг беш илдә бир дәфә чичәкләнәрди вә онда тәк бирчә гызылкүл битәрди. Амма бу, елә бир күл иди ки, кәл көрәсән! Бу күл елә хош әтир сачырды ки, ону бир дәфә тохлајанда, адам бүтүн дәрдини-гәмини унудурду. Шаһзадә оғланын бир бүлбүлү дә вар иди. Бу бүлбүл елә гәрибә өтәрди ки, елә бил дүнјада нә гәдәр көзәл нәғмәләр варса, һамысы онун хырдача боғазына топ-ланмышдыр. Шаһзадә оғлан гызылкүлү дә, бүлбүлү дә императорун гызына һәдијјә көндәрмәк истәјирди. Онлары бөјүк, күмүш сандыгчалара гојуб гыза көндәрдиләр.

Император бујурду ки, күмүш сандыгчалары бирбаш бөјүк зала апарсынлар; шаһзадә гыз орада гуллуғчу гызларла «гонаг-гонаг» ојнајырды, — онун башга бир иши-пешәси јох иди. Шаһзадә гыз ичиндә һәдијјә олан бөјүк сандыгчалары көрәндә, севиндијиндән әлләрини бир-биринә вурду.

— Нә олајды, онларын ичиндә хырдача бир нишик олајды! — дејә шаһзадә гыз сәсләнди.

Амма сандыгчанын ичиндә бир гызылкүл колу вә онун бу-дағында гәшәнк бир гызылкүл вар иди.

— Ај аман, көр буну нә гәшәнк гајырыблар! — дејә гуллуғчу гызлар кәкәләдиләр.

— Гәшәнк нәдир, — дејә император дилләйди, — бу ки, лап вијамәтдир!

Амма шаһзадә гыз гызылкүлә элини вурдуғда, аз галды ки, агласын.

— Вај, ај ата! — дејә о сәсләнди. — Бу ки гајырма дејил, әсл күлдүр!

— Ај аман! — дејә бүтүн сарај адамлары тәкрар етдиләр. Бу ки әсл күлдүр!

Император белә бујурду:

— Бир дајанын! Әввәлчә бахаг көрәк, о бири сандыгчала нә вар.

О бири сандыгчаны ачан кими ичиндән бир бүлбүл чыхыб елә гәрибә охумара башлады ки, онун барәсиндә бир пис сөз де-мәјә һеч кәсин дили кәлмәди.

— Superbe! Charmant!¹ — дејә гуллуғчу гызлар ағыз-ағыз вердиләр; онлар һамысы франсызчаны бир-бириндән пис даны-шырдылар.

— Бу гуш мәним јадыма, рәһмәтлик императричанын ачы-ларкән мусиги чалан буруноту габыны салыр — дејә гоча сарај хидмәтчиси дилләнди. — Бунун да сәси, охумасы лап еләдир.

— Һә, һә! — дејә император сәсини чәкиб ушаг кими агла-маға башлады.

— Јәгин ки, бу гуш әсл гуш дејил? — дејә шаһзадә гыз сорушду.

— Лап әсл гушдур! — дејә һәдијјә кәтирән елчиләр она чаваб вердиләр.

Шаһзадә гыз:

— Елә исә, гој һара истәјир учуб кетсин! — деди вә шаһзадә оғланы гәбул етмәјә разылыг вермәди.

Амма шаһзадә оғлан руһдан дүшмәди, — үз-көзүнә гара вә гәһвәји рәнкләр чәкиб, шапкасыны көзүнүн үстүнә гојду вә сарајын гапысыны дөјдү.

— Салам, император! — дејә о, дилләнди. — Сизин сарајда мәнә бир иш тапылармы?

— Бурада сәнин кими иш ахтаранлар чохдур! — дејә импера-тор чаваб верди. — Амма бир дајан, јадыма дүшдү, мәнә бир донузотаран лазымдыр. Донузларымын һеч сајы-һесабы јохдур.

Беләликлә шаһзадә оғланы сарајын донузотараны едиб, ону донузларын төвләләринин јанында хырдача, кифир бир дахмаја салдылар. О, бүтүн күнү отуруб нә исә бир шеј гајырырды. Ах-шама јахын сәһрли бир газан гајырды. Газанын дөврәсинә чохлу зынгыров асылмышды. Газанын ичиндә бир шеј биширәндә, зынгыровлар чинкилдәјир, бу нәғмәни чалырдылар:

Аһ, әзизим Аугустин,
Аугустин, Аугустин,

¹ Мисләнәдир! Әләдыр! (франсызча).

Аһ, эзизим Аугустин,
Һәр шеј гуртарды-кетди!

Амма ән гәрибә бу иди ки, әлнин газандан чыхан бухарын үс-түнә тутдугда, һәмин саат билирдин ки, шәһәрдә ким, нә хәрәк биширир. Бәли, бу газанча, һеч гызылкүлүн-задын тајы дејилди!

Бир дэфә императорун гызы өз гуллуғчулары илә кәзмәјә чыхмышды. Бирдән зынгыровларын хош сәсләрини ешитди. О, һәмин саат дајаныб јаман севинди. Ахы, о өзү дә фортепианода елә бирчә бу һаваны чала билирди: «Аһ, эзизим Аугустин!» — Өзү дә тәк бирчә бармагла чалырды.

Императорун гызы деди:

— Аһа, мән дә бу һаваны чалырам! Бәс белә! Демәли ки, бизим донузотаран савадлы адамдыр! Бура бахын, бириниз кедин ондан сорушун көрәк, һәмин әләтин гијмети нечәдир.

Гуллуғчу гызлардан бири ајағына тахта башмаг кејиб да-ләјәтә кетмәли олду.

— Бу газанчаны нечәјә дејирсән? — дејә гуллуғчу гыз сорушду.

— Шаһзадә гызын он өнүшүнә! — дејә донузотаран чаваб зерди.

Гуллуғчу гыз бәркдән деди:

— А, һеч елә шеј олар?!

— Ондан учуз вермәрәм! — дејә донузотаран онун сөзүнү кәсди.

Шаһзадә гыз гуллуғчудан сорушду: — Һә, о нә деди?

— Дүзү, елә сөз деди ки, һеч ағыза алмалы дејил! — дејә гуллуғчу гыз чаваб верди. — Јаман пис сөз деди!

— Елә исә гулағыма пычылда.

Гуллуғчу гыз онун гулағына пычылдады.

Шаһзадә гызын ачығы тутду:

— Вај һәјасыз! — дејә о чыхыб кетмәк истәди, амма... зынгыровлар елә јахшы чалынырды ки, адам ајрылыб кедә билмирди:

Аһ, эзизим Аугустин,
Һәр шеј гуртарды-кетди!

Шаһзадә гыз гуллуғчуја деди:

— Бура бах, кет ондан соруш, бәлкә мәним гуллуғчуларымдан өнүш алмаға разы ола?

— Јох, сағ олуи, — дејә донузотаран јанына кәлән гуллуғчу гыза чаваб верди. — Газанчаны шаһзадә гызын он өнүшүнә верәчәјәм, разы олмаса өзүмә сахлајачағам.

— Бу нә јаман шејдир! — дејә шаһзадә гыз дејинди. — Нә етмәк олар! Чарә јохдур! Кәрәк сиз бизи дөврәјә аласыныз ки, һеч кәс бизи көрмәсин.

Гуллуғчу гызлар шаһзадә гызы дөврәјә алдылар вә өз кен туманлары илә онун габағыны кәсдиләр. Донузотаран, шаһзадә гыздан он өнүш алды, шаһзадә гыз да донузотарандан газанчаны.

Ај севинирдиләр һа! О күн бүтүн ахшамы, сабаһ да бүтүн күнү газанчаны очағын үстүндән көтүрмәдиләр; шәһәрдә сарај хадиминдән тутмуш, чәкмәчинин мәтбәхинә гәдәр һеч бир мәтбәх галәды ки, орада нә биширилдијиндән хәбәр билмәмиш олсунлар.

Гуллуғчу гызлар атылыб-дүшүр, әл чалырдылар.

— Биз билирик ки, бу күн ким ширин шорпа вә јағлы гоғал биширмишдир! Биз билирик ки, ким сыјыг вә донуз котлети биширмишди. Әчәб марағлыдыр!

— Бу чох марағлыдыр! — дејә баш сарај мирзәсинин арвады тәгдиг етди.

— Бах, дилинизи сахлајын һа, ахы мән императорун гызыјам.

— Әлбәттә, бәс нечә! — дејә һамы сәс-сәсә верди.

Амма донузотаран (јә'ни, һамынын донузотаран билдији шаһзадә оғлан) вахтыны бош итирмирди. О, бир шахшах гајырмышды. Бу шахшахы тәрпәдән кими, дүнјада олан бүтүн валслары вә полкалары чалмаға башлајырды.

Шаһзадә гыз орадән кечиб кетдикдә, буву ешидиб сәсләнди:

— Бу нә ә'ла шејдир! Нә јахшы һавалар чалыр! Мән өмрүмдә буидән јахшы шеј ешитмәмишәм! Кедин ондан сорушун, һәмин әләти нечәјә дејир. Амма мән даһа өнүшән дејиләм һа!

Донузотаранын јанына кедиб гајыдан гуллуғчу гыз деди:

— О, шаһзадә гыздан јүз өнүш истәјир!

— Дәли олуб, нәдир? — дејә шаһзадә гыз чыгырыб јола дүшдү. Амма бир-ики аддым атыб дајанды. — Кәрәк инчәсәвәттин артмасына көмәк едәсин! — дејә о дилләнди. — Ахы мән императорун гызыјам! Кедин донузотарана дејин ки, мән она дүвәнки кими он өнүш верәрәм, галаныны гој мәним гуллуғчуларымдан алсын.

— Еһ, биз дә истәмирик... — дејә гуллуғчу гызлар тәрслик ет-мәјә башладылар.

— Бош данышмајын! — дејә шаһзадә гыз онлара ачығланды. — Мән ону өлмәјә разы оландан сонра, сиз кәрәк лап чождан разы оласыныз. Јадыныздан чыхармајын ки, мән сизи једириб-ичирдирәм вә сизә доилуг верирәм.

Беләликлә гуллуғчу гыз бир дә донузотаранын јанына кет-мәли олду.

— Шаһзадә гыздан јүз өнүш! — дејә донузотаран сөзүндән дөймәди. — Јохса шахшахы вермәјәчәјәм.

— Дөврә вурун! — дејә шаһзадә гыз әмр верди. Гуллуғчу гызлар ону дөврәјә алдылар, донузотаран да ону өймәјә башлады.

Ејвана чыхмыш император:

— Донуз јатағынын габағында о нә жығынчағдыр? — дејә сорушду вә ејнәјини силиб көзүнә тахды. — Иә, гуллуғчу гызлар орада јенә нә исә ојнајырлар! Кедим, бир бахым!

Император лап көһнәлмиш ајаггабыларынын дабан тәрәфини дүзәлдиб онлары шаппылдада-шаппылдада тез о тәрәфә кетди.

Император дал һәјәтә кечиб кизлиңчә, гуллуғчу гызлара јахынлашмаға башлады. Гызларын башы өүшләри сајмаға гарышмышды. Ахы көрәк елә олајды ки, донузотаран өз һаггыны дүз јүз алајды, она чатасы гәдәрдән нә чоһ, нә дә аз олмајајды. Буна көрә дә һеч кәс императору көрмәди. О да, пәнчәләри үстүндә дикәлди.

Император өз гызынын донузотаранла өүшдүјүнү көрдүкдә:

— Бу нечә ојундур! — дејә бәркдән чығырды вә башмағынын бир тајыны чыхарыб гызын тәпәсинә вурду. Бу вахт донузотаран гыздан сәксән алтынчы өүшү алырды. — Рәдд олун бурадан! — дејә император ачыглы-ачыглы бағырды вә шаһзадә гызы да, донузотараны да өз өлкәсиндән говду.

Инди, будур, шаһзадә гыз дуруб ағлајыр, донузотаран да дејинир, јағыш исә һәр икисинин тәпәсиндән төкүрдү.

— Аһ, мән нә бәдбәхтәм! — дејә шаһзадә гыз зарыјырды. — Ахы мән нијә о гәшәнк шаһзадә оғлана эрә кетмәдим? Аһ, көр мәним бәхтим нә пис кәтирди!

Бу вахт донузотаран ағачын дагына кечиб үзүндән гара вә гәһвәји рәнкләри силди, әјниңдән ади палтары чыхарыб атды вә өз шаһзадә палтарында шаһзадә гызын габағында дурду. Оғлан о гәдәр гәшәнк иди ки, шаһзадә гыз онун габағында баш әјмәли олду.

Шаһзадә оғлан гыза деди:

— Инди мәним сәндән зәһләм кедир! Сән шаһзадәјә эрә кетмәк истәмәдин! Нә бүлбүлүн, нә дә күлүн гәдрини билмәдин, амма бош ојунчағлар үчүн донузотараны өймәјә разы олдуң! Сәнә лап јеридир!

О гајыдыб өз өлкәсинә кетди, ичәри кириб гапыны бәрк чырпды вә ачарла бағлады. Шаһзадә гыз исә, өз јериндә галыб јалныз бу нәғмәни охумалы олду:

Аһ, әзизим Аугустин,
Һәр шеј гуртарды-кетди!

ырфыра илә топ башга ојунчағларла бирликдә гутунун ичиндә иди. Фырфыра топа деди:

— Инди ки бир гутунун ичиндә-јик, кәлсәнә евләнәк?

Анчаг тумачдан тикилмиш топ, өзүнү һеч бир ханым гыздан әскик сајмадығы үчүн, бу суала чаваб вермәк истәмәди.

О бири күн ојунчағларын јијәси олан оғлан, кәлиб фырфыраны гырмызы вә сары рәнкләрлә бојады, ортасына да мис мых вурду. Фырфыра фырлананда, елә гәшәнк көрүнүрдү ки!

Фырфыра топа деди:

— Бир бахын, көрүн нә гәшәнкәм! Бәс инди сөзүңүз нәдир? Кәлсәнә евләнәк? Нәјимиз бир-бириндән әскикдир? Сиз һоппанырсыңыз, мән дә ојнајырам. Дүвјада һеч кәс биздән хәшбәхт ола билмәз.

— Еләми күман едирсиниз? — дејә топ дилләнди. — Сиз јәгин билмирсиниз ки, мәним ата-анам тумач ајаггабы олублар, һәм дә мәним ичимдә мантар вар!

— Мән дә гырмызы ағачдан гајрылмышам, — дејә фырфыра чаваб верди. — бир дә ки, мәни шәһәр һакими өзү јонуб гајырмышдыр. Онун бир торначы дэзкаһы вар, өзү дә мәни елә һәвәслә јонмушдур ки!

— Доғруданмы? — дејә топ инамсызлыгла сорушду.

— Әкәр јалан дејирәмәз, һеч фырладан ох мәнә тохунмасың! — дејә фырфыра чаваб верди.

Топ деди:

— Сиз дилдән гочагысыңыз, амма мән јенә дә разы ола билмәрәм. Мән, демәк олар ки, лап нишанлыјам! Мән елә һаваја галхан кими, јалыгушу јувадан башыны чыхарыб сорушур: «Һә нечә олду? Һә нечә олду?». Мән һәмнишә үрәјимдә она «Һә» дејирәм, демәли ки, иш даһа гуртармыш кимидир. Анчаг сизә сөз верирәм ки, һеч бир вахт сизи јаддан чыхармајачағам.

— Буна бах һа! Бу мәним нәјимә кәрәкдир! — дејә фырфыра чаваб верди. Онлар бундан сонра бир-бирилә даһа данышмадылар.

О бири күн оғлан топла ојнамаға башлады. Фырфыра, топун гуш кими һаваја учалмасына тамаша едирди... Ахырда топ тамам көздән итди, сонра јерә дүшдү. Јерә дәјән кими, јенә јухары

галхды, — билмэк олмурду ки, ону нә исә бир шеј јухары чәкирди, јохса ичәрисиндә мантар олдуғуна көрә белә һоппанырды. Топ доғгузунчу дәфә јухары галхыб бир дә гајытмады! Оглаи ону нә гәдәр ахтардыса, тапмады ки, тапмады!

Фырфыра аһ чәкиб өз-өзүнә деди: «Мән билирәм топ һардадыр. О, јалы гушунун јувасындадыр, она эрә кетмишир!».

Фырфыра топ барәсиндә нә гәдәр чох дүшүнүрдүсә, она о гәдәр артыг вурулурду. Топ башгасыны ондан артыг бәјәндијинә көрә, фырфыранын топа олан севкиси даһа да шиддәтләнирди.

Фырфыра фырланыр, нәғмә охујур, амма топу һеч јадыннан чыхара билмирди. Топ она кетдикчә даһа да көзәл көрүнүрдү.

Беләликлә бир чох илләр кәлиб кечди вә онун севкиси көһнәлмиш бир севки һалыны алды.

Елә фырфыра өзү дә гочалмышды... Бир дәфә ону апарыб үзүнә зәр чәкдиләр. О һеч өмрүндә белә көзәл олмамышды! О тамам зәр ичиндә иди. Өзү дә фырлана-фырлана елә гыжылдајырды ки, адамын хошу кәлирди! О, буну чох көзәл билирди. Бир дәфә фырфыра хејли јухары һоппаныб јох олду.

Ону ахтардылар, ахтардылар, һәтта анбара да кириб ахтардылар, — тапылмады ки, тапылмады.

Көрәсән о нечә олмушду?

О, һоппаныб чиркаб ведрәсинә дүшмүшду! Ведрә дә су новчасынын алтынды иди вә ичи һәр чүр зир-зибил илә долу иди: бурада кәмирилмиш кәләм гырынтылары, талаша, зир-зибил варды.

— Бир көр кәлиб һара дүшдүм һа! — дејә фырфыра көксүнү өтүрдү. — Бурада мәним бүтүн зәрим төкүлүб келәчәк, өзү дә көр кимләрин арасына кәлиб дүшмүшәм? — дејә о узун кәләм гырынтысына вә бир дә алмајабәнзәр гәрибә дәјирми бир шејә сары бахды. Амма бу алма дејилди. Бу һәммин көһнә топ иди ки, узун илләр су новчасынын ичиндә галыб тамам исланмыш вә ахырда кәлиб ведрәнин ичинә дүшмүшдү.

— Аллаһа шүкүр олсун, ахыр ки, бизим танышлардан биринә раст кәлдим, онунла сөһбәт етмәк олар! — дејә топ, үзүнә зәр чәкилмиш фырфыраја бахды. — Ахы мән әслиндә тумачдан тикилмишәм, өзү дә мәни бир гыз тикмишир, ичәримдә дә мантар вар! Амма инди мәни көрән адам, һеч дејә биләрми ки, мәним әввәлим нечә олуб? Мән, азча галмышды ки, јалыгушуна эрә кедәм! Амма су новчасына дүшүб дүз беш ил орада галдым. Бу, зарафат дејил һа! Өзү дә ки, бир гыз үчүн!

Фырфыра динмирди, — о өз әввәлки севкилисини јадына салырды вә кет-келә инанырды ки, доғрудан да һәммин о топ иди.

Гуллугчу гыз ведрәни бошалтмаға кәлди.

— Аһа, бизим фырфырамыз бурдајмыш ки! — дејә о дилләнди. Фырфыраны јенә евә апардылар, өзү дә һөрмәт газанды, амма топу һеч јада да салмадылар. Фырфыра өзү дә өз кечмиш севкисини даһа дилинә дә кәтирмирди. Әлбәттә, истәкли беш ил су новчасында галадан сонра, она олан севки дә сојујар; һәм дә һәммин севкилијә чиркаб ведрәсиндә раст кәлдикдә, ону һеч чүрә танымағ олмаз.

ГАР КРАЛИЧА

Једди нағылдан ибарәт әһвалат

БИРИНЧИ НАҒЫЛ

КҮЗКҮ ВӘ ОНУН ГЫРЫНТЫЛАРЫ

ә, башлајар! Нағылын ахырына јетишидикдә, инди билдијимиздән даһа чох биләчәјик.

Бирин варды, бирин јохду, лап шејтан кими јаман ачығлы бир див варды! Бир дәфә онун кефи јаман көк иди; чүнки бир күзкү гајырмышды, бүтүн хејирли вә көзәл шејләр күзкүдә дүшдүкдә, демәк олар ки, тамам јоха чыхырды, амма бүтүн пис вә кифир шејләр, тәрсина, даһа да ар-

тыг көзә чарныр, даһа да ијрәнч көрүнүрдү. Ән көзәл ахар-бахарлы јерләр бу күзкүдә гајнајыб бир-биринә гарынмыш испанга һоррасы кими, ән көзәл инсанлар исә, кифир көрүнүрдүләр. Ја да адама елә кәлирди ки, бу адамлар башыашағы дурублар, гарынлары исә јерли-дибли јохдур! Бу күзкүдә адамларын үзләри о гәдәр дәјишиб кифирләширди ки, онлары танымағ олмурду. Әкәр бир адамын үзүндә төк бирчә чил вардыса, јајылыб онун бүтүн бурнуну вә јанағыны басмыш кими көрүнүрдү. Бүтүн булар дивин јахшыча әләндирирди. Бир адамын ағлына хејирли, фәјдалы бир фикир кәлдикдә, күзкү һамаи саат ағыз-бурнуну әјирди. Див дә гәрибә күзкүсүндән о гәдәр хошланырды ки, гәһ-гәһ илә күлмәкдән өзүнү сахлаја билмирди. Дивин мәктәби дә вар иди, — онун шакирдләри бу күзкүдән бир мөчүзә кими данышырдылар.

Онлар дејирдиләр:

— Анчаг инди инсанлары, һәм дә бүтүн дүнјаны әслиндә олдуғу кими көрмәк мүмкүндүр!

Онлар бу күзкүнү көтүрүб бүтүн дүнжаны кэзмөжө башладылар. Бир аздап сонра неч елэ бир өлкө, неч елэ бир адам галмады ки, онлар кифирлэшмиш һалда күзкүжө дүшмөмиш олсунлар. Ахырда дивин шакирдләри истәдиләр ки, көжә учалыб мәләкләри дә, уча таирыны да лага гојуб күлсүнләр. Онлар нә гәдәр чох жүксөжө галхырдыларса, күзкү дә о гәдәр чох әзилиб-бүзүлмөжө вә агыз-бурнуну әжмөжө башлајырды, — белә ки, ону әлдә тутуб сахламаг чәтин олурду. Дивин шакирдләри кетдикчә даһа да јухары галхыр, аллаһа вә мәләкләрә јахынлашырдылар; амма бирдән күзкү елэ әјилиб титрәди ки, онларын әлиндән чыхыб јерә дүшдү вә чилик-чилик олду. О, милјонларла, милјардларла сәјсыз-һесабыз хырдача гирынтыларә чеврилди вә гирынтылар күзкүнүн өзүндән чох-чох артыг зәрәр верди. Онун тоз кими бәзи хырдача гирынтылары дүнжанын үзүнә јайылыб, һәрдән елэ олурду ки, адамларын көзүнә дүшүб орада галырды. Онда көзүнә күзкү гирынтысы дүшмүш адам һәр бир шеји тәрсинә көрмөжө башлајыр, ја да һәр шејдә онун јалныз пис тәрәфләрини көрүрдү, чүнки һәр бир гирынтыда бүтөв күзкүнүн бүтүн хүсусијјәтләри галмышды. Бу күзкү гирынтылары бәзи адамларын дүз үрәјинә кедиб чыхырды, —бу да һәр шејдән пис иди: онда адамын үрәји бир парча буза дөнүрдү. Бу гирынтыларын арасында һәрдән еләси дә олурду ки, онлары пәнчәрәнин көзүнә салмаг мүмкүн иди, амма белә «шүшә» салынмыш пәнчәрәдән адам кәрәк өз јахын достларына бахмајайды. Күзкүнүн бәзи гирынтылары ејнәкләрә салынмышды. Адамлар шејләри јахшы көрмәк вә онлар барәсиндә дүзкүн дүшүмәк үчүн белә ејнәји тахан кими, онларын башларына бәлә кәлирди. Хәбис дие исә, буна севинир вә гарпына санчы долана гәдәр гәһгәһә илэ күлүрдү; елэ бил ки, ону гыдыглајырдылар. Күзкүнүн гирынтыларындан чоху дүнја үзәриндә һәлә дә учушмагда иди. Инди кәлин онлар барәсиндә нағылларә гулаг асаг.

ИКИНЧИ НАҒЫЛ

ОҒЛАН ВӘ ГЫЗ

Бир бөјүк шәһәрдә о гәдәр ев вә адам вар иди ки, һәрә өзү үчүн хырдача баг салмага бир јер ајыра билмирди, буна көрә дә чох адам дибчәкләрдә отаг чичәкләри сахламалы олурду. Һәмән бу шәһәрдә ики јохсул ушаг јашајырды. Амма онларын багчалары күл дибчәјиндән бир азча бөјүк иди. Ушаглар бир-бирилә гоһум дејилдиләр, амма бир-бирини бачы-гардаш кими севирдиләр.

Бу ушагларын ата-аналары бир-бирилә гоһшу евләрини лап јухарысында, чардагда олурдулар; евләр о гәдәр јахын иди ки, онларын дамлары демәк олар ки, бир-биринә тохунурду. Бир аиләнин пәнчәрәләри, о бири аиләнин пәнчәрәләринә бахырды. Пәнчәрәләрин алтында исә, һәр ики евин дивары бојунча новча узанырды. Беләликлә үзбәүз јашајан гоһшуларын евинә кетмәк үчүн һәмин новчанын үстүндән аддамаг кифәјәт иди.

Һәр ики аилә һәрә өзү үчүн јекә бир тахта гуту тапыб буналарын ичиндә, шорбаја төкмөжө нохуд вә көјәрти бечәрирди. Бундан башга һәр гутуда хырдача бир гызылкүл колу да битмишди. Бу коллар чох көзәл кол-будаг атмышды. Бир дәфә ушагларын ата-аналары белә гәрәра кәлдиләр ки, һәр ики гутуну новчанын дибинә гојсунлар. Онда бир аиләнин пәнчәрәсиндән о бирини пәнчәрәсинә ики чәркә чичәк ләки узанмыш кими олурду. Нохудун будаглары гутулардан јашыл һөрүкләр кими салланыр, гызылкүл будаглары исә, бир-биринә сармашыб пәнчәрәләрин дөврәсинә һәшијә чәкән кими олурду, — елэ бил ки, јарпаглардан вә чичәкләрдән зәфәр таглары дүзәлдилмишди. Гутулар чох һүндүр иди вә ушаглар онларын үстүнә дырмашыб чыхмага гојмурдулар, амма ана-аталары оғлан илэ гыза бир-биринә гонаг кетмөжө вә гызылкүл колларынын алтында хырдача скамјаларыны гојуб отурмага ичазә верирдиләр. Бир-бирилә ојнамаг онлар үчүн нә гәдәр хош иди!

Гышда онларын бу хош әјләнчәләри кәсилирди. Пәнчәрәләр тез-тез буз баглајырды, амма ушаглар мис пуллары печин үстүндә гыздырыб доимуш пәнчәрә шүшәләринә басырдылар, буз тезликлә әријир, гәрибә бир пәнчәрәчик әмәлә кәлирди. Бу пәнчәрәчик кипкирдә олурду вә бурадан шән, меһрибан бир көз көрүнүрдү: беләликлә оғлан илэ гыз, јәни Кај илэ Керда бир-бирини евинә кедә биләрдиләр, амма гышда көрәк әввәлчә чох-чох пилләләри ашағы епәјдиләр, сонра јенә һәмин пилләләри јухары чыхајдылар. Бајырда исә човғун выјылдајырды.

Гоча нәнә дејәрди ки: — Бунлар вызылдашан ағ арылардыр! — Бәс онларын да краличасы вармы? — дејә оғлан сорушарды; о билирди ки, әсл арыларын краличасы олур.

— Вар, — дејә нәнә чаваб верәрди. — Онларын краличасы гар комасынын ән сых јериндәдир; анчаг о кралича башга гар дәнәләриндән бөјүкдүр, өзү дә неч бир вахт ашағыда чох галмаз. Һәмишә галхыб гара булуда гајытмага тәләсәр. О, тез-тез шәһәр күчәләриндә кечәјарысы учур вә пәнчәрәләрдән бахыр, онда пәнчәрәләр чичәк кими буз нахышлары илэ өртүлүр.

— Көрмүшүк, көрмүшүк! — дејә ушаглар чаваб верәрдиләр вә бүтүн буналарын лап доғру олдуғуна инанардылар.

— Бас гар крапча бура кәлиб кирә билмәзми? — дејә бир дәфә гыз сорушду.

— Һүнәри вар кәлсин көрүм! — дејә оғлан чаваб верди. — Мән ону исти печин үстүндә отурдарам, һәмин саат әријәр.

Нәнә онун башыны тумарлајыб сөһбәти дәјишдирәрди.

Бир ахшам Қаж евләринә гајыдыб јатағына кирмәк үчүн со-
јунмаздан әввәл пәнчәрәнин габағындакы стула дырмашды вә шүшәдә, бузун әридији јердә, һәмин дәјирми «пәнчәрәчикдән» бајыра бахмаға башлады. Бајырда гар дәнәләри учушурду. Он-
ларын ичәрисиндән чох ири бир гар дәнәси чичәк гутусунун кә-
нарына дүшдү вә бирдән бөјүмәјә башлады. О гәдәр бөјүдү ки,
ахырда дөнүб бир гадын олду, бу гадын чох назик бир түлә
бүрүнмүшдү, бу түл елә бил милјонларла гар улдузчуглардан
һөрүлмүшдү. Чох көзәл олан бу гадын башдан-ајаға гәдәр буз-
дан, көзгамашдырычы, парылдајан буздан иди! Амма өзү дә
чанлы иди! Онун көзләри улдуз кими парылдајырды, амма бу
көзләрдә нә истилик, нә дә мөһрибанлыг варды. Гар гадын оғла-
на башы вә әлијлә ишарә едиб өз јанына чагырды. Оғлан горхуб
студдан јерә һоппанды, пәнчәрәнин габағындан исә, јекә гуша-
бәнзәр бир шеј өтүб-кечди.

Ертәси күн бәрк шахта олду, амма ондан сонра һава илыг-
лашды, бир гәдәр кечдикдән сонра исә, јаз кәлди. Күнәш јери
исиндирмәјә башлады, отлар чүчәрди, гарангушлар пәнчәрә-
ләрин алтында јува гурмаға башлады, пәнчәрәләр тајбатај
ачылды вә ушаглар јенә дә јердән хејли һүндүр олан өз хырда-
ча бағчаларында отурмаға башладылар.

Һәмин јәј гызылкүлләр чох јарашыглы ачылды. Гыз гызыл-
күл барәсиндә бир дуа әзбәрләмишди; бу дуаны охуја-охуја о
өз күлләри барәсиндә дүшүнүрдү. Гыз дуаны оғлана да оху-
ду, оғлан да сәсини онун сәсинә гошду:

Ачыб гызылкүлләр... көзәлдир һәр јан!

Олар көрпә Иса билләрә әјан!

Ушаглар бир-биринин әлиндән тутуб дуаны охујур, гызыл-
күлләри өпүр, күнәшин рәнкдән-рәнкә чалан шөвгүнә тамаша
едиб онунла данышырдылар, — онларын көзүнә бу парылтылар
ичиндә куја көрпә Иса өзү көрүнүрдү. Бу ил јәј күнләри нә кө-
зәл иди, әтирли гызылкүл колларынын алты нә јахшы иди, —
елә бил ки, бу күлләр һеч бир вахт солмајачагды!

Қаж илә Керда отуруб һејванларын вә гушларын шәкилләри
чәкилмиш бир китаба тамаша едирдиләр. Бөјүк гүллә саати
беши вурду.

— Вај! — дејә бирдән оғлан гышгырды — Үрәјими нә исә
санчыды, көзүмә дә нә исә дүшдү!

Гыз хырдача голларыла онун бојуну гучаглады, амма көз-
ләринә бахыб һеч бир шеј көрмәди. Оғлан исә көзләрини тез-
тез гырпыр, тозу чыхармаға чалышырды.

— Јәгин ки, өзү чыхыб дүшүб, — дејә ахырда о дилләнди.

Анчаг мәсәлә онда иди ки, һәмин шеј оғланын көзүндән чы-
хыб дүшмәмишди. Һәм дә бу, садәчә тоз дејил, шејтанын күз-
күсүнүн хырдача бир гырынтысы иди; — әлбәттә бизим јады-
мыздадыр ки, һәр бир бөјүк вә көзәл шеј, һәмин күзкүјә дүш-
дүкдә хырдача вә пис көрүнүрдү, бүтүн пис вә хараб шејләр
исә, даһа хараб көрүнүрдү; һәр бир шејин пис тәрәфләри һәмин
саат адамын көзүнә чарпырды. Ај јазыг Қаж! Инди онун үрәји
дөнүб бир парча буз олачагды! Агры кечди, амма гырынты ора-
да галды.

— Нә мызылдајырсан? — дејә о, Кердадан сорушду. — Ај
һај! Сән инди нә кифирсән! Мәним һеч јерим агрымыр!.. Тфу!
— дејә бирдән о чыгырды. — Бу күлүн ичи гурдла долудур. Нә
мурдар күлдүр! О биринин исә саплағы лап әјридир. Кифир гу-
туларын ичиндән ашағы салланырлар, өзләри дә кифирдиләр!

О, гутуја бир тәппик вурду вә ики гызылкүлү гопарыб атды.

— Қаж, сән нә гајырысан? — дејә гыз гышгырды. Қаж исә,
гызын горхдуғуну көрүб бир күл дә гопарды вә көзәл Керда-
дан үз чевириб гачараг өз пәнчәрәләриндән ичәри кирди.

О күндән сонра һәр дәфә гыз она шәкилли китаб кәтирдик-
дә, оғлан дејирди ки, бу шәкилләр анчаг сүдәмәр көрпәләр
үчүн јахшыдыр. Һәр дәфә нәнә бир нағыл данышдыгда, Қаж һәр
сөзә бир гулл гојарды. Сонра исә... иш о јерә кәлиб чатды ки, о
нәнәни чырнатмаға башлады: көзүнә ејнәк тахыб кизлинчә нәнә-
нәнин далынча дүшүр, онун јеришини вә сәсини јамсылајырды.
Онун һәрәкәтләри нәнәјә чох бәнзәјирди вә адамлар күлүшүр-
дүләр. Бир аздан сонра оғлан бүтүн гоншулары да јамсыла-
мағы өјрәнди. О, гоншуларын бүтүн гәрибәликләрини вә нөгсан-
ларыны лаға гојмағы лап јахшы бачарырды. Адамлар да дејир-
диләр:

— Бу оғланын јаман башы вар һа!

Бунларын һамысынын сәбәби о иди ки, күзкү гырынтысы
онун көзүнә, сонра исә үрәјинә дүшмүшдү. Буна көрә дә о һәтта
балача Керданы да чырнадырды. Гызчыгаз исә, ону лап үрәк-
дән сеvirди.

Өзү дә инди Қаж башга чүр әјләнирди, — елә бил ки, бун-
лары гәсдән едирди. Бир дәфә гышда гарлы бир күндә о, әлине
бөјүдүчү бир шүшә алыб Керданын јанына кәлди. Өз көј пал-
тосунун әтәјини јаған гарын алтына тутуб гыза деди:

— Керда, бир шүшәдән бах!

Шүшәнин алтында гар дәнәләри әлиндә олдуғундан чох-чох

ири көрүнүрдү вә гәшәнк чичәкләрә, ја да онкушәли улдузлара бәизәјирди. Онлар чох көзәл иди.

— Көрүрсәими нә гәшәнкдир!—дејә Кај дилләнди.—Гар дәнәләри әсл чичәкләрдән чох-чох марағлыдыр! Бир көр нә дүзкүндүрләр. Неч бир әјри хәтт јохдур! Еһ, кәрәк бунлар әримәјәјди!

Арадан бир аз кечдикдән сонра, Кај, әлләриндә ири әлчәкләр вә чийиндә хизәкләр олдуғу һалда кәлиб Керданын лап гулагына чығырды:

— Мәнә бөјүк мејданда башга оғланларла ојнамаға ичәзә верибләр! — дејә о гачыб кетди.

Мејданда јығын-јығын ушағлар ојнајырды. Чүр'әтли олан ушағлар кәндиләрин киршәләриндән түтүб сүрүшә-сүрүшә хәјли узаға кедирдиләр. Ушағлар шәнлик ичиндә идиләр. Бу шәнлијин лап гызғын вахтында мејданда јекә, ири, ағ бир киршә көрүндү. Кишәдә отуран адам тамам ағ хәз күркә бүрүмүш вә башына ағ хәз папағ гојмушду. Кишә, мејданда ики дөврә вурду, Кај тез һәмин киршәдән јапышыб өз хизәкләрини она бәнд етди вә сүрүшә-сүрүшә кетди. Бөјүк кишә мејдандан чапарағ кечди вә бир аз сонра бир дөнкәјә дөндү. Кишәдә отуран адам дөнүб таныш бир адам кими Каја мейрибанлагла баш әјди. Кај бир нечә дәфә өз хизәјини киршәдән ачмағ истәди, амма ағ күркүлү миничи она баш әјди вә Кај сүрүшә-сүрүшә онун даһынча сүр'әтлә кетди. Будур, онлар шәһәрин дарвазасындан чыхдылар. Бирдән гар даһа да бәрк јағмаға башлады, белә ки, неч бир шеј көрмәк олмурду. Оғлан хизәјини киршәјә бәнд едән кәндири ачмағ истәди, амма елә бил хизәк киршәјә јапышмышды вә сүр'әтлә онун даһынча сүрүшүб кедирди. Кај бәркдән чығырды, амма ешидән олмады. Гар бәрк јағыр, киршә гар комаларына бата-бата, барылары вә архларын үстүндән һоппана-һоппана, чох бәрк кедирди. Кај бүтүн бәдәни әсә-әсә «Ја илаһи!» дуасыны охумағ истәјирди, амма ағлына вурма чәдвәлиндән башга неч бир шеј көлмирди.

Гар дәнәләри кетдикчә бөјүјүб ахырда јекә ағ тојуглара дөндү. Бирдән-бирә тојуглар һәрә бир тәрәфә учушдулар, бөјүк киршә дајанды вә онун ичиндән учабојлу, гәдд-гамәтли, әјниндә күрк вә башында папағ олан ағаппағ бир гадын дүшдү, онун үст-башыны гар басмышды. Бу гадын кралича өзү иди.

— Јахшы кәздик, һа!—дејә кралича дилләнди.—Амма сән лап донубсан! Кәл, мәним ајы дәрисиндән тикилмиш күркүмүн алтына кир.

Кралича оғланы киршәјә отурдуб өз күркүнә бүрүдү. Кај елә бил ки, гар комасынын ичинә батды.

— Һәлә дә үшүјүрсәими? — дејә кралича сорушду вә онун алнындан өпдү.

Уф, онун өпүшү буздан да сојуг иди, бу өпүш ушағын бәдәнинә ишләјиб лап үрәјинә гәдәр чатды, үрәји онсуз да јарыја гәдәр буз иди... Бир ан Каја елә кәлди ки, бу саат өләчәк, амма бирдән онун әһвалы јахшылашды; һәтта даһа үшүмүрдү дә.

— Бәс мәним хизәјим! Мәним хизәјими унутма һа! — дејә оғлан тәләсик сәсләнди.

Онун хизәјини бир ағ тојуга јүкләдиләр, мөһкәмчә сарыдылар. О да учарағ бөјүк киршәнин даһынча кетди. Гар кралича Кајы бир дә өпдү вә Кај Керданы да, нәнәни дә, бүтүн евдәкиләри дә јадындан чыхарды.

— Даһа сәни өпмәјәчәјәм,—дејә Гар кралича дилләнди.—Јохса о гәдәр өнәрәм ки, өләрсән.

Кај она бахды; о нә гәдәр гәшәнк иди! Кај бундан даһа ағылды, бундан даһа севимли бир сифәт неч ағлына да кәтирмирди. Инди о, даһа Каја биринчи дәфә пәнчәрәнин ардында көрүнүб башы илә она ишарә етдији заман олдуғу кими бузлу көрүнмүрдү, — инди Каја елә кәлирди ки, бу ән јахшы гадындыр. Кај даһа ондан горхмурду вә она данышды ки, һесабын бүтүн дөрд әмәлини, һәтта кәсләри дә билир; бундан башга һәр өлкәнин нечә квадрат мил вә нә гәдәр әһалиси олдуғуну да билир... Амма Гар кралича динмәјиб јалһыз күлүмсүндү. Бирдән Каја елә кәлди ки, о доғрудан да олдуғча аз шеј билир вә өз көзләрини учубуцағы көрүнмәјән һава бошлуғуна зилләди. Бу анда Гар кралича ону гучағына алып, көјә учалды вә онлар гара бир булудун үстүнә гондулар. Човғун ағлајыр вә инләјирди, — елә бил ки, о о гәдим нәғмәләр охујурду. Кај илә Гар кралича мешәләрин, көлләрин, дәнизләрин вә гуруларын үстүндән учуб кедирдиләр. Онлардан ашағыда сојуг күләкләр әсир, гурдлар улашыр, гар парылдајыр, гара гарғалар чығырыша-чығырыша учушурдулар; онларын башы үзәриндә исә, ири вә ишығлы ај парылдамагда иди. Кај бүтүн узун гыш кечәләри көзләрини аја зилләјиб бахыр, күндүзләр исә, Гар краличанын ајағлары алтында јатырды.

ҮЧҮНЧҮ НАҒЫЛ

СЕҢРБАЗ ГАРЫНЫН ЧИЧӘКЛИЈИ

Бәс Кај јоха чыхандан сонра балача Керданын һалы нечә олду? Кај һара јох олмушду? Буну неч ким билмирди вә неч кәс ондан бир хәбәр верә билмирди. Оғланлар јалһыз буну дејирдиләр ки, онун өз хизәјини ири, гәшәнк бир киршәјә бәнд етдијини көрмүшләр; һәмән киршә исә, сонра дөнкәдән буруларағ шәһәр дарвазасындан чыхыб кетмишдир. Онун нечә олдуғуну неч кәс

билмирди. Кај үчүн чох-чох көз јашлары төкмүшдүлөр; Керда да хејли ачы-ачы агламышды. Ахырда бу гөрара кәлдилер ки, Кај өлмүшдүр... Бәлкә дә шәһәрин лап јаныдан кечән чаја дүшүб батмышдыр. Тутгун гыш күнләри хејли узаныб кетди.

Амма будур, јаз кәлди, күн чыхды.

— Кај өлмүшдүр, о бир даһа гајытмајачагдыр! — дејә Керда дилләнди.

— Дүз дејил! — дејә күн ишыгы чаваб верди.

— О өлмүшдүр, бир дә гајытмајачагдыр! — дејә Керда гаран-гушлара тәкрат етди.

— Инанмыры! — дејә онлар чаваб вердиләр.

Ахырда Керда өзү дә буна инанмамаға башлады.

Бир күн сәһәр Керда өз-өзүнә деди: — Гој бир өз тәзә, гырмызы ајаггабыларымы кејим. Кај онлары һеч бир дәфә дә көрмәмишдир. Гој бир кедиб чајдан ону хәбәр алым.

Сәһәр һәлә чох еркән иди. Керда јатмыш нәнәни өндү, гырмызы ајаггабыларыны кејди вә гача-гача тәк-тәнһа шәһәрин кәнарына, чајын јанына кәлди вә деди:

— Дүздүрмү ки, мәним гардашлығымы сән алыбсан? Әкәр ону мәнә гајтарсан, өз гырмызы ајаггабыларымы сәнә бағышларам.

Гыза елә кәлди ки, ләпәләр үзүбәри кәлә-кәлә она баш әјиб разылыгларыны билдириләр. Онда гыз ән гијмәтли шејләри олан гырмызы ајаггабыларыны чыхарыб чаја атды. Анчаг ајаггабылар чајын лап гырағына дүшдү. Чајын ләпәләри онлары һәмин саат гуруја атды. Көрүнүр, чај гызын гијмәтли һәднјјәснини алмаг истәмирди, чүнки Кајы она гајтара билмәјәчәкди. Амма гыз елә күман етди ки, ајаггабыларыны лазымынча узаға ата билмәмишдир; о гамышлығын ичиндә јыргаланмагда олан гајыга минди, онун лап кәнарында дуруб јенә ајаггабыларыны суја атды. Амма гајыг бағланмамышды, јаваш-јаваш чајын гырағындан узаглашмаға башлады. Керда тез саһилә һоппанмаг истәди, анчаг о, гајығын дал тәрәфиндән бурнуна сары јүјүрәнә гәдәр, гајыг саһилдән хејли араланды вә чајшағы сүрәтлә үзүб кетмәјә башлады.

Керда бәрк горхду, учадан агламаға башлады, амма онун сәсини сәрчәләрдән башга ешидән олмады. Сәрчәләр исә ону көтүрүб гуруја апара билмәздиләр. Онлар јалныз онун далынча саһилбоју уча-уча чивилдәширдиләр. Елә бил она үрәк-дирәк вериб дејирдиләр ки:

— Биз бурадајыг! Биз бурадајыг!

Гајыг кетдикчә узаглашырды. Керда, ајагларында чораб, сакит отурмушду; онун гырмызы ајаггабылары да гајығын

далынча үзмәкдә иди, амма онлар гајыга јетншә билмирди, гајыг онлардан ити үзүрдү.

Чајын кәнарлары чох көзәл иди. Бурада һәр тәрәфдә көзәл чичәкләр, гәшәнк јекә ағачлар битмишди, јамачларда гојунлар вә инәкләр отлајырды. Анчаг һеч бир јердә адам көрүмүрдү.

«Бәлкә чај мәни Кајын јанына апарыр?» — дејә Керда фикирләшди вә кефи ачылды. Сонра о, ајаға дурду, көзәл, јамјашыл саһилләрә хејли тамаша едиб ләззәт алды. Ахырда гајыг бөјүк бир албалы бағына јахынлашды. Бу бағын ичиндә, дамына күләш дөшәмиш хырдача бир ев варды. Бунун пәнчәрәләринә гәрибә, гырмызы вә көј шүшәләр салымышды. Гапысынын ағында тахтадан ики солдат дурмушду вә әлләриндәки түфәнкләрини галдыраг јахындан үзүб кедән һәр кәсә салам верирдиләр.

Керда елә билди ки, диридиләр вә онлары сәсләди, амма онлар, әлбәтгә, һеч бир чаваб вермәдиләр. Гајыг кетдикчә онлара даһа да јахынлашды, лап аз галды ки, саһилә чатсын, — бу вахт гыз даһа да бәркдән чығырды. Онун сәсинә евдән бир гары чыхды. Бу гары лап әлдән дүшмүш бир гары иди. О, гармаг кими әјри бир дәјәнәјә сөјкәнә-сөјкәнә јеријирди. Башында күләш бир шлјана вар иди, үзәринә дә гәрибә чичәк нахышлары чәкилмишди.

— Ај јазыг гызчығаз! — дејә гары дилләнди. — Нечә олуб ки, сән белә јекә вә ити ахан бир чајын ичинә дүшүбсән? Нечә олуб ки, сән белә узаглара кәлиб чыхыбсан?

Гары суја кирди, өз гармағыны гајыга илишдириб ону гыраға чәкди вә Керданы јерә дүшүрдү.

Гыз танымадығы гарыдан бир азча горхса да, гуруја чыхдығына көрә чох севинди.

— Ди, кәл кедәк. Даныш көрүм, сән бура нечә кәлиб чыхыбсан? — дејә гары сорушду.

Керда бүтүн башына кәләнләри данышды. Гары исә башыны јыргалајыб һеј тәкрат едирди: «Һм, һм!». Гыз, сөзләрини гуртарыб гарыдан сорушду ки, Кајы көрүб ја јох? Гары чаваб верди ки, Кај һәлә бурадан кәлиб кечмәмишдир, амма јәгин ки, кәлиб кечәчәк. Белә ки, Керда һәләлик һеч бир дәрә-гәм чәкмәәлидир. Она тапшырды ки, јахшысы будур, албалылардан дадсын вә бағчадакы чичәкләрә бахыб ләззәт алысын. Бу чичәкләр һәр бир шәкилли китабда чәкилән шәкилләрдән хејли көзәлдир, һәм дә бунлар нағыл да даныша билирләр. Гары Керданын әлиндән туб ону өз евинә апарды вә гапыны ачарла бағлады.

Отағын пәнчәрәләри дөшәмәдән хејли һүндүрдә иди. Шүшәләри дә рәнкбәрәнк — гырмызы, көј вә сары иди. Буна көрә дә отағын ичинә чох гәрибә — рәнкбәрәнк ишыг дүшмүшдү. Столуи үстүндә јетишмиш албалы илә долу бир сәбәт вар иди вә Керда

истәдији гәдәр бунлардан јејиб ләззәт ала биләрди. О, албалы једикчә, гары да гызыл дарагла онун сачларыны дарајырды. Керданын сачлары исә, гывырылыр вә гывырым сачлары онун јуп-јумру, гызылкүл кими чәһрајы, мейрибан вә севимли үзүнүн дөврәсиндә гызыл кими парылдајырды.

— Мән чохдан истәјирдим ки, белә севимли бир гызым ол-сун! — дејә гары дилләнди. — Көрәрсән ки, биз сәнинлә нечә мейрибан јашајачајы!

Гары белә дејә-дејә, гызын сачларыны дарамагда иди. О дарадыгча, Керда өз гардашылығы Кајы кет-кедә унудурду, — чүн-ки бу гары тилсимә салмагы бачарырды. Гары пис чадукәр гарылардан дејилди, о һәрдәнбир тилсим охујарды, һәм дә өзү бундан ләззәт аларды. Инди исә, она көрә тилсимә салырды ки, һәр нечә олурса-олсун, Керданы өз јанында сахламаг истәјирди. Инди, будур о, бағчаја кетди, өз әјри ағачыны гызылкүл колларына тохундурду, онлар һамысы чичәкләнмиш һалда гара торпагын лап дәрин гатларына батыб јох олдулар. Онларын һеч изи дә галмады. Гары горхурду ки, Керда гызылкүлләри көрәндә, өз гызылкүлләрини, һәм дә Кајы јадына салар вә онун јанындан гачыб кедәр.

Гары өз ишини көрүб гуртардыгдан сонра, Керданы чичәкли-јә апарды. Бура елә көзәл, елә әтирли иди ки! Бурада дунја үзүндә олан бүтүн чичәкләр — һәм јаз, һәм јай, һәм дә пајыз чичәкләри ачылмышды! Бүтүн дунјада һеч елә шәкилли бир китаб тапылмаз ки, бу чичәкликдән даһа рәикәрәнк, бундан даһа көзәл ола билсин. Күнәш уча албалы ағачларынын ардында кизләнинчәјә гәдәр Керда бу чичәкләрин арасында ојнајыр, севинчиндән атылыб-дүшүрдү. Ахшам олдугда, ону чох көзәл бир чарпајыја салдылар, бурада ичинә бәнөвшә долдурулмуш ипәк дөшәкчәләр вар иди. Гыз јатыб елә јухулар көрдү ки, белә јухулары анчаг кралича өз тој күнүндә көрә биләрди.

О бири күн Кердаја јенә күнүн алтында, һәмни көзәл чичәкликдә ојнамаға ичазә вердиләр. Бир чох күнләр белә кәлиб-кечди. Инди бурада Керда һәр бир чичәји таныјырды. Анчаг бу чичәкләр нә гәдәр чох идисә дә, Кердаја елә кәлирди ки, нә исә бир чичәк чатышмыр. Амма бу чатышмајан чичәк һансы иди? Бир дәфә о, отуруб гарынын чичәк нахышлы күләш шлјапасына тамаша едирди. Бу чичәкләрин ичиндә һамысындан көзәли гызылкүл иди. Гары әсл чанлы гызылкүлләри јерә батырмышдыса, бу күлү силмәји јаддан чыхармышды. Бах, һушсузлуг белә олар һа!

— Нечә јәни! Бу чичәкликдә гызылкүл јохдурму? — дејә Керда чығырды вә һәмни саат ләкләрдә гызылкүлү ахтармаға гачды. Нә гәдәр ахтардыса, тапа билмәди.

Белә олдугда, гыз јерә отуруб агламаға башлады. Онун илыг

көз јашлары һәмни о јерә дамырды ки, орада гызылкүл колу битмишди. Көз јашлары торпагы исладан кими, бир анда гызылкүл колу јердән чыхды вә онун үстү әввәлки кими күлләрлә долу иди. Керда хырдача голларыја колу гучаглајыб күлләри өпмәјә башлады вә өз евләриндә битән о гәшәнк гызылкүлләри јадына салды, сонра Кајы да хатырлады.

— Мән нә јаман ләнкимишәм! — дејә гыз дилләнди. — Ахы мән көрәк Кајы ахтарам!.. Сиз биләрсинизми о һарададыр? — дејә о күлләрдән сорушду. — Сиз онун өлүмүнә инанырсынызмы?

— О өлмәмишдир! — дејә күлләр чаваб верди. — Ахы биз јерин алтындадыг, бүтүн өлүләр дә орада олур, амма Кај орада јох иди.

Керда:

— Чох сағ олун! — дејиб, о бири чичәкләрә сары јөнәлди. О, чичәкләрин ичинә баха-баха сорушурду: — Сиз билмирсиниз ки, Кај һардадыр?

Анчаг чичәкләр күнәшин алтында исинә-исинә, јалныз өз нағылларыны — һәрә өз нағылыны дүшүнүрдү. Керда онларын чох нағылларына гулаг асмышды, амма һеч бир чичәк она Кај барәсиндә бир сөз демәмишди.

Көрәк од рәнкли занбагчичәји Кердаја нә данышды:

— Тәбилин сәсини ешидирсәнми? — «Бум! Бум!» сонра јенә дә һәмни сәс кәлир: «Бум! Бум!». Гадынларын инилтили нәғмәләрини динлә. Каһинләрин чығыртыларына гулаг ас... Тонгалын үзәриндә узун, гырмызы палтарлы дул һиндли гадын дурмушдур. Алов бу саат онун өзүнү дә, өлмүш әринин чәсәдини дә бүрүјә-чәкдир. Анчаг гадын орада дураң чанлы бир инсан барәсиндә дүшүнүр, — онун көзләри аловдан даһа гызғын бир парылты илә парылдајыр. Онун бахышлары гадыннын үрәјини оддан даһа шидәтлә јандырыр, о да ки, индичә онун бәдәнини күлә дөндәрәчәкдир. Мәкәр үрәјин алову тонгалын аловунда сөнә биләрми?!

— Неч бир шеј баша дүшмүрәм! — дејә Керда дилләнди.

— Бу мәним нағылымдыр! — дејә од рәнкли занбагчичәји чаваб верди.

Бәс сармашыг нә данышды?

— Бир гајанын башында гәдим бир чәнкавәр гәсри вардыр. Ора дар бир дағ чығыры кедиб чыхыр. Гәдим кәрпич диварларын үстүнү сых сармашыг бүрүмүшдүр, онун јарпаглары ејвана сармашмышдыр. Ејванда исә көзәл бир гыз дурмушдур. О, мәнәччәрдән әјилиб ашағы јола бахыр. Бу гыз, саплағы үстүндә ачылмыш гызылкүлдән даһа тәрәвәтли, мейдән әсән алма чичәјиндән даһа әрифдир. Онун ипәк палтары нечә хышылдајыр! «Көрәсән о кәлмәјәчәкми?»

— Сән Кајымы дејирсән? — дејә Керда сорушду.

— Мән нагыл данышырам, өз арзуларымдан данышырам! —
дејә сармашыг чаваб верди.

Бәс хырдача хәдичәкүлү нә данышды?

— Агачларын арасында узун бир тахта јырғаланыр, — бу, јелләнчәкдир. Јелләнчәкдә ики хырдача гыз отурмушдур. Онларын әјниндә агаппаг палтар, башларында узун јашыл ипәк лентләрлә бәзәнмиш хырдача шлјапалар вар, лентләр күләкдән јелләнчәкдән бәзәнмиш хырдача шлјапалар вар, лентләр күләкдән јелләнчәкдән бәзәнмиш хырдача шлјапалар вар, лентләр күләкдән јелләнчәкдән бәзәнмиш хырдача шлјапалар вар. Онлардан бир азча бөјүк олан гардашлары өз бачыларынын архасында дуруб јелләнчәжин ипләрини гучагламышдыр. Оун бир әлиндә ичи сабунлу су илә долу бир финчан, о бири әлиндә сахсы бир боручуг вар. О, говуг бурахыр. Јелләнчәк јелләнчәк, говуглар һавада учушур вә күнәшин алтында көј гуршаларын бүтүн рәнкләринә чалырлар. Будур, говуглардан бири борунун учунда асылыб дурур вә күләкдән јырғаланыр. Јелләнчәк дә јырғаланыр. Сабун говугу кими јүнкүл олан хырдача гара бир ит дал ајаглары үстә галхыб габаг нәнчәләрини тахтанын үстүнә гојур. Анчаг тахта јухары галхыр, ит дә јыхылыб һүрүр вә ачыгланыр. Ушаглар ону чырнадырлар, говуглар партлајыр... јелләнчәк јырғаланыр, көпүк сәпәләнир... Бах, бу да мәним нәгмәм!

— Бу нәгмә бәлкә дә јахшыдыр, амма сән ону чох шикајәтлән бир сәслә охујурсан!.. Јенә Кај барәсиндә һеч бир сөз јохдур.

Бәс сүнбүлчичәји нә данышды?

— Бири варды, бири јохду. Војлу-бухунлу үч зәриф көзәл бачы варды. Бунларын бири әјнинә гырмызы палтар, о бири көј палтар, үчүнчүсү дә ағ палтар кејәрди. Онлар сакит көлүн гырагында парлаг ај ишыгында әл-әлә тутуб ојајардылар. Бунлар пәри гызлары дејил, әсл чанлы гызлар иди. Һаваја дадлы әтирләр сачылмышды, гызлар мешәјә кириб јох олдулар. Бир азда сонра әтир даһа да артды, даһа да хош олду. Амма бирдән мешәнин ичәрисиндән үч табут чыхды. Көзәл бачылар бу табутларын ичиндә идиләр. Дөврәләриндә исә, чанлы ишыглар кими атәш бөчәкләри учушурду. Көрәсән бу гызлар јатмышлар, ја өлмүшләр? Чичәкләрин әтри дејир ки, өлмүшләр. Ахшам килсә зәнкләри өлүм хәбәри верир.

— Сизин нағылыңыздан мәним үрәјим тутулду! — дејә Керда дилләнди. — Сизин пијаләчикләриниз дә јаман бәрк сохујур. Инди даһа бу өлән гызлар мәним јадымдан чыхмајачаг! Ах, көрәсән Кај да өлүбмү? Амма гызылкүлләр јерин алтына кетмишдиләр, онлар дејирләр ки, Кај орада јохдур. — Динг-динг! — дејә сүнбүлчичәжинин пијаләчикләри чинкилдәди. — Биз бу зәнкләри Кајын үзәриндә чалмырыг, биз ону һеч танымырыг. Биз өз нәгмәмизи чалырыг, башга нәгмә билмирик.

Керда јашыл отларын ичиндә парылдајан гајмагчичәјинин јанына кетди вә она деди:

— Еј хырдача парлаг күнәш! Сөјлә көрүм, билмирсәнми мән өз гардашлығымы һарда ахтарым?

Гајмагчичәји даһа бәрк парылдајыб гыза бахды. Көрәсән о, гыза һечә нәгмә охуду? Бу нәгмәдә дә Кај барәсиндә һеч бир сөз јох иди!

— Јазын биринчи күнү иди, күнәш исиндирир вә хырдача һәјәтә хош бир ишыг сачырды! Оун шүалары гоншу евин ағ диварларына дүшмүшдү. Диварын дибиндә исә јашыл отларын арасында илк сары чичәкләр көрүнүрдү. Бунлар күнәшин алтында гызыл кими парылдашырды. Гоча нәнә отуруб динчәлмәк үчүн һәјәтә чыхды. Оун нәвәси, јохсул гәшәнк гуллуғчу гыз она гонаг кәлди вә гарыны бәрк-бәрк өндү. Бу өпүш гызылдан гијмәтли иди, чүнки лап үрәкдән кәлирди. Додагларда гызыл, үрәкдә гызыл вә сәһәр чагында көј үзүндә гызыл!.. Вәсса-лам! — дејә гајмагчичәји сөзүнү гуртарды.

— Ај јазыг нәнәм! — дејә Керда көксүнү өтүрдү. — Јәгин ки, о бир вахт Кај үчүн дәрәд чәкдији кими, инди мәним үчүн дә дәрәд чәкиб дарыхыр! Амма мән Кајы да таныб јахында гајыдачағам. Даһа чичәкләрдән сорушмаг лазым дејил... Онлардан һеч бир шеј өјрәнмәк олмаур; онлар еләчә өз нәгмәләрини билирләр!

Сонра Керда туманынын балагыны бир азча галдырыб белинә санчы ки, раһат гача билсин. Амма о, нәркизкүлүнүв үстүндән һоппананда, күл өз будагларыны Керданын ајагларына чырыды. Керда дуруб бу учабојлу чичәјә бахды вә сорушду:

— Бәлкә сән бир шеј билирсән?

Сонра она сары әјилиб чаваб көзләди.

Көрәк нәркизкүлү нә деди:

— Мән өзүмү көрүрәм! Мән өзүмү көрүрәм! Оф, мәним нә јахшы әтрим вар!.. Јухарыда, лап јухарыда дама лап јахын олан бир отагчыда јарычылпаг бир рәггасә дурмушдур. О, каһ бир ајағы, каһ ики ајағы үстүндә дуруб онлары бүтүн дүјаја дирәјир, — бу, јалныз көзалдатмадыр. Будур, о, әлиндә тутдугу бир шејин үстүнә чајникдән су төкүр. Әлиндәки шеј онун кәмәридир. Тәмизлик ән јахшы көзәлликдир. Оун ағ палтары диварда мыхдан асылмышдыр. Палтарыны да чајникдән төкдүјү су илә јумуш вә дамда гурутмушдур. Будур, гыз кејинир вә богазына ачыг-сары рәнкли бир јајлыг баглајыр. Бу, онун палтарыны даһа да ағ көстәрир. Јенә дә бир ајағы көјдәдир! Бир көр, гыз тәк ајағы үстүндә һечә дик дурмушдур, — елә бил ки, саплағы үстүндә дурмуш бир чичәкдир! Мәнә елә кәлир ки, о мәнәм, елә билирәм ки, о мәнәм!

— Эши, ондан мәнә нә вар? — дејә Керда дилләнди. — Мәнә ондан данышмаг лазым дејил!

Керда белә дејиб, бағын о бири башына гачды. Ганынын паслы бир чәфтәси вар иди, амма Керда ону о гәдәр әлләшдирди ки, о, јериндән тәрпәнди, гапы ачылды вә гыз еләчә ајагјалын јол илә гачмаға башлады. О, үч дәфә дөнүб кери бахды, амма даһынча кәлән јох иди. Ахырда јорулуб бөјүк бир дашын үстүндә отурду вә дөврәсинә бојланды. Даһа јәј гуртармыш, пајызын ахырлары чатмышды. Гарынын сәһрли бағында исә, күнәш һәмнишә парылдадығындан вә илин бүтүн фәсилләринин чичәкләри ачылдығындан, буну дујмаг олмурду.

— Аман аллаһ! Мән нә јаман ләнкимишәм! Ахы, пајыз кәлиб чатмышдыр! Даһа динчәлмәк вахты дејил! — дејә Керда јенә јола дүшдү.

Оф, јазыг гызын јорғун ајаглары нечә ағрыјырды! Этрафда һәр јер нечә сојуг, нечә рүтубәтли иди! Сөјүд ағачларынын узун јарпаглары тамам саралмышды, онларын үзәринә думан чөкүб суја дөнүр вә ири дамчыларла јерә дамырды. Јарпаглар бир-бир төкүлүрдү. Јалныз көјәм колунун будаглары мејвәләрлә долу иди. Амма онун мејвәләри түнд иди вә адамын дишләрини гашашдырырды. Бүтүн дүнја нечә бомбоз, нечә гәмкин көрүнүрдү!..

ДӨРДҮНЧҮ НАҒЫЛ

ШАҒЗАДӘ ОГЛАН ВӘ ШАҒЗАДӘ ГЫЗ

Керда динчини алмаг үчүн јенә отурмалы олду. Гарын үстүндә, дүз онун габағында јекә бир гарға һошпанырды. О, баш әјә-әјә гыза хејли бахды, ахыр дилләниб деди:

— Гар-гарр! Хош көрдүк!

Гарға, адам дилини јахшы даныша билмирди, амма көрүнүр гыза јахшылыг етмәк истәјирди. О, гыздан сорушду ки, белә тәк-башына дүнјаны кәзә-кәзә, һара кедир? Керда «тәк» сөзүнү лап јахшы баша дүшдү вә онун нә демәк олдуғуну һәмин саат билди. Керда бүтүн башына кәләнләри гарғаја данышды; Кајы көрүб-көрмәдијини ондан сорушду.

Гарға фикирли-фикирли башыны јырғалады вә чаваб верди:

— Чох ола биләррр, чох ола биләррр!

— Нечә? Доғруданмы? — дејә гыз гышгырды вә гарғаны о гәдәр өпдү ки, аз галды гарға боғула.

— Елә бәрррк јох, елә бәрррк јох! — дејә гарға дилләнди. — Дејәсән мән сән дедијин Кајы көрмүшәм, амма инди јәгин ки, о өз шаһзадә гызынын јанында сәни јаддаң чыхармышдыр!

— Мәкәр о, шаһзадә гызын јанында јашајыр? — дејә Керда сорушду.

— Ди, гулаг ас, — дејә гарға чаваб верди. — Амма сизин дилдә данышмаг мәним үчүн чох чәтиндир. Еһ, әкәр сән гарға дилини билсәјдин, мән сәнә һәр шеј барәсиндә чох јахшы даныша биләрдим.

— Јох, мәнә гарға дили өјрәтмәјибләр, — дејә Керда чаваб верди. — Нәнәм гарға дилини баша дүшүрдү. Јахшы оларды ки, мән дә биләјдим!

— Јахшы, зәрәр јохдур, — дејә гарға чаваб верди. — Пис дә олса, өз бачардығым кими данышарам.

Белә дејиб гарға өзү нә билирдисә, һамысыны она данышды: — Бизим олдуғумуз бу өлкәдә бир шаһзадә гыз вар; елә ағыллы гыздыр ки, дүнјада һеч тајы-бәрабәри јохдур! О, дүнјада олан бүтүн гәзетләри охумуш вә бүтүн онларда јазыланларын һамысыны унутмушдур; бир көр нә ағыллы гыздыр! Бир дәфә о, тахтда отурмушду; адамлар дејирләр ки, бу, бир о гәдәр дә хошакәлән шеј дејилдир. Гыз тахтда отуруб бу маһныны охујурду: «Бирчә әрә келәјдим. Бирчә әрә келәјдим». Бирдән о белә фикирләшди: «Ахы доғрудан да кәрәк әрә келәм!». О, әрә кетмәк фикринә дүшдү; о, өзүнә елә бир әр сечмәк истәјирди ки, дејиб-данышан олсун. Елә өзүнү тох тутуб дурмасын, ахы белә адам чох дарыхдырычы олур! Бәли, тәбилләр чалынды, бүтүн сарај ханымларыны сараја јыгдылар вә шаһзадә гызын арзусуну онлара билдирдиләр. Онлар һамысы чох севиниб дедиләр: «Бах, бу јахшы! Елә биз өзүмүз дә бу јахында буну дүшүнүрдүк!». Булар һамысы лап доғру сөздүр! — дејә гарға әлава етди. — Мәним сараја бир севкилим вар, о әл гарғасыдыр, бүтүн бунлары мән ондан өјрәнмишәм.

Гарғанын севкилиси дә бир гарға иди: ахы һәр кәс арвад аланда өз тајыны ахтарар, буна көрә гарға да гарғаны севмишди.

— Ертәси күн бүтүн гәзетләр, һашијәләри үрәк шәкилләри вә шаһзадә гызын адынын вә фамилијасынын баш һәрфләрилә гашәнк нахышланмыш һалда чыхды. Гәзетләрдә јазылмышды ки, көркәми хош олан һәр бир чаван оғлан сараја кәлиб шаһзадә гызла сөһбәт едә биләр. Өзүнү евдә олдуғу кими сәрбәст апаран вә һамыдан ширин сөһбәтчил олан чаван оғланы шаһзадә гыз өзүнә әр сечәкдир! Бәли, бәли! — дејә гарға тәқрар етди. — Бах, мәним бурада сәнинлә үз-үзә отурмағым нечә доғрудурса, бүтүн бунлар да еләчә доғрудур! Чамаат сел кими сараја ахышды. Басырыг дүшдү, анчаг нә биринчи күн, нә дә икинчи күн бундан һеч бир шеј чыхмады. Евләнмәк истәјән кәнчләр һамысы күчәдә чох көзәл данышырдылар, амма сарајын астанасын-

дан ичәри кириб, башдан-баша күмүш бәзәк ичиндә олан кешикчиләри вә зәр-бафталы хидмәтчиләри көрдүкдә, јекә ишыгылы заллара кирдикдә, онларын дили-ағзы гурујурду. Шаһзадә гызын отурдуу тахта јахынлашдыгда данышмаға сөз тапа билмир, елә гызын сөјләдији сон сөзәри тәкрар едиб дурурдулар. Анчаг шаһзадә гыз һеч дә буну истәмирди! Елә бил ки, кәнчләрин һамысына һушеузулуг дәрманы вермишдиләр, дарвазадан кәнара чыхан кими, јенә һамынын дили-ағзы ачылырды. Дарвазанын ағзындан сарајын гапысына гәдәр чох узун чәркә илә евләнмәк истәјән кәнчләр дүзүлмүшдүләр. Мән өзүм дә орада идим вә бунларын һамысыны өзүм көрмүшәм. Чаванлар јемәк-ичмәк истәјирдиләр, амма сарајдан онлара бирчә стәкан су да вермирдиләр. Доғрудур, ағыллы оланлар өзләрилә јахма чөрәк кәтирмишдиләр, амма гоншуларына вермирдиләр. Дүшүнүрдүләр ки, «гој онлар ач көрүнсүнләр; беләләриндән шаһзадә гызын хошу кәлмәз!».

— Һә, бәс Кај нечә олду, Кај? — дејә Керда сорушду. — О да шаһзадә гызы истәмәјә кәлмишдими?

— Бир дајач! Бир дајан! Индикә биз елә кәлиб она чатмишы! Үчүнчү күн хырдача бир адам кәлиб чыхды. О, нә каретаја, нә дә ата минмиши, еләчә пијада кәлиб бирбаша сараја кирди. Онун көзләри дә сәнин көзләрин кими парылдајырды, сачлары узун иди, амма јохсул кими кејинмиши.

— Бу елә Кајдыр ки, вар! — дејә Керда севинди. — Мән ону тапдым! — дејә о, әлләрини бир-биринә вурду.

— Онун чијиндә бир бағлама да вар иди, — дејә гарға давам етди.

— Јох, бу јәгин ки, онун хизәкләри имиш, — дејә Керда чаваб верди. — О, евдән хизәклә кетмиши.

— Чох ола биләр, — дејә гарға разылашды. — Мән һәмин шеји чох јахшы көрә билмәдим; бәли, елә мәним севкилим мәнә данышды ки, һәмин оғлан сарајын дарвазасындан ичәри кириб, күмүш бәзәкли кешикчиләри вә пилләләрин үстүндә зәр бәзәкли хидмәтчиләри көрдүкдә өзүнү итирмәди. Башы илә онлара ишарә едиб деди: «Јәгин ки, бурада пиллә үстүндә дурмаг адамы дарыхдырыр, јахшысы будур ки, мән, ичәри отаглара кирим!».

Заллар ишыгдан парлајырды, кизли мүшавирләр вә кенераллар ајағјалын кәзәрәк әлләриндә гызыл нимчәләр апарырдылар, — даһа бтидан дәбдәбәли нә ола биләр?! Бу тәзә кәлән чаван оғланын чәкмәләри јаман бәрк чырылдајырды, анчаг онун һеч вечина дејилди.

— Бу, јәгин ки, Кајдыр! — дејә Керда сәсини чәкди. — Јадыма кәлир ки, онун тәзә чәкмәләри вар иди. О, нәнәмин јанына кәләндә, чәкмәләринин чырылтысыны өзүм ешитмишәм!

— Һә, чәкмәләри јаман чырылдајырды, — дејә гарға давам

етди. — Амма о чүр'әтлә шаһзадә гыза јахынлашды. Шаһзадә гыз, чәһрә тәкәри бојда бир мирвари дәнәси үстүндә отурмушду. Дөврәсиндә исә, сарај ханымлары дурмушдулар. Сарај ханымларынын јанларында гуллуғчулары, гуллуғчуларын да јанларында өз гуллуғчулары вар иди. Сарај кишиләри дә, јанларында нөкәрләри, нөкәрләринин дә јанларында өз нөкәрләри дурмушдулар. Бунлардан гапыја јахын дуранлар даһа да ловғаланыб башларыны дик тутмушдулар. Һәмишә ајаггабы кәздирән, инди исә гапы ағзында дуран отаг хидмәтчисинин нөкәри өзүнү елә тох тутмушду ки, она баханда, адамы горху басырды!

— Бунлар нә горхулудур! — дејә Керда сәсини чәкди. — Бәс Кај шаһзадә гызла евләндими?

— Әкәр мән гарға олмасажым, нишанлы олдуғума бахмаја-раг, елә мән дә һәмин шаһзадә гызла евләнәрдим. Кәлән оғлан шаһзадә гызла сөһбәтә башлады; мән гарға дилини нечә јахшы данышырамса, о да шаһзадә гызла елә јахшы данышырды. Һәр һалда, әл гарғасы олан севкилим мәнә белә деди. Чаван оғлан өзүнү чох сәрбәст апарыр вә меһрибан-меһрибан данышыб дејирди ки, евләнмәјә кәлмәјиб, јалныз шаһзадә гызын ағыллы сөһбәтләринә гулаг асмаға кәлибдир. Демәли ки, белә: шаһзадә гызын сөһбәти оғланын хошуна кәлди, шаһзадә гыз да ону бәјәнди.

— Һә, һә, бу Кајдыр! — дејә Керда дилләнди. — Ахы о, чох ағыллы оғландыр. О, һесабын бүтүн дөрд әмәлини, һәлә кәсри дә билирди! Аһ, тез ол, мәни сараја апар да!

— Буну демәк асандыр, — дејә гарға чаваб верди, — амма нечә едәсән? Бир дајан, мән нишанлы олан әл гарғасилә мәсләһәтләшим, о јәгин ки, бир јол тапыб бизә мәсләһәт көрәр. Сән елә билирсән ки, елә сәни бирбаша сараја бурахарлар? Јох һа, бу чүр гызлары чох асанлыгла бурахмырлар!

— Мәни бурахарлар! — дејә Керда чаваб верди. — Кај мәним бурада олдуғуму ешидән кими, һәмин саат гачыб далымча кәләр.

— Мәни бурада, чахчахын јанында кәзлә, — дејә гарға башыны о јан бу-јана чевирди вә учуб кетди.

О, гајыдыб кәләндә, ахшамдан хејли кечмиши. Гарға гарылдаја-гарылдаја белә деди:

— Гарр, гарр! Мәним нишанлы сәнә чох-чох салам көндә-рир, бир дә бу чөрәк парчасыны көндәрир. Буну мәтбәхдән оғурламышдыр. Орада чөрәк чохдур, сән дә јәгин ки, ачмысан... Анчаг дејәсән сараја кедә билмәјәчәксән... Ахы сәни ајагларын јалындыр. Күмүш бәзәкли кешикчиләр вә зәр бәзәкли нөкәрләр сәни һеч чүрә ичәри бурахмазлар. Амма аглама, нечә олса, ора кедәчәксән. Мәним нишанлы дал гапыдан шаһзадә гызын јатаг отагына јол билир. Ачары биртәһәр әлә кечирә биләр.

Будур, онлар бага кириб узун бир хижабанла аддымлаја-аддымлаја кетмәјә башладылар. Бурада пәјыз јарпаглары бир-бир ағачдан дүшүрдү. Сарајын пәңчәрәләриндә дә ишыглар бир-бир сөндүкдән сонра гарға, гызы балача вә көзәкөрүнмәјән бир гапынын чабагына кәтирди.

Оф, горхудан вә сәбирсизликдән Керданын үрәји нечә бәрк дөјүнүрдү! Елә бил ки, о бир пис иш көрмәк истәјирди, амма онун бирчә арзусу варды ки, өз досту Кајын бурада олуб-олмадыгыны өјрәнсин! Һә, һә, о, әлбәттә бурададыр! Керда онун ағыллы көзләрини вә узун сачларыны лап ачыг-ашкар көзләринин өңүнә кәтирди. Онлар бир заман гызылкул колларынын дибиндә јанашы отурдуглары вахтдакы кими, Кајын инди дә она бахыб күлүмсәдијини санки ачыг-ашкар көрдү. Јәгин ки, Кај ону көрдүкдә, Керданын ону тапмаг үчүн нечә узун јоллар кечдијини ешитдикдә, о јоха чыхдыгдан сонра евдәкнләринин онун үчүн нечә гәм-гүссә чәдикләрини билдикдә, чох севинчәкдир! Аһ, Керда горхусундан вә севиндијиндән лап өзүнү итирмишиди!

Бәли, будур, онлар пилләкәнин мејданчасындадырлар, шкафын үстүндә балача бир лампа јаныр, әл гарғасы исә јердә отуруб башыны о јан-бу јана чевирәрәк бојланыр. Керда пәнәсини өјрәтдији кими, азачыг чөкүб салам верди.

— Мәним нишанлым сиздән мәнә о гәдәр јахшы шеј данышмышдыр ки, ај ханым гыз! — дејә әл гарғасы дилләнди. — Сизин, нечә дејәрләр *vita!* да чох тәсирлидир! Зәһмәт олмаса һәмнин лампаны көтүрүн, мән дә габагда кедим. Биз дүз кедәчәјик, бурада бизә неч кәс раст кәлмәз.

— Мәнә елә кәлир ки, далымызча кәлән вар, — дејә Керда дилләнди вә һәмнин дәгигә онун јанындан курулту илә чүрбәчүр кәлкәләр кечди. Бунлар јаллары јелләнән зәриф ајаглы атлар, атлы овчулар, ханымлар вә кишиләр иди.

— Бунлар јухудур! — дејә әл гарғасы чаваб верди. — Онлар бура кәлибләр ки, шаһзадәләрин фикирләрини ова чәксинләр; бу бизим үчүн даһа да јахшыдыр — јатанлара әмәлли-башлы баха биләрик. Анчаг мән буну она көрә едирәм ки, сиз шәрәфә чатдыгда, нечабәтли бир гәлбә саһиб олдуғунузу әлбәттә сүбүт едәрсиниз!

— О вахт демәјә чох сөз танылар! Бу ки ашкар шејдир! — дејә мешә гарғасы дилләнди.

Онлар кәлиб биринчи зала чатдылар. Буранын диварларына чичәк нахышлы чәһрајы атлас чәкилмишиди. Онларын ајагларындан јенә дә јухулар өтүб кечдиләр. Амма елә ити кечдиләр

¹ Јашајыш (лагыпча).

гамашдырмышды. Ахыр онлар кәлиб јатаг отагына чатдылар. Буранын таваны јекә бир палма ағачынын тачына бәнзәјирди ки, јарпаглары гијмәтли бұллурдан иди. Һәмнин ағачын јәгун гызыл көвдәсиндән занбаг шәклиндә ики чарпајы асылмышды. Бунлардан бири ағ иди, орада шаһзадә гыз јатмышды. О бири гырмызы иди; Керда үмид едирди ки, энун ичиндә Кајы көрәчәкдир. Гызчыгаз гырмызы чичәк ләчәјини азачыг аралајыб түнд гумрал бир пејсәр көрдү. Керда: — Кај — дејә онун ады илә учадан чагырды вә лампаны дүз онун үзүнә тутду. Јухулар курулту илә гачыб узаглашдылар. Шаһзадә оғлан јухудан ајылды вә үзүнү чевирди... Аһ, бу Кај дејилди!

Шаһзадә оғлан кәнч вә көзәл иди, јалныз пејсәри Кајын пејсәринә бәнзәјирди. Ағ занбағын ичиндән шаһзадә гыз башыны галдырыб сорушду ки, бу нә ишидир? Керда аглаја-аглаја бүтүн башына кәләнләри онлара данышды вә гарға илә нишанлысынын онун үчүн нә иш көрдүкләрини дә сөйләди.

— Ај јазыг гыз! — дејә шаһзадәләр онун һалына јандылар. Сонра гарға илә нишанлысыны тәрифләјиб дедиләр ки, неч дә онлара ачыглары тутмур, амма даһа бир дә белә иш көрмәсинләр. Һәлә онлара мұкафат да вермәк истәдиләр.

Шаһзадә гыз сорушду: — Сиз азад гушлар олмаг истәјирсиниз, јохса мәтбәх галыглары илә дојдурулан сарај гарғалары вәзифәсини һәмишәлик тутмаг истәјирсиниз?

Гарға илә нишанлысы баш әјиб хаһиш етдиләр ки, онлары сарајда сахласынлар, — онлар кәләчәкдә гочалачагларыны дүшүнүб дедиләр:

— Ахы гочаланда һәмишәлик бир парча чөрәк саһиб олмаг јахшыдыр!

Шаһзадә оғлан дуруб өз чарпајысыны Кердаја верди, — һәләлик о, Керда үчүн неч бир башга шеј едә билмәзди. Керда хырдача әлләрини бир-биринин үстүнә гојуб дүшүндү: «Бүтүн инсанлар вә һејванлар нә меһрибандырлар!» Сонра хырдача көзләрини јумуб ширин јухуја кетди. Јухулар јенә дә учушуб јатаг отагына кәлдиләр. Амма инди онлар аллаһын мөләкләринә бәнзәјир вә хизәкдә Кајы сүрүб апарырдылар. Кај башы илә Кердаја ишарәләр едирди. Һејф ки, бу анчаг јуху иди вә гызчыгаз көзләрини ачан кими бунларын һамысы јох олду.

Ертәси күн Керданы тәпәдән-дырнага гәдәр ишәк вә мөхмәр кејиндириб кефи истәдији гәдәр сарајда гонаг галмаға она ичәзә вердиләр. Гыз бурада кефи көк, дамагы чаг јашаја биләрди, амма о хаһиш етди ки, она ат гошулмауш бир араба вә ајаггабы версинләр: о истәјирди ки, јенә дә бу кен дүңјаны ахтарыб өз гардашлығыны тапсын.

Она ајаггабы, хәз әлчәк вә көзәл палтар вердиләр. О һамы

илә худаһа физләшдиклә, гапынын агзына халис гызылдан гајрылмыш тәзә бир карета кәлди. Оун үзәриндә шаһзадә огланла шаһзадә гызын нишанлары улдуз кими парылдајырды. Сүрүчүләрин, нөкәрләрин вә форејторларын! — она форејторлар да вермишдиләр. — Намысынын башларында хырдача тачлар вар иди. Шаһзадәләр өзләри Керданы каретаја миндирдиләр вә она јахшы јол арзуладаылар. Евләнмиш олан мешә гарғасы да гызы үч мил јола салды, өзү дә каретада јан-јана отурмушду. — о, архасы атлара тәрәф отура билмирди, онун арвады дарвазанын үстүнә гојуб ганадларыны чырпырды. О Керданы јола салмаға кетмәмишди, чүнки сарајда вәзифә саһиби олуб һәддән артыг једији вахтдан бәри тез-тез башы агрыјырды. Карета агзына гәдәр шәкәрли булқаларла, отурачағын алтындакы гуту исә мејвәләр, ширин гоғалларла долу иди.

— Әлвида! Әлвида! — дејә шаһзадәләр чығырышдылар.

Керда ағлады. Гарғанын арвады да ағлады. Карета үч мил јол кетдикдән сонра гарға, Керда илә худаһа физләшди. Ајрылмаг чох чәтин иди! Гарға ганадланыб бир ағача гонду вә күнәш кими парылдајан карета көздән итинчәјә гәдәр гарға ганадларыны чалды.

БЕШИНЧИ НАҒЫЛ

ХЫРДАЧА ГУЛДУР ГЫЗ

Одур, Керда гаранлыг мешәјә кирди. Анчаг карета елә бәрк парылдајырды ки, гаршыја чыхан гулдурларын көзләрини гашандырды. Онлар да буна дөзә билмәдиләр.

— Гызыл! Гызыл! — дејә онлар чығыра-чығыра атларын јүрәләриндән јапышдылар. Хырдача форејторлары, сүрүчүләри вә нөкәрләри өлдүрдүләр, Керданы да чәкиб каретадан чыхардылар.

— Бир буна бах, көр нә гәшәнкдир, көр нә коппушдур! Буну гозла бәсләјибләр һа! — дејә гулдур гары чығырды, онун узун сәрт саггалы вә пыртлашыг галын гашилары варды. — Лап сәнии тоғлун кими јағлыдыр, јәгин ки, эти јаман дадлы олар!

О, парылдајан бычағыны чәкди. Аман, нә горхулудур!

Амма гулдур гары бирдән: «Вај!» дејиб чығырды. Оун дагына минмиш өз доғма гызы гулағыны бәрк дишләмишди. О гыз елә гудурған вә өзбашына иди ки, һеч дүңјада тајы-бәрабәри јох иди.

¹ Форејтор — каретанын габаг атына минән сүрүчү

— Вај сәни, сарсаг гыз! — дејә анасы онун үстүнә чығырыб, Керданы јаддан чыхарды.

— О гыз мәнимлә ојнајачаг! — дејә хырдача гулдур гыз сәсләнди. — О өз көзәл хәз әлчәјини вә гәшәнк палтарыны мәнә вәрәчәк, өзү дә мәнимлә бир јердә, мәним јатагымда јатачаг.

Белә дејиб гыз јенә дә анасыны дишләди, өзү дә елә бәрк дишләди ки, анасы һоппаныб јериндә һәрләнди. Гулдурлар күлүшдүләр.

— Бир көр өз гызы илә нечә һоппаныб ојнајыр! — дејә онлар дишләдиләр.

— Мән каретаја минмәк истәјирәм! — дејә хырдача гулдур гыз сөзүнүн үстүндә мөһкәм дурду. О јаман әркөјүн вә тәрс бир гыз иди.

О гыз Керда илә бирликдә каретаја миниб мешәнин ичиндә көтүкләрин вә хырдача тәпәләрин үстү илә сүрдүләр. Хырдача гулдур гыз Керда илә бир бојда иди, амма ондан күчлү иди, чиниләри ондан енли, өзү дә ондан гара иди. Оун көзләри лап гапгара, амма биртәһәр гәмкин иди. О, Керданы гучаглајыб деди: — Нә гәдәр ки, мәним сәнә ачыгым тутмајыб онлар сәни өлдүрә билмәзләр. Сән јәгин ки, шаһзадә гызсан?

— Јох, — дејә гыз чаваб вериб башына кәләйләри вә Каји нечә севдијини она данышды.

Хырдача гулдур гыз она чидди бир нәзәр салды, азачыг башыны әјиб ишарә етди вә деди:

— Мәним сәнә ачыгым тутса да, онлар сәни өлдүрә билмәзләр. Сәни өлдүрсәм, өзүм өлдүрәрәм!

Белә дејиб о, Керданын көз јашларыны сизди, сонра әлләрини онун јумшаг, исти вә гәшәнк әлчәјинин ичинә салды.

Будур, карета гулдурларын гәсринин һәјәтинә кириб дајанды. Гәсрин диварлары башдан-баша ири чатлағларла долу иди. Буларын арасындан гарғалар вә гузғунлар учурду. һараданса јекә-јекә көпәкләр һоппаныб кәлди, онлар о гәдәр ири иди ки, һәр бири бир адамы асанлыгла уда биләрди. Анчаг онлар јалыыз учудаи һоппаныр, һеч һүрмүрдүләр; һүрмәји онлара гадаган етмишдиләр.

Ора-бурасы учуб төкүлмүш вә һис басмыш јекә бир залын ортасында, даш дөшәмәдә очаг јанырды. Түстү, чыхмаға јер ахтарыб тавана галхырды. Одун үстүндә јекә бир газанын ичиндә шорба гајнајыр, шишә исә довшан эти чәкилиб кабаб биширди.

Гулдур гыз Кердаја деди:

— Бах, сән мәнимлә бурада, мәним һејванчыгазларымын јанында јатачагсан.

Гызлар јејиб-ичәндән сонра өз јерләринә кетдиләр. Бурада јерә күләш төкүлмүш вә онун үстүнә халчалар салынмышды.

Бир аз јухарыда назик паяларын үстүндө жүзө гөдөр көјөрчин отурмушду. Елэ бил онлар һамысы јатмышды. Амма гызлар јакынлашанда, онлар тәрпәшмәјә башладылар.

— Һамысы мәнимдир! — дејә гулдур гыз көјөрчинләрден биринин ајағындан јапышыб елэ сиккәләди ки, көјөрчин гападларыны чырпды. — Ал, ону өп! — дејә гулдур гыз чығырыб көјөрчини лап Керданын көзүнә дүртдү. — Бах, орада отуранлар мешә көјөрчинләридир, — дејә о, диварда хырдача бир тахтада тахта бармаглығын ардында отурмуш ики көјөрчини көстәрди. — Бунлар вәши мешә көјөрчинләри, алабахтадырлар, бунлары кәрәк гәфәсдә сахлајасан, јохса учуб гачарлар! Бах, о да мәним севимли гоча маралчыгазымдыр! — дејәрәк маралын бунуларындан тутуб дартды. Бу шимал маралынын бојнунда парылдајан бир нис мидбәр вар иди ки, бу да кәндирлә дивара вурмуш һалгаја баглаимышды. — Ону да бағлы сахламаг лазымдыр, јохса гачар! Һәр ахшам мән, өз ити бычағымла онун бојнуну ғыдыглајырам — бундан о јаман горхур.

Белә дејиб, гулдур гыз диварын чатлағындан узун бир бычаг чыхартды вә ону маралын богазына чәкди. Јазыг марал чырпынмаға башлады. Гыз тез гәһгәһә илә күлә-күлә, Керданы јатаға сары чәкди.

— Бәс сән бычагламы јатырсан — дејә Керда горха-горха ити бычаға сары көзалты бахыб сорушду.

— Һәмишә! — дејә гулдур гыз чаваб верди. — Ким билир нә ола биләр? Амма сән Кај барәсиндә вә кен дүнјаны көзмәјин барәсиндә мәнә бир дә даныш.

Керда данышды. Мешә көјөрчинләри бармаглығын ардында гурулдашырды, о бири көјөрчинләр исә чохдан јатмышды. Гулдур гыз бир голуну Керданын бојнуна салмышды, о бири әлиндә исә, бычаг вар иди, — о хорудлајырды. Керданын исә, көзләринә јуху кетмирди О һеј фикирләширди ки, көрәсән ону өлдүрәчәкләр, јохса сағ гојачаглар? Гулдурлар очағын дөврәсиндә отуруб маһны охујур вә ичирдиләр. Гулдур гары исә маллағ ашырды.

Бирдән мешә көјөрчинләри гурулдашдылар:

— Гурр! Гурр! Биз Кајы көрмүшүк! Бир ағ тојуг онун хизәкләрини өз чининдә апарырды, о, исә Гар краличанын киршәсиндә отурмушду. Онлар мешәнин үстүндән учуб кетдикләри заман, биз һәлә көрпә бала идик вә јувамызда отурмушдуг. Гар кралича нәфәсини бизә вурду, икичәчијимиздән башга һамысы өлдү. Гурр! Гурр!

— Сиз нә данышырсыныз! — дејә Керда учадан сәсләнди. — Бәс сиз билмирсенизми Гар кралича һара учуб кетди?

— Јәһин ки, Лапландијаја кетмишди. Ахы орада һәмишә гар вә буз олур. Одур һа, о, һәлгәјә баглаимыш маралдан соруш.

— Һә, орада һәмишә гар вә буз олур, ора елэ көзәлдир ки! — дејә шимал маралы дилләнди. — Орада учсуз-бучагсыз гарлы дүзәкликләрдә гачмаг нә гәдәр хошдур! Орада гар краличанын јај чадыры гурулмушдур, һәмишәлик сарајы исә, даһа узагда, Шимал гүтбүнүн јакынлығында, Шпитеберкен адасындадыр.

— Оф, Кај, әзизим Кај! — дејә Керда көксүнү өтүрдү.

— Динч узансана, — дејә гулдур гыз дилләнди. — Јохса бычагла гарыны јыртарам!

Сәһәр Керда, көјөрчинләрин данышдығларыны гулдур гыз сөйләди. Гулдур гыз да Кердаја чидди бир бахышла бахыб баш әјди.

— Ди, јакшы!.. Бәс сән билирсеним Лапландија һарададыр? — дејә, сонра шимал маралындан сорушду.

— Ону мән дә билмәсәм, ким биләр?! — дејә марал чаваб верди вә онун көзләри парылдады. — Мән орада доғулуб бөјүмүшәм, орада гарлы дүзәкликләрдә о гәдәр гачмышам ки...

— Елэ исә, гулаг ас, — дејә гулдур гыз Кердаја сары дөндү. — Көрүрсәми, бизимкиләр һамысы чыхыб кетмишдир, евдә јалпыз анам галмышдыр. Бир аздан сонра о да бөјүк шүшәдән шәраб ичиб јатачагдыр, онда мән сәнин үчүн бир иш дүзәлдәрәм.

Белә дејиб, гулдур гыз јатагдан һоппанды, анасыны гучағлады, онун сағгалындан тутуб дартды вә деди:

— Салам, ај мәним хырдача кечим!

Анасы онун бурнуна елэ чыртмалар вурду ки, гызын бурну гызарды вә көјәрди, — амма бунлар һамысы истәдикдән иди.

Гары өз шүшәсиндән шәраб ичдикдән сонра хорулту илә јатдыгда, гулдур гыз шимал маралына јакынлашыб деди:

— Мән сәнилә һәлә чох әләнә биләрдим; ити бычагла сәниң бојнуну ғыдығлалыгда јаман күлмәли олурсан; амма даһа бәсдир! Мән сәни ачыб азад бурахачағам, чыхыб өз Лапландијага келә биләрсән. Амма бунун әвәзиндә сән кәрәк бу гызы Гар краличанын сарајына апарасан; гардашлығы орададыр. Әлбәт-тә, сән онун данышдығларыны ешидибсәй, о хејли учадан данышырды, сән дә ки, һәмишә данышыланлары кизлинчә дилләјирсән.

Шимал маралы шадлығындан атылыб-дүшдү. Гулдур гыз Керданы онун белинә миндирди, мөһкөмчә сарыды, һәлә алтына јумшаг бир балыш да гојду ки, раһат отурсун. Сонра гулдур гыз она деди:

— Ди, јакшы, хәз чәкмәләрини дә сәнә гајтарырам, јохса ајағларын донар! Амма хәз әлчәјини өзүмә сахлајачағам, ахы о чох гәшәнкдир. Анчаг мән истәмирәм ки, сән үшүјәсән: будур, анамын әлчәкләрини сәнә верим; көрүрсәми, онлар нечә јекәдир, лап сәниң дирсәкләринә гәдәр чатар. Онлары тах! Бах бә-

лэ һа... Инди сәнин әлләрин дә лап мәним кифир анамын әлләринә охшады.

Керда севиндидиндән аглады.

— Мәним зырылдајанлардан лап зәһләм кедир! — дејә гулдур гыз дилләиди. — Сән кәрәк инди севинсән. Ал, бу да сәнә ики көмбә чәрәк, бир дә гахач доуз буду, буилары верирәм ки, ачлыг чәкмәјсән.

Чәрәкләри вә гахачы маралын далына јүкләдиләр. Сонра гулдур гыз гапыны ачды, итләри евин ичинә чагырды, маралын бағландыгы кәндири ити бычагла кәсди вә она деди:

— Ди, тез ол! Көзлә һа, гыздан мугајат ол!

Керда јекә әлчәкли әлләрини гулдур гыза узадыб онунла худаһафизләшди. Шимал маралы вар күчү илә көтүкләрин, хырдача төпәләрин үстүндән һоппана-һоппана гачараг, мешәләрдән, батаглыглардан, чәмәндикләрдән кечди. Гурдлар улашыр, гаргалар гарылдашырды. Бирдән көј үзүндән: «уф! уф» сәсләри кәлди вә елә бил ки, көј асгырыб од сачды.

Марал деди:

— Бах, бу мәним доґма шимал фәчримдир! Бир көр нечә од тутуб јаныр!

Марал нә күндүз, нә кечә дурмалаң гачараг јолуна давам етди. Бир хејли вахт кечди. Чәрәкләри дә, доуз әтини дә јејиб гуртардылар. Ахыр кәлиб Лапландијаја чатдылар.

АЛТЫНЧЫ НАҒЫЛ

ЛАПЛААНДИЈАЛЫ ГАДЫН ВӘ ФИН ГАДЫНЫ

Марал кәлиб көһнә бир дахманын габагында дајанды. Дахманын дамы лап јерә гәдәр еимишди. Гапысы исә о гәдәр алчаг иди ки, адам кәрәк, имәкләјә-имәкләјә кирәјди. Евдә јалныз лапландијалы бир гары вар иди. Гары суити пији илә јанаң һисли бир чырагың ишыгында балыг гызардырды. Шимал маралы бу гарыја Керданын бүтүн башына кәләңләри данышды, амма әввәлчә өз башына кәләңләри данышды. Чүнки буну даһа вачиб билирди. Керда исә, сојугдан елә донмушду ки, һеч даныша да билмирди.

— Ај јазыглар! — дејә гары дилләиди. — Сиз һәлә чох јол кетмәлисиниз! Финмарка чатмаг үчүн һәлә кәрәк јүз милдән артыг јол кедәсиниз. Гар кралича орада өз јайлагында јашајыр вә һәр ахшам мави рәикли Бенгал ишыглары јандырыр. Бир аз көзләјни, гуру треска балыг үстүндә бир-ики сөз јазым, — мәним кагызым јохдур, — сиз һәмән балыгы о јер-

ләрдә јашајан бир фин гадынына апарыб верәрсиниз. Нә етмәк лазым кәлдијини о сизә мөндән јахшы өјрәдәр.

Керда исинди, јејиб-нчдикдән сонра, гары треска балыгынын үзәриндә бир нечә сөз јазды, Кердаја тапшырды ки, ову јахшы горусун; сонра гызы маралын белинә миндириб сарыды. Марал јенә чапараг јола дүшдү. Көј јенә дә «уф! уф!» — дејә асгырды вә чох гәрибә мави алов сүтунлары фышгырмага башлады. Бунун ишыгында Кердә илә марал кәлиб Финмарка чатдылар вә фин гадынын бачасыны дөјдүләр. Чүнки онун евиниң һеч гапысы да јох иди.

Евин ичи елә исти иди ки! Алчагбојлу кирли бир гадын олаң фин гадыны өзү јарычылнаг кәзирди. О, тез Керданын һалтарынын јахасыны ачды, әлчәкләрини вә чәкмәләрини чыхарды, јохса гыза јаман исти оларды; маралын башына бир парча буз гојду, сонра гуру треска балыгынын үстүндә јазылмыш мәктубу охуду. О, мәктубу үч дөфә кәлмә-кәлмә охујуб әзбәрләди, сонра балыгы шорба газанына атды. Балыг һәлә јемәли иди. Фин гадыны исә һеч бир шеји һәдәр јерә тулламазды.

Бу вахт марал әввәл өз башына кәләңләри, сонра Керданын башына кәләңләри данышды. Фин гадыны динмирди, јалныз өз ағыллы көзләрини гыјыб бахырды.

— Сән чох ағыллы гадынсан, — дејә марал дилләиди. — Мән билирәм ки, сән бүтүн дөрд күләји бир сапа бағламагы бачарсан; кәмичи дүјүнләрдән бирини ачдыгда, онун үчүн сам јел әсәр, икинчисини ачдыгда күләк шиддәтләнер, үчүнчүсүнү вә дөрдүнчүсүнү ачдыгда, елә бир фыртына гонар ки, ағачлары вуруб јыхар. Зәһмәт чәк бу гыза елә бир шәрбәт һазырла ки, она он ики пәһләваның күчүнү версин. Онда гыз Гар краличаја үстүн кәләр.

— Он икә пәһләваның күчүнү! — дејә фин гадыны гышгырды. — Бәли, бүтүн буилар онун ишинә јарар!

Белә дејиб, о, рәфдән бир јекә бурулмуш дәри көтүрдү; Бу дәриниң үстү чүрбәчүр гәрибә јазыларла долу иди. Фин гадыны буилары охумага башлады. Елә диггәтли охујурду ки, алынңан долу кими тәр јагырды.

Марал јенә дә Кердаја көмәк етмәси үчүн гадына јалвармага башлады. Керда өзү фин гадынына јашла долу көзләрилә елә јалварычы бир бахышла бахырды ки, фин гадыны көзләрини гырпа-гырпа маралы бир тәрәфә чәкди вә онун башындакы бузу дәјишиб гулагына пычылдады:

— Кај доғрудан да Гар краличаның јанындадыр. Амма һәр бир шејдән разыдыр вә она елә кәлир ки, дүңјаның һеч бир јериндә онун үчүн белә јахшы кечмәз. Буиларың һамысынын сәбәби одур ки, көзүндә вә үрәјиндәки күзкү гырынтылары она

тә'сир едир. Онлары чыхармаг лазымдыр. Јохса Қаж һеч бир вахт әввәлки кими олмајачаг вә һәмишә Гар краличанын һөкмү алтында галачагдыр.

— Бәс сәндә елә бир шеј јохдурму ки, Керданы һамыдан күчлү едәсән?

— Мән ону индикиндән даһа күчлү елә билмәрәм. Мәкәр сән өзүн көрмүрсәнми ки онун күчү нә гәдәр бөјүкдүр? Бир өзүн фикирләш, бах, адамлар да, һејванлар да онун гуллуғундадыр! О, ајағјалын дүнјанын јарысыны кәзмишидир! Анчаг биз онун үрәјиндә олан күчү кәрәк она демәјәк. Онун күчү исә бундадыр ки, о саф, севимли бир ушагдыр. Әкәр о өзү Гар краличанын сарајына кириб Қажын көзүндән вә үрәјиндән күзкү гырынтыларыны чыхара билмәсә, биз әсла һеч бир шеј елә билмәрик! Гар краличанын бағчасы бурадан ики мил гәдәр аралыдыр. Гызы ора анар, гар тәпәсинин ичиндә, үстү гырмызы мејвәләрлә долу ири колун јанында гој вә ләнкимәдән бура гајыт кәл.

Белә дејиб, фин гадыны Керданы маралын белинә миндирди, марал да дәрдајаг гачмаға башлады.

— Бәс мәним хәз чәкмәләрим! Бәс әлчәкләрим! — дејә Керда чығырды. Гыз бу шејләри шахта чанына ишләдикдә, јадына салды.

Анчаг марал, үстү гырмызы мејвәләрлә долу кола чатмамыш дајана билмәзди. Марал кәлиб һәмән јердә гызы гарын үстүнә гојду, додағларындан өндү вә бирдән онун көзләриндән ири, парлаг јашлар ахмаға башлады. Сонра о гачараг, ох кими кери гајытды.

Јазыг гыз бәрк шахтада чәкмәсиз, әлчәксиз тәкчә галды. О, вар күчү илә ирәли гачмаға башлады. Онунла үз-үзә јығын-јығын гар лопалары сүр'әтлә кәлмәкдә иди. Амма бу гарлар көјдән јағмырды, көјүн үзү лап ачыг иди. Орада шимал фәчри парылдајырды. Јох, бу гарлар јерин үзү илә, дүз Керданын үстүнә кәлирди вә јахынлашдыгча, даһа да ириләширди. Керда бөјүдүчү шүшәннин алтында көрдүјү гәшәнк гар дәнәләри јадына салды; амма бу гар лопалары хејли ири вә горхулу иди. Бундан башга бунларын көркәмләри чох гәрибә иди, һәм дә чанлы кими, өзләри һәрәкәт едирдиләр. Бунлар Гар краличанын гошунларынын өн дәстәләри иди. Бу гар лопаларындан бә'зиләри јекә, еј-бәчәр кирпиләрә, бә'зиләри башларыны галдырмыш вә гыврылмыш иланлара, бә'зиләри түкләри габармыш көк ајы балаларына бәнзәјирди. Амма һамысы бу чүрә, ағаппаг парылдајыр вә һамы чанлы иди.

Керда «Ја илаһи» дуасыны охумаға башлады. Һава елә сојуг иди ки, онун нәфәси һәмән саат донуб сых думан олурду. Һәмән бу думан кетдикчә даһа да сыхлашыр, сыхлашырды. Амма, бу-

дур, думанын ичиндә хырдача ишыглы мәләкләр әмәлә кәлди, һәмән бу мәләкләр јерә ајаг басаи кими бөјүјүб јекә мәләкләр олдулар. Бунларын башында дәбилгә, әлләриндә низә вә галхан вар иди. Онлар кет-кедә чоһалдылар, чоһалдылар вә Керда дуаны охујуб ахыра чатдыгда, онун дөврәсини бөјүк бир мәләк дәстәси бүрүмүшдү. Мәләкләр горхунч гар лопаларыны низә илә вуруб дәлир вә лопалар парчаланыб минләрлә хырдача гар дәнәсинә дөнүрдү. Инди Керда чүр'әтлә ирәли кедә билирди. Мәләкләр гызын әлләрини, ајағларыны тумарладылар вә о исинди. Керда ахырда кәлиб Гар краличанын сарајына чатды.

Амма, әввәлчә кәлиб гулаг асаг, көрәк бу вахт Қаж нејләјирди? О һеч Керданы ағлына да кәтирмирди. Һеч күман етмирди ки, Керда бурада, лап јахында, гәсрин диварынын о үзүндәдир.

ЛЕДДИНЧИ НАҒЫЛ

ГАР КРАЛИЧАНЫН САРАЈЫНДА НӘЛӘР ВАРДЫ
ВӘ СОНРА НӘ ОЛДУ

Сарајларын диварларыны гар човғунлары јаратмыш, пәнчә рәләрини вә гапыларыны сәрт күләкләр дәлиб-ачмышды. Јүзләрлә нәһәнк заллар човғунларын шылтағына көрә гурулуб, битишик силсиләләрлә узаныб кедир, шимал фәчри онлары ишыгландырырды. Ән бөјүк зал нечә-нечә мил узунлуғунда иди. Пар-пар парылдајан бу ағ сарајларын ичәриси бумбуз вә бомбош иди. Бурада шәнликдән әсәр јох иди. Бурада һеч бир вахт фыртынанын мусигиси алтында ојунлу ајы балалары тәртиб едилмәзди ки, белә ојунларда ағ ајылар дал пәнчәләри үстүндә кәзмәк бачарығыны вә мәһарәтини көстәриб фәргләнә билсинләр. Бурада һеч бир заман дава-далашлы карт ојунлары дүзәлдилмәзди. Һеч бир заман ағча түлкү ләләләр бир финчан гәһвә ичә-ичә сөһбәт етмәк үчүн бурада јығышмаздылар, — јох, һеч бир заман, һеч бир заман бурада белә шејләр олмазды! Буралар бумбуз, бомбош, өлү вә әзәмәтли иди! Шимал фәчри елә аһәнкдар бир сурәтдә парылдајыб сөнүрдү ки, һансы дәгигәдә ишыгын парылдајыб артачағыны вә һансы дәгигәдә азалыб сөнмәк дәрәчәсинә кәләчәјини дүрүст һесабламағ оларды. Учсуз-бучагсыз вә бомбош олан ән бөјүк гарлы залын ортасында донмуш бир кәл парылдајырды; бунун үзәриндәки бұз чатламыш вә чатлағлар бузу минләрлә елә бәрабәр вә дүзкүн парчалара ајырмышды ки, бунлар бир мө'чүзә кими көрүнүрдү. Гар кралича евдә олдугда, һәмән бу көлүн ортасында отурады. Бу көлү кралича шүүр күзкүсү, дүнјада ән мүкәммәл күзкү адландырырды.

Каж сојугдан тамам көјөрмиш, һәлә бир азча гаралмышды да, амма өзү бууу дүјмурду. Гар краличанын өнүшләри сојугу дүјмаға гојмурду. Һәм дә онун өз үрәји дә дөнүб бир парча буз олмушду. Оглан јасты, итибучаглы буз парчалары илә ојнајыр, онлары чүрбөчүр шәкилләрдә бир-биринин үстүнә јығырды. О, һәмән бузлардан нә исә гурашдырмаг итәјирди. Белә бир ојун вар ки, адына «чи тапмача ојуну» дејирләр. Ојун бундан ибарәтдир ки, тахта парчаларындан чүрбөчүр фигурлар дүзәлдирләр. Каж да буз парчаларындан чүрбөчүр гәрибә фигурлар гурашдырды. Бунун ады «буз тапмача ојуну» иди. Онун нәзәриндә бу фигурлар сәнәт мөчүзәси, онлары гурашдырмаг исә, биринчи дәрәчәли әһәмийјәти олан бир иш иди. Она белә кәлирди, чунки көзүндә сәһрли күзкү тырынтысы вар иди. Каж буз парчаларындан сөзләр гурашдырды. Амма нә гәдәр чох итәјирдисә, һеч чүрә «һәмншәлик» сөзүнү гурашдыра билмирди. Гар кралича она демишди: «Елә ки, бу сөзү гурашдырды, сән өзүн өз аған олачагсан, мән сәнә бүтүн дүнјаны, бир дә бир чүт ајаг киршәси бағышлајачагам». — Анчаг Каж нә гәдәр әлләширдисә бу сөзү гурашдыра билмирди.

Гар кралича она демишди ки: — Мән учуб исти әлкәләрә кедәчәјәм, гара газанлара бир көз јетирәчәјәм, — Гар кралича јанар дағлар олан Везуви вә Етнадакы вулкан ағызларына газан дејирди. — Мән онлары бир азча ағардачагам. Лимон вә үзүмләрин үстүнә гар јағаанда, бунун онлара хејри вар.

Кралича белә дејиб учуб кетмишди. Каж исә, учсуз-бучагсыз, бомбош залда тәк галмышды. О, буз парчаларына баха-баха фикирләшир, о гәдәр фикирләширди ки, башы ағрыјырды. О, рәнки солгун, һәрәкәтсиз, чансыз кими бир јердә отурмушду. Елә бил ки, донуб галмышды.

Бу заман Керда нәһәнк дарвазадан ичәри кирди. Бурада ону даим әсән сәрт күләкләр гаршылады. Гыз ахшам дуасыны охуду, күләкләр јухуја кетмиш кими јатдылар. Сонра гыз нәһәнк, бош, бузлу зала кириб Кажы көрдү. Керда ону һәмнн саат таныды вә јүјүрүб бојнуна атылды. Ону бәрк гучаглајыб чығырды:

— Каж! Әзизим Каж! Ахыр ки, кәлиб сәни тапдым!

Анчаг Каж јенә әввәлки кими сојуг вә һәрәкәтсиз отурмушду. Онда Керда агламаға башлады. Онун исти көз јашлары Кажын сивәсинә төкүлдү, сызыб үрәјинә ахды, буз габыгыны әритди вә күзкү тырынтысы да әриди. Каж Керданын үзүнә бахды. Керда охуду:

Ачыб гызылкуллар... көзәлдир һәр јан!
Көрнә Иса олар бизләрә ојан!

Бирдән Каж бәркдән ағлады. Елә бәрк ағлады ки, көзүндәки күзкү тырынтысы дүшдү, — көз јашлары ону јүјүб апарды. Инди о, Керданы таныды вә бәрк севинди!

— Керда! Әзизим Керда!.. Сән бу узун вахты һардајдын? Бәс мән өзүм һардајам? — дејә о дөврәсинә бојланды. — Бура нә јаман сојугдур, бомбошдур!

О, Кердаја мөһкәм гысылды. Керда севиндијиндән һәм күлүр, һәм аглајырды. Бәли, онун севинчи о гәдәр бөјүк иди ки, һәлә буз парчалары да ојнамаға башлады. Онлар јорулдугда бир-биринин јанында дүзүлүб Гар краличанын Кажа тапшырдыгы сөзү әмәлә кәтирдиләр. Каж бу сөзү гурашдырдыгда, өзү-өз ағасы олачаг. Һәм дә краличадан бүтүн дүнјаны вә тәзә ајаг киршәләри һәдијјә алачагды.

Керда Кажын јанагларындан өпдү. Онун јанаглары јенә әввәлки кими гызарды. Гыз онун көзләриндән өпдү, Кажын көзләри дә гызын көзләри кими парылдады. Гыз онун әлләрини, ајагларыны өпдү. О јенә әввәлки кими дирибаш вә сағлам олду. Инди даһа Гар краличанын кәлмәсиндән Каж һеч горхмурду. Онун азадлыг кағызы бурада иди. Бу, парлаг буз һәрфләрилә јазылмышды.

Каж илә Керда әл-әлә вериб сарајдан чыхдылар. Онлар јол кедә-кедә өз нәһәләриндән, өз вәтәнләриндә евләринин дамындан салланан гызылкулләрдән данышырдылар вә онларын јолунда сәрт күләкләр јатыр, күнүн шүалары булудлары дөлиб сачылырды. Гырмызы мејвәләрлә долу колун габагында шингал маралы онлары гаршылады. О, чаван бир дини марал да кәтириб кәлмишди. Маралын дөшү сүдлә долу иди. Марал Кажа вә Кердаја сүд вериб онларын додагларындан өпдү. Сонра Каж илә Керда әввәләчә фин гадынын јанына кедиб онун исти отагында исиндиләр вә евләринә кетмәк үчүн јолу өјрәндиләр. Сонра Лапландијаја, гарынын јанына кетдиләр. Гары һәлә онлар кәлмәмишдән, онлара јени палтар тикмишди. Өз киршәсини јамајыб Каж илә Керданы миндирди; өзү дә онлары өтүрмәјә кетди.

Мараллар да кәчә јолчулары Лапландија сәрһәдинә гәдәр өтүрдүләр. Бурада даһа илк јашыл отлар чүчәрмөкдә иди. Каж вә Керда маралларла вә гары илә худаһафизләшдиләр.

Онлары өтүрмәјә кәләнләр онлара: — Јахшы јол! — дедиләр. Будур, онларын гаршыларында бир мешә вар. Илк гушлар өтүшүр, ағачларын будаглары јашыл дүјмәләрлә долудур. Мешәдән јолчуларын габагына көзәл бир атын үстүндә, башында ал шапкасы, белиндә тапанчалары олан кәч бир гыз чыхды. Керда о аты һәмнн саат таныды. Бу, вахтилә гызыл каретаја гошулмуш ат иди. Гыз да һәмнн хырдача гулдур гыз иди. О, евдә јашамагдан дарыхыб шингалы кәзмәк фикринә дүшүшдү. Бура хошуна

кәлмәдикдә кедиб башга јерләри кәзәчәкди. Гулдур гыз да һәмни саат Керданы таныды. Амма ај севиңдиләр һа!

Гулдур гыз Каја деди: — Ваһ, сәрсәринни бири! Мән бирчә билмәк истәрдим ки, көрүм сән, далынча дүнјанын о башына кетмәјә дәјәрсәнми?!

Керда, гулдур гызын јанағыны тумарлады вә шаһзадә оғланла шаһзадә гызы ондан сорушду.

— Онлар јад өлкәләрә кедибләр, — дејә кәнч гулдур гыз чаваб верди.

— Бәс гарга? — дејә Керда сорушду.

— Мешә гарғасы өлмүшдур. Әл гарғасы дул галмышдыр. Ајагына гара бир парча бағлајыб кәзир вә өз бәхтиндән шикајәтләнир. Анчаг бүтүн булар бош шејләрдир. Јахшысы будур, сән бир даныш көрүм, башына нәләр кәлди вә Кајы нечә тапдын?

Керда илә Кај бүтүн башларына кәләнләри она данышдылар.

— Һә, нағыл да бурада гуртарды! — дејиб кәнч гулдур гыз сөз верди ки, онларын шәһәринә јолу дүшәндә, јанларына кәләчәкдир вә әлләрини сыхды. Сонра о, дүнјаны кәзмәјә кетди. Кај илә Керда исә, әл-әлә вериб евләринә јөнәлдиләр. Онлар кечдикләри јерләрдә јаз чичәкләри ачыр, јашыл отлар битирди. Амма, будур, килсә зәнкләринин сәси вә догма шәһәрләринин уча гүлләләри көрүндү. Онлар таныш пилләләрлә јухары чыхыб өз отагларына кирдиләр. Бурада һәр бир шеј кечмишдә олдуғу кими иди: саатын кәфкири әввәлки кими «тиг-таг» едиб таггылдајырды. Саатын әгрәбләри дә сиферблат үзәриндә һәрәкәт едирди. Анчаг онлар алчаг гапыдан ичәри кирдикдә, билдиләр ки, бојлары узанмышдыр. Чичәкләнмиш гызылкүл коллары су новчасындан узаныб ачыг пәнчәрәдән бојланыр, ичәри бахырдылар. Ушагларын хырдача скамјалары да бурада иди. Кај илә Керда скамјаларда отуруб әл-әлә вердиләр. Гар краличанын бумбуз, бомбош сарајыны агыр бир јуху кими јаддан чыхартдылар. Һәнә, күңүн алтында отуруб учадан иңчил охујурду: «Әкәр сиз, ушаглар кими олмасаныз, чәңнәтә кирә билмәзсиниз!».

Кај илә Керда бир-биринин үзүнә бахдылар вә бу гәдим дуанын мәнәсыны инди баша дүшдүләр:

Ачыб гызылкүлләр... көзәлдир һәр јан!
Көрпә Исә олар бизләрә әјан!

Онлар инди даһа бөјүмүшдүләр, јан-јана отурмушдулар. Амма онларын үрәкләри вә руһлары ушагыгыда олдуғу кими саф еди. Идыг, бәрәкәтли јај да кәлмишиди!

ән көһнәликдән гапгара олмуш, үзәриндә тахтадан чүрбәчүр фигуралар вә битки нахышлары ишләнмиш әсл гәдим шкаф һеч көрмүсәнми? Бир отагда лап бу чүр шкаф вар иди. Саһибләринә өз иңгәләриндән галмышды. Шкафын үзәринә јухарыдан ашағыја гәдәр тахтадан гызылкүл вә лалә нахышлары ишләнмишиди. Гәрибә нахышларын арасындан хырдача мараллар бујнузлу башларыны узатмышдылар. Ән көркәмли јердә исә, тахтадан бир адам фигурасы гәјрылмышды. Она бахмаг чох әјләнчәли иди: о, үзүнү гырышдырыб дишләрини ағартмышды, амма һеч демәк олмазды ки, о күлүр. Бу адамын ајаглары кечи ајаглары иди, алтында хырдача бујнузлары да вар иди. Узун саггалы дөшүнә дүшмүшдү. Ушаглар һәмишә она «кеңајаг-обер-унтер-кәнерал-капитан-сержант» дејәрдиләр. Һәрчәнд бу ады сөјләмәк чох чәттин иди вә буну чох аз адам дејә биләрди, амма тахтадан белә адам гәјырмаг, өзү-дә бөјүк зәһмәт истәјирди. Бунунла бәрәбәр һәмни бу адам фигурасы шкафын үзәриндә сәлигә илә јерләшиб һәмишә көзүнү күзкү мизинә зилләмишиди. Чүнки орада, ајағында зәрли башмаглар вә башында зәрли шлјапасы олан гәшәнк, балача чини чобан гыз дурмушду. Оун палтары јандан сәлигә илә јығышдырылмышды вә гызылкүллә бәзәнмишиди, әлиндә дә чобан чомағы вар иди. Чобан гыз чох көзәл иди! Оун, демәк олар ки, лап јанында хырдача бир бачатәмизләјән дурмушду, о, көмүр кими гапгара иди. Анчаг о да чинидән гәјрылмышды. О да тәртәмиз вә көзәл иди вә һеч бир кәсдән дә пис дејилди. Амма кәрәк бачатәмизләјән олдуғуну кестәрәјди, — уста ону елә јахшы бир шаһзадә кими дә дүзәлдә биләрди. Һамысы бир дејилми, истәр бачатәмизләјән олсун, истәр шаһзадә?

Бачатәмизләјән көзәл бир вәзнјәт алыб дурмушду; әлиндә дә бир хырдача нәрдиван тутмушду. Оун үзү гыз үзү кими ағаппаг вә чәһрајы иди, амма дејәсэн бу сәһв иди: үзүндә азачыг ләкә олсајды, һеч пис олмазды. О, чобан гызла демәк олар ки, лап јан-јана дурмушду. Чүнки онлары белә гојмушдулар. Онлар јанашы дурдуғлары үчүн дә, бир-биринә нишанланмышдылар, — ахы онлар бир-биринә чох јарашырдылар: икиси дә чаван иди, икиси дә һәмни бир чүр чинидән гәјрылмышды, икиси дә көврәк иди.

Күзкүнүн габагында, онларла жанашы бир кукла да вар иди. Амма бу онлардан үч дөфө бөжүк иди. Бу, гоча бир чинли иди, өзү дө башыны ендириб-галдырмагы бачарырды. О да чинидөн гайрылмышды вэ дејирди ки, балача чобан гызын бабасыдыр. Амма о элбэтте буну сүбүт едэ билмээди; анчаг дејирди ки гызын ихтияры онун элиндөдир. Буна көрө дө чобан гыза елчи дүшөн кечијага обер-унтер-кенера-капитан-сержанта баш эјирди.

Бир дөфө гоча чинли чобан гыза деди: — Бах, сенин көлөчөк эрин одур. Нэр шејө бахдыгда белэ мө'лум олур ки, о, гырмызы ағачдан гайрылмышдыр. Она эрө кетсэн сэнэ дө кечијага-обер-унтер-кенера-капитан-сержантын арвады дејэрлэр. Онун шкаф долусу күмүшү вар, нэлэ кизлин гутуларда сахладыгы шејлэри демирэм.

— Мэн онун гаранлыг шкафына кетмөк истөмирэм, — дејө балача чобан гыз е'тираз етди. — Дејирлэр ки, орада он бир чини арвады душтаг сахлајыр.

— Нэ, демэли ки, сэн дө он икинчиси оларсан! — дејө чинли онун сөзүнү кэсди. — Бу кечэ көһнө шкафдан бир мырылты көлөн кими, сизин тојунуз олачагыдыр. Мэним чинли олдуғум нэ гэдэр доғрудурса, бу да о гэдэр доғрудур! — дејиб, башы илэ тэсдиг етди вэ јухуја кетди.

Балача чобан гыз ағлады, өз севимли досту чини бачатэмизлэјэнэ бахды вэ деди:

— Сэндэн хаһиш едирэм, кэл бурадан чыхыб кениш дүнјаја кедөк. Биз бурада гала билмэрик!

— Сэн нэ истэјирсэнсэ, мэн дө ону истэјирэм, — дејө балача бачатэмизлэјөн она чаваб верди. — Истэјирсэн лап елэ бу саат кедөк! Мэн архајынам ки, өз пешэмлэ сэни доландыра билэрэм.

— Аһ, бирчэ биз бу күзкү мизиндэн тез дүшүб кедэ билэјдик! — дејө чобан гыз көкөсүнү өтүрдү. — Сэниилэ бирликдэ јалныз азадлыга чыхандан сонра мэн хошбөхт ола билэрэм.

Бачатэмизлэјөн онун көнлүнү алды. Сонра күзкү мизини хаһијэси вэ зэр нахышлы ајаглары илэ ашагы дүшмөјин нечэ рашат олдуғуну она көстөрди. Бачатэмизлэјөннн нэрдиваны бурада онларын ишинэ чох јарады. Инди, будур, онлар даһа дөшэмэнин үстүндөдирлэр. Онлар шкафа бахыб көрдүлэр ки, орада јаман вурнухма башланыбдыр.

Ағачдан јонулмуш мараллар бојунларыны даһа да узадыб бојунларыны дик тутмуш вэ башларыны нэрлэмөјө башламышдылар, кечијага-обер-унтер-кенера-капитан-сержант исэ көјө һопланыб гоча чинлија чығарды;

— Онлар гачдылар, гачдылар!

Гачгынлар азачыг горхуја дүшүдүлэр, тез пэнчөрөнин алтын-дакы сијирмөјө һопландылар.

Бу сијирмэнин ичиндэ үч-дөрд дөстө' (өзү дө јарымчыг) карт вэрәглэри вэ хырдача бир кукла театры вар иди. Бунлары гутуда јерлөшө билмэлэринэ көрө дүзмүшдүлэр. Театрда тамаша кедирди. Биринчи чөркөдө бүтүн гырмызытохмаг, көрпич, хач вэ гаратохмаг гызлар отуруб өз эллэриндөки лалэлэри јеллэјирдилэр. Онларын архасында валетлэр дурмушдулар. Онлардан нэр биринин ики башы вар иди, бири јухарыда, о бири дө ашагыда. Пјес ики севкили барэсиндэ иди. Бунлар һеч чүрө бирлөшө билмирдилэр. Чобан гыз онлара бахаида ағлады, — тамаша онун өз һалыны јадына салды.

— Аһ, мэн даһа дөзө билмирэм! — дејө о дили долаша-долаша сөјлөди, — кэл бурадан чыхыб кедөк!

Амма онлар јенэ дөшэмэнин үстүндө олдугда, күзкү мизинэ сары бахыб көрдүлэр ки, гоча чинли ојанмышдыр. О, өз јериндэн тэрпэниб отурмуш һалда һара исэ сүрүнүрдү, — о һэмипшэ бардаш гуруб отурурду, көзө билмирди.

— Гоча чинли бизим далымызча кэлир! — дејө балача чобан гыз чығарды вэ елэ горхду ки, өз чини дизлэри үстө чөкдү. Бачатэмизлэјөн деди:

— Бир көр мэним ағлыма нэ кэлиб. Кэл сэниилэ, бах, о күнчдө дуран ширинијат вазынын ичинэ кириб узанаг. Гызыл-күл вэ лаванда чичөклэринин лөчөклэри үстүндө узанаг. Әкэр чинли бизим үстүмүзэ кэлмөк истэсэ, орадан онун көзлэринэ дуз атаг.

— Бунун көмөји аз олар! — дејө чобан гыз чаваб верди. — Бундан башга мэн билирэм ки, гоча чинли илэ бу ваз бир-бири илэ нишанламышдылар. Инди ки, онлар бир вахт бир-бирини севиблэр, бу мөһөбөт тамам јох ола билмээ. Јох, бизим бирчэ чарэмиз вар, көрөк кениш дүнјаја чыхаг.

— Бэс сэн мэнимлэ бирликдэ јола чыхмагдан горхмурсанми? — дејө бачатэмизлэјөн сорушду. — Бу дүнјанын нэ гэдэр кениш олдуғуну вэ бизим бир дө бура гајыда билмөјөчөјимизи дүшүнүбсэнми?

— Нэ, дүшүмүшөм! — дејө чобан гыз чаваб верди.

Бачатэмизлэјөн һнамла она сары бахыб деди:

— Мэн бирчэ јол билирэм, о да бачадыр! Сэн доғрудан да мэнимлэ бирликдэ собанын ичинэ кирмөјө, сонра да одун јанан јердэн кечиб бача илэ јухары дырмашмага чүр'өт елэрсэнми? Биз кедиб бачаја чатдыгдан сонра орада мэн өзүмү көстөрө билэрэм. Биз елэ ума бир јерэ чыхарыг ки, һеч бир кэс даһа бизэ чата билмээ. Лап јухарыда исэ, бир дөлик вар, орадан кениш дүнјаја чыхмаг олар.

Бачатэмизлэјөн чобан гызы собанын гапысынын ағзына анарды.

— Вај, бура нә јаман гарадыр! — дејә чобан гыз чыгырды; амма јенә дә бачатәмизләјәнлә бирликдә собанын ичинә кириб одун јанан јердән бачаја кечдиләр. Орада һеч көз-көзү көр-мүрдү.

— Бах, будур, инди биз бачанын ичиндәјик! — дејә бачатә-мизләјән дилләнди. — Бир бах көр јухарыда нә гәшәнк бир ул-дуз парылдајыр!

Көјдән онлара лап әсл бир улдуз бахырды. Улдуз дүз онла-рын башы үстүндә парылдајырды; елә бил ки, јол көстәрмәк истәјирди. Онлар сүрүнә-сүрүнә кедир, сонра үзүјухары дыр-машмаға башладылар. Бу јол нә јаман чәтин јол иди! Онлар елә-уча, елә уча бир јерә галхмалы олдулар ки! Амма бачатәмизлә-јән оғлан чобан гыза көмәк едирди. Ону галдырды, әл јети-рирди вә өз чини ајагларыны һара гојмаг лазым кәлдијини она көстәрди. Онлар беләликлә бачанын лап јухарысына чатыб онун ғырағында отурдулар ки, јахшы-јахшы динчләрини алсын-лар. Ахы, зарафат дејил, белә чәтин бир јолдан сонра онлар јо-рулмушдулар.

Онларын башы үзәриндә көјүн үзү улдузларла долу иди, ашағыда исә шәһәрин дамлары көрүнүрдү. Бачатәмизләјәнлә чобан гыз әтрафына бојланыб бу јекә дүнјаны көздән кечирир-диләр. Јазыг чобан гыз әввәлләр һеч билмирди ки, бу дүнја бәләдир. О хырдача башыны бачатәмизләјәнни чийнинә гојуб елә ағлады ки, онун гуршағындакы зәр төкүлдү.

— Јох, бу даһа дөзүлмәздир! Мән бурада јашаја билмәрәм. Дүнја чох бөјүкдүр! — дејә чобан гыз сәсләнди. — Аһ, нә олај-ды, јенә дә өз күзкү мизимизин үстүндә олајды! Мән кери га-јытмајынча раһат ола билмәрәм. Ахы мән ки, сәнинлә бу кениш дүнјаја кәлдим, инди дә сән әкәр мәни азачыг севирсәнсә, кә-рәк мәни евә, өз јеримизә өтүрәсән.

Онда бачатәмизләјән ону дилә тутмаға башлады; гоча чин-лини вә кечнајаг-обер-унтер-кенерал-капитан-сержанты онун јадына салды. Анчаг чобан гыз елә ачы-ачы ағлајыр вә өз әзиз бачатәмизләјәннин елә өпүрдү ки, бачатәмизләјән бунун ағыл-лы бир иш олмадығыны билә-билә онун дедијинә разы олмагдан башга чарә тапмады.

Онлар бачанын ичилә чох чәтинликлә ениб јенә дә ашағы сү-рүндүләр вә одун галанан јерә чатдылар. Бура чох гаранлыг иди. Онлар собанын өртүлү гапысына чатдыгда, дуруб динлә-диләр ки, көрсүнләр, отагда нә вар-нә јох? Ора тамамилә сакит иди. Онлар собадан башларыны чыхарыб көрдүләр ки, әј-дад! — гоча чинли, отағын тән ортасында јерә сәрилмишдир. Сән демә о, гачыгларын далынча гачанда күзкү мизинин үс-түндән јыхылыб үч парча олмушду. Онун күрәји тамамилә гоп-

муш, башы исә дијирләниб күнчә дүшмүшдү. Амма кечнајаг-обер-унтер-кенерал-капитан-сержант өз әввәлки јериндә дуруб баш верән бу иши фикирләширди.

— Ај аман, нә дәншәтлидир! — дејә балача чобан гыз ғыш-гырды. — Мәним гоча бабам парча-парча олмушдур һамысы да бизим үстүмүздә. Мән буна давам кәтирә билмәрәм! — де-јиб чох пәришан олду.

Бачатәмизләјән деди:

— Ону јенә дә лап јахшы јамајыб дүзәлтмәк олар! Сән һеч белә бикеф олма. Онун күрәјинә бир аз јапышган чәкмәк вә бо-газына ири бир тахта гарчасы тахмаг лазымдыр ки, јенә тәптәзә олсун. Нә билмәк олар, һәлә көрәрсән бир јығын хошакәлмәз сөзләр дә дејәр

— Сән еләми куман едирсән? — дејә чобан гыз сорушду вә онлар икиси дә күзкү мизинин үстүнә, өз әввәлки јерләринә чыхдылар.

Бачатәмизләјән деди:

— Бах, көрүрсәнзи, биз нә бөјүк бир сәјаһәт етдик. Ахы һеч өз јеримиздән тәрпәнмәјә дә биләрдик!

— Бирчә бабамы јамајыб дүзәлтмәк мүмкүн олајды! — дејә чобан гыз көксүнү өтүрдү. — Көрәсән бу, баһа баша кәлир?

Гоча чинлини јамадылар; бу ишә бүтүн аилә гошулду: онун күрәјини јапышдырдылар, богазына да бир ағач парчасы сохду-лар. О, јенә тәптәзә олду. Амма даһа башыны тәрпәдә бил-мирди.

Кечнајаг-обер-унтер-кенерал-капитан-сержант чинлијә де-ди: — Көрүнүр, сиз сынандан сонра өз көзүнүздә јаман бөјүјүб-сүнүз. Амма мән бурада довғаланмалы бир шеј көрмүрәм. Јах-шы илә разылыг ишарәси верәр. Амма чинли даһа башыны

Бу заман бачатәмизләјәнлә балача чобан гыз јалварычы ба-хышларла гоча чинлијә бахдылар. Онлар горхурдулар ки, о ба-шы илә разылыг ишарәси верәр. Амма чинли даһа башыны тәрпәдә билмирди. Богазына тахта парчасы тыхадыгларыны башгаларынын јанында сөјләмәк исә јахшы дүшмәзди.

О вахтдан бәри һәр ики чини һејкәлчик, јәни чобан гызла бачатәмизләјән јан-јана дурмагда идиләр. Онлар бабанын бо-газындакы тахта парчасына шүкүр едирдиләр вә дүшүб сынана гәдәр бир-бирини севмәкдә идиләр.

КИБРИТСАТАН ГЫЗ

ахшам һава елә сојуг иди ки! Гар јагырды, һава кетдикчә гаранлыглашырды. Бу ахшам илин ахырынчы ахшамы иди. — Тәзә ил ахшамы иди. — Бу сојуг вә гаранлыг вахтда күчә илә ајагјалын, башыачыг хырдача бир диләнчи гыз кедирди. Дүздүр, евдән чыханда онун ајагында ајаггабы вар иди, амма бу јекә, көһнә ајаггабынын хејри нә иди? О елә јекә иди ки, әввәлләр һә-

мин ајаггабыны гызын апасы кејәрди, бу күн гыз чапарат кәлән ики каретадан горхуб јолдан бәрк гачдыгда, ајаггабыларыны итирмишиди. Оңларын бир тајыны о һеч тапа билмәди, о бири тајыны исә, бир оғлан көтүрүб гачды. О оғлан дејирди ки, бундан онун кәләчәк ушаглары үчүн јахшы јелләнчәк олар.

Будур, инди гыз ајагјалын кәзир вә онун хырдача ајаглары сојугдан гызармыш вә кејәрмишидир. Онун көһнә өнлүјүнүн чибиндә бир һечә гуту күкүрдлү кибрит вар, кибрит гутусунун бирини дә әлиндә тутмушдур. Гыз, бүтүн күн узуну бирчә гуту кибрит дә сатмамышдыр вә һеч кәс она бирчә гуруш да сәдәгә вермәмишидир. Гыз ач вә сојугдан донмуш һалда јеријир; јазыг лап әлдән дүшмүшдүр!

Гар дәнәләри онун чибинләринә дағылмыш узун, сары сачларынын үстүнә гонур. Амма, сөзүн дүзү, о һеч өз сачларынын кәзәллијини ағлына да кәтирмир. Бүтүн пәнчәрәләрдән ишыг кәлир, гызармыш газ этинин ији күчәләри бүрүмүшдүр, — ахы бу күн Тәзә ил ахшамыдыр. Бах, буну дүшүнүрдү.

Гыз ахырда бир евин тининдә далдаланачаг бир кушә тапды. О, бурада отуруб ајагларыны алтына јыгды вә бүзүшдү, амма о даһа да бәрк үшүдү. Евә гајытмага исә, горхурду: ахы о бирчә гуту да кибрит сата билмәмиш, бирчә гуруш да газанмамышды. Өзү дә билирди ки, бунун үстүндә атасы ону дөјәчәкдир. Бундан башга гыз фикирләширди ки, евләри дә сојугдур. Оңлар чардагда олурлар; диварлардакы бүтүн ири дәликләри күләш вә чибиндә тыхамышларса да, јенә дә отағын ичиндә јелләр әсир.

Гызын хырдача әлләри лап донду. Аһ, балача бир кибриттин алову онун әлләрини һечә гыздырарды! Бирчә о чүр'әт едиб бир кибрит чыхарајды, ону дивара чәкиб јандырајды вә бармагларыны исиндирәјди! Гыз горха-горха бир кибрит чыхарыб дивара чәкди... Чырк! Кибрит һечә алышды, нә парлаг бир ишыгла јан-

ды! Гыз әлини кибритин дөврәсинә тутду вә кибрит, хырдача бир шам кими дүз вә парлаг аловла јанды.

Нә гәрибә шамдыр! Гыза елә кәлди ки, о бөјүк дәмир бир собанын габагында отурмушдур. Собанын парлаг мис күрәчнәләри вә гапылары вар. Онун ичиндә од нә көзәл јаныр, ондан нә јахшы ишти кәлир! Бәс бу нәдир? Гыз ајагларыны ода сары узатды ки, исинсин, амма бирдән... алов сөндү, соба јох олды; гызын әлиндә исә кибритин јаныб гаралмыш чөпү галды.

Гыз бир кибрит дә чыхарыб дивара чәкди, кибрит јанды, ишыгланды, онун ишыгы дивара дүшдүкдә, дивар кисәји парчасы кими шәффаф көрүндү. Гыз өз габагында бир отаг көрдү, отағын ичиндә бир стол варды. Столун үстүнә гар кими сүфрә салынмыш вә гијмәтли чини габлар дүзүлмүшдү. Сүфрәнин үстүндә бир бошгабда гызардылмыш газ вар иди. Бу газын ичи кавалы вә алма илә долдурулмушду. Өзү дә көзәл гохујурду! Әи гәрибәси бу иди ки, газ бирдән столун үстүндән јерә һоппанды, белиндә чәнкәл-бычаг олдуғу һалда јаныны баса-баса дөшәмә үстүндә кәзмәјә башлады. О, бирбаиш јазыг гыза сары кәлирди, амма... кибрит сөндү вә јазыг гызын гаршысында јенә дә мөһкәм сојуг вә рүтубәтли дивар дурду.

Гыз бир кибрит дә јандырды. Инди о, бәзәк-дүзәкли бир мивлад бајрамы јолкасы гаршысында отурмушду. Бу јолка гызын хачачуран бајрамы ахшамы варлы бир гачирин евинә јахынлашыб пәнчәрәдән баханда көрдүјү јолкадан хејли уча вә гешәнк иди. Јолканын јашыл будагларында минләрлә шам јанырды, мағазаларын витринләриндәки кими рәнкбәрәнк шәкилләр јолканын будагларындан гыза бахырды. Хырдача гыз әлини оңлара сары узатды, амма... кибрит сөндү. Јолканын ишыглары кеткәдә јухары галхды вә бир аздан сонра дөнүб парлаг уадуз олды. Улдузларын бири көјдә ахыб архасынча одлу узун бир из бурахды.

«Кимсә өлдү», — дејә гыз дүшүндү. Чүнки нәнәси она белә демишиди: «Улдуз аханда, бир адамын руһу учуб аллаһын јанына кедир». Гызын гоча нәнәси бу јахынларда өлмүшдү; бүтүн дүнијада гызы севән тәкчә о иди.

Гыз бир кибрит дә чыхарыб дивара чәкди. Јан-јөрәсиндә һәр шеј ишыгландыгда, гыз бу ишыгда өз гоча нәнәсини көрдү. О, елә сакит, нурани, елә мөһрибан вә шәфғәтли иди ки...

— Нәнә чан, — дејә гыз сәсләнди, — апар, мәни дә өз јанына апар! Мән билирәм ки, кибрит сөнән кими сән дә кәләчәксән, илыг соба кими, гызардылмыш ләззәтли газ кими вә көзәл, бөјүк јолка кими сән дә јох олачагсан!

Гыз белә дејиб гутуда галмыш бүтүн кибритләри бирдән тәләсик дивара чәкиб јандырды, — о, нәнәсини дајандырмағы елә

дибиндә отуруб аглайыр. Онуң мәнә бахан гәмжин көзләрини һеч бир заман јаддан чыхармарам».

Бу ахырынчы ахшам көһнә күчә фәнәри һәлә чох-чох шејләри јадына салды. Өз нөвбәсини дәјишән гаровулчу һеч олмаса јеринә ким кәләчәјини билир вә онунла ики-үч кәлмә сөз даныша билир. Амма фәнәр өз тәчрүбәсини һеч кимлә бөлүшә билмирди. О, һеч бир кәсә гардан, јағышдан, сәкиләри ајын ишыгландырмасындан вә күләјин чох вахт һансы јандан әсмәсиндән даныша билмәјәчәкди.

Бу вахт су архынын үстүндән салынмыш көрпүнүн үзәриндә, бошалачаг күчә фәнәри вәзифәсинә үч намизәд вар иди. Онларын һәр бири елә күман едирди ки, бошалачаг јерә кимин тәјин едиләчәјини фәнәр өзү сечәчәкдир. Бу намизәдләрдән бири сијәнәк балыгынын башы иди ки, гаранлыгда ишыгланырды. О күман едирди ки, әкәр ону фәнәр дирәјинә ассалар, суити јағынын ишләдилмәси хејли азалар. Икинчи намизәд чүрүк ағач парчасы иди ки, бу да ишыг сачырды вә сөзләринә көрә, о һатта гуру треска балыгындан да парлаг ишыгланырды. Буидан башга о өзүнү вахтилә бүтүн мешәнни көзәл сајылан бир ағачынын сон галығы һесаб едирди. Үчүнчү намизәд атәшбөчәји иди. Онуң һарадан кәлиб чыхдыгыны фәнәр һеч чүр баша дүшә билмирди, амма атәшбөчәји бурадајды, өзү дә ишылдајырды. Һәрчәнд чүрүк ағач парчасилә сијәнәк балығы башы икиси дә сәс-сәсә вериб анд ичирдиләр ки, бөчәк јалныз һәрдәнбир ишылдајыр, буна көрә дә она фикир вермәк лазым дејил.

Көһнә фәнәр онлара чаваб верди ки, намизәдләрдән һеч бири онун јерини тута биләчәк гәдәр парлаг ишыг вермир. Амма онлар, әлбәттә, она инанмадылар. Онлар, бу вәзифәјә тәјин олунмағын фәнәрин ихтијарында олмадыгыны билдикдә, һәр үчү чох разы галдылар. Ахы фәнәр чох гочалдыгына көрә дүзкүн сечә билмәздди.

Бу вахт тиндән күләк әсди вә фәнәрин бачасындан пычылдады:

— Бу нә сөздүр, мән ешидирәм! Мәкәр сән сабаһ чыхыб кедирсән? Мәкәр бу ахырынчы ахшамдыр ки, биз сәнинлә бурада көрүшүрүк? Һә, инди ки белә олду, ал, бу, мәндән сәнә һәдијјә олсун! Мән сәнин кәлләни елә үфүрүб тәмизләрәм ки, вахтилә көрүб ешигдијин һәр шеји нәнки јахшы јадында сахларсан, һәлә сәнин јанында башгаларынын данышдыгыларыны вә ја оху-дугларыны да өз көзләринлә көрмүш оларсан. — бах, сәнин башын белә тәртәмиз олар!

— Һеч билмирәм сәнә нечә разылыг едим, — дејә көһнә фәнәр чаваб верди. — Бирчә мәнә әритмәјәјдиләр!

— Она һәлә чох вар, — дејә күләк чаваб верди. — Һә, бу

сәат мән сәвин јаддашыны тәмизләјим. Әкәр сән мәним һәдијјәм кими чох һәдијјәләр алмыш олсан, гочалыгыны чох-чох хош кечирәрсән!

— Бирчә мәнә әритмәјәјдиләр! — дејә фәнәр тәкрап етди. —

Бәлкә сән бу барәдә дә мәним јаддашыма бир көмәк едәсән

— Еһ, гоча фәнәр, ағлыны башына јыг! — дејә күләк әсди.

Бу вахт ај булудлардан чыхды.

— Бәс сиз нә бағышлајырсыныз? — дејә күләк ондан сорушду.

— Һеч бир шеј, — дејә ај чаваб верди. — ахы мән зәрәр чәкирәм, һәм дә һеч бир вахт фәнәрләр мәним әвәзимә ишыг сачмырлар, һәмишә мән онларын әвәзинә ишыг сачырам, — дејә ај јенә булудлары ардында кизләнди. О истәмирди ки, зәһләсини анарсынлар.

Бирдән фәнәрин дәмир галпагынын үстүнә бир дамчы јағыш дүшдү, елә бил ки, су дамдан төкүлдү. Амма дамчы өзү деди ки, боз булуддан даммышдыр. Өзү дә она һәдијјәдир, һәм дә ән јахшы һәдијјәдир.

— Мән сәни исладарам вә әкәр сән өзүн истәсән, бир кечәнин ичиндә нас атыб овулуб-төкүлә биләрсән.

Фәнәрә елә кәлди ки, бу һәдијјә нисдир. Күләк дә елә күман етди.

— Көрәсән һеч кәс бир јахшы һәдијјә вермәјәчәкди? — дејә о вар күчү илә сәс-күј салды.

Елә бу вахт көјдә бир улдуз ахыб ардынча узун, ишылдајан бир из бурахды.

— Бу нәдир? — дејә сијәнәк балыгынын башы чыгырды, — дејәсән көјдән улдуз дүшдү? Өзү дә дејәсән дүз фәнәрин үстүнә дүшдү! Бәли, әкәр бу вәзифәни елә јүксәк мөвгә саһибләри дә тутмаг истәјирсә, онда бизим бирчә чарәмиз галыр ки, худа-һафизләшәк, һәрәмиз өз јеримизә чыхыб кедәк.

Онлар үчү дә белә етди. Көһнә фәнәр исә, бирдән-бирә чох ишыгланды.

— Бах, бу чох көзәл һәдијјәдир! — дејә о дилләнди. — Мән һәмишә парлаг улдузларын көзәл ишыгларына бахыб ләззәт алмышам. О чүр парылдамагы мән чох истәмиш вә арзу етмишәм, анчаг һеч бир вахт онлар кими парылдаја билмәмишәм. Инди, будур, о көзәл улдузлар мән јазыг гоча фәнәри сајыб өз бачыларындан бирини мәнә һәдијјә көндәрмишләр. Онлар мәнә елә бир бачарыг бағышлајыблар ки, бүтүн јадымда галанлары вә өзүм көрдүкләримә севдикләримә көстәрә биләрәм. Бу мәнә чох бөјүк ләззәт верир. Севинчи башгалары илә бөлүшмәк мүмкүн олмадыгда, о севинч јарымчыгдыр!

— Чох көзөл фикирдир, — дејә күләк дилләнди. — Амма сән билмирсэн ки, сәнин бу габилијјәтин мум-шамдан асылыдыр. Әкәр сәнин ичиндә мум-шам жанмаса, сән һеч бир кәсә һеч бир шеј көстәрә билмәзсэн. Бах, улдузлар буну дүшүнмәжибләр. Онлар сәни дә вә үмүмијјәтлә ишылдајан һәр бир шеји мум-шам билирләр. Анчаг инди даһа мән јорулмушам, јатыб динчәл-мәк вахтыдыр! — дејә күләк јатды.

О бири күн... Јох, јахшысы будур биз бу күнүн үстүндән кечәк, — о бири ахшам фәнәр, креслонун үзәриндә узанмышды. Тап көрәк һарада? Гоча кечә кешикчисинин отағында. Гоча «шәһәрин отуз алты атасындан» өз узун мүддәт сәдагәтли гуллуг етмәсинин әвәзиндә мұкафат олараг... көһнә фәнәри истәмишди. Онлар гочанын хаһишинә күлмүш, амма бунунла белә фәнәри вермишдиләр. Инди будур, фәнәр ловға-ловға илыг собанын јанында креслода узанмышдыр. Өзү дә сөзүн дүзү, дејә сән бәјүмүшдүр. Демәк олар ки, бүтүн креслонун үстүнү тутмушдур. Гоча әр-арвад ахшам сүфрәсинә отуруб көһнә фәнәрә мейрибан-мейрибан тамаша едирдиләр. Онлар бәјүк бир һәвәслә ону да өзләрнлә бирликдә сүфрәјә отурдардылар.

Дүздүр, онлар зирзәмидә јашајырдылар, бура бир нечә фут јерин алтында иди вә онларын дахмачыларына кирә билмәк үчүн кәрәк кәрпич дөшәнмиш дәһлиздән кечәјдин, — амма бунунла бәрәбәр онларын дахмачыларынын ичи чох тәмиз вә раһат иди. Гапыларын дөврәсинә кечә парчалары мыхланмышды. Чарпајынын габагына пәрдә чәкилмишди, пәнчәрәләрдән пәр-дәләр асылмышды. Пәнчәрәләрин алтына исә ики гәрибә чичәк дибчәји гојулмушду. Буңлары матрос Христиан Шәрги Индистандан вә ја Гәрби Индистандан кәтирмишди. Дибчәкләр сахсыдан иди, өзләрн дә күрәксиз фил шәклиндә гајрылмышды. Күрәк әвәзиндә чухурлар вар иди ки, бура да торпаг долдурулмушду. Филләрдән биринин ичиндә чох гәрибә соған, о бириндә исә, әтиршаһ чичәји әкилмишди. Биринчи фил гочалар үчүн дир-рик, о бири исә, чичәклик иди. Дивардан рәнкли бир шәкил асылмышды, бурада бүтүн падшаһ вә кралларын иштирак етдији Вена конгреси тәсвир олуңурду. Ағыр гурғушун дашлары олан гәдим саат дурмадан тыггылдајыр вә һәмишә ирәли гачырды, гочалар да дејирдиләр ки, керн галмагданса ирәли гачмаг јахшыдыр.

Бәли, бу саат онлар ахшам јемәји јејирдиләр, көһнә күчә фәнәри исә бизим билдијимиз кими илыг собанын јанында креслода узанмышды. Она елә кәлирди ки, бүтүн дүңја алт-үст олмушдур. Амма будур, гоча кешикчи она бахыб јағышлы вә пис һавада ајдын вә јај кечәләриндә, адамын евә, зирзәмијә сығынмаг истәдији гар човгунларында онунла бирликдә, башларына

кәләнләрн хатырлады. Фәнәр дә өзүнә кәлди вә бүтүн буңлары ашкарда олдуғу кими көрдү.

Бәли, күләк онун јаддасыны чох јахшы тәмизләмишди!

Гочалар ишләк, зәһмәтсәвән адамларды. Онларын бирчә сааты да бош кечмирди. Базар күнләрн наһардан сонра столун үстүнә бир китаб гојардылар, чох заман бу, сәјаһәт тәсвир едән бир китаб оларды. Гоча учадан Африка барәсиндә, онун бәјүк мешәләрн вә ачыгда кәзән вәһши филләри барәсиндә һекәјәләр охујарды. Гары ону динләр вә күл дибчәји олан сахсы филләрә тез-тез бахарды.

— Буңлары көзүмүн габагына кәтирә билирәм! — дејә о дилләнәрди.

Фәнәр исә үрәкдән арзу едирди ки, онун ичәрисиндә мум-шам јанайды. Онда гары да онун өзү кими һәр бир шеји өз көзү илә көрә биләрди: һәм гол-будағы бир-биринә сармашмыш уча ағачлары, һәм атлара минмиш гара чылпаг адамлары, һәм дә јоғун ајағлары илә гамышлары вә коллары тапдајан фил сүрүләрнни ашкар көрәрди.

— һеч бир јердә мум-шамы көрмәдикдән сонра мәнним габилијјәтләримдән нә фајда! — дејә фәнәр көксүнү өтүрдү. — Мәнним саһибләримни вар-јоху јалныз суити јағындан, бир дә пиј шамлардан ибарәтдир, бу исә, кифәјәт дејил.

Амма, будур, гочаларын да хејли мум-шамлары олду. Узун шам галыгларыны онлар јандырырдылар, гысалары илә исә, гары иш тикәндә сапларыны мумлајырды. Инди гочаларын мум-шамлары вар иди, амма һеч ағылларына да кәлмирди ки, бу шам галыгларындан бирини фәнәрин ичинә гојсунлар.

— Бәли, будур, бу гәдәр јахшы габилијјәтләрим ола-ола, бурада бош-бошуна јатыб галмышам, — дејә фәнәр дилләнди. — Ичиндә бу гәдәр хәзинә ола-ола, мән буңлары үзә чыхара билмирәм! Аһ, сиз билмирәнниз ки, мән бу ағ диварлары ән бәзәкли диварлара, галын мешәләрә вә истәдијиниз һәр бир шејә чевирә билерәм. Ахы сиз буну һарадан биләсиниз!

Һәмишә тәртәмиз силниммиш фәнәр евин бир күнчүндә, ән көркәмли јердә јатыб галмышды. Дүздүр, адамлар она көһнә зир-зибил дејирдиләр, амма гочалар буна фикир вермирдиләр, онлар фәнәри сеvirдиләр.

Гары бир дәфә гочанын анадан олдуғу күн фәнәрә јахынлашды, һијләкәрчәсинә күлүмсүнә-күлүмсүнә деди:

— Бир дајан, инди мән өз гочамын хатиринә чырағбан дүзәл-дәчәјәм!

Фәнәр сеvirиндјиндән титрәди, «ахыр ки, башына јахшы бир фикир кәлди!» — дејә дүшүндү. Амма фәнәрин ичинә јенә суити јағы төкдүләр, мум-шамы исә һеч ағылларына да кәтирмәдиләр.

Фәнәр бүтүн кечәни јанды, амма инди билди ки, ән јахшы һәдиј-ја олан улдузларын һәдијјәси она бу һәјатда һеч лазым олмаја-чагдыр. Инди, будур, онун хәјалына белә кәлирди ки, — бу гәдәр габилијјәти ола-ола хәјалына кәлмәјә дә билмәзди, — куја гочалар өлмүшләр, ону да әридилмәјә вермишләр. Вахтилә «шәһәрин отуз алты атасынын» һүзуруна, шәһәр идарәсинә көздән кечирилмәјә кетмәли олдуғу заман фәнәри нечә горху басмышдыса, инди дә елә горху басды. Нәрчәнд о өз арзусилә пасланыб, овулуб тоза дәнә биләрди, амма о буну етмәјиб, дәмрәридән собанын ичинә дүшмүш вә мәләк шәклиндә дәмрә бир шамдана чеврилмишди. Бу мәләк бир әлиндә бир дәстә күл тутмушду. Бу күлүн ичинә мум-шам гојмушдулар, шамдан да јазы столунун јашыл маһудунун үзәриндә дурмушду. Отаг чох гәшәнкди. Бурада бүтүн рәфләрә китаблар дүзүлмүшдү, диварлардан чох кәзәл шәкилләр асылмышды. Бурада бир шаир олурду, өзү дә һәмишә нә дүшүнүб јазырдыса, һамысы шәкилдә олдуғу кими шамданын көзү табагында ашкар көрүнәрди. Бу отаг каһ үзәринә күн дүшмүш галын бир мешәјә, каһ үзәриндә лејләкләрин кәзишдији чәмәнлијә, каһ да чошгун дәннздә үзән бир көми көјәртәсинә чеврилди...

— Аһ, мәним гәлбим нечә габилијјәтләрлә долудур! — дејә көһнә фәнәр хәјалларындан ајылыб сәсләнди. — Сөзүн дүзү, мән лап истәјирәм ки, дәмрәридән јерә дүшүм! Амма јох! Нә гәдәр ки, гочалар сағдырлар, бу лазым дејил. Онлар мәни олдуғум кими дә севирләр вә мән онлара ушағы әвәз едирәм. Онлар мәни силиб тәмизләјибләр, суити јағы төкүбләр вә мән бурада әјанларын конгресдә јашадығларындан һеч дә пис јашамырам. Даһа нә арзум вар ки!

О вахтдан бәри фәнәрин үрәји сакит олду. Бәли, көһнә, һәрмәтли фәнәр елә буна лајиг иди.

у һадисә јанварын ахырларында баш вермишди. Бәрк човгун иди. Гар човгуну күчәләрдә, дөнкәләрдә, выјылдајыр, евләрин пәнчәрәләрини гар басыр, дамлардан кома-кома гар гопуб төкүлүр, күләк дә јолдан өтәндәри тәләсдирди. Адамлар гачыр, јүјүрүр, елә сүрәтлә кедирдиләр ки, ахыр бир-биринин гучағына јыхылыр, бир-бириндән бәрк јанышыб бир ан дајанырдылар. Миник васитәләринин вә атларын үзәринә елә бил ки, ағ тоз сәпилмишди. Нөкәрләр миник васитәләринин дал тәрәфиндә архалары күләјә дурурдулар, пијада кедәндәр исә, галын гарын ичијлә ағыр-ағыр јеријән каретанын далдасында кизләнмәјә чалышырдылар. Нәһәјәт, човгун јатыб сәкиләрдә дар чығырлар ачылдыгдан сонра јолдан өтәндәр тез-тез үз-үзә кәлир, бир-бирини гаршысында дајаныб көзләјирдиләр. Нечә ким истәмирди ки, о бири нә јол вериб илк дөфә өзү гар јығынынын ичинә аддымын атсын. Амма елә бил ки, икиси дә сөзсүзчә разылашыб, гарын ичинә батмаг тәһлүкәсини көзләри гаршысына алараг, бир ајағыны гара басырды.

Ахшамүстү фыртына лап сакитләшди. Көј үзү о гәдәр ајдын вә тәмиз иди ки, елә бил сүпүрмүшдүләр. Өзү дә даһа уча вә даһа шәффаф көрүнүрдү; улдузлар исә санки тәзәдән сүртүлүб тәмизләниш, пар-пар парылдајыр вә көјүмтүл ишыг сачырды. Бәрк шахта иди. Сәһәрә јахын гарын үст гаты о гәдәр бәркмишди ки, сәрчәләр онун үстүндә һоппаныб гарын ичинә батмырдылар. Онлар гар тәпәчкләринин үстүндә һоппана-һоппана тәмизләниш чығырлары кәзир, амма һеч јердә јемәли бир шеј тапырдылар. Сәрчәләр јаман үшүјүрдүләр.

Онлар өз араларында белә данышырдылар:

— Чиб-чиб! Еһ, Тәзә ил будурму? Бу ки, көһнәсиндән дә писдир! Неч бу или дәјишдирмәјә дәјмәзди! Јох, биз разы дејилик. Бунун сәбәби дә вар.

— Амма адамлар Тәзә или гаршыламаг үчүн елә һај-күј гопарыр, елә гачышырдылар ки! — дејә сојугдан донмуш хырдача бир сәрчә дилләнди. — Нәлә түфәнк дә атыр, сахсы габлары диварлара вуруб сындырырдылар. Шадлығларындан лап өзләриндән чыхмышдылар ки, көһнә ил кедир. Мән дә севиниб елә биләрдим ки, инди һава истиләшәчәк. Амма, ај олду һа! Шахта

эввалкиндән дә бәркдир! Көрүнүр адамлар чашыблар, илин фәсилләрини долашыг салыбар.

— Доғрудан һа! — дејә башында бозармыш кәкили олан үчүнчү, гоча бир сәрчә дилләнди. — Ахы онларын өзләринин дүзәлтдикләри белә бир шеј вар ки, адына да тәгвим дејирләр. Онлар елә күман едирләр ки, дүнјада һәр бир шеј һәмин бу тәгвимлә кетмәлидир. Ај олду һа! — Нә вахт јаз кәлсә, Тәзә ил дә онда олар, тәбиәт елә эввалдән белә гурулмушдур, мән дә бунун тәрәфдарыјам!

— Бәс јаз нә вахт кәләчәк? — дејә о бири сәрчәләр сорушдулар.

— Лејләк учуб кәләндә, јаз да кәләчәк. Амма бүтүн бунлар о гәдәр дә ајдын дејил, бурада, шәһәрдә һеч кәс ағыллы-башлы бир шеј билмир. Јәгин ки, кәнддә буну даһа тез өјрәнмәк олар. Кәлин учуб кәдәк, јазы орада көзләјәк. Нәр һалда јаз ора бурдан тез кәләр!

— Бүтүн бунлар чох көзәлдир, — дејә ана сәрчә чиббилдәди; о чохдан бәри бурада һәрләнир, амма ишә јарајан һеч бир сөз демирди. — Амма бир иш вар: бурада, шәһәрдә мән раһатлыга өјрәшмишәм, һеч билмирәм ки, бу раһатлыг кәнддә дә олачаг, ја јох?! Бурада бир инсан аиләси вар, онларын башына ағыллы бир фикир кәлмишдир: дивара үч-дөрд бош күл дибчәји вурмушлар. Дибчәкләрин ағызлары дивара бәрк сөјкәнмиш, диб тәрәфләри исә бајыра чеврилмишдир. Дибчәкләрин дибиндә хырдача бир дәлик вар, мән орадан раһатча кириб-чыхырам. Әримлә орада өзүмүзә јува гурмушуг. Бизим бүтүн балаларымыз орада бөјүјүб учмушлар. Әлбәттә, инсанлар буну өз кефләри үчүн гурмушлар ки, бизә бахыб ләззәт алсынлар. Јохса онлар буну етмәздиләр. Онлар бизә чөрәк гирынтылары да атырлар. Буну да әјләнмәк үчүн атырлар, амма һәр һалда бизим үчүн јемдир! Беләликлә, биз бурада бир дәрәчәјә гәдәр тәмин олунамшуг. Мән елә билирәм ки, әримлә бурада галачајыг. Нәрчәнд бурада бизим хошмуза кәлмәјән шејләр дә вар, амма јенә дә галачајыг.

— Амма биз учуб кәндә кәдәчәјик ки, көрәк јаз кәлир, ја јох! — дејә о бири сәрчәләр учуб кетдиләр.

Кәнддә дә һалә әсл гиш иди вә дејәсән ора шәһәрдән дә сојуг иди. Гар басмыш дүзләрин үстүндән сәрт күләк әсирди. Әлләринә јекә әлчәкләр кејмиш бир кәндли киришәдә кедир вә әлләрини дизләринә чырпырды ки, шахтаны орадан говласын. Онун гамчысы дизләринин үстүндә иди. Арыг атлары јорта-јорта кедирди. Онларын бәдәниндән буг чыхырды. Киришәнин алтында гар хышылдајыр, сәрчәләр исә киришәнин изијлә һоппана-һоппана кедир вә дүшүнүрдүләр:

— Чиб-чиб! Бәс бу јаз һавахт кәләчәк? Гиш лап чох узанды һа!

— Лап чох узанды һа! — дејә үстүнү гар басмыш уча бир тәпәдән дә сәс кәлди, бу сәс чөлләрә јайылды. Елә күман етмәк оларды ки, бу сәс әкс-сәдадыр. Бәлкә дә бу сәс тәпәдә гар јыгынынын үстүндә отурмуш о гәрибә гочанын сәсидир. Әјниә ағ кәндли күркү кејмиш гоча ағашпаг иди. Онун сачлары да, сағгалы да ағ иди. Солгун үзүндә ири, ишыглы көзләри парылдајырды.

— Бу нә гочадыр? — дејә сәрчәләр сорушдулар.

— Мән ону таныјырам, — дејә чәпәрин үстүнә гонмуш гоча гарга дилләнди. «Биз һамымыз јараданын гаршысында хырдача гушчугазларыг» сөзләрини тәсдиг едиб гарга о гәдәр үрәји јумшаглыг көстәрди ки, сәрчәләрин билмәдикләрини онлара сөјләјиб баша салды: — Мән таныјырам о кимдир! О гишдыр, кечән илки гочадыр, тәгвимин дедији кими о, һеч дә өлмәмишдир. Кәнч јаз шаһзадәси кәләнә гәдәр ону һаиб гојублар. Бәли, һаләлик бурада өлкәни гиш идарә едир! Нә, нә вар, јохса үшүјүрсүнүз, а чунгушлар?

Ән хырда сәрчәчик деди:

— Нә, мән сизә демәдимми, тәгвим адамларын бош ујдурма-сыдыр! О, һеч дә тәбиәтлә ујгун кәлмир. Онлар көрәк или фәсилләрә бөлмәји бизә тапшырајдылар, биз бу иши онлардан јахшы билirik.

Арадан бир-нки һәфтә кечди. Мешә гаралмага башламышды, кәлүн бузу донуб галмыш гургушуна бәнзәјирди, булудлар, јох булуд нәдир! — Өлкәнин үстүнү буз кими бир думан бүрүмүшдү. Ири гара гаргалар сүрү-сүрү, амма сәсиз-сәмирсиз учушурду. Елә бил ки, һәр шеј јухуја кетмишди. Амма, будур, бирдән кәлүн үзәринә күнәш шүасы дүшдү. Көл, әримин галај кими парылдады. Чөлләрдә вә јамачлардакы гар даһа өз парылтысыны итирди. Гоча — гишын ағ фигурасы исә, һалә дә эввалки јериндә отуруб көзүнү чәнуба зилләмишди. Гоча көрә билмирди ки, гар елә бил јаваш-јаваш јерә батыб кедир. Орада-бурада јашыл торпаг парчалары көрүнүр вә бунларын үзәриндә сәрчәләр атылыб-дүшүр.

— Чик-чирик! Чик-чирик, көрәсән јаз кәлибми?

— Јаз кәлди! — дејә әкс-сәда тарлаларын, чәмәнләрин үзәриндә сәсләнәрәк, түнд-боз мешә үзәриндән ашыб кечди. Бурада гоча ағачларын көвдәләри әјинләринә тәзә јашыл мамырдан палтар кејмишдиләр. Бах будур, чәнубдан биринчи чүт лејләк учуб кәлди. Нәр лејләјин белиндә гәшәнк бир бала лејләк отурмушду. Бириники оғлан иди, о бириники гыз. Бала лејләкләр јерә дүшән кими торпагы өндүләр, әл-әлә вериб кәзмәјә башладылар. Онларын изләриндә исә еләчә гарын үстүндә ағ чичәкләр ачылды. Балалар гоча гиша јахылашыб онун көксүнә гисылдылар. Бирчә анда онлар үчү дә, онларла бирликдә исә бүтүн о

жер сых вә рүтубәтли думанын ичиндә јох олду. Бир аз сонра күлөк әсди вә һәммин саат думаны дагытды. Күнәш парлады. Гыш јох олду, илин тахтында исе јазын көзәл балалары отурмушдулар.

— Бах, Тәзә ил белә олар! — дејә сәрчәләр дилләнди. — Инди јегин ки, гышда чәкдијимиз бүтүн әзијјәтләрә көрә бизә мукафат вериләчәк!

Балалар үзләрини һара чевирдиләрса, һәр јердә, колларын вә ағачларын будагларында јашыл дүјмәләр әмәлә кәлди. Һәр һалда отлар көјәриб кет-кәдә бој атды, тахыллар јамјашыл олду. Гыз өз дөврәсинә чичәк сәпирди, онун өнлүјүндә о гәдәр чох чичәк варды ки, о нә гәдәр сәпиб гуртармаға тәләсирдисә дә, өнлүјү јенә һәммин саат чичәклә долурду. Гыз чошуб һоппана-һоппана алма вә әрик ағачларынын үзәринә дә гар кими ағанпаг чичәкләр сәлди. Бу ағачлар һәлә әмәлли-башлы јарпаг ачмаға маһал тапмамыш, будагларыны гар басмыш кими дурмушдулар.

Бирдән гыз әл чалды, оғлан да әл чалды, о саат һараданса чиббилдәшә-чиббилдәшә, дәстә-дәстә гушлар учуб кәлди вә нәгмә охумаға башлады: «Јаз кәлди!».

Һәр дәфә јерә баһанда адамын үрәји ачылырды! Гары нәнәләр каһ бу дахмадан, каһ о дахмадан евин астанасына чыхыб өз сүр-сүмүкләрини күнә верир вә чәмәни зәр кими бәзәмиш сары чичәкләрә тамаша едиб ләззәт алырдылар. Чох-чох кечмишдә онлар чаван олдуғлары заман да лап елә-белә оларды. Бәли, дүјја тәзәдән чаванлашмышды. Онлар дејирдиләр ки: «Бу күн нә јахшы күндүр!»

Анчаг мешә һәлә дә бозумтул-јашыл рәнкдә галмышыды. Ағачларда јарпаг јох иди, јалныз тумурчуглар вар иди. Амма мешә талаларында хырдача бојаготу чүчәртиләри әтир сачыр, бәнөв-шәләр, гајмагчичәји вә гугучичәји ачылмыш, бүтүн отларын саплагы ширә илә долмушду. Јерә рәнкбәрәнк бәзәкли халча дөшәнмиш вә бир чүт кәнч әл-әлә тутуб онун үстүндә отурмушду. Јазын балалары нәгмә охујур, күлүмсүнүр вә кет-кәдә бој атырдылар.

Көјдән илыг јағыш јағырды. Амма кәнчәләр буву дүјмурдулар. Јағышын дамчылары онларын севинчдән доған көз јашларына гарышырды. Севкилиләр өпүшдүләр вә һәммин дәгигә мешәдәки тумурчуглар ачылды. Күнәш учаланда, бүтүн ағачлар јамјашыл иди.

Севкилиләр бу тәрәвәтли сых чардағын алты илә гол-гола јеримәјә башладылар. Бурада ишыгла көлкәләрин ојнашмасы сајәсиндә јашыл отлар вә јарпаглар мин чүр рәнкә чалырды. Саф, тәмиз вә зәриф јарпаглар үрәкачан әтир сачырды, хырдача чајлар вә ахар сулар мәхмәр кими јамјашыл отларын вә рәнкбә-

рәнк хырдача дашларын арасы илә шырылтыјла ахыб кедирди. Бүтүн тәбиәт дилә кәлиб дејирди ки: «Әзәлдән бәри белә олмуш, беләдир вә белә дә олачаг!». Гугу гушу гугулдајыр, торагај чөһчөһ вурурду. Јазын ән көзәл вахты иди. Јазын сөјүд ағачлары һәлә дә өз чичәкләри үзәриндән јумшаг түклү әлчәкләрини чыхарыб атмамышды. — онлар о гәдәр еһтијатлыдыр ки, лап адамы дарыхдырыр!

Күнләр кәлиб-кечди, һәфтәләр кәлиб-кечди, баһарын илыг нәфәси тәрпаға чан верирди. Исти һава далғалары тарлаларын үзәрини долашыр, тахыллар да саралмаға башлајырды. Шималын ағ лотос чичәји мешә көлләринин күзкү кими гојнунда өз енли јашыл јарпагларыны ачмыш, балыглар да онларын көлкәсиндә кизләинмишди. Мешәнин күнәј тәрәфиндә, күлөк тутмајан бир јердә, бир кәндли евинин күн дүшмүш диварынын дибиндә, күнәшин шүалары алтында чичәкләнмиш гызылкүл колунун вә будаглары јетинмиш гапгара мејвәләрлә долу олан албалы ағачларынын јанында јазын көзәл арвады отурмушдур. Буву биз әввәлчә хырдача гыз, сонра да кәлин көрмүшдүк. О, уча гара-көјүмтүл нәһәнк дағлар һалында бир-бири үзәринә галанмыш далғалар кими көрүнән тутгун булудлара бахырды. Онлар үч тәрәфдән ахышыб кәлди, ахырда донуб галмыш вә тәрсинә чеврилмиш дәниз кими мешәнин үзәриндән асылыб дурду. Мешәдә санки анлашылмаз бир гүввәнин һөкмү илә һәр бир шеј сусду. Күлөк јатды, гушлар сусду, бүтүн тәбиәт кәркин бир интизарла донуб галды. Јолларла вә чыгырларла исе адамлар арабаларда, ат белиндә вә пијада бәрк-бәрк гачышараг, фыртынадан далданмаға тәләсирдиләр. Бирдән ишимшәк чахды, елә бил ки, күнәш бирчә анлыга парылдајыб булудлары парчалады, көзләри гамашдырды, һәр шеји алышдырды, сонра јенә гаранлыг чөкдү вә илдирымын курултусу гопду. Бәрк јағыш јағмаға башлады. Һава гаралды, сонра јенә ачылды, сакитлик чөкдү, сонра јенә курулту гопду. Гамышылығын тәзәчә ачылмыш гәһвәји сүпүркәләри далғалаңды, ағачларын будаглары, јағыш шәбәкәсинин ардында кизләнди. Сонра јенә гаранлыг чөкдү, јенә ишыланды, сакитлик чөкдү, јенә илдирым курулдады. Отлар вә сүнбүлләр јерә јатыб галмышдылар елә бил ки, онлар бир дә башларыны галдырмајачаглар. Амма будур, јағмур, сәјрәк јаған ири јағыша чевриди. Күнәш булудларын арасындан бојланды вә отларын, јарпагларын үзәриндә јағыш дамчылары инчи кими парылдады. Гушлар өтүшдү, суда балыглар гүјругларыны чырпа-чырна кетди, ағчаганадлар ојнашды. Көпүклү, шор дәниз суларынын ичиндән бојланыб чыхмыш бир гајанын үстүндә гүввәтли, мөһкәм әзәләли бир киши отуруб өзүнү күнә верирди. Бу јаз иди. Онун сачларындан су дамчиланырды. Сојуг суда чимдикдән сонра о, ча-

ванлашмыш, сәриләмиш көрүнүрдү. Бүтүн табият чаванлашмышды. Этрафда һәр јер рәнкбәрәнк вә көзәл чичәкләр ичиндә иди. Исти вә көзәл јай иди!

Чәлдә сых битмиш јончанын ширин, үрәкачан әтри этрафа сачылып. Арылар гәдимдән топландыглары јерин этрафында вызылдашырдылар. Бөјүрткән будаглары јағышдан јујулуп, күнүн алтында парылдајан гурбан дашыны бүрүјүб басмышды. Арыларын шаһы бүтүн айлә дәстәсилә учуб она сары кәлди. Онлар дашын үзәринә мум вә бал гурбан вердиләр. Буну јай илә онун гүввәтли рәфигәсиндән башга һеч бир кәс көрмәди. Тәбиәтин гурбанлыг һәдијјәләри елә булар үчүн һазырланмышды.

Ахшамчагы көј гызыл кими парылдајырды. һеч бир килсә күнбәзини бунула тутушдурмаг олмаз. Ахшам шәфәгиндән, сәһәр шәфәгинә гәдәр парылдајырды. Бәли, јай иди.

Јенә күнләр, һәфтәләр кәлиб кечди. Чәлләрдә парлаг дәрјазлар ишыладады, алма ағачынын будаглары гырмызы вә сары мејвәләрин ағырлыгындан әјилди. Әтирли маја көбәләји ири салхымларла салланмышды. Јашыл гынларынын ичиндәки фындыгларла долу олан фындыг ағачынын көлкәсиндә әр илә арвад — јай өз далгын рәфигәсилә отуруб динчәлирди.

— Бу нә көзәлликир! — дејә арвад дилләнди. — Һара бахырсан, хејир-бәрәкәтир! Бу дунја нә көзәлди, нә хошдур! Амма јенә һеч өзүм дә билмирәм ки, нијә, амма... раһатлыг вә истираһәт арзу едирәм... Башга сөз тапа билмирәм. Адамлар исә јенә дә тарлалары шумлајырлар, онлар һәмишә даһа чох шеј алмаг истәјирләр... Одур, лејләкләр котанын ардынча шырымларла кәзирләр... Бизи бураја кәтирән һәмин Мисир гушларыдыр! Јадында вармы, биз бура, шимала учуб кәләндә, һәлә ушаг идик?.. Биз өзүмүзлә бәрәбәр чичәкләри, күнәш ишыгыны вә јашыл јарпаглары кәтириб кәлдик. Амма инди... Күләк демәк олар ки, бүтүн јарпаглары гырыб төкүб, ағачлар бозарыб, гаралыб вә чәнуб ағачларына бәнзәмәјә башлајыблар, јалныз бунларын үзәриндә орада битән гызылы мејвәләр јохдур.

— Сән гызылы мејвәләримә көрмәк истәјирсән? — дејә јай сорушду. — Будур, бах, ләззәт ал! — дејиб әлини јелләди — мешәләр гырмызымтыл, зәрли јарпагларла долду. — Будур онлар!

Итбурну колларында од рәнкли гырмызы мејвәләр парылдады, мәрсин ағачынын будаглары ири, түнд-гырмызы мејвәләрдә долду, јетишмиш чыр шабалыдлар түнд-јашыл рәнкли гынларындан өзләри гопуб төкүлүрдү, мешәдә исә, јенә дә бәнөвшәләр ачылды.

Амма илин мәләкәси кет-кедә даһа да гарадинмәз олур вә рәнки солурду.

— Сојугун нәфәси кәлир! — дејә о дилләнди. — Кечәләр рүтүбатли думанлар олур, мән өз вәтәнимиз үчүн дарыхырам.

Белә дејиб о, көзүнү чәнуба сары учуб кедән һәр лејләјин ардынча зилләјир вә әлини она узадырды. Сонра о, гушларын бош галмыш јуваларына бахды: бу јуваларын бириндә гәшәнк бир пејғәмбәрчичәји, о бириндә исә, сары колза чичәји битмишди, — елә бил бу јувалар бу чичәкләре чәпәр олмаг үчүн һөрүлмүшдү. Сәрчәләр дә учуб ора долмушду.

— Чиб-чиб! Бәс бу јуваларын саһибләри нечә олуб? Бир бунлара бах һа! Бир балача күләк әсән кими, һәмин саат гәјуб гачырлар! Хош кәлдиләр!

Ағачларда јарпаглар күн-күндән саралырды, хәзан башланмышды. Пајыз күләкләри выјылдады, пајызын ахыры чатды. Илин мәләкәси, үзәринә саралмыш јарпаглар дөшәнмин јердә узанмышды. О, өз мұлајим бахышларыны парылдашан улдузлара зилләмишди. Әри дә онун јанында иди. Бирдән бир бурулған гопду, гуру јарпаглары сүтүн кими көјә галдырды. Бурулған јатдыгда, илин мәләкәси артыг јох иди. Сојуг һавада јалныз бирчә кәпәнәк һәрләнирди ки, бу да илин сон кәпәнәји иди.

Јер үзүнү сых думанлар бүрүдү, сојуг күләкләр әсди, узун, гаранлыг кечәләр чөкдү. Илин падшаһынын сачлары ағармышды, амма өзүнүн бундан хәбәри јох иди. О, елә билирди ки, сачларынын үзәриндә јалныз гар сәпәләнмишди. Јашыл дүзәнләри назик гар пәрдәси өртмүшдү.

Бәли, килсәләрин зәнкләри хачачуран ахшамынын чатдыгыны хәбәр верди.

— Бунлар хачачуран зәнкләриди! — дејә илин падшаһы дилләнди. — Бу јахында бир чүт јени шаһзадә кәләчәк, онда мән дә раһатланачагам. Өз севкилимин ардынча учуб парлаг улдуза кедәчәјәм!

Гар басмыш тәрәвәтли јашыл шам мешәсиндә хачачуран мәләји ашкар олуб, бајрам үчүн ајрылмыш ағачлары дуалады.

— Инсанларын евләриндә вә јашыл мешәдә шәнлик! — дејә илин гочалмыш падшаһы дилләнди. Бир нечә һәфтәнин ичиндә о, сач-саггалы памбыг кими ағаппаг ағармыш бир гочаја дөнмүшдү. — Мәним динчәлмәк вахтым јахынлашыр. Тач вә һөкмдарлыг әсәсән кәнч әр-арвада кечир.

— Амма һәлә ки, һөкмдарлыг сәнин әлиндәди! — дејә мәләк дилләнди.

— Һөкмдарлыг мәним әлимдәди, амма раһатлыг јох. Көрпә чүчәртиләрин үстүнү гарла өрт. Сән һәлә һөкмдар ола-ола, башга бир һөкмдары алгышладыгларына дөзмәји әјрән! Һәлә сән сағ ола-ола, сәни уудачагларына өјрәш! Јаз кәләндә, сәнин дә азад олмаг вахтын јетишчәкди!

— Бас яз нэ вахт каләчәк? — дејә гыш сорушду.

— Лејләкләр учуб кәләндә!

Уча бир тәпәдә, бир гар жыгыны үстүндә сач-саггалы агармыш, буз бағламыш гыш отурмушду. О гочалмыш, бели бүкүлмүшдүсә дә, анчаг гарлы човгунлар вә гүтб бузалары кими гүдрәтли вә гүвәтли бир һалда отурмуш вә кечән илки гыш кими көзүнү чәнубдан ајырмырды. Буз шаггылдајыр, гар хышылдајыр, хизәк сүрәндләр кәлләрини парлаг бузу үзәриндә ох кими ити сүрүшүрдүләр. Аг гарын үстүндә гаргалар вә гузгунлар гаралырды. Азачыг да олеун күләк јох иди. Бу сакитлик ичиндә гыш јумругларыны дүјүнләди вә бүтүн боғазлар галын буз бағлады.

Шәһәрдән јенә сәрчәләр учуб кәлдиләр вә сорушдулар:

— Орадакы о гоча кимдир?

Чәпәрин үстүндә јенә һәмни гарға вә ја онун оғлу отурмушду. О, сәрчәләрә белә чаваб верди:

— Бу гышдыр! Кечән илки гочадыр! Тәгвимдә дејилдијн кими о һәлә өлмәмишидир. Јазын кәмч шаһзадәси кәләнә гәдәр һәбиллик едир.

— Бас бу нә вахт кәләчәк? — дејә сәрчәләр сорушдулар. — Бәлкә һөкүмәт дәјишәндән сонра бизим үчүн хош заманлар кәләчәк? Кәһнә һөкүмәт һеч бир шејә јарамыр!

Гыш-фикирли бир һалда башыны гара мешәјә сары тутуб ишарә етди. Мешәдә һәр бир ағачын шәкли вә будагларынын чизкиләри ачыг-ашкар көрүнүрдү. Сојуг думан булулларына бүрүнмүш јер гыш јухусуна кетмишиди. Падшаһ өз кәмчлик вә јетишмиш дөврләрини һәсрәтлә хатырлајырды. Сәһәрә јахын бүтүн мешәләри парлаг гыров бүрүдү, — бу, гышын јај јухусу иди. Күн доғду вә гыров төкүлдү.

— Бас яз нә вахт кәләчәк? — дејә сәрчәләр јенә сорушдулар.

— Јаз! — дејә гарлы тәпәдән әкс-сәда кәлди.

Бәли, будур, күнәш кетдикчә даһа да истиләшмәјә башлады, гар әриди, гушлар чивилдәшиләр: «Јаз кәлир!».

Учада, лап учада, көјүн лап үзү илк лејләк, онун далынча бир башгасы сүзә-сүзә кәлди. Һәр биринин белиндә көзәл бир бала отурмушду. Балалар дүзә дүшдүләр, торпағы өпдүләр, динмәз-сөјләмәз гоча гышы да өпдүләр. О да даға чыхмыш Муса кими думан ичиндә јох олды.

Илин әһвалаты гуртарды.

— Бүтүн булар чох көзәлдир вә тамамлә доғрудур, — дејә сәрчәләр тәсдиг етдиләр, — анчаг тәгвим үзрә дејил, буна көрә дә һеч нәјә дәјмәз!

ап рүсвајчылыгдыр һа! — дејә бир тојуг дилләнди. Бу тојуг әһвалатын баш вердији јердә дејил, шәһәрни лап о бири башында јашајырды. — Һиндә лап рүсвајчылыг олуб! — Мән инди даһа һеч тәк јата билми-рәм! Јахшы ки, биз бурада чохуг! Белә дејиб, тојуг, әһвалаты елә да-нышмаға башлады ки, бүтүн тојуг-ларын түкләри биз-биз олду, хору-зун исә пији бүзүшдү. Бәли, бәли, әсл һәгигәтдир! Амма гој биз башидан башлајаг. Әһвалат исә шәһәрин о бири کنارында, бир һиндә баш вермишиди. Күн ба-тырды, бүтүн тојуглар да тара чыхмышдылар. Булардан бири ағ, гыса ајағлы бир тојуг иди. Өзү дә нә гәдәр лазымса, о гәдәр јумуртаны сәлигә илә јумуртлајырды. Һәр бир чәһәтдән һөрмәтә лајиг олан бу тојуг, учуб тара чыхды вә јатмамышдан габаг димдији илә битләнмәјә вә түкләрини сәлигәјә салмаға башла-ды. Бирдән онун бир ләләји јерә дүшдү.

— Дүшдү! — дејә тојуг дилләнди. — Еһ, зијан јохдур. Нә гә-дәр чох тәмизләнсәм, о гәдәр гәшәнк олурам!

Тојуг буну еләчә, зарафат үчүн демшиди, — бу тојуг үмумиј-јәтлә шән, зарафатчыл бир тојуг иди. Амма сөјләдијимиз кими, бу зарафатчылыг онун чох һөрмәтли бир тојуг сајылмасына мане дејилди. Бу сајагла тојуг јухуја кетди.

Һин гарайлыг иди. Тојуглар һамысы чәркә илә тара гонмуш-дулар, амма бизим тојугла јан-јана отуран тојуг һәлә јатмамыш-ды. О, јанындакы тојугун сөзләрини гәсдән пусуб дилләмирди, амма еләчә гулагучу ешитди, — ахы гонум-гоншу илә меһрибан јашамаг истәсән, кәрәк белә едәсән. Бәли, һәмни тојуг дөзә бил-мәди, јанындакы башга бир тојуга пычылдады:

— Ешитдинми? Мән ад чәкмәк истәмирәм, амма бурада бир тојуг вар ки, көзә гәшәнк көрүнмәк үчүн, лап бүтүн түкләрини үтмәјә һазырдыр. Әкәр мән хоруз олсајдым, ондан зәһләм келәр-ди!

Елә бу тојуглардан азча јухарыда бир јувада бајгуш өз әри вә ушағлары илә јашајырды. Ахы бајгушларын гулағы ити олар; онлар гоншуларынын данышдығы сөзләрдән бирини дә гулагла-рындан гачырмадылар. Бу заман онлар һамысы чидд-чәһдлә көзләрини һөрләјирдиләр. Ана бајгуш исә гаһадларыны јелһинч кими јелләјирди.

— Тес!.. Ај балалар, сиз гулаг асмајын! Амма сиз јэгин ки, ешитдиниэ? Мэн дэ ешитдим. Аһ! Гулаглара гургушун! Бир тојуг о гэдэр һэйа-дэдэшыб ки, лап хорузун көзү габағында өз түклэни үтмэјэ башлајыб!

— Prenez garde aux enfants! — дејэ ата бајгуш диллэнди. — Ушаглар кэрэк белэ шејэ гулаг асмасынлар.

— Амма кэрэк буну бизим гоншу бајгуша данышам. О јаман меһрибан арваддыр.

Белэ дејиб ана бајгуш гоншусунун јанына учду.

— У-һу, у-һу! — дејэ бајгушлар икиси дэ сонра, гоншуларындакы көјөрчин һинини лап үстүндэ ағыз-ағыза вериб улашдылар. — Хөбөриниз вармы? Ешидибсннизми? У-һу! Бир тојуг бир хорузун үстүндэ бүтүн түклэрини јолуб төкүшдүр! О јэгин доначаг, донуб өлөчөк! Јэгин ки, артыг донмушдүр! — У-һу!

— Гур-гур! һарада? һарада — дејэ көјөрчинлэр гурулдашдылар.

— Гоншу һэјэтдэ. Бу, демэк олар ки, лап мэним көзүмүн габағында олду. Адам лап данышмага да утаныр, амма бу эсл һэгийгэтдир!

— Инанырыг, шанырыг! — дејэ көјөрчинлэр ашағыда отурмуш тојуглара белэ гурулдадылар:

— Гур-гур! Бир тојуг, дејирлэр ки, һэтта ики тојуг хорузун хошуна кэлмэк үчүн бүтүн түклэрини јолуб төкүбдүр! — Бу чох горхулу бир ишдир! Ахы онлар сојуглајыб өлэ билэр. Елэ икиси дэ бэлкэ өлүб?

— Гур-гу-лу-гу! — дејэ бир хоруз барынын үстүндэ һоппаныб банлады. — Ојанын! — Хорузун өзүнүн бир көзү һэлэ јухулу олуб ачылмамышды, амма о, чығырыб банлајырды: — Бир хоруза олан накам мәнһэббэтдэн үч тојуг тэлэф олуб! Онлар бүтүн түклэрини јолублармыш! Көр нэ ијрэнч эһвалатдыр! Буну кизлэтмэк истэмирэм! Гој бүтүн дунја билсин!

— Билсин, билсин! — дејэ јарасалар чијилдэшдилэр, тојуглар гагылдашдылар, хорузлар банладылар: — Билсин, билсин!

Белэликлэ бу эһвалат, бу һэјэтдэн о һэјэтэ, бу һиндэн о һинэ јайылды вэ ахырда кедиб эһвалатын баш вердији јерэ чатды.

Бурада белэ данышырдылар: — Беш тојуг хоруза олан мәнһэббэтлэриндэн һансынын даһа чох арыгладығыны көстөрмэк үчүн, бүтүн түклэрини јолуб төкүблэр! Сонра онлар бүтүн тојуг нэслини рүсвај едиб бир-бирини димдикләјэ-димдикләјэ өлдүрмүш вэ өз саһнблэринэ бөјүк зэрэр вурмушлар.

Тэк бирчэ лэлэјини салмыш олан тојуг, элбэттэ, бунун өз

¹ Ушагларын јанында јаваш! (Фринкысча).

башына кэлэн эһвалат олдуғуну билмэди вэ һөрмэтли бир тојуг кими, о да белэ деди:

— Мэним бу тојуглардан зөһлэм кедир! Амма белэлэри ахы чохдур. Јох, белэ ишлэри гулагардына вурмаг олмаз. Мэн дэ элимдэн кэлэн һэр шеји едөчөјэм ки, бу эһвалат гэзетлэрэ дүшсүн! Гој бүтүн өлкөјэ јайылсын, ахы о тојуглар вэ онларын бүтүн нэсли буна лајигдир!

Доғрудан да, бүтүн бу эһвалаты гэзетлэрдэ чап етдилэр вэ бу эсл һэгийгэтдир: бир көрүн, бирчэ хырдача лэлэји беш бүтүн тојуга дөндөрмэк нэ гэдэр асан имиш!

БИР ГЫНДАН ЧЫХМЫШ БЕШ НОХУД

ир гынын ичиндэ беш нохуд дэ-нэси вар иди. Онлар јашыл иди, гынлары да јашыл иди, — буна көрө онлар елэ билдилэр ки, бүтүн дунја јашылдыр; буну да доғру билирдилэр. Гын бөјүјүр, нохуд дөнэлэри дэ бөјүјүрдү. Онлар һамысы чэркэ илэ јерлэшмишдилэр. Ахы, онларын мэнзиллэри дэ белэ иди! Гыны бајырдан күн ишыгландырыр вэ гыздырырды, јағыш да ону јујурду.

Гынын ичи иети вэ раһат иди. Күндүз ишыг олурду, кечэ гаранлыг, гајда илэ кэрэк елэ белэ дэ олајды. Нохуд дөнэлэри кеткэдэ бөјүјүр вэ бөјүдүкчэ гынын ичиндэ отуруб даһа чох фикирлэширдилэр: ахы, кэрэк бир ишлэ мэшгул олајдылар! Онлар һэр бири белэ фикирлэширди: «Көрөсөн мэн елэ һәмншэ бурада отуруб галачагам? Ахы, бир јердэ чох отурмагдан бэркијөрэм! Мәнэ белэ кэлир ки, диварын о үзүндэ нэ исэ бир шеј вар!»

Арадан бир нечэ һэфтэ кечди. Нохуд дөнэлэри саралдылар, гын да саралды.

— Бүтүн дунја саралыр! — дејэ нохуд дөнэлэри диллэндилэр. Онлар доғру дејирдилэр.

Бирдэн онлар бир шаггылты ешитдилэр: ким исэ гыны дэриб гынла долу олан чибинэ гојду.

— Һэ, инди бизи азад бурахачаглар! — дејэ нохуд дөнэлэри сөслөндилэр вэ көзлэмэјэ башладылар.

— Мэн билмек истэрдим ки, бизим бешимздэн һансы бири-

нин бәхти һамыдан јахшы көтирәмәк? — дејә ән хырдача нохуд дәнәси дилләнди. — Һә, бу јахында ашкар олар.

— Нә олачаг, олсун! — дејә ән ири нохуд дәнәси чаваб верди.

Бирдән: — Траг! — едиб гын партлады вә бүтүн нохуд дәнәләри парлаг күн ишыгына чыхдылар. Хырдача бир оғлан онлары овчунун ичиндә тутуб дејирди ки, бунлар онун түфәнкиндә атылмага јарар. О, һәмин саат түфәнкини бир нохуд дәнәсилә долдуруб атды.

— Мән кениш дунјаја учурам! Әкәр һүнәрин вар, инди мәнни тут көрүм! — дејә нохуд дәнәси чијилдәјиб көздән итди.

Икинчи нохуд дәнәси деди:

— Мән учуб бирбаш күнәшә кедәмәјәм. Күнәш елә лап мәнним истәдијим кими бир гындыр! — Белә дејиб о да јох олду.

Галан ики нохуд дәнәси белә деди:

— Биз һара дүшсәк, орада јатачајыг. Јәгин ки, бир јерә дүшәмәјик!

Онлар јерә дүшдүләрсә дә түфәнкдән јахаларыны гуртара билмәдиләр.

— Һә, биз һамыдан узага учуруг! — дејә онлар чыгырдылар.

— Нә олачаг, гој олсун! — дејә ахырынычә нохуд дәнәси учауча сәсләнди.

Түфәнк атылды, нохуд дәнәси һаваја учду. Сонра чардағын пәнчәрәсинин алтында бурулмуш бир тахтанын үстүнә дүшүб, орадан бир дәлијә дијирләнди. Орада јумшаг торлагда мәмыр битмишди. Нохуд дәнәси мамырын ичиндә итиб-батды вә орада кизләниб галды, анчаг онун бәхти вармыш.

— Нә олачаг, гој олсун! — дејә о тәкрат етди.

Чардагдакы балача отагда јохсул бир гадын јашајырды. О, күндүзләр кедиб өзкәләрин собаларыны јандырыр, онлар үчүн одун јарыр вә үмумијјәтлә һәр чүр ағыр ишләр көрүрдү. Бу гадын һәм күчлү, һәм дә чалышган иди, амма јенә дә јохсул јашајырды. Евдә, дарысгал отагда онун јенијетмә, арыг, чылыз, тәкчә бир гызы јатагда јатырды. О, бир ил иди ки, хәстә јатырды. Нә јашамага гүввәти вар иди, нә дә өлә билирди.

Анасы дејирди:

— О да бачысынын далынча кедәчәк! Мәнним ики гызым вар иди. Әлбәтте, ики гызы једириб-ичирмәк асан дејилдир. Буна көрә дә аллаһ онлары мәннимлә бөлүшдү: бирини өз јанына апарды... Бирчә бу әлимдән кетмәјәјди. Амма јәгин аллаһ разы олмас ки, о өз бачысындан ајры јашасын, ону да өз јанына апарар...

Анчаг хәстә гыз һәлә дә јашајырды. О, бүтүн күнү дөзәрәк сәссизчә чарпајысында узаныб анасынын чәрәк пулу газавмадан гајытмасыны көзләјирди.

Јаз кәлди. Бир күн сәһәр тездән анасы ишә кетмәјә һазыр-

лашдыгы бир заманда, күнәшин парлаг ишыгы хырдача пәнчәрәдән сүзүб дөшәмәнин үстүндә ојнашанда, хәстә гыз она бахыб сәсләнди:

— Ана, о пәнчәрәдә көрүән јашыл шеј нәдир? Күләк ону јырғалајыр.

Анасы пәнчәрәјә јахынлашыб ону азачыг аралады вә деди:

— Ана, бурада нә исә бир шеј көјәрир. Дејәсэн нохуддур, хырдача јарпаглаар ачыб. Көрсән о һарадан кәлиб бу дәлијә дүшүб? Бах, бу да сәнин бағчан, бах, ләззәт ал!

Чарпајыны пәнчәрәјә јахын гојдулар ки, хәстә гыз орадан бахдыгча нохуд биткисини јахшы көрсүн. Сонра анасы чыхыб ишә кетди.

Гыз ашмам анасына деди:

— Ана, мәнә елә кәлир ки, сағалырам... Бу күн күнәш мәнә елә мөһрибанлыгла ишыг сачырды ки... Бир бах, көр нохуд нә јахшы бој атыр. Күнүн габагында мәнним дә һалым јахшылашыр. Мән сағалырам.

— Тәки сәнин һалын јахшы олсун! — дејә анасы өзү инанмаса да, она белә чаваб верди. О, нохуд биткисинин јанына хырдача бир ағач парчасы санчды ки, күләк ону сындырмасын; ахы онун гызына үрәк-дирәк верән бу нохуд биткиси иди.

Гызын анасы ипин бир учуну пәнчәрәнин алтына мөһкәмчә бағлајыб, о бири учуну һашијәнин лап үстүнә бәркитди ки, нохуд биткиси мөһкәм дура билсин вә ипә сармашыб галхсын. Нохуд да ипә сармашыб һәр күн көзәкөрүнәчәк дәрәчәдә бој атырды.

— Бир бах, нохуд бу јахында чичәкләнәчәк! — дејә гызын анасы бир сәһәр дилләнди вә даһа өзү дә инанмага башлады ки, гызы сағалачагдыр.

Гадына елә кәлирди ки, гызы ахыр заманлар шәнләнмишдир. О, сәһәрләр тез-тез өзү јериндән галхыб отурур вә парылдајан кәзләрилә өз хырдача бағчасына бахырды. Бурада исә вур-тут бирчә нохуд биткиси көјәрмишди. Арадан бир һәфтә кечдикдән сонра хәстә гыз чринчи дәрәчә олараг, дүз бир саатлыга јериндән галхды. О, күңә гызынараг ләззәт алырды. Пәнчәрә тајбатај ачыг иди. Ону галдында нохуд ачыг-чәһрајы рәнкдә көзәл чичәк ачмышды. Гыз әјилиб чичәјин зәриф ләчәкләрини лап јавашча өндү. Бу күн гыз үчүн әсл бајрам иди.

— Көрүнүр ки, аллаһ өзү бу нохуду бурада әкиб вә көјәрдиб ки, ај мәнним әзиз гызым, сәнә үмид вә севинч версин, һәмчинин мәнә дә! — дејә хошбәхт ана чичәјә баха-баха, елә күлүмсүндү ки, елә бил гаршысындакы хиласкар мәләк иди.

Јахшы, бас о бири нохуд дәнәләри нечә олду? О нохуд дәнәси ки, кениш дунјаја учуб: «Әкәр һүнәрин вар, инди мәнни тут көрүм!» — дејә чыгырырды, әввәлчә дамда бир новчаја дүшдү.

сонра исә бир көжәрчинин чинәданына дүшүб, Јунус пейгәмбәр баллианын гарнында галан кими, орада галды.

О бири чүт нохуд дәнәләри дә һәмин јерә дүшдүләр, онлары да көжәрчинләр једиләр. Демәли ки, һәр һалда онлардан да бир гәдәр хејир кәлди.

Учуб күнәшә кетмәк истәјән дөрдүнчү нохуд дәнәси исә новчанын ичинә дүшүб бир нечә һәфтә ијләнмиш сујун ичиндә галды, буна көрә дә шишди.

— Һә, јаман көкәлмишәм һа!— дејә нохуд дәнәси дилләнди.— Бу јахында лап партлајачағам. Мәнә елә кәлир ки, һеч бир нохуд дәнәси буну бачармајыб вә бачара да билмәз. Мән бизим гынын ичиндә олан беш нохуд дәнәсинин һамысындан көзәлијәм!

Новча да онун дедикләрини тамам тәсдиг етди.

Чардагдакы пәнчәрәнин габағында кәнч бир гыз дурмушду; онун көзләри парылдајыр, јанагларында исә, сағлам бир гызарты варды. О, нохуд чичәјинин гаршысында зәриф әлләрини бир-биринә битишдириб аллаһа разылыг едирди.

Новча исә белә дејирди:

— Нохуд дәнәләриндән эн јахшысы мәнним нохудумдур!

КИЧ ҺАНС

Тәзәдән данышылан көһнә әһвалат

ир кәндә көһнә бир мүлк варды. Бу мүлкдә гоча бир аға олурду. Онун ики ағыллы оғлу варды. Бунлар елә ағыллы идиләр ки, икигәт индикиндән ахмаг олсајдылар, јенә ағыллары кифәјәт едәрди. Онлар икиси дә кралын гызыны алмаг истәјирдиләр. Бурада һеч бир гәрибә шеј јох иди, чүнки чарчылар чамаата хәбәр вермишдиләр ки, гыз һамыдан ағыллы бир адама әрә кедәчәкдир. Гардашлар елчилијә кетмәјә сәккиз күн һазырлашдылар, даһа онларын вахтлары галмады. Анчаг елә бу да кифәјәт иди. Чүнки онлар чох шеј билирдиләр, һәм дә әлләриндән иш кәлән ушаглар идиләр. Бунлардан бири үч илин әрзиндә бүтүн латын лүгәтини вә бүтүн шәһәр гәзетләрини әзбәрләмишди. О,

буилары нәинки башдан-ајаға гәдәр, һәтта тәрсинә дә сөјләјә биләрди. О бири гардаш бүтүн ганунлар мәчәлләсини өјрәнмишди вә бүтүн бунлары шәһәр идарәси мүшавиринә лазым олан гәдәр билирди: белә ки, о, дөвләт ишләриндән даныша биләрди. Бундан башга о, ашырма нахышламағы да бачарырды. Онун әлләри чох габилијәтли зөвгү дә зәриф иди. Бунлардан һәр бири һеј тәқрар едирди: «Мән крал гызы алачағам!».

Аталары бунларын һәр биринә јахшы бир ат бағышламышды: лүгәт вә гәзетләри әзбәр биләнә шәвә кими гапгара бир ат, шәһәр идарәси мүшавири кими ағыллы олана вә нахыш чәкмәк бачарана сүд кими ағаппаг бир ат бағышламышды. Гардашлар додагларыны балыг јағы илә јағладылар ки, ағызлары асанлыг-ла ачылсын. Бүтүн нөкәрләр һәјәтә јығышыб онларын ат минмәләринә тамаша едирдиләр. Бу вахт үчүнчү гардаш да кәлиб чыхды. Ахы, гардашлар үч идиләр, амма кичији һеч сајылмырды, чүнки о, бөјүк гардашлары кими билечи дејилди. Она көрә дә адыны «Кич Һанс» гојмушдулар.

— Һара белә? Нијә белә кејнииб-кечинибсиниз? — дејә кич Һанс сорушду.

— Сараја кедирик, кралын гызыны алмаға. Мәкәр сәни хәбәрин јохдур? Бу барәдә бүтүн өлкәјә чар чәкибләр?!

Белә дејиб, онлар өз елчиликләри барәсиндә кич Һанса данышдылар.

— Белә де! — кич Һанс дилләнди. — Онда мән дә кедәрәм дә.

Гардашлары ону әлә салыб күлдүләр, сонра атларыны чапыб јола дүшдүләр.

— Ата, мәнә дә бир ат вер! — дејә кич Һанс чығырды.— Хәтримә евләнмәк дүшүб, әкәр шаһзадә гыз мәнә кәлсә, лап јахшы, кәлмәсә көтүрүб гачарам.

— Кич-кич данышма! — дејә атасы ачыгланды. Мән сәнә ат верән дејиләм; сән Һара, крал гызы илә данышмаг Һара? Гардашларына бахма, онларын иши башга чүрдүр, онлар гочагдырлар!

— Јахшы, инди ки ат вермирсән, — дејә кич Һанс чаваб верди, — онда мән дә кечими көтүрәрәм. Кечи мәнним өзүмүнкүдүр, белинә минәрәм, мәнни апарар.

Һанс кечинин белинә минди, дабанларыны онун бөјүрләринә чырпа-чырна, карван јолу илә кетмәјә башлады. Амма ај чапырды һа!

Кич Һанс өз-өзүнә:

— Бах, елчилијә мән дә кедирәм, — деди вә сәси кәлдикчә бағыра-бағыра нәсә охуду.

Гардашлары исә динмәз-сөјләмәз ирәлидә атларыны јорта-

јорта кедирдиләр. Онлар нә едәчәклярини јахшыча дүшүнмәли, һәр шеји јахшыча өлчүб-бичмәли идиләр.

— Еһеј! — дејә кич һанс онлара чығарды. — Бахын, мән дә кедирәм, бир көрүн јолдан нә тапмышам! — дејиб јолдан тапыб көтүрдүјү өлү гарганы онлара көстәрди.

— Вај сәни, ај кич! — дејә гардашлары чаваб вердиләр. — О, сәнин нәјинә керәкдир?

— Крал гызына бағышлајачағам.

— Һүнәрин вар, бағышла! — дејә онлар күлүшдүләр вә јола дүзәлдиләр.

— Еһеј! Бах мән дә кедирәм! — дејә һанс јенә чығарды. — Бир бахын, көрүн јенә нә тапмышам! Јолда белә шеј адама һәр кун раст кәлмәз.

Гардашлары јенә дөнүб бахдылар.

— Бир кичә бах һа! — дејә онлар сәсләндиләр. — Бу ки көһнә тахта башмагдыр, һәлә һеч үзү дә јохдур. Бәлкә ону да крал гызына бағышлајачағсан?

— Бәс печә? — дејә кич һанс чаваб верди.

Гардашлары күлүшүб јола дүзәлдиләр.

— Еһеј! Бах мән дә кедирәм! — дејә кич һанс јенә бағырды. — Әшии бир бахын көрүн, нә гәдәр чох кедирәм, о гәдәр чох шеј тапырам! Еһеј! Белә шеј һеч биринизин ағлына кәлмәз!

— Һә, јенә нә тапыбсан? — дејә гардашлары сорушдулар.

— Јох а! — дејә һанс чаваб верди. — Буну демәјәчәјәм! Амма кралын гызы ај севинчәк һа!

— Тфу! — дејә гардашлары түшүрдүләр. — Бу ки адичә палчыгдыр! Јәгин ки, ону архын ичиндән көтүрүбсән?

— Еләдир ки, вар! — дејә кич һанс тәсдиг еләди. — Лап ә'ла палчыгдыр, адамын бармагларынын арасындан ахыб төкүлүр, сахламаг олмур! — О, чибини палчыгла долдурду.

Гардашлары чапараг кетдиләр вә һансдан бир саат әввәл чатдылар.

Онлар шәһәрин дарвазасы јанында дурдулар. Орада евләнмәјә кәлән чаван оғланлары сыра илә нөмрәләјирдиләр. Онларын һамысыны бир-биринин ардынча алты чәркәјә дүзмүшдүләр. Чәркәләр елә сых иди ки, әлләрини галдыра билмирдиләр. Буну чох јахшы дүшүнүб тапмышдылар. Јохса бәрк басырыг ола биләрди. Ахы һамы габагда дурмаг истәјирди.

Шәһәрин бүтүн галан чамааты гәсрин дөврәсинә јығышыб пәнчәрәләрдән тамаша едирдиләр ки, крал гызынын чаван оғланлары нечә гәбул етдијини көрсүнләр. Ону да демәк лазымдыр ки, гыза елчилнә кәлән чаван оғлан гапыдан ичәри кирән кими өзүнү итирди.

— Јох, јарамадын! — дејә крал гызы чығырды. — Рәдд ол!

Инди дә гардашлардан бири, лүгәти әзбәр билән гардаш ичәри кирди. Амма о, көзләдији мүддәтдә бүтүн билдиклярини тәр-тәмиз јаддан чыхармышды. Оуну ајагынын алтында дөшәмә чырылдајырды. Таван исә күзкүдәнди, белә ки, о өзүнү башы-ашагы көрүрдү. Һәр пәнчәрәнин габагында үч мирзә, бир дә шәһәр идарәси мушавири дурмушду вә бурада данышылан бүтүн сөзләри јазырдылар ки, сонра гәзетдә чап етсинләр. Тиндә бу гәзетин бири ики скиллингә сатылырды. Бүтүн бунлардан башга **отагда** бир соба да јанырды, елә бәрк јанырды ки, диварлары көзәриб гызармышды.

— Бура нә јаман истидир! — дејә ахырда оғлан дилләнди.

— Чунки атам бу кун чүчә гызардыр! — дејә крал гызы чаваб верди.

— Е-е! — дејә оғлан кәкәләди.

О, белә бир сөһбәт ола биләчәјини көзләмирди. Оғлан чох истәјирди ки, күлмәли бир сөз сөјләсин, амма бирчә кәлмә дә да-ныша билмәди.

— Е-е! — дејә о тәкрар етди.

— Јох, јарамадын! — дејә крал гызы дилләнди. — Рәдд ол!

Оғлан чыхыб кетмәли олду. Онда икинчи гардаш ичәри кирди.

— Оф, бура нә истидир! — дејә о дилләнди.

— Ахы, биз чүчә гызардырыг! — дејә крал гызы ону баша салды.

— Һә? Е-е! Һә? — дејә оғлан бир дә сорушду.

Бүтүн мирзәләр дә елә белә дә јаздылар: «Һә? Е-е! Һә??»

— Јох, јарамадын, — дејә крал гызы дилләнди. — Рәдд ол!

Бәли, инди дә кич һанс кечинин белиндә, **отага** кирди.

— Ај истидир һа! — дејә о дејинди.

— Чунки мән чүчә гызардырам! — дејә крал гызы дилләнди.

— Бах, бу јахшы! — дејә кич һанс чаваб верди. — Демәли ки, мән дә өз гаргамы гызарда биләрәм?

— Әлбәттә! — дејә крал гызы разылыг верди. — Амма сән ону нәдә гызардачағсан? — бизим тавамыз јохдур, һеч газанчамыз да јохдур.

— Мәним өзүмүнкү вар, — дејә кич һанс сәсләнди. — Бах, бу да мәним габым, һәлә галајдан дөстәји дә вар, — дејиб о, көһнә тахта башмаг тајыны чыхартды вә гарганы онун үстүнә гојду.

— Бу бүтүн наһара кифәјәт едәр! — дејә крал гызы дилләнди. — Бәс үстүнүн ширәсини һарадан тапачағсан?

— О да мәним чибимдә! — дејә кич һанс чаваб верди. — Ал, һеч һејфим кәлмир. — Белә дејиб о, чибиндән бир аз палчыг чыхарды.

— Бах, бу мәним хошума кәлди! — дејә крал гызы сәсләнди.

ды. — Сән һәр шејә чаваб тапырсан. Сөз үчүн мәттәл галмыр-сан. Буна көрә дә мән сәиә әрә кедәрәм; амма бил ки, данышды-гымыз вә данышачагымыз һәр бир сөзү јазачаглар вә сабаһ гәзетдә чап олунамагдыр. Көрүрсәнми, һәр пәнчәрәнин габагында үч мирзә, бир дә гоча шәһәр идарәси мүшавири дурмушдур. Бу мүшавир һамыдан горхулудур. Чүнки аглыны итирмишдир.

Гыз һансы горхутмаг үчүн белә дејирди, мирзәләр исә, гәһ-гәһ илә күлүб мүрәккәби дөшәмәјә сычратдылар.

— Аһа, сиз бурадајмышыныз, чәнаблар, — дејә кич һанс дилләнди. — Јахшы, мән мүшавирин пајыны бир аз артыг едәрәм.

Белә дејиб о, чибини тәрсинә чевирди вә палчыгы мүшавирин үзүнә јахды.

— Лап әла! — дејә крал гызы сәсләнди. — Бу, һеч мәним дә аглыма кәлмәзди. Амма ејби јохдур, өјрәнәрәм!

Беләликлә кич һанс крал олду. — Һәм кралын гызыны, һәм дә крал тачы алыб тахта чыхды. Буну биз шәһәр идарәси мүшавиринин нәшр етдији гәзетдән билirik, бу гәзетә исә инанмамаг олмаз.

ЈЕЈИНКЕДӘНЛӘР

ејин гачмаг үчүн мүкафат тәјин едилмишди. Һәтта ики мүкафат — бири бөјүк, бири дә кичик. Амма бәрк гачмаг јарышы үчүн јох, бүтүн бу ил әрзиндә һамыдан јејин һәрәкәт едән үчүн.

Довшан деди:

— Биринчи мүкафаты мән алдым! Ахы һакимләр сәнин јахын достларың вә гоһумларың олдугда, һәмишә әдаләтли гәрар көзләмәк олар. Ам-

ма икинчи мүкафаты илбизә вермәк?! Бу мәнә ачыг кәлир!

— Ахы чалышганлығы вә хејирхаһлығы да нәзәрә алмаг ләзымдыр. Чох һөрмәтли һакимләр дә һағлы олараг белә дүшүнүбләр, мән дә онларың фикринә тамамила шәрикәм! — дејә мүкафат верилмәсинә шаһид олан бары дирәји чаваб верди. — Дүздүр, илбиз астананы сүрүнүб кечмәк үчүн јарым ил вахт сәрф етмәли олмушдур, амма бунунла бәрәбәр, о вар күчү илә тәләсмиш вә тәләсдијиндән һәтта омба сүмүјүнү дә сындырмышдыр!

О, лап үрәкдән ишә чан јандырмыш, һәлә өз евини дә белиндә чәкиб кәтирмишдир! Белә бир чидд-чәһд һәр чүр тәшвишә лајигдир. Елә буна көрә дә о, икинчи мүкафаты алмышдыр.

— Кәрәк ки, мәни дә нәзәрә ала биләрдиләр! — дејә гарангуш чивилдәди. — Чәсарәтлә дејә биләрәм ки, һеч кәс мәнән ити уча билмәз. Өзү дә мән һараларда олмамышам! Һәр јердә, һәр јердә!

— Елә сизин бәланыз да бундадыр да! — дејә дирәк дилләнди. — Сиз бу дүнјаны јаман чох о баш-бу баша чанырсыныз. Бир балача сојуг дүшән кими, һәмин саат јад өлкәләрә гачырсыныз. Сиз вәтәнпәрвәр дејилсиниз! Буна көрә сизи үстүн тутмаг олмаз.

— Әкәр мән бүтүн гышы батаглыгда јатыб галсајдым, онда бәјәнилмәјә лајиг олардыммы? — дејә гарангуш сорушду.

— Батаглыг гарысындан шәһадәтнамә кәтирин ки, вәтәндә һеч олмаса јарым ил јатыбсыныз, онда һәмин саат сизин ләјагәтинизи гијмәтләндирәрләр.

— Дүзүнә галса, мәнә кәрәк икинчи јох, биринчи мүкафат вериләјди! — дејә илбиз дилләнди. — Ахы мән јахшы билирәм ки, довшан јалныз дальнча гован олдуғуну дудугда, горхудан гачыр. Мән исә, һәрәкәтә өзүм үчүн ән башлыча бир вәзифә ки-ми бахмышам. Өз гуллуғ борчуму јеринә јетирәндә шикәст олмушам. Әлбәттә, биринчи мүкафата лајиг олан варса, о да мәнәм. Анчаг мән өз барәмдә һај-күј салмаг һөвәскары дејиләм вә бу чүр ортаја чыханлардан зәһләм кедир, — дејә илбиз тү-пүрдү.

— Мән шәһадәт едә биләрәм ки, һәр ики мүкафат дүзкүн верилмишдир, — дејә мүнсифләр һеј'әтиндән олан мешә мәрз пајасы изаһ етди. — Мән үмумијјәтлә һәр бир ишдә сәлигә тәрәфдарыјам. Һәм дә һәр шејин һәддини вә һағг-һесабыны биләнәм. Артыг сәккизинчи дәфәдир ки, мүкафат вермәк ишиндә иштирак етмәк шәрәфинә наил олурам, амма јалныз бу күн өз сөзүмдә тә'кид етмишәм. Иш бурасындадыр ки, мән һәмишә мүкафаты намизәдин адынын биринчи һәрфинә көрә тәјин едирәм: биринчи мүкафаты о адама верирәм ки, онун ады әлифбаның башлангычында олан һәрфлә башлансын. Икинчи мүкафаты о адама верирәм ки, онун ады ахырыңчы һәрфләрдән бири илә башлансын. Инди зәһмәт чәкин мәним һесабыма диггәт јетирин: башда, алтынчы һәрф — «д» — һәрфидир, буна көрә дә мән довшана сәс верирәм. Ахырдан ијирми бешинчи һәрф исә — «и» — һәрфидир, буна көрә дә икинчи мүкафаты илбизә тәјин етдим. Кәлән дәфә биринчи мүкафаты о намизәдә тәјин едәчәјәм ки, ады — «е» һәрфи илә башлансын, икинчи мүкафаты исә ады — «а»: һәрфи илә башланана верәчәјәм. Ән вачиб шеј будур ки, кәрә һәмишә һәр шејдә сәлигә олсун! Јохса әсасланмалы бир шеј олмаз.

— Әкәр мән һакимләр чәркәсиндә олмасајдым, сәси өзүмә

верәрдим! — дејә ешишәк дилләнди. — Јалһыз ити кетмәји дејал, башга шәртләри дә, мәсәлән, јүкүн ағырлығыны да нәзәрә алмаг лазымдыр. Амма бу дәфә мән нә јүкдән, нә довшанын ағындаң, нә дә онун говаңлардан чаныны гуртармаг үчүн, өз ишһни нечә мәһарәтлә доланыг салмасындан данышмаг истәмәдим. Анчаг елә бир кејфијәт вар ки, һәмһшә адамы һејран едир вә она диггәт јетирмәмәк олмаз: бу кејфијәт — көзәлликдир! Мән довшанын көзәл, гәрибә узун гулағларына бахдым: бу нә көзәлликдир, бахдыгча дојмаг олмур! Мәнә елә кәлди ки, лап өз ушағлығымы көрүрәм, бах буна көрә дә мән довшана сәс вердим.

— Бызз! — дејә милчәк вызылдады. — Мән һитг сөјләмәк истәмәрдим, амма јалһыз бир нечә кәлмә данышмаг истәјирәм. Мән чох јакшы билдирәм ки, өзүм һәр бир довшандан чәлдәм. Һәтта бу јакшында мән бир довшанчыгазын дал ајағыны да сындырмышам! Мән паровоза гонмушдум. Паровоза тез-тез гонурам, орада өз сүрәтинә көз јетирмәк чох әлверишлидир. Бу заман бир довшан хејли мүддәт паровозун габағынча гачырды, өзүнүн дә мәним орада олмағымдан хәбәри јох иди. Ахыр о, јолдан канара дөһмәли олду, бу заман паровоз онун дал ајағыны кәсди. Паровоза да ки, мән гонмушдум. Довшан јериндәчә галды, мән сүрәтлә өтүб-кечдим. Ким үстүн кәлди? Әлбәттә ки, мән! Амма мән мүкафат-зад истәмәирәм.

«Амма мәһчә, — дејә јабаны гызылкүл өз-өзүнә дүшүндү (о буну учадан демәди, бу онун хасијјәтинә ујғун дејилди, амма дилләниб десәңди, даһа јакшы оларды), — мәһчә биринчи мүкафата күнүн шүасы лајигдир. Бәли, сөзүн лап дүзү, елә икинчијә дә олар! О, јери күнәшдән ајыран, о сонсуз мәсафәни бирчә анда кечиб кәлир. Өзү дә о гәдәр күчлүдүр ки, бүтүн тәбиәти јухудан ојадыр. О гәдәр көзәлдир ки, онун ишыгы алында биз күлләр гызарыр вә әтир сачырыг. Амма һөрмәтли һакимләр дејәсән ону һеч сечмәјибләр! Әкәр мән шүә олсајдым, бунун әвәзиндә елә һеч едәрдим ки, онлары күн вурарды... Амма јох: онда онлар лап дәли олардылар, онлар исә елә инди дә сәфәһдирләр. Јакшысы будур мән динмәјим! Мешәдә динчлик вә сакитликдир. Чичәкләнмәк, әтир сачмаг, бол-бол күнәши вә шеһи ичмәк, нағылларда вә нәғмәләрдә јашамаг нә көзәлдир. Амма күнәш шүасы бизим һамымыздан чох јашајачаг!»

— Бәс биринчи мүкафат нәдән ибарәтдир? — дејә сохулач сорушду. Мүкафат верилән вахт о јатыб јухуја галмышды, анчаг инди ајылыб бура кәлмишди.

— Кәләм әкилмиш бостана азад кирә билмәк! — дејә ешишәк чаваб верди. — Бу мүкафаты мән өзүм тәјин етмишәм! Биринчи мүкафаты довшан алмалы иди, буна көрә дә, мән комисијанын ағыллы вә фәал бир үзвү олдуғум үчүн, довшанын тәләбат вә еһтијачына лазыми диггәт јетирмишәм. Инди о, тәһмин олуимуш-

дур. Илбизә исә, биз ихтијар вермишһк ки, даш барыһын үстүндә отурсун, күнәшдә гызынсын вә ләззәтлә мамыр јесин. Бундан башга илбиз, јүјүрмә јарышыһын баш һакимләриндәи бири сечилмишдир. Ахы адамлар дедији кими, бизим мүнсифләр һејәтиндә мүтәхәссисләрин дә иштирак етмәси чох мүнүмдүр. Буну да ачыг демәлијәм ки, башланғычыи белә көзәл олдуғуну нәзәрә алдыгда, кәләчәкдә чох шеј көзләмәк олар.

УШАГЛАРЫН СӨЗ-СӨҺБӘТИ

арлы бир тачир, ушағлар үчүн шәһлик ахшамы дүзәлтди. Һәмһи шәһлијә варлы вә адлы-санлы ата-аналарыи ушағларына чағырыш вәрәгәләри көндәрмишди. Тачирин ишләри чох јакшы кедирди. О өзү охумуш бир адам иди. Вахты илә кимназијаны гуртармышды. Буну онун һөрмәтли атасы тәкид етмишди. О өзү чаванлыгда сәдә бир әлвәрчи, амма намуслу вә зәһмәтсевәр

адам олмушду. Атасы өзүнә хејли вар-дөвләт јырмагы бачармышды, оглу исә ону бир гәдәр дә артырмышды. Бу тачир ахмаг адам дејилди, һәлә үстәлик сәһими бир адам иди. Амма адамлар онун бу хасијјәтләриндән чох, вар-дөвләтиндән данышырдылар. О, «әсил-нәчабәтли» адамларла, бир дә нечә дејәртләр, «руһча нәчабәтли» адамларла, еләчә дә һәр ики нөв нәчабәти олан адамларла вә нәһајәт, бу ики нөвдән һеч биринә дахил олмајан адамларла да достлуг едәрди.

Бәли, тачирин евиндә бөјүк бир мәчлис дүзәлмишди, амма бурадакылар һамысы, тәкчә ушағлар иди. Ушағлар арамсыз бир һалда данышырдылар. Мәләумдур ки, ушағларын фикирләриндә нә варса, һамысы дилләриндә олар. Ушағларын ичиндә хырдача бир гыз вар иди. Бу, чох көзәл гыз иди, амма чох ловға иди. Онун бу ловғалығыны бејһинә јеритмәмишдиләр, ону «өпә-өпә ловғаландырмышдылар». Һәм дә буну гызын ата-анасы јох, гуллауғчулар етмишди. Гызчыгазын атасы камер-јункер иди. Гыз дә билдирди ки, «бу јамаи бөјүк» мәнсәбдир.

Гыз дејирди ки: — Мән камер-јункер гызыјам!

Амма о гыз бир дүканчы гызы да ола биләрди; ахы, бу вә ја башга бир аиләдә доғулмаг бизим өз ихтијарымызда дејилдир.

Бәли, һәм мин гыз тез-тез башга ушаглара дејирди ки, о, «нәча-бәтләдир», онун дамарларында «әсл ган» ахыр, һәр кәз нәча-бәтлә дејилсә, ондан һеч бир шеј чыхмаз. Нә гәдәр дәрәс охусан, нә гәдәр чалтырған, өјрәнсән дә, әкәр сәнин ганын әсл ган дејилсә, әкәр сән нәчабәтлә дејилсәнсә, сәндән һеч бир шеј чыхмаз.

Һәм мин гыз әләвә оларга дејирди ки: — О адамларын ки, фамилијаларының ахыры «сеа» илә гуртарыр, онлардан һеч вахт һеч нә чыхмаз! Биз нәчабәтләләр кәрәк башларымызны дик тутарга нә бүтүн бу «сеаләрдән» кәнар кәзәк.

Белә дејиб, һәм мин гыз өз көзәл әлләрини беләгә вурду, дирсәкләрини дикәлдиб кәстәрмәк истәди ки, онлар кәрәк өзләрини белә тутсулар. Онун әлләри чох көзәл иди. Елә өзү дә гәшәнк бир гыз иди!

Амма тачирин гызы бундан инчиди, чүнки онун атасының фамилијасы Массен иди. Будур, с да башыны дик тутуб деди:

— Амма мәним атам дүз жүз ригс-далер гијмәтиндә набат алыб һамысыны да туллаја биләр! Сәнин атам да буну едә биләрми?

Бир јазычының гызы исә белә деди:

— Амма мәним атам сәнин атам барәсиндә дә, онун атасы барәсиндә дә, бүтүн аталар барәсиндә гәзетә јаза биләр. Амам дејир ки, һамы ондан горхур. Ахы гәзет онун ихтијарындадыр!

Белә дејиб, гыз башыны дик тутду. Елә бил ки, лап халис шаһзадә гыздыр!

Диварын о үзүндә исә јохсул бир оглан дуруб гапының ара-сындан бу ушаглара бахырды. Бу огланчыгаз отага кирмәжә чүр-чүт етмирди. Белә јохсул ушагы һара, бу чүр варлы вә адлы-санлы ушагларын јанына сохулмаг һара! Бу күн о, ашпаз гарының әмринә кәрә, мәтбәхдә кабаб шишләрини чевирирди, инди она ичазә вермишдиләр ки, гапының дешијиндән бахыб әјләнән бәзәкли-дүзәкли ушаглара тамаша етсин. Елә бу өзү дә онун үчүн бөјүк бир хошбәхтлик иди.

«Аһ, нә олајды, мән дә онларын јериндә олајдым!» — дејә оглан һәсрәт чәкди вә бирдән о, гызларын данышдыглары сөзләри ешитди. Бу сөзләри ешитдикдә исә, онун үрәјини дәрәд ала биләрди. Ахы онун ата-анасының дахылда һеч барчә гурушу да јох иди. Онларын һеч гәзет јаздырмага да пуллары чатмырды. О ки галды гәзетә јазмаг барәсиндә, онлар һеч буну ағылларына да кәтирә билмәздиләр. Амма һамысындан писи бу иди ки, онун атасының фамилијасы, демәли ки, онун өзүнүн дә фамилијасы «сен» илә гуртарырды! «Бәли, демәк ки, мәйдән һеч бир вахт һеч нә чыхмајачаг!» — дејә оглан үрәјиндә фикирләшди. — Бах, бу јаман дәрәдир! Амма мәним дамарларымда лап әсл ган ахыр! Еу барәдә һеч мүбаһисә дә етмәк олмаз!»

Бәли, һәм мин о ахшам белә бир әһвалат олду!
Бунун үстүндән чох илләр кечди. Ушаглар бөјүјүб јашлы адамлар олдулар.

Инди һәм мин шәһәрдә ичәрисе гијмәтләи шејләрлә долу, чох көзәл бир ев вардыр. һамы бу евә тамаша етмәк истәјирди. Елә о бири шәһәрләрдән дә бунун тамашасына кәлирдиләр. Бизим бајаг барәләриндә данышдығымыз ушаглардан һансы бири бу еви өз еви адландыра биләрди? Кәрәсэн буну билмәк асан бир шејдир? Јох, о гәдәр дә асан дејилдир! Бу ев һәм мин јохсул огланын иди! һәрчәнд онун фамилијасы «сен» илә гуртарырды, јәни Торвалдсен иди, амма һәр һалда ондан бир шеј чыхмышды.

Бәс о бири ушаглар нечә? Кими өз атасының нәчабәтилә, кими вар-дөвләтилә, кими ағлы илә өјүнүб ловғаланан о ушаглардан бәс нә чыхды? Бәли, онлар да һәрәси бир сәнәт саһиб иди. Ахы онлар һамысы ушаг иди. һәр биринин дә өзүнә кәрә јакшы бир габилијәти вар иди. Амма онларын о ахшамқы фикирләри вә данышыглары еләчә ушаг сөз-сөибәти иди!

ИКИ ХОРУЗ — ҺӘЈӘТ ХОРУЗУ ВӘ ГҮЛЛӘ ХОРУЗУ

ири варды, бири јохду, Ики хоруз варды: бунлардан бири пејин тәпәсинин үстүндә, о бири дамда олурду; икиси дә јаман ловға иди. Амма бунларын һансы даһа чох ловға иди? Сиз бу барәдә өз рәјинизи бизә сөјләјин, амма биз јенә фикримиздән дөнмәјәчәјик.

Тојугларын олдуглары һәјәтлә, о бири һәјәти бир бары ајырырды; о бири һәјәтдә бир пејин тәпәси вар

иди. Орада исә јекә бир балгабаг битмиши. Бу балгабаг өзүнү шитгиликдә битмиш һесаб едирди.

— Бир көрүн мән нә көзәл доғулмушам! — дејә балгабаг диләнди. — һамы габаг ола билмәз! Ахы, дүнјада башга чанлылар да олмалыдыр! Мәсәлән, о бири һәјәтдә олан тојуглар, өрдәкләр вә башга гушлар, — онлар да чанлылардыр. Одур, барының үстүндә бир хоруз вар. Бу әсл чанлы хорузду, гүлләдәки хорузун тајы дејил. О, һәрчәнд чох учаја галхыб, анчаг һеч чырылдамагы да бачармыр. О, һара, банламаг һара! Онун нә тојуглары вар.

на да чүчөлөрү; елэ һеј өз-өзүнө дүшүнүр, һәм да ону јашыл төр басыр! Амма һәјәтдәки хоруз, эсл хорузду! Бир бахын көрү, нечә ловга-ловга көзир, елэ бил ки, рәгс едир! Банламагы исе, елэ бил мусигидир! Она бахан кими, һәмин саат баша дүшәрсән ки, эсл шејпурчалан нечә олар! Әкәр о, барыны бу тәрәфинә кәлсә, јәгин ки, мәни дә, јарпагларымы да төртәмиз димдикләр вә мәним бүтүн ширәми ичәр, — буну да мән өзүмчүн бир хош-бәхтлик биләрәм, — дејә балгабаг сөзүнү гуртарды.

Кечә бәрк туфан гопду. Хоруз да, тојуглар да, чүчөләрлә бирликдә, һәрә бир јана гачыб кизләнди. Амма бирдән бәрк бир курулту ешидилади. Һәјәтләри бир-бириндән ајыран барыны күлөк вуруб јыхды; дамдан да бир нечә кирәмид дүшдү. Амма гүлләдәки хоруз өз јериндә дурмушду. О, һәрчәнд чаван иди, јеничә гајрылымышды, анчаг һеч јериндән тәрпәнмәди дә. Булар һамысы она керә иди ки, о, чох агыллы вә ағыр тәбиәтли иди. О, белә доғулмушду. Көјдә учан хырдача гушлар, сәрчәләр вә гаран-гушларла онун һеч бир алагәси јох иди, онлардан лап зәһләси кедирди. Онлар барәсиндә дејирди ки; булар чивилдәшән һәјәсыз гурд-гушлардыр!

Амма көјәрчинләр ири гушлар иди, онларын ләләкләри парылдајыр вә сәдәф кими рәнкдән-рәнкә чалырды. Онлар гүлләдәки хоруса бәнзәјирдиләрсә дә, анчаг јаман көк вә ахмаг идиләр.

Гүлләдәки хоруз онларын барәсиндә дејирди ки, онларын фикри-зикри һеј гарыналарыны долдурмагдыр. Онларын јанында јаман дарыхырам!

Арабир көчәри гушлар кәлиб чыхыр, онлар јад өлкәләрдән, көјләрдәки карванлардан вә јыртычы гушлардан чүрбәчүр шејләр данышырдылар. Әввәл онлары динләмәк мараглы олурду, амма бир гәдәр кечдикдән сонра гүлләдәки хоруз көрдү ки, онлар дедикләрини тәкрат едирләр. Бәли, гушлар да ону дарыхдырдылар. Ону һәр шеј дарыхдырды. Һеч кәси тапмырды ки, сәһбәт етсин. Һәр шеј ону гәмләндирир, кәдәрләндирирди.

— Бизим бу дүнја һеч бир шејә јарамыр! — дејә гүлләдәки хоруз чырылдады. — Бурада һәр шеј бош вә мәнәсыздыр!

Гүлләдәки хоруз, нечә дејәрләр, рундан дүшмүшдү. Әлбәттә, әкәр балгабаг бундан хәбәр тутсајды, һәмин саат она дигтәт јетирәрди. Амма балгабаг јалныз һәјәтдәки хорусу хошлајырды. Инди исе, онлар демәк олар ки, елэ бир һәјәтдә јашајырдылар; чохдан баш верән о туфан вахты күлөк арадакы барыны вуруб учурмушду.

— Јәни бу чырылтыны банламаг адландырмаг олармы? — дејә чанлы хоруз өз тојуг-чүчөләриндән сорушду. — Булар на габа сәсләрдир! Онларда һеч зәрифликдән әсәр дә јохду!

Тојуглар дејин тәпәсинә дырмашдылар, хоруз исе ловга-ловга балгабага сары јөнәлди.

— Бу ки шитилликдә битән балгабагдыр! — дејә хоруз балгабага бахды.

Балгабаг, хорузун биличилијинә елэ тәәччүбләнди ки, хорузун ону димдикләмәјә башлајараг төртәмиз јејиб гуртармасын-дан һеч хәбәр дә тутмады.

Онун көзләдији хошбәхтлик кәлиб чатды!

Бу вахт тојуглар да чүчөләрилә бирликдә хоруса сары гачышдылар; онлардан бири гачан кими һамысы онун ардынча дүшүб гачды. Онлар елэ гагтылдајыр, елэ гагтылдајырды ки! Онлар хоруса ифтихарла бахырдылар, — ахы хоруз онларын гоһуму иди.

Бирдән хоруз банлады:

— Гу-гу-ли-гу! Мән бирчә керә банлајыб бүтүн тојуг аләминә сәс салсам, чүчәләр һәмин саат бөјүјәр!

Онун ардынча тојуглар гагтылдашды вә чүчәләр чиббилдәшди. Сонра хоруз онлара мүнүм бир хәбәр верди:

— Хоруз да јумуртлаја биләр! Амма билирсинизми, бу јумуртадан нә чыхар? Әждаһа! О, јаман горхулудур. Адамлар буну билир, инди исе сиз дә билирсиниз ки, мән нечә бачарыглы вә гочағам, мән гушлар һәјәтинин бәзәји вә фәхријәм.

Һәјәт хорусу ганадларыны чалды, пипијини дүзәлтди, бир дә банлады. Бүтүн тојуглар вә чүчәләр горхудан титрәдиләр. Амма онларын хошуна кәлирди ки, гоһумлары олан хоруз, гушлар һәјәтинин бәзәји вә фәхриди! Онлар гагтылдашыр вә чиббилдәширдиләр. Гүлләдәки хоруз да бүтүн бунлары ешитмәјә билмәди. О, доғрудан да ешидириди, амма һеч тәрпәнмирди.

Гүлләдәки хоруз белә дүшүнүрдү: «Һамысы бош шејдир! Нә һәјәт хорусу, нә дә мән, һеч бир вахт јумуртлаја билмәрик. Амма әкәр истәсәм, лах јумурта јумуртлаја биләрәм. Анчаг дүнја һеч буна да лајиг дејил! Һамысы бош шејдир! Дамда отурмаг да мәним зәһләми апармышдыр!»

ир солдат: — бир-ики! Бир-ики! — де-
жә-дежә јол илэ кедирди. Чијинидә
чанта, белиндә гылынч муһарибә-
дән евләринә гајыдырды. Јолда га-
бағына гоча бир ифритә чыхды.
Ифритә чох ијрәнч иди, ашағы дода-
ғы салланыб дөшүнә дүшмүшдү. О
деди: — Хош көрдүк, солдат! Сәнин
нә гәшәнк гылынчын, нә бөјүк чан-
таг вардыр. Гијамәт солдатсан! Ин-
ди сән үрәјин истәдији гәдәр пул

аларсан! Солдат деди: — Сағ ол, гоча ифритә! Ифритә јанын-
дакы ағачы көстәрәрәк деди: — О гоча ағачы көрүрсәнми? О
ағачын ичәриси бошдур. Ағачын башына чых, орада бир овуғ
вардыр. Сән овуғун лап дибинә ен. Мән сәнин белиндән ип бағ-
лајарам вә сән мәни чағырдыгда дартыб сәни кери чыхарарам.

— Мән ораја, ағачын ичәрисинә нә үчүн кирмәлијәм? — дејә
солдат сорушду.

Ифритә деди:

— Пул үчүн! Сәнә демәлијәм ки, ағачын лап дибинә чатдыг-
да, сән јералты бөјүк бир јол көрәчәксән, орада јүздән чох лам-
па јандығындан тамамилә ишыгдыр. Соңра сән үч гапы көрәчәк-
сән; гапыларын ачарлары үстүндә олдуғу үчүн сән онлары ача
биләрсән. Отағын ортасында бөјүк бир сандыг, онун үстүндә исә
бир ит көрәчәксән; итин көзләри чај финчаны бојдадыр! Анчаг
сән горхма! Мән өзүмүн көј рәнкли дама-дама өнлүјүмү сәнә ве-
рәрәм, бу өнлүјү отағын ортасына сәр, чәлд итә јахынлашараг
ону көтүрүб өнлүјүн ичәрисинә гој, сандығы ач вә орадан кефин
истәдијини көтүр. Бу сандыгда јалныз мис пул вардыр; күмүш
истәсән — о бири отаға кеч, орада көзләри дәјирман дашы бојда
бир ит отурмушдур, сәнсә горхма, ону өнлүјүн ичәрисинә гојуб
пул көтүр. Истәсән, лазымын гәдәр гызыл да әлдә едә биләрсән:
анчаг бунун үчүн үчүнчү отаға кетмәк лазымдыр. Орада отур-
муш итин көзләри «Дәјирми бүрч» бојдадыр. Јаман итдир! Ан-
чаг ондан да горхмаг лазым дејил. Ону мәним өнлүјүмә гојсан,
сәнә дәјмәз, сәнсә истәдијин гәдәр гызыл көтүр.

Солдат деди:

— Гызыл ине олмаз! Гоча ифритә, бунун әвәзидә мәнән нә
аларсан? Ахы, сәнә бир шеј лазымдыр?

Ифритә деди:

— Мән сәндән чет дә алмарам! Анчаг сән, нәнәм ахырынчы

дәфә орадан көләркән јадындан чыхардығы көһнә чахмағы мәнә
кәтир.

Солдат деди:

— Инди ки беләдир, кәндири белимә багла!

Ифритә деди:

— Назырдыр! Ал, бу да мәним көј рәнкли дама-дама өнлүјүм!

Солдат ағача чыхды, овуға ениб ифритә дејән кими өзүнү
бөјүк бир јолун ичиндә көрдү, бурада јүзләрлә лампа јанырды.
Будур, о биринчи гапыны ачды. Ваһо! Бурада көзләри фин-
чан бөјүккүјүндә бир ит отуруб она көз вурурду.

Солдат:

— Бәд ит дејил! — дејиб ону ифритәнин өнлүјүнә гојараг чиб-
ләрини мис пул илэ долдурду, соңра сандығы баглады. Ити јенә
сандығын үстүнә гојуб о бири отаға јолланды. Вај, вај! Бурада
көзләри дәјирман дашы бөјүккүјүндә бир ит отурмушду.

Солдат:

— Көзләрини мәнә бәрәлтмә ки, агрыјар, — дејиб ити ифри-
тәнин өнлүјүнә гојду. Сандыгда бир јығын күмүш олдуғуну кө-
рүб, чибләриндәки мис пулларын һамысыны бошалдараг һәр ики
чибини вә чантасыны күмүшлә долдурду. Соңра үчүнчү отаға
кетди. Вај дәдә! Бу итин көзләри «Дәјирми бүрч» бөјүккүјүндә
иди вә тәкәр кими фырланырды.

Солдат:

— Хош көрдүк, — дејиб әлини шапкасынын кәнарына апарды.
Өмрүндә белә ит көрмәмишди.

Узун-узады итә бахды, бунунла белә дурмајыб ити көтүрду
вә өнлүјә гојараг сандығы ачды. Аман аллаһ! Бурада нә гәдәр
гызыл варды! Бу гызыл илэ о, бүтүн Копәнһакени, ширнијјат
сатан арвадлардан ширнијјатдан гајрылмыш бүтүн донуз бала-
ларыны, бүтүн галај әскәрчикләри, тахта атлары вә дүнјада олан
бүтүн гамчылары ала биләрди. Пулун сајы-һесабы јох иди. Сол-
дат күмүш пуллары чибләриндән вә чантасындан јерә төкүб бү-
түн чибләрини, чантасыны, шапкасыны, боғазлы чәкмәләрини
гызыл илэ о гәдәр долдурду ки, јериндән күчлә тәрипнә билди.
Инди онун пулу варды. Ити јенидән сандығын үстүнә гојду, га-
пыны өртдү вә јухарыја бағырды:

— Гоча ифритә, мәни јухары чәк!

— Чахмағы көтүрдүнмү? — дејә ифритә сорушду.

Солдат:

— Аһ, доғрудан да аз гала унутмушдум! — дејә кедиб чах-
мағы көтүрду. Ифритә ону дартыб јухары чыхарды вә о, чиб-
ләри, боғазлы чәкмәләри, чантасы, шапкасы гызыл илэ долу һал-
да өзүнү јолда көрдү.

— Бу чахмаг сәнин нәјинә лазымдыр? — дејә солдат сорушду.

— Сәнин ишин дежил! — дежә ифритә чаваб верди, — сән ки пулуңу алдын! Чахмагы мәнә вер!

Солдат деди:

— Јенә дә билсәм нис олмас. Бу саат де көрүм чахмаг вәјинә лазымдыр, јохса гылынчымы чәкиб башыны үзәрәм!

— Демәрәм, — дежә ифритә чаваб верди.

Солдат да онун башыны вурду. Ифритә өлү һалда јерә сәрилди, солдат исә пулларын һамысыны өнлүжә бағлады, боғчаны чижинә атды, чахмагы чибинә гојуб бирбаш шәһәрә јолланды.

Шәһәр чох көзәлди; солдат ән јахшы меһманханада дүшүб она ән јахшы отагларын вә севдији бүтүн хәрәкләрин верилмәсини тәләб етди, — ахы инди о варлы иди!

Онун боғазлы чәкмәләрини тәмизләмәли олан вәкәр, белә варлы бир чәнабын белә нис боғазлы чәкмәләри олмасына тәәччүб етди, анчаг солдат тәзәләрини алмаға вахт тапмамышдыса да, сабаһ өзүнә тәзә, боғазлы чәкмә вә баһалы палтар алды.

Солдат инди әсл аға олмушду вә шәһәрдә олан бүтүн гәрибә әһвалатлар, крал, онун гәшәнк гызы һагғында она данышырдылар.

— Ону нечә көрмәк олар? — дежә солдат сорушду.

Она дедиләр:

— Бу, һеч чүр мүмкүн дежилдир. О, гүлләли һүндүр диварларын архасында, бөјүк мис галада јашајыр. Кралын өзүндән башга һеч кәс ора кириб-чыха билмәз, чүнки крала габагчадан дејибләр ки, сәнин гызын садә бир солдата әрә келәчәкдир, бу исә кралын хошуна кәлмир!

«Бирчә ону көрсәјдим!» — дежә солдат дүшүнүрдү.

Ахы, ким она ичазә верәрди?!

Инди о шән јашајырды: театра, Крал бағына кәзмәјә кедир вә јохсуллара чохлу пул пајлајырды. Бу исә онун тәрәфиндән көстәрилән бир мәрһәмәт иди, ахы о, чибдә гәпик олмадан јашамағын нечә нис олдуғуну өз һәјатындан билирди! Инди о, варлы иди, көзәл кејинирди вә өзүнә чохлу дост тапмышды, һамы она гәшәнк оғлан, гијамәт кавалер дејирди. Бу исә она чох хош кәлди, анчаг бүтүн пуллары хәрчләдији вә һеч јердән әлиңә јенидән пул кеңирә билмәдији үчүн онун чәми ики гызылы галмышды. Јахшы отаглардан лап дамын алтында олан балача бир дахмаја кәчмәли, ајаггабыларыны өзү тәмизләјиб јыртыгларыны өзү тикмәли олду; достларындан һеч бири ону јолухмурду, чүнки о артыг чох учала олдуғу үчүн онун јанына чыхмаг чәтинди.

Бир дәфә солдат ахшам гаранлығында дахмасында отурмушду вә һәтта шам алмаға белә пулу јох иди, бирдән ифритәнин ону салламыш олдуғу јер алтындан чыхардығы чахмаг дашы јадына дүшдү. Солдат чахмаг дашыны вә шам гырығыны чыхар-

ды. Чахмаг дашыны вуруб одландырар-одландырмаз гапы ачылды вә јерин алтында көрмүш олдуғу финчан бөјүклүјүндә көзләри олан һәмән ит онун габағында һазыр олду.

— Чәнаб, нә лазымдыр?

Солдат:

— Бу нә зарафатдыр! — деди. — Дејәсән бу чахмаг дашы әләндиричи шејдир. Мән сәндән үрәјим истәјән һәр шеји ала биләрәмми? Мәнә пул тап. — дејән саат итин изи-тозу да көрүнмәди. Сонра бирдән ит, ичәриси мис пулла долу кисәни дишләриндә тутмуш һалда јенә дә һазыр олду. Өзүндәки чахмаг дашынын чох көзәл бир шеј олдуғуну солдат инди аңлады. Чахмаг дашыны бир дәфә чаханда ичәрисиндә мис пул олан сандығын үстүндә отурмуш ит, ики дәфә чаханда күмүшү олан ит, үч дәфә чаханда гызылы олан ит һазыр олурду.

Будур, солдат јенә дә јахшы отаглара кечәрәк көзәл палтарлар кејмәјә башлады вә достларынын һамысы ону јенә дә таныјыб чох севдиләр.

Бир дәфә башына белә бир фикир кәлди: «Бу, нә гәрибә шејдир ки, шаһзадә гызы көрмәк олмур! Һамы онун чох көзәл олдуғуну сөјләјир. Анчаг бүтүн өмрүнү галада, гүлләли уча диварларын архасында отурмасындан нә кејир! Догруданмы мән ону бир дәфә дә олсуң көрә билмәјәчәјәм? Мәним чахмагым һаны? — дежә солдат чахмаг дашыны бир дәфә чакды вә финчан бөјүклүјүндә көзләри олан ит онун габағында һазыр олду...

Солдат деди:

— Догрудур, инди артыг кечәдир, лакин бир дәгигәлијә дә олса шаһзадә гызы көрмәк үчүн үрәјим чырпыңыр!

Ит о саат гапынын далында јох олду вә солдат көзүнү јумуб-ачмамышды ки, шаһзадә гызла бирликдә кәлди. Шаһзадә гыз итин далына минмиши, јухулу вә дедикчә көзәлди. Ким олса иди, онун һәгиги шаһзадә гыз олдуғуна инанарды, буна көрә дә солдат ону өпмәкдән өзүнү һеч чүр сахлаја билмәди, — ахы о гочаг солдат, әсл солдат иди!

Ит гызы кери апарды, шаһзадә гыз сәһәр чајы заманы бу кечә јухуда бир солдатла бир ит көрдүјүнү крал вә краличаја һағыл етди: куја итин белинә минмиши, солдат исә ону өпүрдү.

Кралича:

— Вах, бу гәрибә әһвалатдыр, — деди.

Ертәси кечә гоча гуллуғчу гадыны, шаһзадә гызын јатағынын јанында кешикчи гојдулар, о, бунун догрудан да јуху, јахуд башга бир шеј олдуғуну өјрәнмәли иди.

Солдат исә гәшәнк шаһзадә гызы јенә дә чох көрмәк истәјирди, будур, кечә ит кәлиб гызы көтүрәрәк, онула бирликдә бәрк гачмаға башлады. Гоча гуллуғчу гадын исә су кечмәјән

узунбогаз ајагтабы кејиб итин дадынча көтүрүлдү. Ит илө шаһзадө гызын бөјүк бир ездө көздөн итдиклорини көрүб «онлары һарада ахтармаг лазым кәлдијини ниди мән билирәм» — дејө дүшүндү вө табаширлө евин дарвазасында хач ишарәси гојараг евө јатмаға кетди. Анчаг ит шаһзадө гызы кери апараркөн бу хач ишарәсини көрүб бир парча табашир көтүрдү вө шөһөрин бүтүн дарвазаларында хач ишарәси гојду. Бу һижләкәрчәсинө дүшүнүлмүшдү. Дарвазаларын һамысына хач ишарәси гојулду-гу үчүн гуллуғчу гадын әсл дарвазаны тапа билмәздди.

Крал, кралича, гоча гуллуғчу гадын вө бүтүн забитләр сүбһ тездөн шаһзадө гызын кечө һараја јолландыгына бахмаға кетдиләр.

Крал хач ишарәси гојулмуш илк гапыны көрәрәк деди:

— Бах, бура кәлмишдир.

Кралича башга гапыларда хач ишарәси көрүб:

— Јох, әрим, будур, бура кәлмишдир, — деди.

Галанлары башга гапыларда да хач шәкли көрәрәк:

— Чаным, бурада да хач ишарәси вардыр, бурада да вардыр, — дедиләр. О заман һамы бундан бир мәнә чыхмајачагыны сөјләди.

Анчаг кралича ағыллы арвад иди. О, јалпыз каретаја миниб вејд-вејд кәзмирди. Кралича бөјүк бир гызыл гајчы көтүрүб, бөјүк бир ипәк парчасы кәсди вө балача, гәшәнк бир кисә тикди. Кисәнин ичинө дары төкәрәк ону шаһзадө гызын чижнинө бағладыгдан сонра бир дешик ачды ки, дары гызын келәчәји јола төкүлсүн.

Кечө ит јенө дө кәлиб шаһзадө гызы белинө миндирәрәк солдатын јанына апарды. Солдат шаһзадө гызы чох севдијиндән онунла евләнмәк үчүн үрәји әсирди.

Сарајдан тутмуш шаһзадө гызла бәрәбәр тулланыб ичәри кирдији пәнчәрәјө гәдәр дарынын онун дадынча бүтүн јол узуну јерө төкүлдүјүнү ит һеч дө билмәди. Сөһөр крал вө кралича шаһзадө гызын һара кетдијини о саат билиб солдаты һәбсә салдылар. Мәһбәс чох гаранлыг вө үрәксыхычы иди. Солдаты һәбсә салыб: — «сабаһ сәни асачаглар», — дедиләр. Бу сөзү ешидәндө солдатын үрәји сыхылды, чяхмаг дашыны исә о унудуб меһманханада, ездө гојмушду.

Сөһөр солдат мәһбәсин балача пәнчәрәсинө јахынлашыб дәмир бармаглыгдан күчәјө бахмаға башлады; чамаат, онун нечө асылачагына бахмаг үчүн дәстә-дәстә шөһөрин кәнарына кедирди, тәбилләр дөјүлүр, алај-алај әскәр кечирди. Бојнундан мешин өнлүк асмыш, ајагына туфли кејмиш бир чәкмәчи ушаг да күчә илө гачырды, о туллана-туллана гачдыгындан туфлиси-

нин бир тајы ајагындан чыхыб дүз мәһбәсин диварына дәјди, солдат исә елө бурада дуруб бармаглыгдан бахырды.

Солдат она деди:

— Еј, сән һара тәләсирсән? Мәнсиз ки иш кечмәјәчәкдир. Амма мәнним јашадығым јерә гачыб чяхмаг дашымы кәтирсән, сәнә дөрд дәнө күмүш пул верәрәм, анчаг кәрәк чәлд оласан.

Оғлан дөрд күмүш пулу алмагдан ваз кечмәјиб күллә кими чяхмаг дашынын дадынча кетди вө кәтириб ону солдата верди. Инди дагысына гулаг асаг, кәрәк нө олур:

Шөһөрин кәнарында дар ағачы гурулмушду, солдатлар вө јүз минләрлө адам дар ағачынын әтрафына топлашмышды. Кралла кралича көзәл бир тахтда, дүз һакимләрин вө бүтүн мәчлисин габагында отурмушдулар.

Солдат артыг пилләкәндә иди, анчаг ипи онун бојнуна кечирмәк истәдикдә о деди ки, күнаһкары чәзаландырмагдан әввәл һәмишә онун тәмиз бир арзусуну ичра едәрләр. Мән исә бир чубуг түтүн чәкмәк истәјирәм, — ахы бу, мәнним бу дүнјада чәкдим ахырынчы чубуг олачагдыр.

Крал онун хәишини рәдд етмәк истәмәди вө солдат чяхмаг говуну чыхарыб чяхмаг дашына бир, ики, үч дәфә чяхдыгда үч итин үчү дө — көзләри финчан, дәјирман дашы, «Дәјирми бүрч» бөјүккүјүндө олан итләр онун габагында һазыр олду.

Солдат деди:

— Кәндириң илмәсиндән мәнни хилас едир көрүм!

Буну ешитдикдә итләр һакимләрин вө бүтүн мәчлисин үстүнә атылдылар, кимини бурнундан тутдулар, кимини көтүрүб бир нечә сажын јухары тулладылар вө һамысы тикә-тикә олду.

Крал:

— Истәмирәм, — дедисә дө, ән бөјүк ит ону да, краличаны да тутуб бир-биринин дадынча көјө туллады, бундан солдатлар да горхдулар вө бүтүн чамаат:

— Солдат, бизим кралымыз олуб, көзәл шаһзадө гызы да ал! — деди.

Солдаты крада мәхсус олан каретаја миндирдиләр, үч итин үчү дө онун габагында ојнајыб «ура» гышгырырды. Ушаглар фит чалыр, солдатлар салам верирдиләр. Шаһзадө гыз мисдән тикилмиш галасындан чыхыб кралича олду. О бундан чох мәнун иди. Тој бир һәфтә давам етди, итләр дө масанын башында отуруб көзләрини бәрәлдирдиләр...

БАЛАЧА КЛАУС ВЭ БӨЈҮК КЛАУС

ир шәһәрдә ики адам јашајырды; онларын икисини дә ады Клаус иди, анчаг биринин дөрд аты, о бирисинин исә бирчә аты варды. Онлары бир-бирләриндән ајырмаг үчүн дөрд аты оланы Бөјүк Клаус, бир аты оланы исә Балача Клаус чағырмага башладылар. Инди гулаг асаг, көрөк онларын башына нөләр кәлди; ахы бу бөјүк әһвалатдыр. Балача Клаус бүтүн һәфтәни Бөјүк

Клаусун тарласыны бирчә аты илә шумламалы иди. Бөјүк Клаус бунун әвәзиндә һәфтәдә бир дөфә она көмәк едәрди. Бөјүк Клаус дөрд атынын дөрдүнү дә базар күнләри Балача Клауса верәрди. Ләззәти варды! Балача Клаус гамчысыны беш ат гошулмуш коғанын үстүндә елә шагғылдадырды ки, елә бил атларын һамысы өзүнү күдүр. Күнөш шәфәгини сачырды, килсәнин зәнкләри күнортта дуасына чағырды. Адамлар бәзәнмиш һалда кешиниң нәсиһәтләринә гулаг асмаг үчүн әлләриндә дуа китабы килсәјә кедирдиләр. Бу адамларын һамысы Балача Клаусун беш атла јер шумладығыны, онун чох шад олдугуну вә гамчысыны шагғылдады:

— Һә, мәним атларым! — дејә гышгырдығыны көрүрдүләр.

Бөјүк Клаус она деди:

— Белә данышмага чүр'әт етмә. Сәнин ки чәмиси бирчә атын вардыр?!

Анчаг тәкрат онун јанындан бириси өтдүкдә, Балача Клаус белә данышмага чүр'әти олмадығыны јаддан чыхарыб јенә дә гышгырды:

— Һә, мәним атларым!

Бөјүк Клаус:

— Бура бах, хаһиш едирәм бәсдир! Әкәр бир дә бәлә сөзү дилнә кәтирсән, атынын башындан елә вурарам ки, бирдәфәлик олар!

Балача Клаус:

— Доғрудур, даһа демәрәм, — деди, бу заман бириси онун јанындан кечиб салам верди, о исә беш атла јер шумламаг севиинчидән јенә дә гамчысыны шагғылдадыб гышгырды:

— Һә, мәним атларым!

Бөјүк Клаус деди:

— Бу саат атларыны сәнә көстәрәрәм, — дејиб балтаны кө-

турду вә Балача Клаусун атынын башындан елә вурду ки, ат јерә сәрилиб өлдү.

Балача Клаус:

— Аһ, инди мәним бир атым да јохдур, — дејиб ағлады.

Атын дәрисини сојду, күдәјә вериб јахшыча гурутду, килсәјә гојду, килсәни дагына алыб атын дәрисини шәһәрә сатмага кетди.

Мешәнин ичәрисинә узак јол кетмәк лазым кәлди, бу заман һава да хараблашды. Балача Клаус јолу азды. Јолу тапдыгы заман исә һава артыг тамамилә гаранлыглашмышды. Шәһәрә һөлә чох галмышды, елә гајытмаг исә аз јол дејилди, кечә дүшәнә гәдәр вә ора, нә дә бура һеч кедиб чатмаг олмазды.

Јолун көнарында бөјүк бир кәндли еви варды, евин пәнчәрәләриниң тахталары артыг өртүлмүшдүсә дә, онларын арасындан ишыг кәлирди.

«Јәгин кечәни галмага бурада бир јер тапарам», — дејә Балача Клаус фикирләшди вә евин гапысыны дөјмәјә башлады.

Ев саһибәси гапыны ачды, она нә лазым олдугуну билиб, Балача Клауса деди ки, өз јолу илә кетсин, чүнки әри евдә јохдур, әри евдә олмадыгы үчүн гонаг да сахлаја билмәз.

Балача Клаус:

— Көрүнүр, һәјәтдә кечәләмәк лазым кәләчәк, — деди. Ев саһибәси исә гапыны онун үзүнә бағлады.

Евин јанында бөјүк от тајасы, таја илә евин арасында исә күләшдән јасты дамы олан балача бир даһма варды.

Балача Клаус даһманын дагыны көрүб деди:

— Орадача јатарам. Гијамәт јатагдыр. Күман етмәк олар ки, лејләк орадан учуб кәләрәк ајағымы дилләмәз!

Буну, евин дамында олан лејләк јувасыны вә орада диири бир лејләјин дурдугуну көрдүју үчүн деди.

Балача Клаус даһманын дамына чыхды, күләшин үстүндә узанды вә јерини раһат етмәк үчүн о бөјрү-бу бөјрү үстә чеврилмәјә башлады. Пәнчәрә тахталары пәнчәрәләрин јухарысындак чатмырды. Одур ки, Балача Клаус отағын ичәрисини јахшы көрүрдү.

Отагда бөјүк сүфрә ачылмышды. Масанын үстүнә чахыр, говрулмуш әт вә көзәл балыг тојулмушду; масанын башында евин арвадындан вә кешиндән башга һеч кәс јох иди.

Арвад кешиниң стәканына чахыр төкүрдү. Кешин исә ачыкөлүклә балыгы јејирди, — онун балыгдан чох хошу кәлирди.

«Мәни дә гонаг еләсәјдиләр!» — дејә Балача Клаус дүшүндү вә бојуну узадараг пәнчәрәдән ичәри бахды. Пәрвәрдиқара, орада нә көзәл гутаб көрдү! Бах, гонаглыг белә олар!

Ејни заманда о, кимисә ат үстүндә елә јахшылашдығыны да

ешитди, бу кэлэн, ев санибәсинин эри иди, евә гајыдырды, о чох мәрһәмәтли адамды, лакин бирчә зәиф чәһәти варды: кешишләри көрмәјә көзү јох иди, кешишләрә раст кәлән кими өзүндән чыхарды. Буна көрә дә о, евдә олмадыгда кешиш онун арвадынын јанына гонаг кәлирди, үрәји ачыг арвад исә ону јахшы гонаг еләмәјә сәј едирди. Кишини гајытдыгыны ешитдикдә икиси дә чох горхду вә арвад кешишдән күнчдә гојулмуш бөјүк бош сандыга кирмәсини хаһиш етди. Кешиш, арвадын дедијинә эмәл етди, — ахы о билирди ки, јазыг эрин кешишләри көрмәјә көзү јохду, арвад исә бүтүн јемәкләри чәлд собаја јыгды, чүнки эри бу јемәкләри көрсәјди, әлбәттә, бунларын нә олдуғуну сорушачагды.

Дахманын үстүндәки Балача Клаус, јемәкләрини вә чахырын јыгышдырылдыгына бахыб:

— Ah! — дејә ичини чәкди.

— Кимдир? — дејә кәндли сорушду вә Балача Клаусу көрдү, — бурада нә узанмысан?

Балача Клаус јолу аздыгыны она нағыл еләди вә кечәләмәк үчүн она ичазә вермәсини хаһиш етди.

Кәндли:

— Јахшы! — деди. — Анчаг әввәлчә гарнымызы бәркитмәлијик.

Кәндлинин арвады онларын икисини дә чох мәрһибандыгла гәбул етди, масаја сүфрә салды вә онлар үчүн собадан бир бөјүк каса шорба чыхарды.

Кәндли ач олдуғундан бөјүк иштаһа илә јејирди, собада кизләдилмиш әт говурмасы, балыг вә гутаб Балача Клаусун башындан чыхмырды.

Ичәрисиндә Балача Клаусун сатмага апардыгы ат дәриен олан кисә масанын алтында, онун ајагларынын јанында иди. Шорба онун богазындан кетмирди, о ајагы илә кисәсини басды, гуруммуш дәри бәрк хышылдады.

Балача Клаус кисәјә:

— Суе-се! — деди вә өзү тәкрар кисәни басды, дәри даһа бәркдән хышылдады.

— О нәдир орада? — дејә ев саниби сорушду.

Балача Клаус кисәјә:

— Бу мәним чадукәримдир, — деди. — о дејир ки, шорбаны јемәјә дәјмәз, — о чаду охујуб бизим үчүн собаны дадлы шејләрдә долдурмушдур.

Кәндли:

— Бу гијамәт шејдир, — дејиб бир анда собанын ағзыны ачды вә орадакы көзәл јемәкләри көрдү: бу јемәкләри орада кәндлинин арвады кизләтмишди, кәндли исә белә дүшүнүрдү ки, бунлары чадукәр чаду охујуб ора долдурмушдур.

Онун арвады бир кәлмә дә олсун демәјә чүр'әт етмәјиб јемәјин һамысыны чәлд масанын үстүнә гојду, эри исә гонагла бәрәбәр әт говурмасыны да, балыгы да, гутабы да јемәјә башладылар. Балача Клаус бирдән јенә дә кисәни басды вә дәри хышылдады.

— Инди о нә деди? — дејә кәндли сорушду.

Балача Клаус:

— Әши, дејир ки, собада бизим үчүн үч шүшә чахыр да гојубдур. Кәндлинин арвады чахыры да чыхармага мөчбур олду, кәндли чахырдан ичди вә кефи көкәлди. О, Балача Клаусун чадукәри кими бир чадукәри олмасыны чох истәјирди.

— О, шејтаны чагыра биләрми? — дејә кәндли сорушду, — кефимин көк вахтында она бахардым.

Балача Клаус деди:

— Мәним чадукәрим истәдијим һәр шеји едә биләр. Дүз дејилми? — дејә о кисәдән сорушду вә ајагы илә ону басды, кисә сәсләнди.

— Ешидирсәнми, о «һә» дејир. Анчаг шејтан елә биабырчыдыр ки, һеч она бахмага дәјмәз!

— Eh, мән ондан зәррә гәдәр горхмурам. Онун көркәми нәчәдир?

— Лап кешишә охшајыр.

Кәндли:

— Тфу сәнә! — деди. — Лап биабырчыдыр ки, сиз билмәлисиниз ки, мәним кешишләри көрмәјә көзүм јохдур! Анчаг һамысы бирдир, ахы мән онун шејтан олдуғуну билдијим үчүн ондан о гәдәр зәһләм кетмәјәчәкдир! Өз арамыздыр, инди гејрәтә кәлмишәм. Анчаг гој о чох јахына кәлмәсин.

Балача Клаус:

— Мән бу саат чадукәрә дејәрәм, — дејиб кисәни басды вә гулаг верди.

— Нә олду?

— О әмр едир ки, сиз кешиб күнчдәки сандыгы ачасыныз, шејтан орада кизләимшидир. Анчаг сандыгын гапагыны әллә сахламаг лазымдыр, јохса о бирдән сычрајыб гачар.

Кәндли:

— Онда сандыгын гапагыны сахламагда мәнә көмәк един, — дејиб арвадынын һәгиги кешиши кизләтмиш олдуғу сандыга доғру кетди.

Кешиш горхусундан аз гала өлмүшдү. Кәндли сандыгын гапагыны ачыб ора бахды.

— Тфу! — дејә о бағырды вә кәнара сычрады. — Көрдүм, көрдүм! Лап бизим кешишдир ки, вар. Нә дәһшәт!

Белә дилкорчулугу ичиб кефләнгәклә дәф етмәк лазымдыр. Буна көрә дә онлар кечә кечәнә гәдәр ичдиләр.

Кәндли деди:

— О чадукәри мәнә сат! Нечә истәјирсән ал, истәјирсән лап бир батман пул верим.

Балача Клаус деди:

— Јох, сата билмәрәм. Бирчә дүшүн, ондан мәнә нә гәдәр хејир кәлир.

Кәндаи:

— Аи, чох истәјирәм ки, ону мәнә сатасан, — дејиб Балача Клаусдан хайиш етмәјә башлады.

Нәһәјәт, Балача Клаус деди:

— Јахшы, гој сән дејән олсун. Сән мәнимлә меһрибан рәфтар етдин, кечәләмәк үчүн мәнни евинә бурахдын, инди ки белә олду, бир өлчү пула мәним чадукәримә ал, анчаг бу шәртлә ки, өлчүнү агзына гәдәр долдур.

Кәндли:

— Јахшы! — деди. — Анчаг сандыгы да өзүнлә көтүр, мән ону бир саат да олсун евимдә сахламаг истәмирәм. Һарадан билирсән, бәлкә шејтан һәлә дә сандыгын ичиндә отурубдур?

Балача Клаус ичәрисиндә гурудулмуш дәри олан кисәсини кәндлијә вериб, әвәзиндә бир өлчү пул алды, кәндли пуллары вә сандыгы апармаг үчүн һәлә бөјүк бир әл арабасы да она бағышлады.

Балача Клаус:

— Саламат гал! — дејиб пуллары вә ичәрисиндә һәлә дә кешиниш отурмуш сандыгы гојмуш олдугу әл арабасыны сүрдү.

Мешәнин о тәрәфиндә бөјүк дәрин бир чај ахырды, чај елә ити ахырды ки, ахынла күчлә бачармаг олурду, чајын үзәриндән тәзә, бөјүк көрпү салынмышды. Балача Клаус көрпүнүн ортасында дајаныб кешиниш ешитсин дејә гәсдән мүмкүн гәдәр бәркдән деди:

— Бу сәфәһ сандыг мәним нәјимә лазымдыр? Елә ағырдыр ки, елә бия ичәрисинә даш долдурублар. Бу сандыг мәни әлдән салар. Ону чаја атарам, өзү үзүб мәним евимә кәләр, кәлмәсә дә һеч лазым дејил!

Буну дејиб бир әли илә сандыгдан јанышды вә суја итәләмәјә һазырлашырмыш кими азча галдырды.

— Дајан! — дејә кешиниш сандыгын ичиндән гышгырды, — әвәдчә мәнни бурадан бурах!

— Вај! — дејә Балача Клаус өзүнү горхмуш кими көстәрәрәк гышгырды. — О һәлә дә сандыгдадыр. Тез суја атмалы! Гој батсын!

— Јох, јох, — дејә кешиниш гышгырды. — Мәнни бурахан сәнә бир өлчү пул верәрәм.

Балача Клаус:

— Бу башга мәсәлә! — дејиб сандыгы ачды.

Кешиниш чәлд сандыгдан сычрады вә бош сандыгы итәләјиб суја салды. Сонра онлар кешиниш евинә кетдиләр вә Балача Клаус даһа бир өлчү пул алды. Инди әл арабасы агзынадәк пул илә долу иди.

Балача Клаус евә кәлиб пулларын һамысыны јерә төкдүкдә өз-өзүнә деди:

— Амма ат мәнә пис газанч кәтирмәди. Бөјүк Клаус тәкчә атымын васитәсилә дөвләтләндијими ешитдикдә вә гәзәбләнәчәкдир! Анчаг мән әһвалатын һамысына она сөјләмәјәчәјәм.

Бу сөзләрдән сонра ушагы Бөјүк Клаускылә кәндәрди ки, ондан дән өлчәни алыб кәтирсин.

«Өлчү онун нәјинә кәрәкдир?» — дејә Бөјүк Клаус фикирләшди вә бәлкә габа бир шеј јанышсын дејә онун либинә азча гатран сүртдү. Белә дә олду: өлчүнү керн алдында Бөјүк Клаус көрдү ки, габын либинә үч дәнә тәзә күмүш пул јанышмышдыр.

Бөјүб Клаус:

— Бу нәдир? — дејиб о саат Балача Клаускылә гачды. — Бу гәдәр пулу сән һарадан алдын?

— Мән дүнән ахшам атымын дәрисини саттым.

Бөјүк Клаус:

— Газанчына сатдын! — дејиб евә гачды, балтавы көтүрдү вә дәр атынын дөрдүнү дә өлдүрдү, дәриләрини сојуб шәһәрә сатмага апарды.

— Дәри! Дәри! Ај дәри алан! — дејә о, күчәләрдә бағырырды.

Бүтүн чәкмәчиләр вә көнчүләр онун јанына гачыб дәрини нечәјә вердијини сорушмага башладылар.

Бөјүк Клаус:

— Бир дәрини бир өлчү пула, — деди.

Онлар:

— Сән дәли олубсан! — дедиләр. — Бизләрдә пул өлчү илә өлчүлмүр.

— Дәри! Дәри! Ај дәри алан! — дејә о тәкрап бағырыр вә дәрини гијмәтини сорушанларын һамысына — бири бәр өлчү пула — чавабыны верирди.

Бүтүн чәкмәчиләр вә көнчүләр:

— О сәфәһ бизи әлә салыб, — дејиб бәзиси кәмәрини, бәзиси дә мешини өилүјүнү гачыб Бөјүк Клаусу вурмага башладылар.

— Дәри! Дәри! — дејә онлар Бөјүк Клаусу јамсылајырдылар. — Дәри сатмагы биз сәнә көстәрәрик. Рәдд ол, шәһәрдән чых!

Бөжүк Клаус дабанларына түпүрүб көтүрүлдү. Өмүрүндө нэлө ону белә дөймөмишдилэр.

Евләрина чатдыгда:

— Јахшы, — деди, — мән сәндән бунун һејфини чыхарам, Балача Клаус! Ону өлдүрөчөјөм.

Балача Клаусун исә гоча нәнәси өлмүшдү, доғрудур, нәнәси чох һәрис вә кинли олса да, Балача Клаусун она јазыгы кәлмишди, көтүрүб бир кечәлијә өзүнүн исти јатагына узандырмышды, өзү исә отағын бир күнчүндә, масанын үстүндә отурмушду: әввәлләрдә дә бир нечә дәфә бурада јатмышды.

Кечә гапы ачылды вә Бөжүк Клаус әлиндә балта ичәри кирди, о Балача Клаусун јатагынын һарада олдуғуну билирди, одур ки, бирбаш јатага јахынлашыб, јатанын Балача Клаус олдуғуну күман едәрәк өлү нәнәнин алнындан вурду.

Бөжүк Клаус:

— Ал! Даһа мәни ахмаг јеринә гојма! — дејиб евләринә кетди.

Балача Клаус деди:

— Ај залым! О, мәни өлдүрмәк истәјирди. Јахшы ки, нәнәм өлмүшдүр, јохса хәстәләнерди!

Буну дејиб нәнәсини бајрам палтарыны кејиндирди, хәниш едиб гоишунун атыны алды, аты арабаја гошду, гарыны дал скамејкада елә отуртду ки, араба келәркән јыхылмасын, арабаны сүрүб мешәви кечдә, күнәш чыханда онлар бөжүк бир карвансараја чатдылар. Балача Клаус арабаны сахлајыб јемәјә бир шеј истәмәк үчүк карвансараја кетди.

Карвансара саһибини дедикчә чох пулу варды, өзү дә чох мәрһәмәтли адамды, анчаг чох гызғын адамды, елә бил ки, ичи истиот вә тәнбәкә влә дөлдүрулмушду.

— Салам, Балача Клаус! — деди. — Сәһәр тездән нә дуруб кәлмисән?

Балача Клаус:

— Әши, нәнәмлә шәһәрә кетмәк лазымдыр. О, арабада галды, — нә гәдәр едирәм арабадан дүшмәк истәмир. Зәһмәт чәкиб она бир стәкан бал апарын, анчаг онула бәркдән данышын ки, кардыр!

— Јахшы — дејә карвансара саһиби разылашды. Ири бир стәканы балла долдуруб өлү нәнә үчүн апарды, о исә арабада чубуг кими димдик отурмушду.

Карвансара саһиби:

— Будур, нәвәниз сизә бир стәкан бал көндөрмишдир, — деди, анчаг гары нә бир кәлмә чаваб верди, нә дә јериндән тәрпәнди. — Ешидирсинизми? — дејә карвансара саһиби вар сәсилә бағырды. — Нәвәниз сизә бир стәкан бал көндәрби!

Гышгырараг бу сөзләри тәкрар-тәкрар деди, гары исә јерин-

дән тәрпәнмирди, белә олдугда о һирсләниб стәканы гарынын үзүнә елә чырпды ки, бал онун бурнундан ахыб төкүлдү, гары өзү исә далы үстә јыхылды — ахы Балача Клаус ону сарымамышды, еләчә скамјаја сөјкәмишди.

— Сән нә етдин? — дејә Балача Клаус фәрјад етди, гапыдан сычрајыб карвансара саһибини јахасындан јапышды. — Сән мәнни нәнәми өлдүрдүн! Көр бир алнында нә бөжүк дешик ачмысан!

Карвансара саһиби әлини-әлине вуруб:

— Нә јаман пис иш олду, — дејә ичини чәкди. — Һамысы мәнним гызғынлығым учундандыр! Әзизим Балача Клаус, сәнә бир өлчү пул верәрәм, нәнәни өз нәнәм кими басдырарам, анчаг буну һеч кәсә демә, јохса мәнним башымы вурарлар, бу исә һеч дә јахшы иш дејил!

Балача Клаус бир өлчү пул алды, карвансара саһиби исә онун нәнәсини өз нәнәси кими басдырды.

Балача Клаус јенә дә бир јығын пул илә евләринә гајыдыб өлчү габыны алмаг үчүн ушағы Бөжүк Клаускилә көндәрди.

Бөжүк Клаус:

— Бу нә ишдир, мән ону өлдүрмәмишдимми? Өзүм кедиб бахмалыјам, — дејиб, өлчү габыны өзү Балача Клауса кәтирди.

— Бу гәдәр пул сәнин үчүн һарадандыр? — дејә о сорушду вә әввәлки пулу үстүнә бир бу гәдәр дә кәлдијини көрүб көзләрини бәрәлтди.

Балача Клаус деди:

— Сән мәни јох, мәнним нәнәми өлдүрдүн. Мән дә апарыб ону бир өлчү пула сатдым!

Бөжүк Клаус:

— Газанчына сатмысан! — дејиб евләринә гачды, балтаны көтүрүб нәнәсини өлдүрдү, сонра ону арабаја гојуб шәһәрә, аптекинни јанына кәлди вә өлүнү алмағы она тәклиф етди.

— Бу кимдир, сиз ону һарадан тапмышсыңыз? — дејә аптекчи ондан сорушду.

Бөжүк Клаус деди:

— Бу мәнним нәнәмдир! Өлдүрмүшәм ки, бир өлчү пула сатам.

Аптекчи:

— Пәрвәрдикара, өзүн көмәк ет! — деди. — Сиз нә данышдығынызы билмирсиниз! Ахы бу сизә башынызын баһасына отураар?!

Аптекчи, нә етдијини, нечә сәфәһ бир адам олдуғуну Бөжүк Клауса баша салды. Бөжүк Клаус горхду, вар күчү илә аптек-

дэн бајыра сычрајыб арабаја минэрэк атлары гамчылады вэ свэ чанды. Аптекчи вэ бүтүн чамаат ону дәли һесаб еднб тутмадылар.

Бөјүк Клаус јола чыхдыгда:

— Мэн бу һейфи сәндә гојмарам, сәндән чыхарам, — деди вэ свэ чатар-чатмаз бөјүк бир кисә көтүрүб Балача Клаускилә кетди вэ она деди:

— Јенә дә сән мени әлә салдын? Мэн әввәлчә атларымы, сонра да нәнәми өлдүрдүм. Намысы да сәнин үзүндән. Даһа мени әлә сала билмәзсән!

Буну дејиб Балача Клаусдан јанынды вэ ону көтүрүб кисәјә гојду. Кисәнин ағзыны баглајыб далына атараг ғышгырды:

— Апарыб сәни суда батырачагам.

Чај јахында дејилди, буна көрә дә Балача Клаусу далында апармаг Бөјүк Клауса ағырлыг едирди. Јол килсәнин јанындан кечирди: килсәдән орган сәси вэ көзәл майны ешидилди. Бөјүк Клаус ичәрисинә Балача Клаусу салмыш олдуғу килсәни килсәнин лап гапысы ағзына гојду вэ фикирләнди ки, ичәри кириб зәбура гулаг асарам, сонра исә јолума давам едәрәм. Ахы, Балача Клаус өзү килсәдән чыха билмәзди, адамларын һамысы исә килсәдә иди. Буна көрә дә Бөјүк Клаус килсәјә кирди.

— Ah-ah! — дејә Балача Клаус килсәдә бурулараг ah чәкли, анчаг нә гәдәр чалышдыса килсәнин ағзыны ача билмәди. Елә бу заман бир чобан онун јанындан кечирди. Чобанын әлиндә бөјүк бир чомаг варды. Чомағилә бүтөв бир-инәк вэ өкүз сүрүсүнү говурду. Һейванлар, Балача Клаусун ичиндә олдуғу килсәнин үстүнә гачышыб ону јерә јыхдылар.

— Ah-ah! — дејә Балача Клаус ичини чәкли, — Белә чаван чағымда әрш-ә'лаја учмалыјам!

Чобан:

— Мэн јазыгса, белә гоча олмағыма бахмајараг јенә дә ора уча билмирәм, — деди.

Балача Клаус ғышгырды:

— Килсәнин ағзыны ач, мәним јеримә кир, тез әрш-ә'лаја учарсан.

Чобан:

— Бөјүк мәмнунијәтлә, — дејиб килсәнин ағзыны ачды. Балача Клаус исә бир анда сычрајыб килсәдән чыхды.

Гоча:

— Инди сүрүнү сән отарачаган! — дејиб килсәјә кирди.

Балача Клаус килсәнин ағзыны баглады вэ сүрүнү ирәли говду.

ду.

Бир аз кечмиш Бөјүк Клаус килсәдән чыхды, килсәни далына алды, о дәгигә һисс етди ки, килсә хейли јүнкүлләнмишди, — ахы Балача Клаус гоча чобандан икигат ағырды.

«Нә јүнкүлләнди! Намысы зәбур сүрәсинә гулаг асдығым-дандыр!» — дејә Бөјүк Клаус фикирләнди. Кениш вэ дәрин бир чаја чатыб ичиндә чобан олан килсәни чаја атды вэ ғышгырды:

— Ал! Бир даһа мени әлә салмазсан!

Бундан сонра евләринә јола дүшдү, анчаг јолун лап ајрычында Балача Клауса раст кәлди. О јекә бир сүрүнү говурду.

Бөјүк Клаус:

— Бу нәдир! — деди. — Мән сәни суда батырмамышдыммы? Балача Клаус деди:

— Әлбәттә ки, батырмашдым. Јарым саат бундан әввәл сән мени чаја атмышдым.

— Јахшы, бәс онда белә көзәл сүрү сәнин үчүн һарадандыр? — дејә Бөјүк Клаус сорушду.

Балача Клаус деди:

— Бу су сүрүсүдүр. Мән сәнә бөјүк бир әһвалат данышарам. Сағ ол ки, мени суда батырдың, көрдүјүн кими инди дәвләтләнишәм! Доғрудур, килсәнин ичи мәним үчүн горхунч иди. Сән мәни суја атдыгда күләк гулагларында елә сәсләнирди ки! Мән о дәгигә сүјүн дибинә кетдим, анчаг баш-көзүм әзилмәди. Чајын дибиндә елә зәриф, елә јумшаг от битмишдир ки! Мән дә бу отун үстүнә дүшдүм, килсәнин ағзы о саат ачылды вэ гар кими ағ палтар кејинмиш, јаш сачларында јашыл чәләнк олан көзәл бир ғыз әлини мәнә узадыб деди: «Ah, бу сәнсәнми, Балача Клаус! Јахшы, һәр шејдән әввәл бу сүрүнү көтүр, бурадан бир мил узагда исә, јолда башга, бундан да бөјүк бир сүрү отлајыр, кет көтүр ону мән сәнә бағышлајырам!» Бурада мән чајын, суда — јанлар үчүн јолдан башга бир шеј олмадығыны көрдүм. Чәләр, кәлдән башламыш та чајын гуртарачағына гәдәр чајын дибни илә кедиб-кәлирдиләр. Ah, оралар нә гәдәр көзәлдир! Нечә күлләр, нечә тәзә отлар вардыр! Балыглар исә лап бурадакы гушлар кими мәним гулагларымын дибиндән үзүб кечирдиләр. Мәнә нечә көзәл адамлар раст кәлирди, чәпәрләрин вэ архларын јанында нечә гәшәнк сүрүләр отлајырды!

— Бәс сән нијә белә тез гајытдың? — дејә Бөјүк Клаус сорушду. — Ора елә јахшыдырса, мәни орадан говсајдылар да чыхмаздым.

Балача Клаус деди:

— Ахы, мән буну һаһаг етмәдим. Сәнә дедим ки, су ғызы орадан чәмиси бир мил узагда отлајан башга сүрүнүн далынча кетмәји әмр етди. О јол чаја енир — онлар орада башга јол

билмирлэр, — чај исә елә әјрү-үјрү јол илә ахыр ки, мәнә бөјүк бир дөврә вурмаг лазым кәлди. Буна көрә дә мән гуруја чыхыб су сүрүсүнүн мәнн көзләдији јерә кәсмә јол илә кетмәји гәт ет-дм, беләликлә, мән, демәк олар ки, јолуму јарым мил јахын салмыш олдум.

Бөјүк Клаус деди:

— Нә хошбәхтсән! Сән нечә билирсән, сујун дибинә дүшсәм мәнә сүрү верәрләрми?

Балача Клаус деди:

— Белә билирәм верәрләр. Анчаг сәни кисәјә гојуб далымда чаја гәдәр апара билмәрәм, чох ағырсан. Әкәр истәјирсәнсә чаја гәдәр өзүн кедиб кисәјә кир, мән дә сәни бөјүк мәннунијјәтлә суја атарам!

Бөјүк Клаус:

— Саг ол!—деди.—Анчаг орада мәнә сүрү вермәсәләр, өзүн бил, сәни дөјәчәјәм.

Балача Клаус:

— Јахшы, јахшы һирсләнмә! — деди вә онлар чаја доғру кетдиләр.

Сүрү сују көрдүкдә, чаја доғру атылды: һејванлар чох сусамышдылар.

Балача Клаус деди:

— Бир бах, көр нечә тәләсирләр. Тез евләринә, чајын дибинә кетмәк үчүн үрәкләри тәләсир!

Бөјүк Клаус:

— Сән исә әввалчә мәнә көмәк ет, јохса дөјәрәм, — дејә өкүзләрдән биринин белинә салынмыш кисәни көтүрүб ичинә кирди. — Кисәнин ичинә даш гој. Јохса чајын дибинә кетмәрәм.

Балача Клаус:

— Келәрсән! — демәјинә бахмајараг, кисәнин ичинә бөјүк бир даш гојду, кисәнин ағзыны бәрк-бәрк баглајыб суја итәләди. Кисә суја дүшүб сәсләнди вә Бөјүк Клаус бирбаша сујун дибинә кетди.

Балача Клаус:

— Аһ, гөрхурам ки, орада сүрү тапмасын! — дејиб өз сүрүсүнү говуб евләринә апарды.

ири варды, бири јохду. Јер үзүндә галајдан гајрылмыш ијирми беш әскәр варды. Бу әскәрләрин һамысы доғма гардашды, аналары көһнә галај гашыгды. Бу әскәрләр көзәл, көј вә гырмызы мундир кејинмишдиләр. һамысы да чијинләриндә түфәнк, дајаныб дүз габаға бахырдылар. Онларын кизләнмиш олдугу гуту ачыларкән ики дәфә бу сөзү ешитдиләр: «Галај әскәрчикләр!»

Кичик бир ушаг әл чалараг белә гышгырды. Ушағын ад күнү иди, бу әскәрчикләри она бағышламышдылар. Ушаг о саат онлары чыхарыб масанын үстүнә дүздү. Бүтүн бу әскәрчикләр елә бил бир алма иди, ики јерә бөлмүшдүләр. Анчаг бирчәси о бири гардашлардан фәргләнирди, онун јалпыз бир ајағы варды. Ону ән ахырда гајырмышдылар, она көрә дә икинчи ајағына галај чатмамышды. Буна бахмајараг о да о бири гардашлары кими мөһкәм дурурду.

Ушағын әскәрләри дүздүјү масанын үстүндә бир чох башга ојунчаглар да варды. Бу ојунчагларын ичәрисиндә ән көзәли картондан гајрылмыш гәшәнк гәср иди. Кичик пәнчәрәләриндән онун ичәрисинә бахмаг олурду. Гәсрин габағында көлә бәнзәјән балача күзкүнүн әтрафында ағачлар битмишди. Мумдан гајрылмыш гу гушлары көлдә үзәрәк суја дүшмүш шәкилләринә тамаша едирдиләр. Буларын һамысы чох гәшәнк иди, лакин гәсрин ачыг гапысынын капдарында дуран гызчыгаз һамысындан көзәлди. О да картондан гајрылмышды. Әјиндә назик батисдән палтары варды. Бир чијиндән кәмәринә доғру чәпәки олараг көј, назик лент асылмышды. Лент гызын үзү бојда олан күл шәкилли парлаг бир бәзәклә бәркидилмишди. Бу гыз ојнајан гыз иди. О, әлләрини габаға узадараг ајағынын бирини о гәдәр јухары галдырмышды ки, галај әскәрчик әввалчә ону бүтүнлүклә көрмәмишди вә елә билмишди ки, онун кими гызын да бир ајағы вар!

О, «бах, бу мәнә мүнәсиб бир арваддыр! — дејә дүшүмүшдү.—Лакин чох иддиалыдыр. О, гәсрдә јашајыр, мән исә гутуда. һәм дә тәк дејиләм. Ијирми беш нәфәрлә јашајырам. Гуту онун јери дејил. һәр һалда таныш олмаг пис олмаз!» О, бојланараг ојунчагларын ичәрисиндән, түтүн габынын архасындан бахды. Бурадан о, мұвазинәтнин итирмәдән бир ајағы үстүндә дуран көзәл, балача, ојнајан гыза дојунча баха биләрди.

Ахшам бүтүн башга эскәрчикләри гутуја, өз јеринә гојдулар. Ев адамлары јатдылар. Ојунчаглар өзләри ојнамаға башладылар: бир-биринә гонаг кедирдиләр, дава едирдиләр вә бал дүзәлдирдиләр. Галај эскәрчикләр гутуда вурнухурдулар. Онлар да ојунда ништирак етмәк истәјирдиләр. Лакин гутунун гапағыны галдыра билмирдиләр. Гыжы бөчәк мајаллаг ашды. Грифел исә грифел лөвһәси үстүндә атылыб-дүшмәјә башлады. Елә курулту гопду ки, сарыбүлбүл дә ојнајараг данышды, өзү дә ше'рлә данышды. Јериндән тәрпәнмәјән јалныз галај эскәрчик вә ојнајан гыз иди. Гыз бир ајағы учунда дуруб әлләрини габаға узатмышды. Эскәрчик исә бир ајағы үстүндә мөһкәм дајанмышды. Бир дәгигә дә олсун көзүнү гыздан чәкмирди.

Дуз саат он икидә нә исә чыггылдады. Бу, түтүн габы иди. Сәсләнәрәк ачылды. Анчаг онун ичәрсиндә түтүн дејил, балача бир гулјабаны варды,—бу, бир чүр фокус иди.

Гулјабаны деди:

— Галај эскәрчик, бәсдир көзләрини бәрәлтдин!

Анчаг галај эскәрчик өзүнү елә көстәрди ки, куја ешитмир. Гулјабаны деди:

— Бир дајан! Көр сәнә нејләрәм!

Сәһәр ачылды, ушаглар ојанды. Онлардан бири галај эскәрчији пәнчәрәјә гојду. Гулјабанымы еләди, күләкми сәбәб олду, бирдән пәнчәрә шиддәтлә ачылды. Эскәрчик башы ашағы учунчу мәртәбәдән јерә учду. Бир анда јерә дүшдү. Башы вә түфәнки дашларын арасына кирди, ајағы исә көјдә галды.

Хидмәтчи вә балача оғлан о саат күчәјә гачдылар, ахтардылар, аз гала ону ајагламышдылар; анчаг ону тапа билмәдиләр. Экәр эскәрчик гышгырсайды: «Мән бурадајам!» әлбәттә ону тапардылар. Анчаг о күчәдә гышгырмағы ајыб билди, чүнки әјниндә мундир варды.

Бирдән јағыш јағмаға башлады вә кетдикчә шиддәтләнди, елә бил ки, ведрәдән су төкүлүрдү. Јағыш дајанан кими ики күчә ушағы кәлди. Онларын бириси деди:

— Галај эскәрчијә бах! Ону суја салаг үзсүн.

Онлар гәзетдән кичик гајыг гајырдылар. Галај эскәрчији онун ичәрсинә гојуб арха бурахдылар. Өзләри исә архын гырагилә гачараг әл чалырдылар. Архда су далғаланмаға башлады, гајыг үзүрдү. Јағыш да бәрк јағырды. Гајыг јыргаланараг һәрдән елә һәрләнирди ки, галај эскәрчик тәрпәнирди, лакин о мәтин олдуғундан өзүнү итирмәјиб ирәлијә бахыр, түфәнкини чийиндә сахлајырды.

Гајыг көрпүчүјүн алтына үздү. Гуту ичәрсиндә олдуғу кими бир гаранлыг чөкдү.

— «Бура һарадыр мән дүшмүшәм?»—дејә галај эскәрчик дү-

шүидү.— Бүтүн бунлар гулјабанынын ишиндр. Экәр ојнајан балача гыз мәнимлә бурада олсајды, бундан икигат артыг гаранлыға дөзәрдим».

Һәмән дәгигә чохдан бәри көрпүнүн алтында јашајан бир су сичаны көрүидү.

— Паспортуну көстәр! Паспортуну бура вер!— дејә су сичаны бағырды.

Галај эскәрчик сусараг түфәнкини дөшүнә даһа да бәрк сыхды. Гајыг ирәлијә үздү, сичан да архасынча кетди. Сичан дишләрини гычыјараг гаршысына кәлән чөп вә саманлара гышгырды:

— Тутун ону! Тутун ону! О көмрүк хәрчи вермәјиб, паспортуну көстәрмәјиб!

Ахын исә кетдикчә гуввәтләнирди. Галај эскәрчик көрпүнүн ахырында ишыг көрдү. Лакин бууула белә онун далынча елә бәрк, елә горхунч гышгырыг гопмушду ки, нечә гәһрәман олсајды горхарды. Көрпүнүн гуртарачағы јердә исә арх бөјүк бир канала чеврилирди. Галај эскәрчик, гајыг бизи бөјүк бир чајлајана апарыркән дүшдүјүмүз тәһлүкә кими бир тәһлүкәјә дүшмүшдү.

Артыг о лап гыраға јахынлашырды, дајанмаг мүмкүн дејилди. Гајыг көрпүнүн алтындан чыхды. Јазыг эскәрчик өзүнү мөһкәм тутараг јенә дә дүз дајанырды. Неч кәс онун үзүндә азачыг да олса дәјишиклик һисс етмәзди. Гајыг үч-дөрд дөфә һәрләнди. Гыраға гәдәр су илә долду вә батмаға башлады. Су, галај эскәрчијин богазына гәдәр чыхмышды. Артыг су эскәрчијин башыны өртүрдү. О, бир даһа көрүшү она һисмәт олмајачаг ојнајан көзәл гызчыгазы дүшүндү. Гулагларында бу сөzlәр чишкилдәди:

Башы балалы эскәр!
Өлүм сәни һәдәләр!

Қағыз исланды, чырылды. Эскәрчик аз гала батмышды ки, ону һәмән дәгигә бөјүк бир балыг удду.

Аһ, онун гарны нә гәдәр гаранлыг иди! Бура көрпүнүн алтындан дә писди, олдуғча дар иди, лакин галај эскәрчик јенә дә мәтанәтлә дајанырды. О дүмдүз дајанараг, түфәнкини дөшүнә сыхырды. Балыг о јан-бу јана чырпынырды. Дүз олмајан һәрәкәтләр едирди. О сонра сакитләшди. Бирдән илдырым кими парлаг бир шеј ишылдады. Нәр тәрәф ишыланды. Ким исә гышгырды: «Галај эскәрчик».

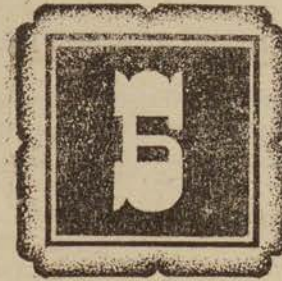
Балығы тутдулар, базара апарыб сатдылар. Орадан ону алыб мәтбәхә кәтирдиләр. Ашпаз гадын ону ити бычагла доғра-

ды. О, ики бармагы илэ эскэрчијин белиндэн јапышыб ону отага кәтирди. Бүтүн ев адамлары балыгын гарнында сәјаһәт елән бу гәрибә галај эскәрчијә тамаша етмәјә жыгышдылар. Анчаг галај эскәрчик өјүмәди.

Ону масанын үстүнә гојдулар. Дүнјада нәләр олмур! Эскәрчик кечмишдә олдуғу отагы вә ушаглары көрдү. Јенә о әввәлки јеринә кәлмишиди. Ојунчаглар әввәлки кими масанын үстүндә иди. Гәшәнк гәср вә ојнајан кичик гызчыгаз да онларын ичәрисиндәјди. О јенә дә бир ајагы үстүндә дүз дајанмыш, о бири ајагыны исә јухары — һаваја галдырмышды. О да мәтанәтли иди. Бу галај эскәрчијә елэ тәсир етди ки, аз галды көзүндән галај јаш төкүлсүн. Анчаг бу ајыб оларды. Эскәрчик ојнајан гыза, гыз исә она бахды, лакин һеч бири бир сөз демәди.

Бирдән ушагларын бири эскәрчији алыб һеч бир сәбәб олмандан јанан собаја атды. Јәгин ки, буну ушага түтүн габында олан гулјабаны өјрәтмишиди.

Эскәрчик парлаг аловлар ичиндә дајанмышды. Она чох исти иди. Анчаг бунун одданмы, севкидәнми олдуғуну өзү дә билмирди. Үстүндәки рәнкләр бүтүлүклә солмушду. Лакин бу дәррдәнми, јохса сәјаһәт етдији заманмы олмушду, буну да һеч кәс билмирди. О, кичик гыза бахды, гыз да она, эскәрчик әридијини һисс етди, анчаг түфәнки чијиндә јенә дүз дајанмышды. Бирдән-бирә отагын гапысы ачылды. Күләк ојнајан гызы агзына алды. Гыз дүз собаја, эскәрчијин јанына дүшдү. О, ншыглы аловлар ичәрисиндә һәрләнәрәк јох олду. Галај эскәрчик исә әријиб јумурланды. Ертәси күнү хидмәтчи гадын күлү јыгаркән, бир галај үрәк тапды. Ојнајан гыздан исә бир күл галмышды, о да гаралыб көмүрә дөнмүшдү.

Һизим јерләрдә гыш кирәркән гарангушларын учуб кетдикләри узаг өлкәдә бир крал јашајырды. Кралын он бир оғлу вә Елиза адлы бир гызы вар иди. Он бир принс гардашлар дөшләриндә улдуз, бөјүрләриндә гылынч мәктәбә кедирдиләр, онлар гызылдан гајрылмыш јазы тахтасында алмаз карандашла јазырдылар, истәр китаб үзүндән, истәр сә дә әзбәрдән әла охуја билирдиләр. Сәсләриндән о саат билирдин ки, принсләр охујур! Онларын бачысы Елиза даш шүшәдән гајрылмыш скамјада отурараг хәзинәнин јарысы баһасына алынмыш шәкилли китаба бахырды. Бу ушаглар чох јахшы јашајырдылар, анчаг бу, узун сүрмәди.

Онларын атасы, һәммин өлкәнин кралы кинли бир кралича илэ евләнди. Краличанын, јазыг ушаглары көрмәјә көзү јох иди. Онлар буну биринчи күндән һисс етдиләр. Сарајда шәнлик иди вә ушаглар гонаг-гонаг ојнајырдылар, анчаг аналыглары һәмишә онлара кефләри истәдикләри гәдәр верилән чүрбәчүр пирожна вә бишмиш алма әвзинә бир чај финчаны гәнд тозу вериб деди ки, онлар буну јәмәк тәсәввүр елэ биләрләр.

Бир һәфтә кечдикдән сонра о, Елизаны кәндә, бир кәндлијә тәрбијә едилмәјә верди, даһа сонралар исә принсләр һаггында кралын гулагыны елэ долдурду ки, крал онлары көрмәк дә истәмәди.

Кинли кралича деди:

— Дөрд бир тәрәфә учуб кедин. Сәссиз бөјүк гушлар олуб учун вә өз һаггыһызда өзүңүз фикирләшин!

Анчаг аналыглары онлара истәдији кими пислик елэ билмәди, — оғланлар дөнүб он бир көзәл вәһши гу гушу олдулар вә гышгырты илэ сарај пәнчәрәләриндән учуб паркларын вә мешәләрин үстүндә доланмаға башладылар.

Онларын бачылары Елизанын һәлә бәрк јатмыш олдуғу даһманын јанындан учуб кечдикдә сүбһ тездән иди. Онлар дамын үстүндә учушмаға башладылар, чевик бојунларыны узадыб ганадларыны чырпыдылар, анчаг нә онлары ешидән, нә дә көрән јох иди; беләликлә әлибош учуб кетмәјә мачбур олдулар. Онлар көјүн лап јүксәкләринә: булудларадәк галхдылар вә дәнизә гәдәр узанан бөјүк, гаранлыг бир мешәјә учуб кәлдиләр.

Жазыг балача Елиза кәндли дахмасында ајаг үстө дуруб јашыл јарпагла ојајырды, чүнки онун башга ојунчагы јох иди. О, јарпагы дәлиб онун арасындан күнөшә бахды, она елә кәдди ки, гардашларынын ајдын көзләрини көрүр, күнөшин исти шүалары онун јанагларына дүшдүкдә гардашларынын ону өймөләри јадына дүшдү.

Күнләр дә һеч бир дәјишиклик олмадан бир-бирини далыча кәлиб-кечди. Күдәк, евин јанында битмиш чәһрајы коллары тәрпәтдикдә гызылкүлләрә дејирди: «Сиздән көзәли вардырмы?» Гызылкүлләр башларыны јырғалајыб дејирдиләр: «Елиза биздән көзәлдир». Базар күнләри бир гары өз евини гапысы агзында отуруб зәбур охудугда, күләк китабын вәрәгләрини чеви-рәрәк китаба дејирди: «Сәндән мө'мини вармы?» Китаб чаваб верирди: «Елиза мәндән дә мө'миндир». Гызылкүлләр дә, зәбур да әсл һәгигәти дејирдиләр.

Елиза он беш јашына долдугда ону евләринә көндәрдиләр. Кралича онун көзәл бир гыз олдуғуну көрүб гәзәбләнди вә өкөј гызындан зәһләси кетди. О, Елизаны да һәвәслә дөндәриб вәһши гу гушу едәрди, анчаг буну ниди етмәк мүмкүн дејилди, чүнки крал, гызыны көрмәк истәјирди.

Бир күн сүһи тездән кралича көзәл халчалар вә јумшаг дәриләрлә дөшәнмиш мәрмәр һамама кетди, үч гурбага көтүрүб бир-бир өлдү вә биринчи гурбагаја деди:

— Елиза һамама кәлдикдә онун башына чых, гој о да сәнин кими күт вә тәнбәл олсун! — Икинчи гурбагаја деди: — Сән исә онун алнына чых, гој Елиза сәнин кими чиркин олсун, онда атасы гызыны танымаз. — Кралича үчүнчү гурбагаја пычылдады: — Сән исә онун үрәјини үстүндә јат, гој о мурдар хасијјәтли олсун вә бундан әзијјәт чәксин!

Бунлары дејиб, о гурбагалары шәффаф суја бурахды вә су о саат јашыл рәнк алды. Кралича Елизаны чагырыб сојундурду вә суја кирмәсини әмр етди. Елиза суја чумду, гурбагаларын бири онун сачларынын арасына кирди, бири алнына, үчүнчү гурбага исә синәсинә чыхды. Анчаг Елиза буну һис етмәди вә судан чыхар-чыхмаз сујун үзүндә үч гырмызы лалә үзмәјә башлады. Әкәр гурбагалар ифритәнни өпүшү илә зәһәрләнмәсә идиләр, Елизанын башында вә синәсиндә узандыгда дөнүб гырмызы гызылкүл олачагдылар, гыз о гәдәр мүгәлдәс вә мө'сум иди ки, чаду она тә'сир елә билмәди.

Кинли кралича буну көрүб Елизанын бәдәнинә фыңдыг јагы чәкди, гызын бәдәни түнд-гәһвәји рәнк алды; сонра онун көзәл сифәтинә пив ијли јағ сүртдү вә гәшәнк сачларыны кәсди. Инди көзәл Елизаны танымаг белә мүмкүн дејилди. Һәтта атасы ондан гөрхүб, — бу мәним гызым дејил, — деди. Зәңчирдәки итдән,

бир дә гарангушлардан башга ону һеч кәс танымады, итлә гарангушлар исә садә, јазыг һејванлар иди вә онларла һесаблашан јохду.

Жазыг Елиза аглајыб евдән говулмуш гардашларыны фикирләшди, кизличә сарајдан кедиб бүтүн күнү тарлалары, батаглыглары доланараг кәлиб мөшәјә чыхды. Һара кетмәк лазым олдуғуну Елиза өзү дә јахшы билмирди, анчаг догма евләриндән говулмуш гардашларынын хиффәтини о гәдәр чәкирди ки, онлары тапана гәдәр һәр јери ахтармагы гәрара алды.

Мөшәдә азча галмышды ки, кечә дүшдү вә Елиза јолу тамилә азды, белә олдугда јумшаг јосунун үстүндә узаныб ахшам дуасы охуду вә башыны көтүрә сөјкәди. Мөшәдә сәкитликди, һава олдугча јумшаг иди. Отларын үстүндә елә бил ки, каһ бурада, каһ да орада јүзләрлә атәшбөчәји јашыл ишыглар кими парылдајырды. Елиза һәр һансы бир колун будагларыны јавашча силкәләдикдә исә парлаг чүчүләр јагыш кими јерә төкүлүрдү.

Елиза бүтүн кечәни јухуда гардашларыны көрдү. Ойлар һамысы јенә ушаг идиләр. Бирликдә ојајыб алмаз карандашла гызыл јазы тахтасында јазырдылар, хәзинәнни јарысы баһасына алымыш шәкилли китаба бахырдылар. Анчаг онлар јазы тахтасында әввәлләрдә олдуғу кими әлиф вә сыфырлар јазмырдылар, јох, онлар көрдүкләрини вә кечирдикләри эзаблары тәсвир едирдиләр. Китабын шәкилләри исә чанлы иди: гушлар өтүшүр, адамлар китабын сәһифәләриндән галхыб Елиза вә онун гардашлары илә данышырдылар, анчаг Елиза китабын сәһифәсини һәр дәфә чевирдикдә, шәкилләр долашыг дүшмәсин дејә сәһифәләр өзләри кери чевирилдиләр.

Елиза јухудан ојандыгда күнөш артыг јухары галхмышды. доғрудур, ағачларын сых јарпагалары арасындан күнөши көрә билмирди, ләкин күнөшин шүалары гызыл тохума кими ағачларын тәпәсинә сәрилмишди. Ағачлардан вә отлардан көзәл гоһу кәлирди, гушлар исә аз гала Елизанын чијинә гонурдулар. Елиза су шырылатысы ешитди, бу, бир нечә чешмә иди, бирләшиб көзәл гумлу дибн олан һовуз әмәлә кәтирмишди. Доғрудур, әтраф сых коллуг идисә дә вәһши мараллар бир јердә өзләринә кениш бир кечид ачмышдылар вә буна көрә дә Елиза сујун лап јанына енә биләрди. Су о гәдәр шәффаф иди ки, күләк ағачларын будагларыны вә коллары тәрпәтмәсәјди, адам онлары шәкил биләрди, чүнки онлар сујун ајнасына чох ајдын әкс салмышдылар.

Елиза өз сифәтини суда көрүб бәрк гөрхүдү, чүнки чох гара вә чиркин иди, анчаг үзүнә су вуруб көзләрини вә алныны силдикдә онун зәриф дәриси јенә дә парылдады. Белә олдугда Елиза лүт сојунуб тәзә, тәмиз суја кирди. Ондан башга бу гәдәр көзәл крал гызы бүтүн дүнјәда јох иди.

О, палтарыны кејинерек вэ узун сачларыны һөрэрэк шырылдајан булага кетди, овчу илэ дојунча су ичдикдэн сонра өзү дә һара кетдијини билмэдэн мешәнин дәринликләринә үз гојду. О, гардашларыны вэ ону тәрк етмәк истәјән аллаһы фикирләшди, ахы ачлары дојурмағ үчүн јабаны мешә алмаларына битмәји аллаһ эвр етмишди, мејвәләрин ағырлығындан будағлары әјилән белә алма ағачларындан бирини она аллаһ көстәрмишди. Гарныны дојурдугдан сонра Елиза гуру чубугларла будағлары ара-лајыб мешәнин лап галын јерләринә кирди. Бура о гәдәр сакитди ки, Елиза өз аддымларынын сәсини, ајағынын алтында галан һәр бир гуру јарпағын хышылтысыны ешидирди. Бураја бир гуш да олсун ганад салмырды, бир күнәш шүасы да бөјүк, сых будағларын арасындан кечә билмирди. Ағачларын уча көвдәләри чох сых битмишди. Елиза дүз табағына бахдыгда она елә кәлди ки, ону дирәкдән гајрыламыш диварлар әһатә етмишидир. Елиза һәлә өмрүндә белә јалғызлығ кечирмәмишди.

Гаранлығ кечә дүшдү. Јосунларын үстүндә бир дәнә дә олсун атәшбөчәји парылдамырды. Елиза гүссә илэ отун үстүнә узанды вэ бирдән она елә кәлди ки, башынын үзәриндәки будағлар араланды вэ аллаһын өзү мәрһәмәтли көзләрилә она бахды. Онун чийиндән вэ голтуғунун алтындан балача мәләкләр бахырды.

Сәһәр јухудан ојандыгда бунун јуху, јохса һәгигәт олдуғуну өзү дә билмәди.

Елиза јолуна давам едәрәк бир гарыја раст кәлди, гарынын әлиндә бир сәбәт мејвә вар иди, гары сәбәтдән бир овуч мејвә көтүрүб она верди. Елиза исә, он бир принсин мешәдән кечиб-кечмәдијини ондан сорушду.

Гары:

— Јох, — деди. — Анчаг дүнән кәлдә башларында гызыл тач олан он бир гу гушу көрдүм.

Буну дејиб гары Елизаны учурума тәрәф апарды. Учурумун алтындан чај ахырды. Чајын һәр ики кәнарында ағачлар битмишди. Ағачлар јарпағ басмыш узун голларыны бир-бириләринә узатмышдылар. Тәбии вәзијәтләринә көрә будағлары, гаршы саһилдә битмиш гардашларынын будағлары илэ һөрүлмәјән ағачлар сујун үзәрилә елә бој атмышды ки, көкләри јердән бајыра чыхмышды вэ беләликлә онлар да өз мөгсәдләринә наил олмушдулар.

Елиза гары илэ саламатлашыб чајын ачыг дәнизә төкүлән гуртарачағына кетди.

Будур, чаван гызын өнүндә учсуз-бучагсыз көзәл дәниз ачылды, анчаг дәнизин сәтһиндә нә бир јелкән, нә бир гајыг көрүнмүрдү ки, гыз она отуруб јолуна давам етсин. Елиза дәнизин саһилинә атылмыш сајсыз-һесабысыз дәниз дашларына бахырды, су

онлары пардахладыб кирдә шәклә салмышды. Дәнизин ғыраға атмыш олдуғу шејләрдә дә: шүшәдә, дәмир парчасында вэ придашларда дәниз далғаларынын изи вар иди, онлар да кирдә шәклә дүшмүшдүләр. Һалбуки су Елизанын зәриф әлләриндән јумшағ иди, буилары көрүб гыз фикирләшди: «Далғалар јорулмадан бир-бирини говүб ән бөјүк шејләри һамарлашдырар. Мән дә јорулмадан зәһмәт чәкәчәјәм. Парлаг, сүрәтли далғалар, бу елми мәнә өјрәтдијиниз үчүн сағ олуң! Урәјим мәнә дејир ки, бир заман сиз мәнә өз севимли гардашларымын јанына апарачагсыңыз».

Дәнизин саһилә атмыш олдуғу јосунларын үстүндә он бир дәнә ағ гу гушу ләләји вар иди. Елиза онлары јығыб дәстә бағлады, ләләкләрин үстүндә һәлә дә дамалалар парылдајырды, — ким билир бунлар шеһ, јохса көз јашлары иди? Саһил бомбош иди, анчаг Елиза буну һис етмирди: дәниз данми бир мүхтәлифлији андырырды, бир нечә саатда бурада ширин сулу көлләрин саһилиндә бир илдә көрдүјүндән чох шеј көрмәк оларды. Көјүн үзүнә бөјүк гара булуд кәлирди вә куја дәниз: «Мән дә гарала биләрәм!» — дејиб көпүрмәјә, габармаға вэ «көзләрини бәрәлтмәјә» башламышды. Булудлар чәһраји олдугда, күләк исә јатдыгда дәниз дә гызылкүл сачағына охшајырды, бу заман дәниз каһ јашыл, каһ да ағ рәнкли олурду; анчаг дәниз нә гәдәр сакит олурдуса да, саһилдә су даима јүнкүлчә далғаланырды, — су јатмыш ушағын көксү кими јаваш-јаваш галхырды.

Күнәш батмаға јахын икән, Елиза башларында гызыл тач саһилә доғру учан вәһши гу гушларынын дәстәсини көрдү, гу гушлары он бир дәнә иди вэ узун ағ лент кими узанарағ бир-биринини далынча учурдулар. Елиза учурума дырманыб бир колун далында кизләнди. Гу гушлары онун јахынлығында јерә ениб бөјүк ағ ганадларыны чырпаға башладылар.

Күнәш дәнизә чумуб батан дәгигәдә гу гушларынын түкләри төкүлдү вә јердә он бир көзәл принс — Елизанын гардашлары пејда олдулар. Елиза бәркдән ғышгырды, чох дәјишмәләринә бахмајарағ Елиза гардашларыны о саат таныды, буиларын онун гардашлары олдуғу үрәжинә даммышды. Елиза онларын гушағына атылыб һамысыны адлары илэ чагырды вэ онлар да бу гәдәр бөјүмүш вэ гәшәнкләшмиш балача бачыларыны таныјарағ чох севиндиләр. Елиза вә гардашлары күлүб ағлашдылар, аналығларынын онларла нечә амансыз рәфтар етдијини тезликлә бир-бириләриндән өјрәндиләр.

Лап бөјүк гардаш деди:

— Биз гардашлар, вәһши гу гушу шәклиндә күнәш батынчаја гәдәр бүтүн күнү учуруг, күнәш батдыгда исә биз јенә дә инсан шәкли алырығ. Буна көрә дә күнәш батмаға доғру оларкән биз,

ајагларымыз алтында мөһкәм јер олмасына диггәт јетирмәли-
јик, булудларын алтында учдугумуз заман дөнүб адам олсаг, кө-
јүн уча гатындан о саат дүшәрик. Биз бураларда јашамырыг,
узагда, дәннзин о тајында, бура кими көзәл бир мәмләкәт вар-
дыр, анчаг оранын јолу узундур, бүтүн дәннзи учуб кечмәк
лазымдыр. Јолда исә бир ада белә јохдур ки, биз кечәни орада
кечирәк. Анчаг дәннзин лап ортасында тәһһа балача бир гаја
вардыр ки, биз бәрк-бәрк бир-биримизә сыхылыб онун үстүндә
дура билирдик. Дәннз чоңдугда су бизим башымызын үстүндән
ахыб кедир, анчаг белә бир дајапачаг үчүн биз аллаһа тәшәккүр
едирик. Бу гаја да олмасајды, онда эзиз вәтәнимизи эсла јолуха
билмәздик, инди бу учуш үчүн бизә илин ән узун олан ики күчү-
нү сечмәк лазым кәдир. Бизим илдә анчаг бир дәфә учуб вәтә-
нимизә кәлмәјә имканымыз вардыр, биз бурада он бир күн га-
лыб бу бөјүк мешәнин үстүндә уча биләрик, биз доғулдугумуз
вә атамизын јашадығы сарајы, јанында анамизын басдырыл-
мыш олдуғу киләсини гүлләсини бурадан көрүрүк. Бурадаки
коллар вә ағачлар да елә бил ки, бизә доғмадыр, ушағлыг күн-
ләримиздә олдуғу кими бурада вәһши атлар јенә әввәлки кими
чөлләрдә гачышыр, көмүрчүләр исә әввәлки маһныларыны оху-
јурдулар. Ушағлыгымызда онлар охујуркән биз ојнајырдыг. Бу-
ра бизим вәтәнимиздир, бизи бураја үрәјимиз дартыб кәтирир
вә будур, эзиз, севимли бачымыз, бура кәлиб сәни тандыг.
Биз бурада һәлә ики күн дә гала биләрик, сонра исә дәннзин о
тајына, көзәл, анчаг доғма олмајан мәмләкәтә учуб кетмәлијик!
Нечә едәк ки, сәни өзүмүзлә апарат? Бизим нә кәнимиз, нә дә
гајыгымыз вардыр?!

— Бәс мән сизи бу тилсимдән нечә гуртарым? — дөјә бачы
гардашларындан сорушду.

Беләликлә, бүтүн кечәни сөһбәт едиб анчаг бир нечә саат
мүркү вурдулар.

Елиза гу гушларынын ганадларынын сәсинә јухудан ојанды.
Гардашлары јенә дөнүб гуш олмушдулар вә һавада бөјүк даирә-
ләр вурараг учушдугдан сонра тамамилә көздән итдиләр. Ели-
занын јанында тәкчә лап кичик гардаш галмышды, гу гушу ба-
шыны онун дизинә гојду, Елиза исә онун башыны сыхаллајыб
ләләкләринә тумар верирди.

Бүтүн күнү икиликдә кечирдиләр, ахшамүстү исә галан гуш-
лар да учуб кәдиләр вә күнәш батдыгда һамысы јенидән дөнүб
адам олдулар.

— Саһаһ биз бурадан учуб кетмәлијик вә бир илдән тез керн
гајыда билмәрик, анчаг сәни бурада гојмајачагыг. Бизимлә уч-
маға чүр'әтин чатармы? Сәни мешәдән кечирмәк үчүн бизим го-
лумузда гүввәт вардыр, — бизим ганадларымыз сәни дәннздән
кечирә билмәзми?

Елиза деди:

— Еләдир, мәни өзүмүзлә апарыи!

Булар бүтүн кечәни мөһкәм сөјүд ағачы габыгындан вә га-
мышдан тор һөрмәклә кечирдиләр, мөһкәм вә бөјүк тор һазыр
етдиләр. Елизаны онун ичинә гојдулар: гардашлары күнәш чых-
дыгда дөнүб гу гушу олараг димдикләрилә тордан јанышыб һәлә
ширин-ширин јатан эзиз бачыларылә бир-ликдә булудлара галх-
дылар. Күнәшин шуалары дүз Елизанын үзүнә дүшмүшдү. Буна
көрә дә гу гушларын бириси онун башынын үстү илә учараг ке-
чин ганадларыјла она кәлкә салырды.

Елиза јухудан ојандыгда онлар јердән чох-чох узагда идиләр
вә дәннзин үзәрилә һавада учмаг гәрибә олдуғундан гыза елә
кәлди ки, о һәлә дә јуху көрүр. Онун јанына бир булаг јеткин
көзәл мејвә вә бир дәстә дадлы көкләр гојулмушду, бу мејвәларн
вә көкләри лап балача гардаш јығыб онун јанына гојмушду.
Елиза миннәтдарлыгга она күлүмсәди, башынын үстүндә учуб
ганадларыјла ону күнәшдән горујан гушун балача гардаш ол-
дугуну Елиза билмишди.

Онлар о гәдәр учадан учурдулар ки, дәннздә көзләринә дәјән
биринчи кәми онлара сујун үзәрилә учан ағ гагајы кими көрүн-
дү. Көјдә онлардан далда лап даға охшајан бөјүк бир булаг
варды. Елиза он бир гу гушунун вә өзүнүн бу буладун үзәринә
дүшмүш бөјүк кәлкәсини көрдү. Бу һәлә өмүрүндә көрмәдији бир
мәнзәрә иди. Күнәш јухары галхдыгча вә булудлар кет-кедә да-
һа керидә галдыгда һава кәлкәсиндән әмәлә кәлән мәнзәрәләр
дә јаваш-јаваш көздән итирди.

Гу гушлары камандан чыхмыш ох кими бүтүн күнү учурду-
лар, анчаг һәмишәкиндән јаваш учурдулар, ахы инди онлар ба-
чыларыны да апарырдылар. Ахшам дүшмәјә башлады, һава
псләшди. Елиза горху илә күнәшин батмасына диггәт едирди,
буууула белә дәннздәки тәһһа гаја һәлә дә көрүнмүрдү. Будур,
она елә кәлди ки, гу гушлары күчлә ганад чалырдылар. Аһ, онла-
рын сүр'әтлә уча билмәмәләринин банси о иди! Күнәш бата-
чаг — онлар дөнүб адам олачаг вә дәннзә дүшәрәк батачаглар!
Елиза бүтүн варлыгылә аллаһа дуа етмәјә башлады, анчаг гаја
көрүнмүрдү ки, көрүнмүрдү. Гара булаг јахынлашырды, чош-
гун күләк фыртына олачагыны хәбәр верирди, булудлар бир је-
рә јығылыб көјлә үзән бөјүк гургушун рәнкли бир далга әмәлә
кәтирмишди, илдырым илдырым далынча чахырды.

Күнәшин бир кәнары аз гала суја тохунурду, Елизанын үрә-
ји дөјувүрдү, бирдән гу гушлары илдырым кими ашағы учдулар
вә гыз онларын суја дүшдүкләрини фикир етди. Јох, онлар уч-
магда давам едирдиләр. Анчаг күнәшин јарысы суда кизләндик-
дә Елиза суитидән бөјүк олмајан вә башыны судан чыхармыш

балача гајаны көрдү. Күнөш сүр'өтлө батырды, инди күнөш ада-
ма балача парлаг бир улдуз кими көрүнүрдү, будур, гу гушлар-
ынын ајагы бөрк торпага дэјди вэ күнөш јанан кағызын ахы-
рынчы шөлөси кими сөндү. Елиза этрафында, бир-бирлеринин
эллериндөн тутараг гајанын үстүндө дајанмыш гардашларыны
көрдү, бу балача гајаја һамысы күчлө јерләширди. Дөниз гајаја
чарпыб јагыш кими сәпәләнән сычрантылары илэ онлары исла-
дырды, көј илдырымын шөлөсиндөн јанырды, дөгигәбашы көј
курулдајырды, анчаг бачы илэ гардашлар бир-бирлеринин эл-
лериндөн тутуб онларын үрәкләринә тәскинлик вэ мәрдлик верән
зәбур сүрәси охујурдулар.

Дан јери агаранда фыртына јатды, һава јенә дэ ајдын вэ са-
кит олду, күнөш чыхдыгда гу гушлары Елиза илэ бәрабәр учуб
јолларына давам етдиләр. Дөниз һәлә дэ далгаланырды, онлар
көјдө милјонларла гу гушуну андыран ағ көпүкләрин түнд-ја-
шыл суда нечә үздүјүнү көрдүләр.

Күнөш учалдыгда да Елиза гаршысында елэ бил ки, һавадан
асылмыш дағлыг бир мәмләкәт көрдү, дағларын гарлы тәпәси
парылдајырды. Дағларын ортасында бир нечә мил узунлуғу олан
бир гала вар иди. Ашағыда, онларын алтында палма ағачы ме-
шәләри вэ дөјирман чархы бөјүклүјүндө көзәл чичәкләр јырға-
ланырды. Елиза гардашларындан онларын учдуғу мәмләкәтин
бурамы олдуғуну сорушду, гу гушлары башларыны јырғалады-
лар; јох, Елиза гаршысында булулдар арасында һәмишә дөјишән
гәшәнк Фата-Морган галасыны көрдү. Ораја бир инсан ајагы
белә дөјә билмәзди. Елиза јенә дэ көзләрини галаја зилләди вэ
будур, дағлар, мешәләр, гала јох олду, онларын јериндә зәнк
гүлләләри вэ охабәнзәр пәнчәрәләри олан тамамилә бир бөјдә
әзәмәтли ијирми килсә көрдү. Она елэ кәлди ки, һәтта органын
сәсини белә ешидир, анчаг бу дөниз иди, курајырды. Инди кил-
сәләр лап јахында иди, анчаг онлар бирдән-бирә дөнүб дүз онла-
рын алтында үзән јекә бир кәми донанмасы олду. Елиза даһа да
диггәтлө бахыб бунун сујун үстүндөн галхан сәдәчә дөниз дума-
ны олдуғуну көрдү. Мәнзәрәләр онун көзләри гаршысында тез-
тез дөјиширди вэ будур, ахыр ки, онларын учдуғлары әсл торпаг
көрүндү. Орада көзәл дағлар, сидр ағачы мешәләри, шәһәрләр
вэ галалар көјә учалырды. Елиза та күнөш батанадәк бөјүк бир
мағаранын ағзындакы гајада отурду, гајанын үстүндө јерлө сү-
рүнән зәриф јашыл отлар битдијиндән гаја елэ бил ки, ишләмә
јашыл халчаларла дөшәнмишди.

Балача гардашы:

— Көрәк бу кечә бурада нә јуху көрәчәксән! — дејиб бачы-
сыны јатачаг јерини она көстәрди.

Елиза:

— Аһ, сизи бу тилсимдән нечә азад етмәк лазым кәлдијини
јухумда көрсәјдим! — деди вэ бу фикир онун башындан чыхма-
ды.

Елиза бүтүн варлығы илэ аллаһа дуа етмәјә башлајыб јуху-
да дуа етмәкдән әл көтүрмәди. Будур, онун көзләринә көрүндү
ки, о, көјүн једди гатыјла Фата-Морган галасына учур вэ пәри
өзү онун габағына чыхыр. Пәри чох көзәл вэ гәшәнк олмагла
бәрабәр мешәдә Елизаја мејвә вермиш вэ башларында гызыл
тач олан гу гушлары һагында она данышмыш гарыја јаман ох-
шајырды.

Пәри деди:

— Сәнин гардашларыны тилсимдән гуртармаг олар, анчаг
бунун үчүн сәнин мәрдлијин вэ дөјанәтин чатармы? Су сәнин зә-
риф әлләриндән јумшаг олса да, гајалары јејиб јумурлајыр, ла-
кин сәнин бармагларынын һисс едәчәји ағрыны су һисс етмир.
Сујун, сәнин үрәјин кими горхудан вэ әзијјәтдән сызылдајачаг
үрәји јохдур. Мәним әлимдәки кичиткәни көрүрсәнми? Сәнин ол-
дуғун мағаранын јанында бу кичиткәндән бол-бол битмәкдәдир,
јалныз бу кичиткән, бир дэ гәбиреистанларда битән кичиткән сә-
нә јараја биләр, — бах, јадында сахла! Кичиткән әлләрини да-
лајыб шиширтсә дэ, сән ону гопарыб ајагларында әзәрсән, әлдә
етдијин кәтанлардан узун сап ешәрсән, сонра ондан он бир дәнә
голлары узун палтар тохујуб гу гушларынын үстүнә атарсан —
онда тилсим ачылар.

Анчаг јадындан чыхарма ки, бу ишә башладығын дөгигәдән
гуртаранадәк бу иш лап истәр бир нечә ил узанса да, сән бир
кәлмә дэ олсун данышмамалысан. Ағзындан гачырачағын һәр
бир кәлмә хәнчәр кими гардашларынын үрәјини дөләчәкдир. Он-
ларын јашајыб-јашамамалары сәнин дилини учундан асылы
олачагдыр! Бунларын һамысыны јадында сахла!

Буну дејиб пәри далајычы кичиткәни онун әлине тохундур-
ду. Елиза әли јанмыш кими бир ағры һисс етди вэ јухудан ојан-
ды, күнөш чоҳдан чыхмышды вэ индичә јухуда көрдүјү кичит-
кәнин өзү дэ лап онун јанында битмишди. Буну көрүб Елиза ди-
зи үстә чөкәрәк аллаһа дуа етди вэ елэ бу саат ишә киришмәк
үчүн мағарадан чыхды.

О, инчә әлләрилә мурдар, далајычы кичиткәни гопарырды,
әлләрини ири габарлар бүрүмәсинә бахмајараг, о бу ағрыја се-
винчлө давам кәтирирди: нә олур-олсун, бирчә севимли гардаш
ларыны тилсимдән гуртара билсәјди! Сонра о чылпаг ајагларыј-
ла кичиткәни әзиб јашыл золағлары ешмәјә башлады.

Күнөш батаркән гардашлары кәдиләр вэ бачыларынын лал
олдуғуну көрүб чох горхулар. Онлар бунун залым аналығлары
тәрәфиндән едилмиш јени бир тилсим олдуғуну күман етдиләр.

лакин гызын эллэринэ бахыб бачыларынын онлары тилсимдэн гуртармаг үчүн лал кими данышмадыгыны агладылар. Балача гардан аглады, онун көз јашлары бачысынын элинэ дүшүрдү вэ ачышдырычы табарлар онун элинин јаш дүшөн јериндөн јох олуб агрысы азалырды.

Кечэни Елиза иши илэ мәшгул олараг кечирди, динчөлмөк аглына да кәлмирди, севимли гардашларыны тилсимдән мүмкүн гәдәр тез гуртармаг истәјирди. Ертәси күнү гу гушлары учуб гәјдәнадак јалгыз галды, анчаг индијә гәдәр күнү белә тез кәлиб кечмәмишиди. Бир палтар һазыр олдугда гыз икинчисини тохумага башлады.

Бирдән дағлардан овчуларын шејпур сәси ешидилди. Елиза горхду, шејпур сәсләри кетдикчә јахынлашырды, бундан сонра ит һүрмәси ешидилди. Гыз мағарада кизләниб, јыгдыгы кичиткәнин һамысыны бир дәстәјә бағлајараг онун үстүндә отурду.

Елэ бу анда колларыны далындан јекә бир ит сычрајыб чыхды. Онун далынча икинчиси, үчүнчүсү сычрады, итләр бәркдән һүрүб о тәрәф-бу тәрәфә гачышдылар. Бир нечә дәгигәдән сонра овчулар мағаранын јанына јыгышдылар. Онларын ичәрисиндә һамыдан көзәл оланы бу мәмләкәтти кралы иди. О, Елизаја јахынлашды — өмрүндә һәлә белә көзәл гыз көрмәмишиди!

— Көзәл гыз, сән һарадан кәлиб чыхмысан? — дејә о, Елизадан сорушду. Елиза чаваб вермәјиб анчаг башыны јыргалады, ахы о даныша билмәзди, чүнки гардашларынын һәјәти вэ тилсимдән гуртармалары онун данышыб-данышмамасындан асылы иди. Онун нечә эзаб чәкдијини кралын көрмәмәси үчүн Елиза элләрини өнлүјүнүн алтында кизләтди.

Крал деди:

— Мәнимлә кедәк, сән бурада гала билмәзсән. Сән гәшәнк олдуғун кими дә мәрһәмәтли оларсанса, мән сәни ипәк вэ мәмәр ичиндә сахлар, башына гызыл тач гојарам вэ сән мәним көзәл сарајымда јашајарсан.

Буну дејиб крал Елизаны ата миндирди. Елиза аглајыб чырпынырды, лакин крал деди: — Мән анчаг сәнин хошбәхт олмагыны истәјирәм. Бир заман кәләчәк ки, өзүн мәнә тәшәккүр едәчәксән.

Бундан сонра дағлары ашараг Елизаны апарды, овчулар исе атларыны онун далынча чапырдылар.

Күнәш батанда һәмән мәмләкәтти зәнк гүлләләри, күибәзләри олан көзәл пәјтахтыны гаршыларында көрдүләр вэ крал Елизаны сараја апарды. Бурада уча мәрмәр һовузларда фәввәрәләр ахыб шырылдајырды, диварлар вэ таванлар шәкилләрлә бәзәнмишиди. Анчаг Елиза һеч бир шејә бахмадан аглајыб гүсәләнирди, о динмәдән өзүнү гуллуғчу гызларын ихтијарына

верди вэ гызлар она кралича палтары кејиндириб сачларына ичи саплары бағладылар, кичиткән даламыш элләринә назик эчәк тахдылар.

Бу баһалы кејим она јарашырды вэ бу палтарда о, көзгәмашдырычы гәдәр елэ гәшәнк иди ки, бүтүн сарај Елизанын гаршысында даһа ашағыдан баш әјди вэ баш кешиши башыны кралын гулағына әјиб бу мешә көзәлинин јәгин ифритә олдуғуну, онларын һамысынын көзүнә кирдијини вэ кралын үрәјини тилсимә салдыгыны пычыламаасына бахмајараг, крал Елизаны өз арвады елан етди.

Анчаг крал артыг онун дедикләринә гулаг асмајыб мусигичиләрә ишарә етди, сүфрәјә баһалы јемәкләр кәтирилмәсини, көзәл гызларын Елизанын дөврәсиндә ојнамаларыны әмр етди, өзү исе Елизаны көзәл, әтирли бағларын ичәрисилә гәшәнк һовузларын јанына апарды, Елиза исе бир дөфә дә олсун күлүмсәмәди, санки онун көзләринә өмүрлүк олараг гүссә чөкмүшдү. Будур, крал лап өзүнүн јатаг отагынын јанында олан балача бир отагын гапысыны ачды. Отаг башдан-баша јашыл халчаларла дөшәнмишиди вэ Елизаны тапдығлары мешә мағарасыны андырырды, дөшәмәдә бир бағлама кичиткән кәтаны варды. Тавадан исе Елизанын тохудуғу палтар асылмышды, овчулардан бириси бахмалы бир шеј кими онлары мешәдән јыгыб бураја кәтирмишиди.

— Сән бурада өз кечмиш мәңзилини јадына сала биләрсән. Ишин дә бурададыр, бәлкә дә әтрафдакы дөбдөбә ичәрисиндә һәрдән бир өз кечмиш хатирәләринлә әјләнмәк истәдин!

Елиза онун үчүн гижәтли олан иши көрүб күлүмсәди вэ гызарды, о, гардашларынын хиласы һаггында фикирләшди вэ кралын элини өлдү, крал исе гызы үрәјинин башына сыхыб өзүнү тоју мүнәсибәтилә килсә зәнкләринин чалынмаасыны әмр етди. Лал мешә көзәли бу андан кралича олду.

Баш кешиш кралын гулағына пис сөзләр пычылдамагда давам едирди, анчаг крал бу сөзләрә әһәмијјәт вермәди вэ тој олду. Баш кешиш кәлинин башына тачы өзү гојмалы иди, о гыз икинчисин дејә енисз гызыл һалғаны гәсдән бәрк-бәрк онун алына чәкди, анчаг башга бир һалга — гардашлары үчүн кечирдији раһатсыздыг — онун үрәјини даһа чох сыхырды, буна көрә дә Елиза бәдәнинин агрыдыгыны һисс етмәди. Әввәлки кими долағлары јенә дә ачылмырды — тәк бирчә сөз гардашларыны һәјәтдан мәрһум едә биләрди — бунуила белә ону шад етмәк үчүн әлиндән кәләнн әсиркәмәјән мәрһәмәтли көзәл крала гаршы онун көзләриндә гызгын бир мәнәббәт парлајырды! Күндән-күнә, кетдикчә крала даһа чох алышырды. Ah, она инаныб өз итирабларыны она ача билсәјди! Лакин, һејһат! — О данышма-

малы вэ данышмадан да өз ишини гуртармалы иди. Кечэләри Елиза жавашча кралын јатаг отагындан чыхыб өзүнүн мағараја охшајан балача, кизлини отагына кедәрәк, бир-биринин далынча палтар тохујурду, анчаг артыг, једдинчи палтары тохумаға башладыгда кэтанын һамысы гуртарды.

Елиза гәбиристанда белә кичиткән тапмаг мүмкүн олдуғуну билирди, анчаг бурасы вар иди ки, бу кичиткәни өзү гопармалы иди, иә етмәли?

«Мәним үрәјими өзән эзабын јанында бармагларымын ағры-масы нәдир ки, — дејә Елиза фикирләшди. — Мән бир гәрара кәлмәлијәм! Аллаһ мәнә көмәк едәр!».

Ајлы кечәдә, баға чыхыб узун хијабанларла вә бош күчәләрдә гәбиристана кедәркән, пис бир иш далынча кедирмиш кими горхудан үрәји сыхылырды. Ән кенш гәбир дашларындан биринин үстүндә о, ијрәнч ифритәләр көрдү. Ифритәләр чиммәјә һазырлашырмышлар кими чырыг палтарларыны эјинләриндән чыхарыб арыг әлләрилә тәзә гәбирләри газыр, өлүләри чыхарараг әтләрини јејирдиләр. Елиза онларын јанындан кечмәли иди. Елиза кәлиб ифритәләрин јанындан кечдикдә онлар ачыглы көзләрини она бәрәлтдиләрсә дә, Елиза дуа охуду вә кичиткән јығыб евә, сараја апарды.

Бу кечә ону анчаг бир адам, баш кешиш көрдү, өзкәләри јатса да о, ајыг олурду, инди о, краличадан шүбһәләnmәкдә һаглы олдуғуна инанмышды, демәк о, доғрудан да, ифритә имиш вә буна көрә дә кралы вә бүтүн чамааты тилсимә сала билмишди.

Крал баш кешишин јанына төвбә јеринә кәлдикдә о, көрдүкләри вә шүбһәләри һаггында крала сөјләди, бу шәрир сөзләр онун ағзындан чыхдыгда мүгәддәсләрин чүрбәчүр төсвирләри башларыны јыргаладылар. Санки онлар: «Јаландыр! Елизанын күнаһы јохдур!» — демәк истәјирдиләр. Анчаг баш кешиш башларыны наразылыгла јыргаламагла мүгәддәсләрин дә Елизаја гаршы шаһид олдуғларыны дејиб буну өз билдији кими изаһ етди. Ики ири јаш ахыб кралын јанагларындан јуварланды, шүбһә онун үрәјинә сохулду. Кечә өзүнү јатмыш кими көстәрди, ама әслиндә көзләринә јуху кирмирди. Будур о, Елизанын галхыб јатаг отагындан чыхдыгыны көрдү. О бириси кечә јенә дә белә олду, крал Елизанын далынча кедиб, гызын өз кизли отагына кирәрәк, көздән итдијини көрдү.

Кралын үзү күндән-күнә даһа да тутгунлашырды. Елиза буну дујурдуса да, сәбәбини билмирди, горхудан гардашларына олан мәрһәмәтдән онун үрәји ағрыјырды, онун ал јанагларындан алмаз кими парылдајан јашлар јуварланырды. Онун баһалы палтарыны көрән адамлар исә онун јериндә олмағы арзу едирдиләр. Артыг иш ахыра чатмаг үзрә иди, инди јалпыз бирчә

палтар чатышмырды, бурада Елизанын кэтаны јенә дә гуртарды. Бир дә, ахырынчы дәфә гәбиристана кедиб, бир нечә овуч кичиткән јыгмаг лазым кәлирди. Елиза һеч кәс олмајан гәбиристан, горхунч ифритәләр һаггында фикирләшдикдә ону дәшшәт алырды. Анчаг гардашларыны хилас етмәк гәтијјәти, аллаһа олан инамы гәдәр сарсылмазды.

Елиза гәбиристана кетди, крал вә баш кешиш ону исләјиб Елизанын гәбиристан һасары архасында көздән итдијини көрдүләр, онлар јахын кәлиб гәбир дашларынын үстүндә отурмуш ифритәләри көрдүләр вә крал дајанмајыб кери гајытды. Ахы, индијә башыны синәсинә алмыш олдуғу гыз да бу ифритәләрин арасында иди.

Крал деди:

— Гој халг өзү ону мүһакимә етсин.

Халг краличаны тонгалда јандырмаг һөкмүнү верди.

Елизаны краличаја мәхсус көзәл отаглардан кәтириб пәнчә-рәләринә дәмир бармаглыглар вурулмуш гаранлыг, рүтубәтли зирзәмијә салдылар, күләк пәнчәрәјә вуруб выјылтилә ичәри сохулурду. Мәхмәр, ипәк әвәзинә гәбиристандан јыгмыш олдуғу кичиткән бағламасыны јазыг гызын әлинә вердиләр, бу бағлама Елиза үчүн башалты, онун тохудуғу бәрк палтарлар исә дөшәк вә јорған әвәзини көрмәли иди. һеч кәс дә она бундан баһалы һәдијјә верә билмәзди, о, дуа охуја-охуја јенә дә ишини көрмәјә башлады. Елиза, ушагларын күчәдән кәлән истәһзалы маһныларыны ешидирди, бир чанлы белә она тәскинлик вериб һалына галмырды.

Ахшамүстү бармаглыгларын јанында гу гушларынын ганәдларынын сәси ешидилди — бу лап балача гардаш иди, бачысыны ахтарыб тапмышды. Елиза чәмисн бирчә кечәлик өмрү галдыгыны билсә дә, севинчиндән бәрк-бәрк ағлады, анчаг әвәзиндә исә иши гуртармаг үзрә иди вә гардашлары да бурада идиләр.

Баш кешиш кәлди ки, Елизанын ахырынчы саатларында онун јанында олсун, чүнки крала сөз вермишди. Анчаг Елиза башыны јыргалајыб бахышы вә ишарәләрлә ондан чыхыб кетмәји хаһиш етди, ахы о бу кечә ишнини гуртармалы иди, јохса һәр шеј, — онун бүтүн иштираблары, көз јашлары вә јухусуз кечән кечәләри әбәс оларды. Баш кешиш ону данлајыб кетди, анчаг јазыг Елиза мүгәсир олмадыгыны билдији үчүн ишләмәјиндә давам етди.

Һеч олмәзса она азча да көмәк етмәк үчүн дөшәмәнин үстү илә гачышан сичанлар, ора-бура атылмыш кичиткән көвдәләрини јығыб онун ајагларынын јанына кәтирмәјә башладылар, гаратојуг исә ону шадландырмаг үчүн бүтүн кечәни өзүнүн ән шән маһныларыны охуду.

Сүбһ, күнәһини чыхмасына бир саат галмыш Елизавын он бир гардашы сарај гапыларында көрүнүб онлары кралын јанына бурахмагы тәләб етдиләр, онлара чаваб вердиләр ки, бу һеч чүр мүмкүн дејил: чүнки крал һәлә јатырды вә ону нараһат етмәјә һеч кәсин чүр'әти јохду. Онлар јенә дә хәһиш етдиләр, сонра һәлә кәлмәјә башладылар, көзәтчиләр, онлардан сонра исе крал өзү кәлди ки, көрсүн нә олубдур. Анчаг бу дәгигәдә күнәш чыхды вә гардашлар һамысы јох олдулар, инди сарајын үзәрилә он бир вәһши гу гушу учурду.

Халг, ифритәһини нечә јандырылачагына тамаша етмәк үчүн дәстә-дәстә шәһәрин кәнарына ахышырды. Елизавын миндији арабаны арыг бир јабы чәкирди. Бүрүнчәк әвзинә онун үстүнә габа кисә кәтаны атмышдылар, онун көзәл, узун сачлары чижиләринә төкүлмүшдү, сифәтиндә исе ган изи јох иди, додагла-ры јаваш-јаваш тәрпәһирди, бармаглары исе јашыл кәтаны тоху-јурду. Һәтта едам јеринә кедән јол узуну башламыш олдугу иши әлиндән јерә гомурду, он палтар тамамилә һазыр һалда ајагларынын јанына гојулмүшдү, он биринчи палтары исе әлиндә тохујурду. Гара чамаат ону әлә салырды.

— Ифритәјә бахын! Көр бир нә донгулданыр! Әлиндәки дуа китабы олмасын, — јох, јенә дә өз тилсим ојунларындан ал чәк-мир! Кәлин әлиндән алыб парча-парча едәк!

Чамаат, иши лартыб гызын әлиндән алмаға һазырлашараг онун дөврәсини бүрүмүшдү ки, бирдән он бир ағ гу гушу учуб кәлди вә арабаны кәнарларында гызын әтрафына гонуб га-надларыны бәркдән зырпмаға башладылар. Чамаат горхарат керн чәкилди.

— Онун тәгсирн јохдур, — дејә бир чохлары пычылдајырдыларса да, буну бәркдән демәјә чүр'әтләри чатмырды.

Чаллад Елизавын голундан јапшынды, анчаг Елиза он бир палтары чәлд гу гушларынын үзәринә атды вә онун гаршысында он бир көзәл принс дурду, анчаг ән балача принсин бир голу чатмырды, голун јеринә гу гушу ганады варды. Елиза ахырынчы көјнәји тикиб гуртара билмәдијиндән көјнәјин бир голу чатмырды.

О деди:

— Инди мән даныша биләрәм, мәним тәгсирим јохдур.

Бүтүн буилары көрән чамаат Елизавын гаршысында мүгәд-дәс руһ кими тәзим етди, анчаг о күчдән дүшдүјүндән, горху вә агрыдан һиссиз олараг гардашларынын гучагына јыхылды.

Ән бөјүк гардаш:

— Бәли, онун тәгсирн јохдур, — дејиб һәр шеји олдугу кими һагыл етди вә о данышаркән елә бил ки, милјонларла гызылкү-лүн көзәл гохусу һаваја јайылды. Бу тоңгала гојулмуш одунлар

иди ки, көк вә ришәләр атды вә гызылкүлләрлә долу көзәл гоху-лу уца кол әмәлә кәтирди. Колун лап јухарысында ағ бир чичәк улдуз кими пар-пар парылдајыб адамын көзүнү гамашдырды. Крал чичәји дәриб Елизавын синәсинин үстүнә гојду, Елиза хөшбәхт вә үрәји сакит һалда өзүнә кәлди.

Бүтүн килсә зәикләри өз-өзүнә чалынды, гушлар дәстә-дәстә учуб кәлдиләр вә сараја доғру елә бир тој мәрәсимн узанды ки, буну һәлә һеч бир крал көрмәмишди.

УЧАН САНДЫГ

ри вар иди, бири јох иди. Бир та-чир вар иди. Тачирин дөвләти о гә-дәрди ки, о бүтүн бир күчәни, һәлә үстәлик бир дөнкәни дә күмүш пул илә долдура биләрди. Бунула белә о буну етмирди, о пулу башга чүр хәрчләмәји үстүн тутурду вә әкәр бир скиллинг хәрчләјирдисә, әв-зиндә бир далер газанырды. Гија-мәт тачир иди! Тачир бирдән өлдү.

Онун бүтүн пуллары оғлуна галды, оғлу исе шән јашамаға башлады: һәр кечә маскарала кедиб кредит кағызларындан чәрпәләик бурахар, даш әвзинә исе суја гызыл атарды. Мә'лумдур ки, пул онун әлиндән чыхырды вә нә-һәјәт, бүтүн мирасдан онун әлиндә анчаг дөрд скиллинг, палтар-лардан исе бир көһнә хәләт вә бир чүт дә туфли галды. Достла-ры ону даһа танымаг да истәмирдиләр, чүнки онула бирликдә һәтта күчәјә чыхмаға да хәчаләт чәкирдиләр, анчаг достларындан бири мәрһәмәтли адам олдугу үчүн она көһнә бир сандыг көндәриб: «Көр-көһнәләрини бунун ичинә јыг!» — дејә тапшыр-мышды. Чох көзәл, анчаг онун даһа көһнәләри дә олмадығындан өзү сандығын ичәрсинә кириб отурду.

Сандыг исе садә сандыглардан дејилди. Онун гыфылыны бас-дыммы — һаваја учачагды. Тачир оғлу белә дә етди. Чырынг — дејә сәсләниб онула бәрәбәр јухарыја учду вә булудларын алты илә даһа јүксәкләрә галхды, — анчаг бирчә сандығын диби чырылдајырды. Буна көрә дә тачир оғлу сандығын индичә пар-ча-парча олачағындан горхурду. Онда кәрәк көјдән дүз јерә сычраја иди! Аллаһ, өзүн көмәк ол! Анчаг о учуб Түркијәјә кәл-ди, сандығыны мешәдә, гуру јарпагларын алтында басдырыб,

өзү шөһөрө жолланды. Түркиядө һамы хәләт вә туфли кејдији үчүн бурада утанмаға дәјмәзди. О, күчәдә ушаг илә бәрабәр келдән бир дајәјә раст кәлди, тачир оғлу она:

— Түркияҗәли ана чан, шөһәрин јанындакы бу бөјүк сарај нәдир, өзү дә пәнчәрәси көр јердән нә гәдәр учадыр? — деди.

— Бурада принсесса јашајыр! Она габагчадан демишләр ки, әринин мәрһәмәти үзүндән о бәдбәхт олачагдыр, крал вә кралица онун јанында олмадыгда кимсә принсессанын һүзуруна кетмәјә чүр'әт етмир.

Тачир оғлу:

— Сағ ол! — дејә мешәјә гајытды, сандығына миңиб сарајын дамына учараг принсессаны пәнчәрәсинә дырмашды.

Принсесса диванда јатмышды вә елә гәшәнк иди ки, тачир оғлу ону өпмәкдән өзүнү сахлаја билмәди. Принсесса јухудан ојаныб чох горхду, лакин тачир оғлу һава илә учуб онун јанына кәлмиш Түркия аллаһы олдуғуну сөјләди вә бу принсессанын чох хошуна кәлди.

Оиләр јан-јана отурдулар вә тачир оғлу принсессанын көзләри һагғында она данышмаға башлады: онун көзләри, фикир пәриләрини үздүјү ики көзәл гара көл иди, — сонра онун алнындан данышмаға башлады: бу алын өзүндә гәшәнк салонлар вә шәкилләр кизләтмиш гарлы бир дағ иди. Нәһәјәт о, инсанлара балача ушаглар верән лејләк һагғында данышды.

Нағыллар, доғрудан да, көзәлди! Сонра о, принсессаја онулла евләнмәсини тәклиф етди вә принсесса да дәрһал разылыг верди. Принсесса она:

— Анчаг сиз шәнбә күнү бура кәлмәлисиниз! — деди. — Крал вә кралица мәним јаныма чај ичмәјә кәләчәкләр. Түркия аллаһына әрс кетмәдән онлар чох мәмнүн галачаглар, анчаг сиз онлара даһа јахшы нағыллар сөјләмәјә сә'ј един. Мәним атам, анам нағыллары чох севирләр. Анам тәрбијәверичи нағыллары, атам исә күлдүрүчү, шән нағыллары хошлајыр.

Тачир оғлу:

— Мән дә нағылдан башга һеч бир тој мұкафаты кәтирмәјә чәјәм, — деди.

Бунулла да онлар ајрылдылар, ајрыларкән принсесса она башдан-ајаға үзәринә гызыл пул дүзүлмүш бир гылынч бағышлады. Елә тачир оғлунун да гылынчы чатмырды.

О дәрһал учуб, өзүнә тәзә хәләт алды, сонра мешәдә отурараг өзүндән нағыл ујдурмаға башлады, ахы шәнбә күнүнә гәдәр нағыл ујдурмаг лазым иди, бу исә о гәдәр дә асан дејилди.

Нағыл һазыр иди. Шәнбә күнү кәлиб чатды. Крал, кралица вә бүтүн сарај адамлары принсессанын јанына јыгышмышды. Чај һазырланмасына әмр верилмишди, тачир оғлуну дедикчә јахшы гәбул етдиләр.

Кралица деди:

— Ди, бизә нағыл сөјлә. Анчаг чидди вә тәрбијәверичи бир нағыл.

— Лакин еләсини сөјлә ки, адам күлә билсин, — дејә крал әләвә етди.

— Јахшы, — дејә тачир оғлу чаваб вериб, нағыла башлады. — Диггәтлә гулаг асын:

— Бири вар иди, бири јох иди. Бир гуту күкүрд кибрити вар иди. Бу кибрит өз јүксәк мәншәји илә чох гүрурланырды: онларын ана ағачы, јә'ни доғулдуғлары шам ағачы мешәдә ән бөјүк вә ән гоча ағач иди. Кибритләр рәфдә, чахмаг дашы вә көһнә дәмир газанын арасында узаныб гоншуларына өз ушагыларыны нағыл едирдиләр. Онлар:

— Бәли, чаван вә јашыл олдуғумуз заман биз јахшы јашајырдыг (ахы, онда биз доғрудан јашыл идик), — дејирдиләр.

— Һәр сәһәр вә һәр ахшам биз брилјант чај, јә'ни шәһ ичәрдик. Ајдын күнләрдә күнәш һәмишә бизи ишыгландырар, гушлар исә бизә нағыл демәли олардылар. Варлы бир аиләдән олдуғумуз биз јахшы билдик: јарпаглы ағачлар јалныз јајда кеји-нәрдиләр, бизим исә гышда да јашыл палтар кејмәјә гүввәмиз чатырды. Бир күн одунчулар кәлдиләр вә бөјүк бир ингилаб башланды. Бизим аиләмиз бүтүн дүнјаја сәпәләнди. Аиләнин башчысы көвдә истадији заман дөвр-аләм сәјаһәти едә биләчәк бөјүк бир кәмидә дор јерини тутду, будаглар һәрә бир тәрәфә дағылды, бизим пајымыза исә гаранлыглары ишыгландырмаг дүшдү. Бах буна көрә дә биз аличәнаб олуб өзүмүзү мәтбәхдә көрдүк.

Јанында кибритләр узанмыш газан:

— Мәним тәлејим башга чүрдүр! Дүнјаја кәлдијим күндән мәни һәмишә тәмизләјир, газыјыр вә одун үстүнә гојурлар. Үмумијјәтлә мән әсас бир шәјин гајғысына галырам вә доғрусуну десәк, бурада, елдә биринчи јер тутурам, өзүмә исә јалныз наһардан сонра тәртәмиз һалда рәфдә узаныб јолдашларымла хош сөһбәт етмәјә ичазә верирәм. Бә'зән һәјәтә чыхан ведрәни нәзәр алмасаг, үмумијјәтлә биз һамымыз елдә отуруруг, бүтүн јениликләри дә биз анчаг әрзаг сәбәтиндән өјрәнирик, о тез-тез базара келди, анчаг һөкүмәтдән вә халгдан дедикчә наразыдыр! Бу күнләрдә гоча күлдан она гулаг асдыгда горхусундан рәфдән јерә дүшүб сыныг-сыныг олду. Әлиһә бахсан сәбәтин бир аз сәфәһ олдуғуну сизә демәлијәм.

Бирдән чахмаг дашы:

— Чох кәвәзә-кәвәзә данышдын, — дејиб бүләвә елә чадлы ки, гығылчымылар әтрафа дағылды. — Бир мүсамирә дүзәлтсәк даһа јахшы олмазмы?

Кибрит деди:

— Елөдир, бизләрден кимин даһа алиһәнаб олмасы барәдә сәһбәт еләрик.

Сахсы касә:

— Јох, мән өз-өзүмдән данышмагы хошламайрам. — деди. — Елә-белә данышаг. Мән һәјәтдан бир шеј башлајыб данышарам, бу исә һамыја вә һәр кәсә таныш вә ајдын олар, ахы бу һәр шејдән јахшыдыр. Доғма дәһизин саһилиндә, гајынағачынын көлкәлијиндә!..

Бошгаблар:

— Көзәл башлангычдыр. — дедиләр. — Бах, бу бизим иста-дијимиз бир әһвалат олачагдыр.

— Мән орада динч бир айләдә кәнчлијими кечирмишәм. Ора-да мебелләри пардахлајыр, дөшәмәни јујур, пәнчәрәләрин пәр-дәләрини исә ики һәфтәдән бир дәјиширдиләр.

Дөшәмә шоткасы деди:

— Сиз нечә марағлы данышырсыныз! Сизин нағылынызда зә-рифлик дујулур. — хүсуси бир тәмизкарлыг һисс едилир.

Ведрә:

— Еләдир, еләдир! — дејиб шадлығындан һәтта тулланараг дөшәмәјә су сәпәләди.

Сахсы касә өз нағылына давам етди вә нағылын ахыры әввә-линдән һисс олмады.

Бошгаблар шадлығларындан чинкилдәјирдиләр, дөшәмә шот-касы исә торпаг гутусундан чәфәри оту чыхарыб касанын башы-на тач гојду, о бунун һамыны ачығландырачағыны билирди вә бир дә: «Бу күн мән чәфәри отундан онун башына тач гојарсам, сабаһ да о мәним башыма гојар» — дејә дүшүндү.

Од машалары:

— Инди ојнајаг, — дедиләр вә ојнамаға башладылар. Пәр-вәрдикара, онлар каһ бир ајағларыны, каһ да о бири ајағларыны нечә јухары атырдылар! Күнчдә гојулмуш масанын көһнә үзү белә тамашаја таб кәтирмәјиб партлады.

— Бизимдәми башымыза тач гојачағлар? — дејә машалар со-рушду вә онларын да башына тач гојдулар.

«Бүтүн бунлар чаһилликдир!» — дејә кибритләр дүшүндү.

Инди нөвбә самоварын иди, о, охумалы иди. Анчаг самовар јалыыз ичәрисиндә су гајнадыгда охуја билдијини сөјләди, — о садә олараг ловғаланырды вә масанын үстүндә, ағаларын ја-нында дурмадыгда охумаг истәмирди.

Пәнчәрәдә көһнә бир газ ләләји вар иди, адәтән хидмәтчи гадын бунула јазарды, мүрәккәбгабына олдуғча дәрин баты-рылмагдан әләвә, онун һеч бир көзәллији јох иди, анчаг о мәнз бунула да ловғаланырды. О деди:

— На олсуң, инди ки самовар охумаг истәмир, һеч дә лазым дејил. Пәнчәрәнин даһында гәфәсдә бүлбүл вардыр, — гој бүл-бүл охусун! Тутаг ки, бүлбүл тәһенл көрмуш бүлбүлләрдән де-јил, анчаг бу күн бу барадә данышмајачагыг.

Мәтбәх мүғәнниси вә самоварын гардашылығы бөјүк мис чај-вик деди:

— Мәнчә, кәлмә бир гушу динләмәк олдуғча әдәбсизликдир. Гој әрзаг сәбәти фикирләшсин.

Сәбәт деди:

— Мән өзүмдән чыхырам, јохса сиз мәним нечә өзүмдән чых-дығыма инанмырсыныз? Ахшамы белә кечирмәк олармы? Мәкәр еви бир гајдаја салмаг олмазмы? О заман һәрә өз јерини биләр, мән дә һамыја рәһбәрлик едәрдим. Бу заман иш тамамилә башга чүр ола биләр.

— Кәлин сәс-күј салаг! — дејә һамы гышгырды.

Бирдән гапы ачылды, гуллуғчу гадын ичәри кирди вә һамы сакитләшиб чынғырларыны белә чыхармады.

Гуллуғчу гадын кибрит көтүрүб шамы јандырды. Пәрвәрди-кара, кибритләр нечә фышылдајыб јандылар.

«Бах инди бизим бурада биринчи адам олдуғумузу һамы кө-рүр, — дејә онлар дүшүндүләр. — Бир парылтымыза, ишығымы-за бах!»

Бунула да кибритләр јанды.

Краличә:

— Көзәл нағылдыр, — деди. — Санки мән өзүм кибритләрлә бирликдә мәтбәхдә отурмушдум! Сән гызымызын әри олмаға ла-јигән.

Крал:

— Әлбәттә! — деди. — Тәк күнү тој олачагдыр. — Инди онлар тачир оғлу илә «сән» дејә данышырдылар. — Ахы о, онларын айләсинин бир үзвү олмалы иди.

Беләликлә, тој күнү е'лан олунду вә ахшам шәһәр чырагбан едилди, чамаата фәсәли вә гоғаллар пәјланды. Онлары гапмаг үчүн күчә ушағлары пәнчәләринин үстүнә галхыб «ура» дејә гышгырыр, бармағларыны ағызларына сохараг фит чалырдылар. Көрүнмәмиш бир дәскаһ иди.

«Ахы, мән дә бир шеј дүзәлтмәлијәм» — дејә тачир оғлу дү-шүнүб фишонк, милчәкгован вә башга шејләр алараг һамысыны сандығына гојду вә һаваја галхды.

— Пуф, пуф! фыш: — дејә бир фышылыты, патылыты гоңду ки, кәл, өзүн көр.

Түркләр елә тулландылар ки, туфлиләри чыхыб башлары үс-түндән ашырды. Онлар индијәдәк белә фејерверк¹ көрмәмишди-

¹ Мухталиф од ојунлары

диләр. Инди исә һамысы, принсессанын түрк аллаһына әрә кет-
диһини аиламышды.

Тачир оғлу сандыгла мешәжә гаҗыдараг: «Шәһәрә кедиб ора-
да мәним барәмдә нә данышдығларыны динләмәк лазымдыр». —
дежә фикирләшди.

Шәһәрдә аҗ сөzlәр данышырдылар, һа! Тачир оғлу кимә мү-
рачнәт едирдисә, көрдүҗүнү һәр кәс бир чүрә јозурду. Анчаг һа-
мы бир сәслә, бунун гәрибә бир тамаша олдуғуну сөjlәјирди.

Бириси:

— Мән түрк аллаһынын өзүнү көрдүм! — дејирди. — Онун
көzlәри сәнни ки ми бир чүг улдуза, сағгалы исә дәниз көпү-
јүнә бәнзәјир.

Дикәри:

— О, одлу бир бүрүнчәк кејиб учурду, — дежә нағыл едирди. —
Бүрүнчәјин бүкмәләриндән гәшәнк мәлакәләр бахырды.

Бәли, она бир чох гәрибә шејләр сөjlәдиләр, ертәси күнү исә
тој олмалы иди.

Тәкрар сандығына минмәк үчүн о, мешәжә гаҗытды, бәс сан-
дыг һаны? Јанмышдыр! Тачир оғлу фејерверкдән сандыға бир
гығылчым салмыш, сандыг да од тутуб аловланмышды, инди
сандыгдан бирчә күл галмышды. Тачир оғлу даһа өз нишанлысы-
нын јанына уча билмәзди.

Нишанлысы исә бүтүн күнү дамын үстүндә дајаныб ону көз-
ләјирди, елә индијә гәдәр дә көзләјир. Тачир оғлу исә дүңјаны
кәзиб, нағыл сөjlәјир, анчаг инди күкүрд кибрит һагғындакы
биринчи нағылы ки ми шән нағыллар данышмырды.

ЛЕЈЛӘКЛӘР

алача бир шәһәрин лап кәнарында-
кы евин дамында лејләкләр јува
салмышдылар. Ана лејләк дөрд ба-
ласы илә јувада отурмушду, бала-
лар балача, гара димдикләрини ју-
вадан бајыра чыхарырдылар. Онда-
рын димдији һәлә гызармамышды.
Ата лејләк димдијини узадыб бир
ајағы үстдә јуванын јахынлығында,
дамын лап кәнарында дурмушду. О
чох јорулмамаг үчүн ајағыны гарны-

на јығмышды. Онун тахтадан гаҗрылдығыны дүшүнмәк оларды,
чүнки гәтијән һәрәкәт етмирди. «Бу нечә көзәл вә аличәнабча-

сынадыр! — дежә о дүшүнүрдү. — Мәним арвадымын јувасы ја-
нында кешикчи дурут. Ахы мәним онун әри олдуғуму билмәжә дә
биләрләр. Мәним бура кешикчи гојулдуғуму дүшүнә биләрләр.
Бу бөјүк тәсир бағышлајыр!» Буну дејир о јенә дә бир ајағы
үстүндә дајанмагда давам етди.

Күчәдә бир дәстә ушаг ојнајырды. Лејләји көрдүкдә ушаг-
лардан ән гочағы сәсини бачардыгча узадараг лејләк һагғында-
кы көһнә маһныны јада салды, галан ушаглар да она гошулды-
лар.

Ај узунбогаз лејләк,
Ајаглары беш чәрәк!
Тез ол јувана уч, кет.
Дөрд баланы хиләс ет:
Бирини асачаглар,
Бирини дә оғрулар
Апарачаг, — о биринг
Кәсәчәкләр лап јәгин.
Дөрдүнчү галыр, — о да
Јандырылачаг одла.

Балалар:

— Бах, ушаглар нә охујурлар! — дедиләр. — Онлар дејирләр
ки, бизи асачаг вә огурајачаглар.

Аналары онлара деди:

— Онлара әһәмијјәт вермәјин! Сиз гулаг асмасаныз, һеч бир
шеј олмаз.

Анчаг ушаглар сусмурдулар, онлар охујуб лејләкләри ачыг-
ландырырдылар, јалныз Петер адлы бир ушаг һејванлары ин-
читмәјин күнаһ олдуғуну дејәрәк, јолдашларына гошулмаг вә-
тәмирди. Ана лејләк исә балаларыны тәскин едирди. О:

— Әһәмијјәт вермәјин, — дејирди. — Бахын, атаныз нечә са-
кит дајанмышдыр, өзү дә бир ајағы үстүндә дајанмышдыр.

Балалар:

— Биз горхурут, — дејиб башларыны јувада кизләтдиләр.

Ертәси күнү ушаглар јенә дә күчәжә сәпәләндиләр, онлар леј-
ләкләри көрүб тәкрар:

Бирини асачаглар.

Бирини дә оғрулар апарачаг, —

дежә охумаға башладылар.

— Демәк, бизи асачаг, оғрулар апарачаглар? — дежә балалар
јенә дә сорушдулар.

— Јох, чаным, јох! — дежә ана чаваб верди. — Бах биз тез-
ликлә дәрсә башлајачағыг. Сиз учмаг өјрәнмәлисиниз. Учмаг
өјрәндикдә сизинлә бирликдә чәмәнә, гурбагаларын јанына го-
наг кедәчәјик. Онлар суда бизим габағымызда отуруб: «Гур-

гур!» — дежә охуҗамаглар, биз исә онлары јејәчәјик, ләззәт верәчәкдир.

— Бәс сәһра? — дежә балалар сорушдулар.

— Сонра биз лејләкләр бүтүн өлкәләрдән кәлиб пәјыз маневрләринә топлашачагыҗ. Онда ләзымы кими учмагы бачармалысыныз! Бунун әһәмијјәти чохдур. Пис учанлары кенерал биз димдији илә дәләчәкдир. Одур ки, дәрс баһлананда бүтүн гүвәнизлә чалышын.

— Анчаг ушагларын дедији кими бизи ки, өлдүрәчәкләр! Гулаг ас, онлар јенә дә охујурлар.

Аналары деди:

— Сиз онлара јох, мәнә гулаг асын. Маневрдән сонра биз бурадан узаглара, уча дагларын, гаранлыг мешәләрин о тајына, исти өлкәјә, Мисрә учачагыҗ. Орада үчкүнч даш евләр вардыр, бу евләрин тәпәси лап булудлара сөјкәнмишдир, онлара пирамида дејирләр. Бу пирамидалар ән гәдим заманларда, лејләкләрдән биринин белә өз тәсәввүрүнә кәтирмәдији бир заманда тикилмишдир. Орада дашан бир чај вардыр, чај дашдыгда бүтүн өлкә батаглыга дөнүр, батаглыгда кәзиб, гурбага јејирсән.

Балалар:

— Оһо! — дедиләр.

— Бәли. Чох көзәлдир! Орада бүтүн күнү сәнәтин јемәк олур. Биз орада јахшы јашадыгымыз заман бурада ағачларын бүтүн јарпаглары төкүлчәк, елә бир сојуг олачагдыр ки, булудлар дөнүб ағ парча шәклиндә гирыг-гирыг јерә төкүлчәкдир.

Ана балаларына гар һаггында данышмаг истәјирдисә дә, буну јахшы анлада билмирди.

— Бәс бу пис ушаглардамы парча-парча доначаглар? — дежә балалар сорушдулар.

— Јох, онлар парча-парча донмајачаглар, анчаг үшүјәчәкләр! Гаранлыг бир отагда отуруб дарыхачаг вә бурунларыны бајыра чыхармага да чүр'әт етмәјәчәкләр. Сиз исә чинәкләр ачан, күнәш парылдајан о јад өлкәдә өзүнүз үчүн учачагысыныз.

Бир мүддәт кечди, балалар бөјүјүб јувада ајага галхараг әтрафга баха билирдиләр. Ата лејләк һәр күн онлара јағлы гурбага, балача корамаллар вә тапа билдији һәр чүр башга тикәләр кәтирди. О, чүрбәчүр әјләнчәли шејләрлә балаларыны нечә дә тәскин едирди! Башы илә гујруғуну тутур, боғазында чыр-чыр зәрмыш кими димдијини шаггылдадыр вә онлара мүхтәлиф батаглыг әһвалатлары сөјләјирди.

Көзәл күнләрин бириндә аналары онлара:

— Охумаг вахты артыг чатмышдыр, — деди вә дөрд баланын дөрдү дә јувадан дамын үстүнә чыхмалы олдулар. Пәрвәрдикара, онлар нечә сәндәләјир, ганадлары илә мувазинәтләрини нә

гәдәр сахлајырдыларса да, јенә дә аз галырдылар ки, јыхылсылар!

Аналары онлара:

— Мәнә бахын, — деди. — Башынызы белә, ајагынызы да белә атын! Бир-ики! Бир-ики! Бах бу сизә һәјәтда өзүнүзә јол амага көмәк еләчәкдир! — дежә о бир нечә ганад чалыб учду. Балалар һаһамар һалда көјә тулландылар вә шапылты илә јерә сәриздиләр! Чүнки мәдәләри олдуҗча долу иди.

Балалардан бири:

— Мән охумаг истәмирәм, — дејиб керн, јувасына гајытды. — Мән исти өлкәләрә әсла учмаг истәмирәм.

— Демәк, гышда бурада донмаг истәјирсән? Јохса истәјирсән ки, ушаглар кәлиб сәни дүшүрсүнләр, суда боғсулар, јахуд да јандырсынлар? Дајан, мән бу саат онлары чагырарам.

Бала:

— Вај, јох, јох! — дејиб јенә дә јувадан дамын үстүнә тулланды.

Үчүнчү күнү балалар биртәһәр учур вә аналары кими ганадларыны ачараг һавада дура биләчәкләрини тәсәввүр едирдиләр, анчаг о саат дамын үстә сәрилирдиләр. Беләликлә, јенә дә ганадлары илә ишләмәли олурдулар.

Бу заман ушаглар күчәдә топлашыб:

Ај узунбоғаз лејләк! — дежә охујурдулар.

— Учуб онларын көзләрини димдикләримизлә чыхармајагмы? — дежә балалар сорушдулар.

Аналары:

— Јох, ләзым дејил! — деди. — Сиз, јахшысы будур, мәнә гулаг асын. Бу даһа әһәмијјәтлидир. Бир, ики, үч! Инди саға учаг; бир, ики, үч! Инди дә бачанын әтрафында учаг. Чох көзәл! Ахырынчы учуш чох јахшы чыхдыгындан сабаһ мән илә бирликдә көлә учмагыныза ичәзә верирәм. Бир чох севимли әнләләр өз ушаглары илә бирликдә ораја топлашачаглар, — орада өзүнүзү көстәрәрсиниз! Мән сизин һамыдан севимли олмагынызы истәјирәм. Башынызы дик тутун, бу даһа көзәл вә тәсиредичидир.

— Бәс биз бу пис ушаглардан интигам алмајачагыҗмы? — дежә балалар сорушдулар.

— Гој онлар истәдикләрини гышгырсынлар. Сиз исә булудлара учуб пирамидалар өлкәсини көрәчәксиниз. Онлар исә гышда бурада сојугдан доначаг, бир дәнә дә јашыл јарпаг, бир дәнә дә ширин алма көрмәјәчәкләр.

— Анчаг биз јенә дә онлардан интигам алачагыҗ, — дежә балалар бир-биринә пычылдыдылар вә дәрәләринә давам етдиләр.

Лејләк һаггында маһныны биринчи олараг охујан ән балача

ушаг, һамыдан дәмәл иди. Онуң чәмиси алты яшы оларды, анчаг лејләјин балалары онун јүз яшы олдуғуну дүшүнүрдүләр. Ахы ушаг онларын атасындан да, анасындан да чох-чох бөјүк иди вә бу лејләк балалары, ушагларын вә бөјүк адамларын яшы һаггында нә билирдиләр ки? Беләликлә, лејләк балаларынын интигамы бу оғланын башында чатламалы иди, чүнки бу ишә биринчи олараг о башламышды вә лејләкләрә һамыдан чох о күлүрдү. Балаларын ондан чох ачыглары кәлирди вә бөјүдүкчә дә ондан аз тәһгир ешитмәк истәјирдиләр. Нәһајәт, ана лејләк ушагдан биртәһәр интигам алачагыны вәд етмәли олду, анчаг бу интигам онларын исти өлкәјә учачаглары күндән тез олмајачагдыр.

— Әввәлчә бөјүк маневрләрдә өзүнүзү нечә апарачагыныза бахарыг, иш пис кетсә вә кенерал димдији илә сизин синәнизи дешсә, демәк, ушаглар бир дәрәчәјә гәдәр һаглыдырлар. Онда бахарыг!

Балалар:

— Көрәрсән! — дејиб сәјлә мәшгә киришдиләр. Күндән-күнә иш даһа да јахшылашырды вә нәһајәт онлар елә асан вә көзәл учмаға башладылар ки, баханын хошу кәлирди.

Пајыз кирди, лејләкләр гышы исти өлкәләрә учмаг үчүн һазырлашмаға башладылар. Маневрләр дә белә кечди! Лејләкләр мешәләрин, дағларын үзәриндән учдулар... Гаршыларында бөјүк сәјаһәт дурдуғу үчүн онлар өзләрини сынамагы идиләр. Бизим балалар өзкәләриндән фәргләндиләр вә имтаһанда ән јүксәк — чох јахшы гижмәт алдылар. Үстәлик онлара гурбаға вә корамал да вердиләр. Гурбаға вә корамалы јемәк оларды, онлар белә дә етдиләр.

— Инди биз интигам алачагыг, — дедиләр.

Аналары:

— Јахшы, — деди. — Бахын, мән нә дүшүнмүшәм, бу һамысындан јахшы олачагдыр. Мән бир көл таныјырам, балача ушаглар, лејләк онлары көтүрүб ата-аналарынын јанына апармајынчаја гәдәр бу көлдә отурурлар. Гәшәнк балача ушаглар орада јатыб сонра һеч бир заман көрә билмәјәчәкләри әнтигә јухулар көрүрләр. Бүтүн ата-аналар белә балалары, бүтүн ушаглар исә белә гардашлары, јахүд да бачылары олмасыны чох истәјирләр. Көлә учуб, орадан көрпә бир ушағы көтирәрик евә, лејләкләри ачыгландырмајан ушагларын јанына апарарыг, бизи лаға гојан пис ушаглар исә һеч шәј алмазлар.

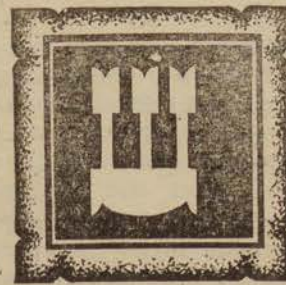
— Бизи биринчи дөфә ачыгландыран о кинли оғлан бәс нә олсун? — дејә чаван лејләкләр сорушдулар.

— Көлдә бир өлү ушаг узанмышдыр, о өлү кими јатыбдыр, — ону кинли ушаға апарарыг. Она өлү бир гардаш көтирдији-

мизи көрдүкдә гој о агласын. Күман едирәм ки, һејванлары ичитмәк күнаһдыр, — дејән оғланы унутмамшысыныз. Биз о мәрһәмәтли оғлана бир дөфәдә гардаш да, бачы да апарарыг. Онуң ады Петердир, онун шәрәфинә биз дә адымызы Петер гојуруг.

О дедији кими дә олду. О замандан бүтүн лејләкләри Петер чагырырлар.

ЧИРКИН ӨРДӘК БАЛАСЫ

әһәрин кәнары чох көзәлди! Јај күнләри олдуғундан чөлләрдә човдар гызармыш, јулаф јашыллашмыш, отлар јығылыб таја вурулмушду. Узун ајаглы лејләк јашыл чәмәнләрдә кәзишиб Мисир дили илә сөјләнирди. О бу дили өз анасындан өјрәнмишди. Көл вә чәмәнләрдән о јана бөјүк мешәләр узанырды, мешәләрдә исә дәрин көлләр варды. Доғрудан да шәһәрин

кәнары чох көзәлди! Күнәј бир јердә, дөрд бир тәрәфи дәрин су архлары илә әһәтә олунмуш көһнә бир маликанә варды, даш дивардан оашлајараг та суја гәдәр ајыпәнчәси оту битмишди. Ајыпәнчәси о гәдәр ири иди ки, онун ән бөјүк јарнаглары алтында балача ушаглар ајаг үстә дура билирдиләр. Сых мешәләрдә олдуғу кими, бу ајыпәнчәси галынаыглары да сакит вә горхунч олурду. Һәмән бу јердә бир өрдәк ғырт дүшүб јумурталары үстүндә отурмушду. О, бурада чохдан отурурду вә бу иш ону лап тәнкә көтирмишди. Һәм дә ону чох аз-аз кәлиб јохлајырдылар: чүнки башга өрдәкләр ајыпәнчәси отлары арасында отуруб онунла таггылдашмаг әвәзинә, архларда үзмәји хошлајырдылар.

Нәһајәт, јумурталарын габығы чаглады. Јумурталарын ичиндән «Чик! Чик!» сәсләри ешидилмәјә башлады. Бүтүн јумурта сарылары чанланды, вә онлардан әмәлә кәлән балалар башларыны габыгдан бајыра чыхардылар.

Өрдәк:

— Gar! Gar! — дејә сәсләнди. Өрдәк балалары биртәһәр габыгдан дырмашыб чыхдылар вә ајыпәнчәси отунун јашыл јарпагларына диггәтлә бахараг, әтрафы сәјр етмәјә башладылар. Аналары онлара мане олмады, чүнки јашыл рәнк көз үчүн хејирлидир.

Өрдөк балалары:

— Аһ, дүнја нэ бөјүкдүр! — дедилэр. Бас нечэ! Элбат ки, оларын жери, јумурталарын ичиндэн чох-чох кен-бол иди.

— Јохса, сиз күман едирсиниз ки, бүтүн дүнја елэ бурадыр? Хејр а! — дејэ ана өрдөк сөслэнди. — О чох узаглара, о тэрэфэ, бағын о тајына, кешиш көлүнэ гэдэр узаныр. Лакин мэн өмрүмдэ ораја кетмэмишэм!.. Дејэсэн һамыңыз бурадасыңыз, һэ, — дејэ о галхды. — Еһ, јох, һамыңыз бурада дејилсиниз. Эһ бөјүк јумурта һэлэ чатламамышдыр, бүтөвдүр! Эшши, бас бу нэ вахт чатлајачагыдыр! Мэн лап тэнкэ кэлдим ки...

О јенидэн јумуртанын үстүндэ отурду.

— Һэ, ишлэр нечэдир? — дејэ она баш чөкмөјэ кэлэн гоча өрдөк сорушду.

— Нечэ олачаг, будур, бу бир дэнэ јумурта илэ һеч чүр бачара билмирэм, — дејэ чаван өрдөк чаваб верди. — Көзләмөкдэн јорулдум, чатламыр ки, чатламыр. Анчаг бир бу көрнөлэрэ бах! Көр нэ гәшәнкдирләр! Һамысы бир-биринэ охшајыр, — лап елэ бил ки, аталарынын өзүдүр. Амма о јарамаз исэ, бир дөфө дэ олса мәнн јолухмаға кәлмәмишдир!

— Һэлэ бирчэ о чатламајан јумуртаны мәнэ көстәр көрүм, — дејэ гоча өрдөк сөслэнди. — Инан, бу һинд тојугу јумуртасыдыр! Бир дөфө мәннм дэ башыма лап бу чүр бир иш кәтирмишдиләр. Бу һинд тојугу балаларынын чох зәһмәтини чөкдим. Мән онлары һеч чүр алдадыб суја өјрэдэ билмәдим, нэ гэдэр гаггылдадымса дэ, кәлмәдиләр ки, кәлмәдиләр! Јумуртаны вер, бир дэ бахым көрүм! Һэ, лап өзүдүр! Һинд тојугу јумуртасыдыр! Бундан әл чәк, кет, өз балаларына үзмөк өјрәт!

— Јох, јахшысы будур ки, бир аз да отурум, — дејэ чаван өрдөк чаваб верди. — Бу гэдэр отурмушам, бир аз да отурарам.

— Мәнэ нэ вар, истәдијин гэдәр отур! — дејиб гоча өрдөк кетди.

Нәһәјәт, бөјүк јумурта да чатлады. Бала, чик-чик сәсләнәрәк, јумуртадан бајыра чыхды. Лакин о, һәм бөјүк, һәм дэ чиркин иди! Өрдөк ону көзүнүн учујла сүздү.

— Нэ бөјүкдүр! — деди. — Һеч о бириләринэ охшамыр! Доғрудан да, бу һинд тојугу баласыдырмы? Аһа, о да мәннмлә бәрабәр суда чимәчәкдир, аһ, бирчэ күчлэ дэ олса, ону итәләјиб суја сала билсәјдим!

Ертәси күн һава чох көзәлди, күнәш јашыл ајыпәнчәси отларыны ишыгландырырды. Өрдөк бүтүн өз айләсилә бирликдә арха јолланды. О өзүнү шапылты илэ суја вурду.

— Чәлд олун! Далымча! — дејәрәк балаларыны чағырды, балача өрдөкләр дэ бир-биринин ардынча шапылты илэ суја кирдиләр.

Су әввәлчә онларын башларына гэдәр чыхды, сонра исэ онлар тез сујун үзүнә чыхыб ирәлијә доғру көзәлчә үзмәјэ башладылар. Онларын балача пәнчәләри јахшыча ишләјирди. Һәтта чиркин, боз өрдөкчик дэ башгаларындан керн галмырды.

— Бу һарадан һинд тојугу баласы олду? — дејэ өрдөк сөсләнди. — Көр бир пәнчәләри авар кими сују нечэ дэ дүз тутур! Јох, бу мәннм өз оғлумдур ки, вар. Она диггәтлә бахдыгда һеч дэ ахмаг олмадығыны көрмөк олар. Һэ, чәлд олун, ардымча кәлин! Мән сизи индичә чәмијјәт ичәрисинә апарарам, — кәлин, гушлар һәјәтинә кедәк, анчаг ајаг алтынә галмамаг үчүн, мәндән узаг кәзмәјин, өзүнүзү пишиклән көзләјин, һа!

Онлар бир аз кечмәмиш гушлар һәјәтинә чатдылар. Паһо! бурадакы вурһавура бах! Ики айла бир илан балығы башы үстүндә вурушурдулар, о да ахырда пишијә чатды.

— Һэ, дүнјанын иши беләдир! — дејэ өрдөк дили илэ димдијини јалады. — О өзү дэ балыг башыны чырпышдырмаг фикриндә иди. — Һэ, һэ, пәнчәләринизи тәрпәди! — дејэ о балача өрдөкләрә сөсләнди. — Гаггылдајын вә одур һа, о гоча өрдәјэ салам верин! О бурада һамыдан шөһрәтлидир. О Испанија чинсиндәдир, она көрә дэ белә јағлыдыр. Онун пәнчәсиндәки гырмызы парчачығы көрүрсүнүзмү? Нэ көзәлдир! Бу нишан, өрдәјин ләјагәт газанмасы үчүн ән јүксәк бир нишандыр. Бу өдемәкдир ки, ону итирмәк истәмирләр, бу нишанла һәм адамлар, һәм дә һејванлар ону көрән кими таныјырлар. Һэ, тез олун, пәнчәнини бир јердә тутмајын. Көзәл тәрбијә алмыш һәр бир өрдөк баласы, пәнчәләрини өз ата-аналары кими бајыр тәрэфә тутмалыдыр. Бах, белә! Көрдүнүзмү. Һэ, инди башынызы әјиб гаггылдајын!

Онлар елэ о чүр дэ етдиләр. Лакин башга өрдөкләр онлары көзләрилә сүзәрәк, уча сәслә:

— Будур, һа, бир дәстә дэ кәлди! Елэ бирчә бунларын јери әскинди! Һэлэ бир о боз балаја бах, көр бир нэ ејбәчәрдир! Биз бунула һеч чүр јола кедә билмәјәчәјик! — дедиләр.

Елэ о дәгигәчә бир өрдөк ганад чала-чала јахынлашыб онун бојнуна бир димдик илишдирди.

— Еј, она дәјмәјин! — дејэ ана өрдөк сөсләнди. — О ки сизә бир шеј еләмәди!

— Тутаг ки, сән дејәндир, анчаг о, елэ бөјүк вә гәрибәдир ки, ону јахшы көтәкләмәк ләзимдыр, — дејэ өрдөк ачыгы сурәтлә сөјләнди.

— Сәнин балаларын чох гәшәнкдирләр! — дејэ пәнчәсиндә гырмызы нишан олан гоча өрдөк сөсләнди. — Бир дәнәсиндән башга һамысы чох севимлидир. Бу уғурсуз чыхыб! Бунун бојбухуну јенидән дәјишиләјди јахшы оларды!

— Бу һеч чүр мүмкүн дежилдир, чэнаб! — дејә ана өрдәк ча-
ваб верди. — Дүздүр, о көзәл дежил, анчаг үрәји тәмиздир,
мәрһәмәтлидир. Өзү дә пис үзмүр, һәтта чәсарәтлә дејә биләрәм
ки, о бириләрдән јахшы үзүр. Мән елә күман едирәм ки, онун
боју вахтилә дүзәлиб кичиләр. О, јумуртада чох галмышдыр,
она көрә дә лазымынча чыхмамышдыр. — Ана өрдәк бу сөзләри
дејиб онун белини гашыды вә түкләрини һамарлады. — Бундан
башга о еркәкдир, еркәк өрдәјә исә о гәдәр дә көзәллик лазым
дежилдир. Мән күман едирәм ки, о бөјүјүб күчләнәр вә өзүнә
јол тапар.

Гоча өрдәк:

— Галан өрдәкчикләр чох севимли, чох севимлидирләр! —
деди. — Һә, утанмајын, елә билин ки, өз евиниздәсиниз, әлинизә
балыг башы кечсә, ону мәним үчүн кәтирә биләрсиниз.

Өрдәк балалары өзләрини өз евләриндәки кими һиссә етмәјә
башладылар. Анчаг јумуртадан башгаларындан кеч чыхан вә
чиркин олан јазыг өрдәкчијә һамы саташырды. Ону јалныз өр-
дәкләр дежил, һәтта тојуглар да димдикләјир, итәләјир, ачыглан-
дырырды.

Онлар:

— Чох зорбадыр! — дејирдиләр. Ајағы маһмызлы доғулду-
гундан өзүнү падшаһ һесаб едән һинд хорuzu исә бәдәнини ши-
ширдәрәк, јелкәнли кәми кими дүз өрдәкчијин јанына учуб кәл-
ди, она ачыглы-ачыглы бахыб гагылдады; онун пипији ганла
долмуш кими, гыпгырмызы гызарды. Јазыг өрдәкчик нә едәчә-
јини, һара кедәчәјини билмирди. Онун бу чүр чиркин доғулмасы
чох да лазыммыш ки, бүтүн гушлар она күлсүиләр?!

Биринчи күн белә кечди, сонра исә даһа пис олду. Јазыг өр-
дәкчијя һамы говурду. Һәтта гардашлары, бачылары да она
ачыглы-ачыглы дејирдиләр: «Ај кифир, каш сәни пишик апарай-
ды!» Ана өрдәк исә элава олараг дејирди: «Нә олајды, көзләрим
сәни көрмәјәјди!». Ону өрдәкләр чимдикләјир, тојуглар димдик-
ләјир, гушлара дән верән гыз исә ајағы илә итәләјирди.

Нәһајәт, өрдәкчик давам кәтирмәјиб һәјәтин о бири тәрәфи-
нә кечди, сонра да һасардан атылыб гачды. Кичик гушлар дик-
синмиш һалда коллардан учдулар.

«Мән көр нә гәдәр чиркинәм ки, онлар мәнән һүркдүләр!»
— дејә өрдәкчик фикирләшди вә көзләрини јумуб вәһши өрдәк-
ләрин јашадығы батаглыга чатынчаја гәдәр јүјүрдү. О, бурада
бүтүн кечәни узаныб галды. Јорғун вә чох гәмкинди.

Сәһәр вәһши өрдәкләр јуваларындан галхыб тәзә јолдашла-
рыны көрдүләр.

— Бу нечә гушдур? — дејә онлар сорушдулар. Өрдәкчик ба-
чардығы кими о тәрәф-бу тәрәфә дөнүб салам верди.

— Сән нә кифир шејсән! — дејә вәһши өрдәкләр сөјләдиләр. —
Әлбәт ки, бу бизим ишимиз дејил, анчаг бизимлә бир чинсдән
олмаг фикринә дүшмәјәсән, һа!

Јазыг өрдәкчик! Һеч белә фикрә дүшә биләрди?! Она анчаг
бурадакы гамышлыгыда отуруб батаглыгың сујундан ичмәјә изни
верәјдиләр, башга шеј истәмирди.

О, беләликлә батаглыгыда ики күн галды. Үчүнчү күн ораја
ици еркәк вәһши газ учуб кәлди. Онлар, бу јахын күнләрдә ју-
муртадан чыхдылары үчүн чох өјүнүрдүләр.

— Еһ дост, гулаг ас! — дејә онлар сөјләдиләр. — Сән о гә-
дәр кифирсән ки! Анчаг хошумуза кәлирсән! Бизимлә кедәк,
азад гуш оларсан. Бу јахынлыгыда башга бир батаглыг вардыр.
Орада чох севимли вәһши гыз газлар јашајырлар. Онлар: «Рап-
рап!» — дејә даныша да билирләр. Сән о гәдәр кифирсән ки, он-
ларын јанында бөјүк мүвәффејијәт газанарсан!

Бирдән батаглыгың үстүндә пиф-паф! — сәси ешидилди вә
газларын икиси дә өлмүш һалда гамышлыга дүшдү, су онларын
ганлары илә гызарды. Јенә дә пиф-паф! — сәсләри ешидилди вә
гамышларын арасындан бөјүк бир вәһши газ дәстәси галхды.
Овчулар күллә атырдылар, онлар батаглыгы һәр тәрәфдән бү-
рүмүшдүләр. Һәтта онлардан бәзиләри батаглыг үзәринә әјил-
миш ағачларың будаглары арасында кизләнмишдиләр. Көј
түстү ағачлары булуд кими бүрүјүб, су үзәриндә јајылды. Тула-
лар шапылты илә батаглыгыда о јан-бу јана гачышырдылар.
Гамыш о тәрәф-бу тәрәфә әјилирди. Јазыг өрдәкчик горхудан нә
дири кими дири, нә дә өлү кими өлү иди. О елә башыны ганады
алтында кизләтмәк истәјирди ки, бирдән дилини бајыра чыхар-
мыш вә ачыглы көзләри парылдајан тула габагына чыхды. О ири
ағзыны балача өрдәјә јахынлашдырыб ити дишләрини ағартды
вә сонра шарп-шарпла о тәрәфә кетди.

— Мәнә дәјмәди, — дејә өрдәкчик дүшүнүб севинди. — Көрү-
нүр, о гәдәр чиркинәм ки, һәтта ит дә мәни јемәк истәмир!

Өрдәкчик гамышларын арасында кизләнди, онун башы үзә-
риндә гырмалар вызылдајыр, түфәнк сәсләри ешидилирди.

Түфәнк сәсләри анчаг ашхам кәсилди, лакин өрдәкчик хејли
кечдикдән сонра да јериндән тәрәнмәјә горхурду. Бир нечә саат
кечди. Нәһајәт, о чәсарәтә кәлиб галхды, әтрафа еһтијатла көз
кәздирди вә чөлләрлә, чәмәнликләрлә даһа узаглара гачмаға
башлады. Елә бәрк күләк әсирди ки, өрдәкчик чох чәтинликлә
јеријә билирди.

О, кечә вахты кәлиб бир касыб дахмаја чатды. Дахма о гәдәр
көһнәлмишди ки, аз гала јыхылачагды. Анчаг билмирди ки, һаи-
сы тәрәфә јыхылсын. Она көрә дә биртәһәр дајанмышды. Күләк
өрдәкчији чашдырмышды. Она көрә дә гујругу илә јерә дајаныб
дурмаға мәчбур олмушду.

Оун бәхтиндән, дахма гапысынын бир һәңчәмасы јериндән чыхмышды, гапы елә әјилмишди ки, оун арасындан раһатча кечиб дахмаја кирмәк оларды. О елә дә етди.

Дахмада өз пишик вә тојуғу илә бир гары јашајырды. Гары бу пишији «оғулчуғаз» адландырмышды: белини әјмәји, мијолдамағы, һәтта бығларыны бурмағы да бачарырды, анчаг бунуи үчүн пишијин түкләрини керн тумарламаг лазымды. Тојуғун ајағлары көдәк олдуғундан, она да «көдәкајаг» ады верилмишди. О, бөјүк чалышганлыгла јумуртлајырды, она көрә дә гары оју гызы кими сеvirди.

Сәһәр јад өрдәкчији көрдүләр, пишик мијолдамаға, тојуғ исә гагтылдамаға башлады.

— Орада нә вар? — дејә гары сорушду, әтрафа бахыб өрдәкчији көрдү, лакин көзү јахшы көрмәдијиндән, ону азыб кәлмиш бир јағлы өрдәјә бәизәтди.

— Нә көзәл тапынтыдыр! — деди. — Әкәр еркәк-өрдәк олмаса онда мәним өрдәк јумуртам да олар: бахарыг, сынагдан чыхардарыг!

Өрдәкчији сызмаға башладылар. Лакин үч һәфтә кечди. Јумуртадан исә бир хәбәр олмәды. Евии елә агасы пишик, ханымы исә тојуғ иди. Онлар һәмишә дејирдиләр: «Биз бүтүн дүнјаја бәрабәрик!» Онлар өзләрини бүтүн дүнјанын јарысына — өзү дә ән јахшы јарысына бәрабәр тутурдулар. Өрдәкчије елә кәлирди ки, бу мәсәләдә башга чүр фикирдә дә олмаг олар. Лакин тојуғ буна таб едә билмәди.

— Сән јумуртлаја билирсэнми? — дејә о, өрдәкчикдән сорушду.

— Јох!

— һә... Онда дилини сахла!

Пишик исә сорушду:

— Сән белини әјмәк, бығларыны бурмаг вә мијолдамаг бачарырсанмы?

— Јох!

— һә... Онда ағыллы адамлар данышанда, өз рәјинлә араја сохулма!

Өрдәкчик түкләрини габартмыш һалда күнчдә отурмушду. Бирдән оун јадына тәмиз һава вә күнәш дүшдү, о чох үзмәк истәјирди. Өзүнү сахлаја билмәјиб бу барәдә тојугла данышды:

— Әши, сәнә нә олуб? — дејә тојуғ сорушду. — Вејлләвир сән, она көрә дә башына кич-кич фикирләр кәлир! Ја јумуртлаја мијолда, — онда кичлијин кедәр!

Өрдәкчик:

— Аһ, үзмәк о гәдәр хошдур ки! — деди. — Ән дәринләрә гәдәр баш вурмаг елә ләззәт вериш ки...

Тојуғ:

— Пәһ-пәһ, бир ләззәтә бах! — деди. — Сән лап дәли олму сан! Пишикдән соруш, — о, таныдығларымын һамысындан ағылдыдыр. Көр үзмәк вә суја батмаг һеч оун хошуна кәлирми? Һәлә һеч өзүм барәдә демирәм! Нәһәјәт, бизим гары ханымдан соруш, дүнјада ондан ағыллы адам јохдур! Сујун лап дибинә гәдәр баш вурмағы сеvirб-сеvirмәсини о сәнә дејәр.

Өрдәкчик:

— Сиз мәни анламырсыныз! — деди.

— Биз анламырыгса, онда бәс ким сәни анлајар! Һә, һәлә өзүмү демирәм, сән пишик вә ханымдан да ағыллы олмаг истәјирсэн? Сарсаглама, сәнә едилән һөрмәтә гаршы тәшәккүр ет! Сәнә јер вердиләр, чаныны гыздырдылар, елә бир чәмијјәтә дүшмүсэн ки, орадан чох шејләр өјрәнә биләрсән. Лакин сәнин башын бошдур. Сәнин илә данышмаға да дәјмәз! Мәнә инап! Сәнин јахшылығыны истәјирәм, она көрә дә ачығлаңырам, һәгиги достлар һәмишә белә едирләр! Јумуртламағы, ја да бығларыны узадыб мијолламағы өјрәнмәјә чалыш!

— Мәнә бурадан чыхыб кетмәк даһа јахшыдыр! — дејә өрдәкчик сәсләнди.

— Сәни зорла сахлајан јохдур. Кедирсэн, кет! — дејә тојуғ чаваб верди.

Беләликлә өрдәкчик орадан чыхыб кетди. О үзүр вә сујун дибинә баш вурурду. Лакин јенә һамы габагкы кими она күлүр, оун чиркинлијинә нифрәт едирди.

Пајыз кирмишди: ағачларын јарпағы саралыб солмушду, күләк онлары галдырыб һавада совурурду. Һавалар сојумушду. Ағыр булудлар јерә каһ долу, каһ да гар јағдырырды, гарғалар чәпәрләрин үзәриндә отуруб сојугдан бүтүн сәсләрилә гарылдашырдылар. Вувв! Белә сојугда бир дәгигәнин ичәрисиндә дошмаг олар! Јазыг өрдәкчијин иши харабды.

Бир дәфә ахшамчағы, күнәш ишығыны һәлә сачдығы заман, мешәнин ардындан бир дәстә көзәл, бөјүк гуш галхды. Өрдәкчик һәлә бу вахта гәдәр бу чүр көзәл гушлар көрмәмишди. Онларын һамысы гар кими ағаппаг вә узун, ојнаг бојунду идиләр. Бу гушлар гу гушу идиләр. Онлар бәзи гәрибә сәсләр чыхараг көзәл вә ири ганадларыны чалыб сојуг чәмәнләрдән исти өлкәләрә, көј дәнизин о бири тәрәфинә учурдулар. Онлар чох-чох јүксәкләрә галхдылар, јазыг өрдәкчији исә анлашылмәз бир горху бүрүдү. О, суда фырфыра кими фырланыб бојуну узагды, елә бәрк вә гәрибә чығырды ки, өзү дә диксинди. Аһ, о, көзләрини көзәл вә хошбәхт гушлардан ајыра билмирди. Елә ки, онлар көздән итдиләр, өрдәкчик сујун лап дибинә баш вуруб үзмәјә башлады. Сонра јенә сујун үзүнә чыхды вә узун замаи бу

иши уиуда билмәди. Өрдәкчик о гушларын адыны билмирди, һа-
ра учуб кетдикләрини анламырды, анчаг онлары бу вахта гәдәр
дунјада көрдүкләрини һамысындан артыг семмишди. Өрдәкчик
онларын көзәллижинә һахыллыг етмирди: өзүнүн дә о гушлар ки-
ми көзәл ола биләчәји һеч онун фикринә белә кәлмирди. О чох
шад оларды ки, һеч олмасса өрдәкләр ону өз јанларындан гов-
маја идиләр. Јазыг чиркин өрдәкчик!

Сојугду: дондуручу гыш кирмишди. Өрдәкчик тамамилә дон-
мамаг үчүн динчәлмәдән үзмәли иди. Лакин онун үздүјү чајын
донмамыш јери һәр кечә азалмаға башлајырды. Шахта о гәдәр
бәрк иди ки, һәтта буз чагламышды. Өрдәкчик јорулмадан га-
һадларыны о јан-бу јана чалырды, һаһајәт, лап күчлән дүшүб
бузун үстүнә јыхылды вә донуб буза јанышды.

Сәһәр тездән онун јахынлыгындан бир кәндли кечирди. О,
донуб буза јанышмыш өрдәкчији көрдү, өз тахта башмаглары
илә бузу сындырыб јарыдонмуш гушу евә, арвады үчүн апарды.
Өрдәкчији гыздырдылар.

Ушаглар онуила ојнамаг фикринә дүшдүләр, амма өрдәкчи-
ја елә кәлирди ки, ушаглар ону ничитмәк истәјирләр. О горху-
дан бәрк туллааныб дүз сүд күвәчинин ичинә дүшдү. Сүд әтрафа
сычрады. Ханым гышгырыб ону әли илә вурмаг истәди, өрдәкчик
исә евдә о јан-бу јана чырпымаға башладыгда, јаг габына дүш-
дү, орадан да уила долу олан чәлләјә јыхылды. Вај, дәдәм вај,
көр инди о нәјә охшајырды! Гадын машаны әлине алыб онун ар-
дынча јүјүрмәјә башлады, ушаглар да бир-биринин ајагларына
долаша-долаша гәһрәһә вә гышгыртыларла онун ардынча гач-
дылар. Јахшы ки, гапы ачыг иди, өрдәкчик сычрајыб бајыра
чыхды, лап тәзәчә гар дүшмүш коллуға сохуладу вә орада узун
мүддәт һиссиз кими галды.

Бу сәрт гыш күнләриндә өрдәкчијин башына кәлән бүтүн
фәлакәтләри, бәдбәхтликләри сөјләмәк чох ачыначаглы оларды.
Күнәш јенә өз исти шүаларилә јери гыздырдығы заман, о батаг-
лыгда, гамышлар арасында узаныб динчәлди. Торагајлар оху-
маға башладылар. Јаз фәсли јенә дә гајытмышды.

Өрдәкчик ганадларыны чалыб учду, инди онун ганадлары әв-
вәлкиндән чох-чох мөһкәм иди, ганадлар сәсләнәрәк ону тез ирә-
лија доғру учуртду. О һәлә өзүнә кәлмәмишди ки, бирдән өзүнү
бөјүк бир багда көрдү. Бүтүн алма ағачлары чичәкләнмишди,
әтирли јасәмән өз узун јашыл будагларыны әјри-үјрү арх үзәри-
нә әјмишди.

Аһ, бура нә көзәл јер иди, јазын нә јахшы әтри кәлирди.
Бирдән гамышлығын тәмиз бир јериндән үч дәнә көзәл ағ гу гу-
шу үзә-үзә чыхды. Онлар чох асан, чох дүз үзүрдүләр, елә бил-
ки, суда сүрүшүрдүләр. Өрдәкчик бу көзәл гушлары таныды вә
ону анлашылмаз бир гәм бүрдү.

«Учуб онларын, о көзәл, ири гушларын јанына келәчәјәм. Он-
лар јәгин ки, кифир олдуғумдан вә онларын јанына кәлмәјә чә-
сарәт етдијимдән мәнн өлүнчәјәдәк димдикләјәчәкләр, гој белә
дә олсун! Онларын зәрбәсиндән өлмәк, өрдәкләрин, тојугларын
дидмәләринә, гушларын дүмсүкләмәләринә, гышын сојугуна ач-
лығына дөзмәкдән јахшыдыр!»

О суја ениб көзәл гу гушларына тәрәф үзмәјә башлады, он-
лар да өрдәкчији көрәк ганадларыны чалараг она тәрәф үздү-
ләр.

— Өлдүрүн мәнн! — дејә јазыг өрдәкчик башыны ашагы ен-
дириб өлүмүнү көзләди. О ајна кими саф суда нә көрдү? О суда
өз әксини көрдү, лакин о артыг түнд-боз рәнкли, чиркли өрдәк-
чик дејил, ағ гу гушу иди!

Гу гушу јумуртасындан чыхан бир гуша өрдәк јувасында дүн-
јаја кәлмәк һеч дә ејиб дејил.

Өрдәкчик о гәдәр әзаб-әзијјәт чәкмәсинә, һәтта инди шад иди.
О чох әзаблара дөздүјүндән, өз бәхтини вә инди ону әһатә едән
бүтүн чәлалы јахшы гијмәтләндирә билирди. Бөјүк гу гушлары
исә онун әтрафында үзүб димдикләрилә ону тумарлајырдылар.

Бу заман балача ушаглар гача-гача баға кәлдиләр. Онлар гу
гушларына чәрәк гырынтылары вә дән атмаға башладылар,
ушаглардан ән кичији исә:

— Тәзәси кәлиб! Тәзәси кәлиб! — дејә гышгырмаға башла-
ды.

Башгалары да онун сәсинә сәс верәрәк:

— Тәзәси, тәзәси! — дејә багырдылар.

Ушаглар севиндикләриндән әл чалыб ојнајырдылар. Сонра
јүјүрүб ата-аналарыны чагырмаға кетдиләр. Гајытдыгдан сонра
јенә суја чәрәк гырынтылары вә пирожна атмаға башладылар.
Һәм ушаглар, һәм дә бөјүкләр:

— Тәзә гу гушу һамысындан јахшыдыр! О һәм көзәл, һәм дә
чавандыр! — дејирдиләр.

Гоча гу гушлары да онун гаршысында баш әјдиләр.

О исә тамамилә чашды, сәбәбини өзү дә билмәдән башыны
ганадлары алтында кизләтди. Өрдәкчик һамынын она күлдүјү,
ону говдугу күнләри бир-бир јадына салды. Инди исә һамы онун
көзәл гу гушлары арасында ән көзәл олмасыны дејирди. Јасәмән
өз әтирли будагларыны она тәрәф, сујун үзәринә әјмиш, күнәш
исә исти, парлаг ишыгларыны әтрафа јаймышды... Будур, онун
ганадлары сәсләнди, көзәл бојну дүзәлди вә синәсиндән севинч-
ли бир сәс гопду:

— Јох, мән чиркин өрдәкчик олдуғум заман, бу чүр хошбәхт-
лији һеч хәјалыма да кәтирә билмәздим!..

ешедә гәшәнк, балача бир күкнар ағачы битмишиди. Ағачыи јери чох јакшы иди, боллу һава вә күнәш варды. Дәрд бир тәрәфдә исә онун јашлы јолдашлары — күкнар вә шам ағачлары битмишиди. Балача күкнар ағачы чох истәјирди ки, тез бөјүсүн; о нә исти күнәш, нә тәмиз һаваны дүјмурду. Шән-шән данышараг мешәдән чијәләк вә моруг јыған кәндли ушағлары илә дә иши олмазды.

Долчаларыны долдурараг, јакуд да мејвәләри мунчуг кими назик чубуглара кечирәрәк онлар динчәлмәк үчүн балача күкнар ағачының алтында отуруб һәмишә:

— Нә гәшәнк күкнар ағачыдыр! Нечә балачадыр, — дејәрдиләр.

Балача күкнар ағачы бу сөзләри ешитмәк белә истәмәзди.

Бир ил кечдикдән сонра күкнар ағачында тәзә будаглар бөјәтди, даһа бир ил кечди, бир будаг да артыды, беләликлә будагларыи сајындан ағачын нечә јашы олдуғуну билмәк оларды.

— Аһ, мән дә дикәр ағачлар кими бөјүк бир ағач олсајдым! — дејә балача күкнар ағачы ичини чәкди. — Онда мән өз гол-будағымы кениш ачар, тәпәмлә узағлара бахардым! Гушлар мәним будағларымда јува салар вә күләк әсәндә башга ағачлар кими мән дә сүрүрлә јыргаланардым.

Нә күнәш, нә гушларын өтмәси, нә дә сәһәрләр вә ахшамлар онун башы үзәриндә учан чәһрајы булудлар күкнар ағачына зәррә гәдәр дә зөвг вермирди.

Ғыш иди: һәр тәрәфә көзгамашдырычы дәрәчәдә ағ гар јармышыды, бәзән бир довшан гар үзәрилә гачыб күкнар ағачының үзәриндән тулланарды. — белә дә тәһгир олар! Анчаг ики ғыш даһа кечди вә үчүнчү ғышда ағач о гәдәр бөјүдү ки, довшан дөврә вүруб ону кечмәли олду.

«Бөјү, бөјү, сән дә тезликлә бөјүк вә гочаман ағач ол, — бундан көзәл нә ола биләр!» — дејә балача күкнар ағачы дүшүнүрдү.

Пајызда мешәјә одунчулар кәдиләр вә ән бөјүк ағачлары кәдиләр. Бу һәр ил олур. Артыг бөјүмүш күкнар ағачы, курулту вә чығыртыјла јерә дүшән бөјүк ағачлары көрдүкдә горхусундан әсирди. Бу ағачларыи гол-будағларыны тәмизләјирдиләр, онлар чылнаг, узун вә назик көрүнүрдүләр. Онлары күчлә таны-

маг олурду. Сонра бу ағачлары арабаја гојуб мешәдән апарыдылар.

Һараја? Нә үчүн?

Јазда гарангушлар вә лејләкләр учуб кәлдикдә балача күкнар ағачы онлардан сорушду:

— Билмирсиңиз, о ағачлары һараја апардылар? Сиз онлара раст кәлмәдинизми?

Гарангушлар һеч шеј билмирдиләр, анчаг лејләкләрдән бири дүшүндү, башыны јыргалајыб деди:

— Бәли, мән Мисирдән кәлиркән дәниздә уча вә әзәмәгли дәрлары олан бир чох тәзә кәмиләрә раст кәлдим. Онлар күкнар ағачы гохусу верирдиләр. Мән онлардан сизә салам кәтирмишәм.

— Аһ, бирчә мән дә тез бөјүјүб дәниздә кәзә биләјдим, о дәниз нечәдир, нәјә охшајыр?

— Буну сөјләмәк узун мәсәләдир, — дејә лејләк чаваб вериб учду.

Күнәш шүалары:

— Өз чаванлыгына севин! — дејирдиләр. — Өз сағлам бөјүна, өз кәпч һәјатына севин!

Күләк ағачы өпүр, шеһ онун үзәринә көз јашлары ахыдырды, анчаг күкнар ағачы буну гијмәтләндирмирди.

Исанын анадан олмасы бајрамына јакын бир нечә, тамамилә чаван күкнар ағачыны кәдиләр. Бу күкнар ағачларының бәзиләри һәтта бизим бөјүмәк истәјән күкнар ағачымыздан да балача идиләр. Кәсилмиш ағачларыи һамысы чох гәшәнк иди, онларыи гол-будағларыны тәмизләмәдән бирбаша арабаја гојуб мешәдән апардылар.

— Һара апарырсыңыз? — дејә бизим күкнар ағачы сорушду. — Онлар мәнән бөјүк дејилләр, бириси һәтта мәнән дә балачадыр. Бәс нә үчүн онларыи гол-будағларыны кәсмәдиниз? Онлары һара апардылар?

— Биз билирик! Биз билирик! — Дејә сәрчәләр чивиләди, — биз шәһәрдә идик вә орада пәнчәрәләрә бахдыг. Онлары һара апардығларыны биз билирик! Онлары елә бир шәрәф көзләјир ки, дилә кәлмәз! Биз пәнчәрәдән бахыб көрдүк. Онлары исти отағын ортасына гојуб көзәл шејләрлә, ғызыла чәкилмиш алмаларла, баллы гоғалларла, ојунчағларла, минләрлә шамла бәзәјирләр.

— Бәс сонра? — дејә бүтүн будағларыны әсдирә-әсдирә күкнар ағачы сорушду. — Бәс сонра? Сонра онларыи башына нә кәлди?

— Биз даһа һеч бир шеј көрмәдик! Анчаг бунун мисли јох иди.

— Бәлкә мән дә белә парлаг бир јолла кетдим! — дејә күкнар

агачы севиңди. — Бу, дөңиздә үзмәкдән дә јахшыдыр! Аһ, гүссәдән вә сәбирсизликдән үрәјим партлајыр! Каш Исанын анадан олмасы бајрамы тез кәләјди! Инди мән дә кечән ил кәсилән агачлар кими уча вә сых бир агач олмушам, аһ, каш инди мән дә арабада узанмыш олајдым! Аһ, исти отагда бу ләззәтли шејләрлә мәни дә бәзәмиш олсајдылар! Бәс сонра? Јәгин ки, даһа да јахшы олачаг, јохса мәни нә үчүн бәзәндириләр! Анчаг мәнз нә олачаг? Аһ мән нечә гүссәләнир вә бурадан нечә кетмәк истәјирәм!. Неч мәнә нә олдугуну өзүм дә билмирәм.

Нава вә күнәш ишығы она дедиләр:

— Севин ки, бизимләсән! Севин ки, кәнчсән вә мешәдәсән!

Анчаг күкнар агачы севиңмәји ағлына кәтирмәјиб кетдикчә бөјүјүр, бөјүјүрдү. О гышы да, јајы да тез түнд-јашыл јарашығында галды вә ону көрән һәр кәс: «Бах, бу көзәл агачдыр!» — дејирди. Исанын анадан олмасы бајрамы јахынлашды вә биринчи олараг күкнар агачыны кәсдиләр. Балта онун бәдәнинә ишләди, күкнар агачы инилти илә јерә јыхылды. О ағрыдығыны вә зәифләшијини һисс етди. Күкнар агачы кәләчәк сәадәт һаггында дүшүнә билмирди, доғма мешәдән, бөјүдүјү јердән ајрылмаг ону гүссәләндирилди, чүнки о өз севиңли јолдашларыны — балача коллары, чичәкләри, һәтта гушлары белә көрмәјәчәјини билдириди. Мешәдән апарылмаг һеч дә хош дејилди.

Күкнар агачы өзүнү анчаг арабада, дикәр агачларла бирликдә көрдүкдә өзүнә кәлди вә јанында:

— Гәшәнк күкнар агачыдыр! — дејән бир кишинин сәсини ешитди, — елә бизә дә беләси лазымдыр!

Бәзәмиш ики хидмәтчи кәлиб күкнар агачыны көтүрдүләр вә ону бөјүк, көзәл бир салона апардылар. Диварлардан шәкилләр асылмышды, бөјүк кашы собасынын үстүндә исә гапагларында гајырма асланлар олан чин вазлары гојулмушду. Һәр тәрәфдә креслолар, ипәк диванлар, үзәрләриндә шәкилли китаблар вә ушагларынын дедијинә көрә «ән азы мин јүз доллар» гиймәти олан ојунчаглар гојулмуш бөјүк масалар вар иди. Күкнар агачыны бөјүк бир чәлләјә басдырдылар, анчаг бунун чәлләк олдугуну һеч кәс көрмүрдү, чүнки онун һәр тәрәфинә јашыл парча чәкиб әлван бир халчанын үстүнә гојмушдулар. Күкнар агачы тир-тир әсирди. Көрәсән инди нә олачаг? Хидмәтчиләр вә чаван гызлар кәлиб ону бәзәмәјә башладылар. Онун будауларындан ичәрисин ширнијјатла долу зәрли кағызлардан гајрылмыш сәбәтләр асдылар, гызыла чәкилмиш алмалар вә гозлар санки будагларда битмишди, тамамилә адам кими бахан куклалар агачда јырғаланырды. Күкнар агачы белә куклалары һәлә көрмәмишди. Нәһајәт, агачын будагларына јүзләрлә мүхтәлиф, јүзләрлә балача шамлаб тапышдырдылар. Күкнар агачынын лап кәлләсәннә исә

зәрдән гајрылмыш бөјүк бир улдуз гојдулар. Бу нә гәдәр көзәл, диләкәлмәз гәдәр көзәлди!

Һамы:

— Бу күн ахшам күкнар агачы пар-пар парылдајачагдыр, — деди.

«— Аһ! — дејә күкнар агачы фикирләшди, — каш ахшам тез олајды, шамлары јандырајдылар! Бәс сонра нә олачагдыр? Көрәсән мәнә тамаша етмәк үчүн мешәдән башга агачлар кәлмә-јәчәк ки? Көрәсән сәрчәләр учуб пәнчәрәдән ичәри бахмајачаглармы? Јахуд да мән бу чәлләкдә бөјүјүб гышы да, јајы да бәзәкли һалда бурада галачағам?».

Бәли, о чох шејләр билирди! Кәркин көзләмәдән һәтта онун габығы ағрыды, бу исә баш ағрысы бизим хошумуза кәлмәдији кими, агач үчүн дә хош дејилди.

Будур, шамлары јандырдылар. Бу нә шәфәг, бу нә бәзәкдир! Күкнар агачынын бүтүн будаглары әсирди, шамлардан бири әријиб күкнар агачынын јашыл тиканларынын үстүнә төкүләрәк агачы бәрк јандырды.

— Вај-вај! — дејә гадынлар гышгырараг оду сөндүрмәјә тәләсдиләр.

Инди күкнар агачы титрәмәјә дә чүр'әт етмирди. Чүнки јаман горхмушду. Хүсусилә азча да олса өз бәзәјиндән мәнрум олачағына көрә горхмушду. Бүтүн бу шәфәг ону кичәлләндирилмишди. Бирдән гапы тајбатај ачылды вә бир јығын ушаг ичәри кирди, онларын агачы јерә салмаг фикриндә олдугларыны дүшүнмәк оларды! Ушагларын далынча бөјүкләр ичәри дахил олдулар. Ушаглар донмуш һалда јерләриндә дајандылар, анчаг бу бир дәгигә белә олду, сонра елә бир сәс-күј гоңду ки, гулаглар чинкилдәди. Ушаглар күкнар агачынын әтрафында ојнајыб орадан каһ бир шеј, каһ да башга бир шеј гонардылар.

«Онлар нә едирләр? — дејә күкнар агачы дүшүнүрдү. — бу нә демәкдир?»

Шамлар дибләринә гәдәр јандылар вә јаныб гуртардыгдан сонра онлары сөндүрдүләр. Ушаглара исә агачы јолмаға ичазә вердиләр. Онлар агачын үзәринә атылдылар, анчаг агачын будаглары титрәјирди. Күкнар агачы тәпәсиндәки гызыл улдузла тавана бәрк-бәрк бағланмамыш олсајды, ону јерә јыхачагдылар.

Сонра ушаглар көзәл ојунчагларыны әлләриндән бурахмајараг, ојнамаға башладылар. Гоча хидмәтчи гадындан башга күкнар агачына һеч кәс бахмырды, о да анчаг күкнар агачынын будагларында алма вә јахуд хурма галыб-галмадығыны билмәк үчүн бахырды.

— Нағыл! Нағыл! — дејә ушаглар гышгырыр, балача көк бир адамы күкнар агачына тәрәф дартырдылар.

О, агачын алтында отуруб деди:

— Бах, биз мешәдәйик! Күкнар ағачы да бизим дедикләри-мизи ешидир, анчаг мән бирчә нағыл сөйләжәчәйм. Иансыны истәјирсиниз. Иведе-Аведе, јахуд Глумпе-Думпе һаггындакы нағылы. Глумпе-Думпе нәрдивандан јыхылмыш олса да, ад газаныб принссесаны алмаг шәрәфинә наыл олмушду.

— Иведе-Аведе нағылыны сөйлә, — дејә ушаглардав бә'зиләри гышгырдылар.

Ушагларын бә'зиси дә:

— Глумпе-Думпе нағылыны сөйлә, — дејә гышгырды.

Сәс-күј гонду, тәкчә күкнар ағачы сакит дуруб дүшүнүрдү: «Мәкәр мән бу нағылда иштирак етмәјәчәйм? Јахуд даһа-мәним көрәмәк бир ишим јохдур?»

Күкнар ағачы өз ишени көрүб гуртармышды.

Көк адам, нәрдивандан јыхылса да ад газаныб принссесаны алмаг шәрәфинә наыл олмуш Глумпе-Думпе нағылыны сөйләди.

Ушаглар әл чалыб:

— Бирини дә сөйлә, бирини дә сөйлә, — дејә гышгырдылар. Онлар Иведе-Аведе һаггындакы нағылы да ешитмәк истәјирдиләр. Анчаг Глумпе-Думпе нағылы илә кифәјәтләндиляр.

Күкнар ағачы сакитчә вә далгын һалда дајанмышды. Мешә гушлары һеч вахт белә бир шеј сөйләмәмишдиләр. «Глумпе-Думпе нәрдивандан јыхылмышдыса да; принссесаны алмаг шәрәфинә наыл олмушду! Көр бу дунјада нәләр олур! — дејә күкнар ағачы дүшүнүрдү: о инди ешитдикләринә тамамилә инанырды, — ахы буну ләјәгәтли бир адам нағыл едирди; бәли-бәли; ким билир! Бәлкә мән дә нәрдивандан јыхылачагам вә сонра принссесаны алачагам». О шадлыгла сабаһкы күн һаггында дүшүнүрдү: ону елә шамлар, ојунчаглар, гызыл вә мејвәләрлә бәзә-јәмәкләр. «Сабаһ артыг мән титрәмәјәчәйм, — дејә о дүшүнүрдү. — Мән өз әзәмәтимлә зөвг алмаг истәјирәм. Сабаһ мән јенә дә Глумпе-Думпе нағылыны епидәчәйм, бәлкә дә Иведе-Аведе нағылыны да сөйләдиләр». Беләликлә ағач сабаһкы күн арзусу илә бутун кечәни сакит дајанды.

Сәһәр хидмәтчиләр вә гаравашлар кәлдиләр. «Инди мән бәзәмәјә башлајачаглар!» — дејә күкнар ағачы дүшүнүрдү. Анчаг онлар ағачы евдән чыхардылар, пилләкәнләрдән дүшүрдүб һәтта күнәш ишыгы дүшмәјән гаранлыг бир күнчә сохдулар.

«Бу нә демәкдир? — дејә күкнар ағачы фикирләшди, — мән бурада нә едәчәйм? Мән бурада нә ешидиб, нә көрәчәйм». Бу сөзләрлә о дивара сөјкәниб дүшүндү, дүшүндү... Дүшүнмәк үчүн кифәјәт гәдәр вахт вар иди. Күнләр вә кечәләр кечди, — һеч кәс она дәјмәди. Анчаг бирчә дәфә чардага гутулар гојмаг үчүн бә'зи адамлар кәлдиләр. Ағач тамамилә бир тәрәфдә дајанмышды. Санки ону убутмушдулар.

«Бајырда гышдыр! — дејә күкнар ағачы дүшүндү, — торпаг бәркмиш вә гарла өртүлмүшдүр, демәк мән јенидән торпага басдырмаг олмаз, беләликлә јаза гәдәр дамын алтында галмалыгам. Бу нечә ағыллы дүшүнүлмүшдү! Исанлар нечә мәрһәмәтлидирләр! Анчаг каш бура белә гаранлыг вә бомбош олмајды... Һәтта бир дәнә олсун довшан да јохдур... Мешәдә исе нечә шән иди! Һәр тәрәф гар иди, гарын үстү илә довшанлар гачышырдылар. Орада јахшы иди!.. Ачығым тутурдуса да, довшанлар һәтта мәним үзәримдән сычрадыда да јахшы иди. Бурада исе тәк-тәһајам».

— Чив-чив! — дејә бирдән сичан сәсләниб јувасындан чыхды, онун далынча балача бир сичан чыхды. Сичанлар ағачы гохлајыб онун будаглары арасында кәзишмәјә башладылар.

Сичанлар:

— Бура чох сојугдур! — дедиләр. — Јохса лап јахшы оларды. Елә дејилми, гоча күкнар ағачы?

— Мән һеч дә гоча дејиләм, — дејә күкнар ағачы чаваб верди, — мәндән гоча чох ағачлар вардыр.

— Сән һарадан кәлибсән вә нә билирсән? — дејә сичанлар сорушдулар; сичанлар һәр шејлә чох марагланырдылар. — Бизә дунјада ән јахшы јерин һарада олдуғуну сөйлә. Сән јахшы јерләрдә олмусан? Сән рафләринә пендир гојулмуш, таванындан исе әт асылмыш дәһлиздә һеч олмусанмы? Ораја арыг кириб көк чыхырсан.

Ағач:

— Јох, мән елә јер танымырам, — деди. — Анчаг мән күнәшин ишыг сачдыгы, гушларын охудугу мешәни таныјырам.

Бунула ағач өз кәчлијини сичанлара нағыл етди, сичанлар өмүрләриндә белә шеј ешитмәмишдиләр, күкнар ағачынын нағылына гулаг асдыгдан сонра дедиләр:

— Сән нә чох шеј көрмүсән! Сән нечә бәхтијар имишсән!

Күкнар ағачы:

— Бәхтијарам, — дејиб индичә нағыл етдији заманлар һаггында дүшүнмәјә башлады, — бәли, доғрудан да о заман мән пис јашамырдым.

Сонра ағач сичанлара Исанын доғулдугу күн гоғал вә шамларла бәзәмиш олдугу бајрам ахшамы һаггында данышды.

Сичанлар:

— Оһ, гоча күкнар ағачы, сән нә гәдәр хошбәхт имишсән! — дедиләр.

— Мән һеч дә гоча дејиләм! — дејә күкнар ағачы с'тираз етди, — мән анчаг бу гыш мешәдән кәтирибләр, мәним лап кәч чағымдыр. Јеничә бој-бухуна долмушам.

Сичанлар:

— Сән нә көзәл данышырсан, — дедиләр вә ертәси кечә өзләри илә бәрәбәр дөрд сичан да кәтирдиләр, бу сичанлара да күкнар ағачынын нағылыны ешитмәк лазым иди. Күкнар ағачы исә чох данышдыгча кечмишини даһа ајдын хатырлајыр вә она елә кәлирди ки, чох јахшы күнләр кечирмиши.

— Анчаг бу күнләр гајыдачаг! Гајыдачагдыр! Глумпе-Думпе иәрдивандан јыхылса да, принссесаны аамышдыр. Бәлкә мән дә принссесаны алмаг шәрәфинә наил олачагам!

Бунлары дедикдә ағач мешәдә, онун јахынлыгында битмиш олан гәшәнк ағчагајыны јадына салды, — ағчагајын она һәгнги принссеса кими көрүнүрдү.

— Глумпе-Думпе кимдир? — дејә сичанлар сорушдулар вә күкнар ағачы бүтүн нағылы онлара данышды: күкнар ағачы нағылы кәлмә-кәлмә јадында сахламышды. Сичанлар шадлыларындан аз гала ағачын лап кәлләсинә туллана чагдылар. Ертәси кечә бир нечә сичан даһа кәлди, базар күнү исә һәтта ики сичовул да кәлди. Нағыл сичовулларын әсла хошуна кәлмәди! Бу исә сичанлары кәдәрләндирди, анчаг иди онлар да нағыла әввәлки кими һәјран галмадылар.

— Сиз анчаг бирчә бу нағылы билирсиниз? — дејә сичовулар сорушдулар.

— Бирчә буну билврәм, — дејә күкнар ағачы чаваб верди. — Мән бу нағылы һәјатымын ән хошбәхт ахшамында ешитмишәм, о заман мән бу хошбәхтлији һисә етмәмишим.

— Чох гәмкин әһвалатдыр. Сиз пиј, јахуд да пиј шамы һаггында, дәһлиз һаггында бир шеј билмирсиниз?

— Јох, билмирәм, — дејә ағач чаваб верди.

Сичовуллар:

— Онда саламат галын! — дејиб кетдиләр.

Сичанлар да гачышдылар вә күкнар ағачы аһ чәкиб:

— О ағыллы сичанлар мәним дөврәмдә отуруб мәнним нағылыма гулаг асдыгда нә гәдәр јахшы иди! Инди бу да гуртарды... Анчаг мән даһа өз билдијимдән әл чәкмәјиб, мәнни бурадан төкәр ар апардыгда шадлыг едәчәјәм.

Анчаг ону тез апармадылар...

Бир дәфә сәһәр адамлар дамын үстүнү јыгышдырмага кәлдиләр. Гутулары вә онларын далынча күкнар ағачыны бајыра чыхардылар, әввәлчә күкнар ағачыны кобуд бир һалда јерә атыдылар, сонра хидмәтчи ону шаләкәйлә ашағы сүрүмәјә байлады.

«Демәк инди мәнним үчүн јени һәјат башлајыр! — дејә күкнар ағачы дүшүндү.

Тәзә һава онун үзүнә вурду, күнәшин шәфәгләри парлады, — күкнар ағачы өзүнү бајырда көрдү. Бунлар һамысы чох сүрәтлә баш верди, әтрафда о гәдәр јени вә марағлы шеј вар иди ки, күк

нар ағачы өз-өзүнә бахмага мачал тапмады, һәјәт баға битишмиши, багда ағачлар јашыллашмыш вә чичәк ачмышды. Тәзә, көзәл әтирли гызылкүлләр чәпәрдән ашмышдылар, сөјүд ағачлары чичәкләмиши, гарагушлар ора-бура учараг:

— Чив-чив! Мәнним әрим гајытмышдыр, — дејә чивилдәјирдиләр.

Анчаг бу, күкнар ағачына аид дејилди.

— Инди мән дә јашајырам! — дејә күкнар ағачы севиниб гол-будагыны дүзәлтди. Аһ, онун будағлары нечә солуб-саралмышды!

Ағач һәјәтин бир күнчүндә, кичиткән вә алаг отларынын јаһында узанмышды; кәлләсиндәки зәр улдуз һәлә дә парылдајырды.

Бајрам ахшамы күкнар ағачынын әтрафында атылыб-дүшән ушағлар шадлыгла һәјәтдә ојнајырдылар. Ушағлардан ән балачасы ағачы көрүб онун кәлләсиндәки улдузу гопартды.

— Бир бахын, көр бу чиркин гоча күкнар ағачында нә галмышдыр! — дејиб ајағларыјла ағачын будағларыны тапдаламага башлады, ағачын будағлары хышылдады.

Күкнар ағачы багдакы чаван вә тәзә чичәкләрә бахдыдан сонра өз-өзүнә дә бахыб дамын үстүндә гаранлыг күнчдә галмасына тәәссүф етди. О, чаванлығыны, мешәни, шән күнәши вә шадлыгла Глумпе-Думпе нағылына гулаг асан сичанлары јадына салды.

Заваллы ағач:

— Һәр шеј кечди, һәр шеј кечди! — деди. — Вахт вар икән нә үчүн мән шадлыг етмәдим. Инди исә... Һәр шеј кечмиш, һәр шеј кечмишир.

Хидмәтчи кәлиб күкнар ағачыны парча-парча доғрады, — бир гучаг одун чыхды. Бөјүк газанын алтында одун чох јахшы јаһырды! Ағач дәриндән аһ чәкди вә онун бу аһлары зәиф күллә сәсләринә охшајырды. Ушағлар гачыб кәләрәк одун габагында отурдулар вә һәр бир чытыртыны «пиф-паф» дејә севинчлә гаршылададылар. Күкнар ағачы исә дәрин аһлар чәкәрәк ајдын јај күнләрини вә мешәдәки улдузлу гыш кечәләрини, шән күнәши, ешитдији јекәнә Глумпе-Думпе нағылыны хатырлајырды! Беләликлә, ағач јанды.

Ушағлар јенә дә һәјәтдә ојнајырдылар, күкнар ағачынын өмрүнүн хошбәхт ахшамында ону бәзәјән һәмнин зәр улдуз ән балача ушағын дөшүндә парылдајырды. Инди о ахшамдан кечмишир, күкнар ағачынын өмрү дә гуртарды. Бунула бизим нағылымыз да гуртарды. Сон! Сон! Дүнјада һәр шејин сону вардыр.

ЖАМАГ ИЈНӘСИ

ири вар иди, бири јох иди, бир жамаг ијнәси вар иди: о өзүнү чох назик саныр вә тикиш ијнәси һесаб едирди. Ијнә, ону гутудан чыхаран бармаглара: — Бахын, бахын, сиз әлиниздә нә тутмушсунуз! Мәни јерә салмајын. Әкәр мәни јерә салсаныз, онда итәрәм, чүнки чох назижәм, — деди. — Архајын ол, — дејә бармаглар чаваб вериб бәрк-бәрк онун беллиндән тутдулар. Жамаг ијнәси: —

Көрүрсүнүзмү, мәним далымча бир јығын адам кәлир! — дејиб дүјүн вурулмамыш узун сапы өз далынча дартды. Бармаглар ијнәни, ашпаз гадынын чырылмыш туфлисинин дәрисинә санчдылар, — инди туфлинин чырығыны тикмәк лазым иди.

Жамаг ијнәси:

— Фу, нечә гара ишди! — деди. — Мән дөзә билмәрәм! Мән сынарам! Мән сынарам!

Доғрудан да ијнә сынды. О:

— Ахы мән сизә демәдимми ки, чох назижәм! — деди.

«Даһа ијнә һеч бир шејә јарамаз» — дејә бармаглар дүшүндү, анчаг ијнәни јенә дә бәрк-бәрк тутмалы олдулар: ашпаз гадын ијнәни гырыг учуна сурғуч төкүб ону бојун јайлығына санчды.

Жамаг ијнәси деди:

— Будур, инди мән брошка олдум. Мән шөһрәт тапачағымы билирдим: әкәр өзүнүзү бир шејә һесаб етсәниз, онда һәмишә сиздән бир шејә чыхар.

Бу сөзләрлә ијнә өз-өзлүјүндә күлдү, — ахы бајырдан жамаг ијнәсинин нечә күлдүјүнү һеч заман көрмәк олмаз, о мәғрур һалда отуруб каретада кедирмиш кими әтрафына бахды.

— Ичазә верин сорушум, сиз гызылданмысыңыз? — дејә ијнә гоншусу санчага мурачиәт етди, — сиз чох севимдисиниз вә хүсуси бир башыңыз вардыр... анчаг башыңыз бир гәдәр баламадыр. Ону бөјүтмәјә чалышын. — Ахы сурғуч баш һәр кәсә мүјәссәр олмур!

Вуну дедиклә жамаг ијнәси өзүнү елә гүрурла дартды ки, јайлыгдан чыхыб бирбаш ашпаз гадынын, ичәрсинә чиркаб су төкмәкдә олдуғу чанаға дүшдү.

Жамаг ијнәси:

— Дәниз сәфәринә чыхырам! — деди. — Каһ итмәјәјдим!

Анчаг ијнә итди.

О, күчә архында отуруб:

— Мән чох назижәм, мән бу дүнја үчүн јаранмамышам, — деди. — Анчаг мәним вичданым тәмиздир, бу исә, нә дејирсиниз дејин, мәнә хошдур.

Жамаг ијнәси руһдан душмәјәрәк дүмдүз дајанмышды.

Онун үзәриндән һәр чүр шејә: талаша, күләш, гәзет парчалары кечирди. Жамаг ијнәси дејирди:

— Бир бахын, көр нечә үзүрләр. Онларын бурада, алтларын-да нә кизләндији һаггында тәсәввүрләри белә јохдур! Мән кизләнмишәм, мән бурада отурмушам, будур, талаша үзүб кәлди! Онун фикри-зикри талаша олмагдыр, буна көрә дә бүтүн өмрү боју талаша олараг галачагдыр. Будур, күләш кәлир... Каһ бу үзә фырланыр, каһ о үзә. Бурнуну нә галдырмысан! Көзлә даша тохунарсан! Будур, гәзет парчасы үзүб кәлир. Онда нә чап едилдијини чохдан унутмушлар, о исә бир бах көр нечә јайылмышдыр! Мән исә бурада сакит вә сәбирлә отурмушам. Мән өз гижмәтими билирәм вә буну мәним әлимдән ала биймәзсиниз!

Бир дөфә жамаг ијнәсинин јанында нә исә парылдады вә о бунун брилјант олдуғуну дүшүндү. Бу, шүшә гырығы иди, анчаг парылдадығындан жамаг ијнәси онунла сөһбәтә киришди. О өзүнү брошка адландырыб шүшә гырығындан сорушду:

— Сиз јәгин брилјантсыңыз?

— Бәли, елә бир шејәм.

Бу сөзләрлә һәр икиси бир-биринин вә өзләринин һаггында гејри-ади дәрәчәдә гижмәтли олдуғларыны дүшүнәрәк, дүнјанын чаһил вә ловға олмасы һаггында данышмаға башладылар.

Жамаг ијнәси:

— Бәли, мән бир гызын гутусунун ичәрсиндә јашајырдым, — дејә нағыл етди. — Бу гыз ашпаз иди. Онун һәр әлиндә беш бармағы вар иди вә бу бармагларын нә гәдәр ловға олдуғуну сиз тәсәввүр едә билмәзсиниз! Амма бүтүн ишләр, — мәни гутудан чыхармагдан вә јенә дә гутуја гојмагдан ибарәт иди!

— Онлардамы парылдајырдылар? — дејә шүшә гырығы сорушду:

Жамаг ијнәси деди:

— Парылдајырдылар? — Јох, онларын парылтысы јох иди, анчаг өзләрини мәғрур тутурдулар! Онлар беш гардаш идиләр. Намысы да бармаг олараг доғулмушдулар, кәнардакы «Јоғунгарын» о бирисиләрдән бир гәдәр гырагда дурмушду, онун белиндә чәмиси бир бүкүјү вар иди, белә ки, о јалныз бир дөфә әјилә билирди, анчаг о дејирди ки, әкәр мәни инсанын бәдәниндән кәсәләр, о заман инсан даһа һәрби гуллауға јарамаз. Икинчиси

«Бошгаб сыжыран» ширин вә турш шејләрин ичәрисинә кирир, аја вә күнәшә ишарә едир, о һәм дә јазы јаздыгда перодан тударды. О бириси «Узундраз» гоншуларына јухарыдан бахырды, «Гызылбармаг» белинә гызыл үзүк кечирмишди вә нәһәјәт, ән балача «Пер-музыкант» — һеч бир иш көрмүрдү вә бунунла да өзүнү чох өјүрдү. Онларын һамысы јалныз өјүнемәк билирдиләр вә мәни о гәдәр тәнкә кәтирдиләр ки, ахырда өзүмү чанага атым.

Шүшә гырығы:

— Инди исә отуруб парылдајырыг! — деди.

Бу заман архын сују о гәдәр чохалды ки, гырага чыхыб шүшә парчасыны өзү илә апарды.

— О һәрәкәт етди! — дејә јамаг ијнәси ичини чәкди. — Мән исә бурада отуруб галдым! Мән чох назижәм, анчаг бунунла фәхр едирәм, бу исә аличәнабчасына бир мәғрурлуғдур.

О дүмдүз отуруб чох дүшүндү.

— Мән күнәш шүасындан доғулдуғум үчүн белә назик олдуғуму дүшүнмәјә башлајырам. Дејәсән, күнәш мәни сујун алтында ахтарыр. Аһ, көр мән нә гәдәр назижәм ки, атам күнәш дә мәни тапа билмир. Гоча көзләрим, мән ағладыгда партлама. Јох, мән буну етмәрәм: ағламаг әдәбсизликдир!

Бир дәфә күчә ушаглары кәлиб архда ешәләнәрәк кәһнә мых, күмүш пул вә башга шејләр ахтармага башладылар, үст-башларыны тамамилә буламышдылар, елә онлара да ләззәт верән бу иди!

— Вај! — дејә ушаглардан бири гәфилдән гышгырды: јамаг ијнәси онун әлине санчылмышды! — Ај фәрсиз!

— Мән фәрсиз дејиләм, мән гызам! — дејә јамаг ијнәси билдирди, анчаг онун сәсини һеч кәс ешитмәди. Сургуч ондан гопмушду вә ијнә башдан ајага гаралмышды, һәр шеј гара рәнкдә даһа да назик көрүндүјүндән ијнә эввәлкиндән даһа назик олдуғуну дүшүнүрдү.

— Одур, јумурта габығы үзүб кәлир! — дејә ушаглар бағырышдылар. Јамаг ијнәсини көтүрүб јумурта габығына санчдылар.

Јамаг ијнәси:

— Гара, ағ фонда даһа көзәл көрүнүр! — деди. — Бир дә мән о саат көзә чарпырам. Анчаг бирчә мәни дәниз хәстәлији тутмасын, мән чох көврәк олдуғум үчүн буна дөзә билмәрәм.

Анчаг ону дәниз хәстәлији тутмады вә ијнә буна дөздү.

— Дәниз хәстәлијинә гаршы полад мәдәјә саһиб олмаг вә ејни заманда өзүнүн өлүмдән гүввәтли олдуғуну һәмишә јадла сахламаг јахшы шејдир. Инди мән тамамилә сағалмышам. Нә гәдәр аличәнаб олсан, о гәдәр дә чох дөзүмлү оларсан!

Јумурта габығы:

— Тыраг, — деди. Онун үстүндән араба кечмишди.

— Вај, нечә мәни әзир! — дејә јамаг ијнәси фәрјад етди. — Инди мәни дәниз хәстәлији тутачагдыр. Дөзә билмәјәчәјәм!

Онун үстүндән араба кечдијинә бахмајараг ијнә јенә дә дөздү, о дүмдүз сәкинии үстүндә узанмышды, гој елә орадача галсын!

ГЫРМЫЗЫ БАШМАГЛАР

ри вар иди, бири јох иди, олдуғча сеvimли, олдуғча көјчәк, анчаг чох јохсул бир гыз вар иди. О, јадда ајағалын, гышда исә габа ағач башмаг кејиб кәзмәли иди. Бу башмаглар онун ајағыны сүртүб јара еләмишди. Кәнддә башмагчы бир гары вар иди. Бир дәфә о, гырмызы маһуд парчаларыны көтүрүб, билиб-бачардығындан бир чүт башмаг тикди, башмаглар чох ејбәчәр иди, анчаг

јахшы фикирлә тикилмишди. Башмагчы гары онлары јохсул гыза бағышлады. Гызын ады Карен иди. Гыз онлары алыб биринчи дәфә анасынын дәфини күнү ајағына кејди, бу башмагларын матәм башмағы олдуғуну демәк олмазды, анчаг гызын башга башмағы јох иди. О, башмаглары јалын кејиб күләшдән гајрылмыш миекин табутун далынча кетди.

Бу заман кәндин ичәрсиндән бөјүк, гәдим бир карета кечирди, каретанын ичәрсиндә исә гоча, ағыр бир ханым отурмушду. О, гызы көрүб она јазығы кәлди вә кешишә деди:

— Бура бах, гызы мәнә верин, мән онун гајғысыны чәкәрәм.

Карен бүтүн бу ишләрин гырмызы башмаглар сәјәсиндә билә олдуғуну фикирләшди, анчаг гоча ханым бу башмагларын пис олдуғуну көрүб јандырмағы әмр етди. Карени башдан-ајага кејиндириб она охумаг вә тикиш тикмәк өјрәтмәјә башладылар. һамы онун сеvimли олдуғуну дејирди, күзкү исә тәсдиг едирди ки, «Сән сеvimли олдуғундан даһа чох көзәлсән».

Бу заман кралича өз балача гызы принссеса илә дүијаны сәјаһәтә чыхмышды. Чамаат сараја доғру гачыб кәлмишди. Карен дә бурада иди. Ағ палтар кејинмиш принссеса пәнчәрәнин габагында дајанмышды ки, чамаат она баха билсин. Онун нә узун

этәји, нә дә тамы вар иди, лакин бунларын эвәзиндә ајагларына гәшәнк гырмызы башмаг кејмишди, бу башмаглары гоча башмагчы гарынын Карен үчүн тикдији башмагларла мугајисә етмәк олмазды. Дунјада бу гырмызы башмаглардан көзәл һеч бир шеј јох иди.

Карен бөјүдү, иди онун јакшы кејинмәли вахты иди, она тәзә палтар тикдиләр вә јени башмаглар алмаға һазырлыг көрдүләр. Шәһәрин ән јакшы башмагчысы онун балача ајагларынын өлчүсүнү көтүрдү. Карен, ханымла бәрабәр башмагчынын ема-латханасында отурмушду, бурадача ичәрисинә гәшәнк башмаглар вә лаклы узунбоғаз чәкмәләр дүзүлмүш шүшә бир долаб вар иди. Бу башмаглардан алмаг оларды, анчаг гоча ханымын көзләри чох нис көрдүјүндән бу башмаглар она һеч бир зөвг вермәди. Бу башмагларын арасында лап принсесанын кејмиш олдуғу башмаглара охшајан бир чүт гырмызы башмаг вар иди. Аһ, нә гәшәнк башмаглар иди! Башмагчы бунларын граф гызы үчүн тикилдијини, анчаг ајағына олмадығыны сөјләди.

— Бу лакланмыш дәридик? — дејә гоча ханым сорушду. — Онлар пар-пар парылдајыр.

— Бәли, парылдајырлар, — дејә Карен чаваб верди.

Башмаглары Каренин ајағына өлчдүләр, лап ајағынын өлчүсү иди, башмаглары алдылар. Анчаг гоча ханым бунларын гырмызы олдуғуну билмәмишди: јохса гырмызы башмаг кејиб дини мәрәсимә кетмәјә Каренә һеч вахт ичазә вермәзди. Карен исә елә өз башмаглары кејди.

Карен килсәдә өз јеринә кечдикдә бурада олан бүтүн адамлар дөнүб она бахырдылар. Каренә елә кәлирди ки, гара, узунпалтарлы, крахмалланмыш кирдә бојунлуғлу өлмүш мүгәддәсләрин шәкилләри дә көзләрини онун гырмызы башмагларына зилләмишләр. Кешин әлини Каренин башына гојуб, христиан динини гәбул етмәјин мүгәддәс олмасы, онун руһунун аллаһын руһу илә бирләшмәсн вә иди бөјүк бир христиан гыз олмасы һагғында данышыркән. онун өзү дә башмаглар барәсиндә фикирләширди. Килсә хорунун тәнтәнәли сәсләри вә ушаг сәсләринин мәләһәтли маһнысы килсәни долдурмушду, лакин Карен анчаг өз гырмызы башмаглары һагғында фикирләширди.

Гоча ханым о күнү өзкәләриндән башмагларын гырмызы өлдүғуну өјрәнди вә бунун олдуғча чиркин вә әдәбсиз олдуғуну Каренә изаһ едиб, көһнә дә олса, анчаг килсәјә гара башмаг кејиб кетмәји әмр етди.

О бири базар күнү килсәјә кетмәк лазым иди. Карен бир гырмызы башмаглара, бир гара башмаглара бахды, јенә дә гырмызы башмаглара бахыб, тәкран онлары кејди.

Бајырда көзәл, күнәшли һава вар иди. Карен гоча ханымла тарладакы чыгырдан кечиб кетди, јол бир гәдәр тозлу иди.

Узун, гәрибә саггалы олан гоча бир солдат голтуғ ағачына сөјкәнәрәк килсә гапысынын ағзында дајанмышды, онун саггалынын рәнки чал, бәлкә дә гырмызы иди, о аз гала јерә гәдәр баш әјиб, гоча ханымдан башмагларындакы тозу силмәјә ичазә истәди. Карен дә балача ајагларыны она узатды.

Солдат:

— Буна бах, көр нә гәшәнк тој башмаглары вардыр. Ојнајанда јерә бәрк вур — деди.

Солдат буну дејиб әл чалды.

Гоча ханым солдата күмүш пул вериб Каренлә бәрабәр килсәјә кирди.

Килсәдәки бүтүн адамлар вә шәкилләр һамысы дөнүб јенә дә Каренин гырмызы башмагларына бахдылар. Карен күрсү габағында диз чөкдү вә гызыл финчаны онун ағзына узатдылар, о исә јенә дә анчаг өз гырмызы башмаглары һагғында фикирләширди, елә бил ки, бу башмаглар финчанда онун көзүнүн габағында үзүшүрдү. Буна көрә дә о «Бизим атамыз» дуасыны охумагы јадыннан чыхартды.

Чамаат килсәдән чыхмаға башлады, гоча ханым каретаја минди, Карен дә ајағыны каретаја гојмаг истәјирди ки, бирдән гоча солдат онун јанында көрүндү вә деди:

— Буна бах, көр нә гәшәнк тој башмаглары вардыр!

Карен өзүнү сахлаја билмәјиб бир нечә аддым атды, бу заман банмагларда ечәзкар бир гүввә вармыш кими онун ајаглары өз-өзүнә ојнамаға башлады. Карен кетдикчә узаглашырды, о вуруб килсәни кечди, нә едирдисә дајана билмирди. Фајтончу онун далынча говмаға, ону әлине алыб каретаја миндирмәјә мәчбур олду. Карен каретаја минди, ајаглары исә ојнамагда давам едирди. Бунун үзүндән мәрһәмәтли гоча ханым аз тәпик јемәди. Нәһәјәт, башмаглары чыхармаг лазым кәлди вә Каренин ајаглары дајанды.

Кәлиб евә чатдылар. Карен башмагларыны долаба гојду, анчаг көзүнү онлардан чәкә билмирди.

Гоча ханым хәстәләнди вә чох јашамајацағыны деди. Она хидмәт етмәк лазым иди. Карендән башга ким онун гејдинә галмалы иди? Лакин шәһәрдә бөјүк бал вар иди вә Карени дә чагырмышдылар. Карен бир өлү кими узанмыш гоча ханыма, бир дә гырмызы башмагларына бахды, бу мәкәр күнаһ ишмидир? Башмагларыны көтүрүб кејди. — бәла гопмајацаг ки, сонра исә... бала кедиб ојнамаға башлады.

Будур, о саға дәнмәк истәјир, анчаг ајаглары ону сола апарыр, салонда дәирә вурмаг истәјир, ајаглары исә ону салондан

чыхарыб ниллэкэнлө күчәжә вә шәһәрини ғырағына апарыр. Беләликлә, о ойнаја-ойнаја гаранлыг мешәжә гәдәр кетди.

Ағачларын тәпәләри арасында нә исә хишылдайырды. Карен бунун ај олдуғуну фикирләшди, чүнки кимни исә сифәтини көрмүшдү, анчаг бу ғырмызы саггаллы гоча солдат иди. О башыјла Каренә ишарә едиб деди:

— Буна бах, көр нә гәшәнк тој башмағлары вардыр!

Карен горхду, башмағлары ајағларындан чыхартмағ истәди-сә дә олмады. Чүнки башмағлар ајағына кил иди. Карен анчаг чорабларыны чырыг-чырыг еләди, башмағлар елә бил ки, ајағына битишмишди вә Карен тарлаларда, чәмәйләрдә, јағышлы, күнәшли күндә кечә вә күндүз һеј ојнамаға мәчбур олду, кечә ојнамағ һамысындан горхулу иди.

Будур, о кәлиб гәбиристана чыхды, анчаг бүтүн әүләр рәһәтчә өз гәбирләриндә јатмышдылар. Әүләрни ојнамағдан да һа мүһүм ишләри вар иди. Карен вәһиш от басмыш јохсул бир гәбирин үстүндә отурмағ истәди, анчаг отура билмәди. Онун нә истираһәти вә нә дә динчлији јох иди. О һеј ойнајыр, ойнајырды... Килсәнин ачыг гапысы ағзында узун ағ палтар кејмиш бир мәләк көрдү, мәләјин чијинләриндә ганадлары вар иди, ганадларынын учлары јерә дәјирди. Мәләјин үзү чидди вә кәскин иди, онун әлиндә етли, парлаг бир ғылыч вар иди.

О деди:

— Сән ойнајачагсан! Өз ғырмызы башмағларынын рәнки гачана гәдәр ойнајачагсан! Сән гапы-гапы ойнајыб мәгрур, шәһрәт-пәрәст ушағларын јашадыгы евләрни гапысыны дәјәчәксән: сәнин бу гапы дәјмәјин оилары горхудачагдыр! Сән ойнајачагсан, ойнајачагсан, ойнајачагсан...

— Мәрһәмәт елә! — дејә Карен ғышғырды.

Лакин о артыг мәләјин чавабыны ешитмәди: башмағлар ону гапыја, гәбиристанын һасарындан ғыраға, јол илә вә чығырларла тарлаја апарды.

Бир күн сәһәр о ойнаја-ойнаја таныш бир гапынын јанындан кечди, ичәридән зәбур дуасы охуја-охуја чичәкләрлә бәзәнмиш бир табут чыхарырдылар. Карен бурада өлән адамын гоча ханым олдуғуну билди вә она елә көрүндү ки, инди о мәләјин ләһәтинә кәләрәк, һамы тәрәфиндән тәрк едилмишдир.

Карен исә һеј ойнајырды, о һәтта гаранлыг кечәдә дә ојнама-лы иди. Башмағлар ону дашлара вурур, галын мешәләрдән, тиканлы кол-кослар үзәриндән апарырды, кол-кос тиканы онун ајағларыны чызыб ганадырды. Беләликлә ачыг тарлада тикилмиш балача тәк бир евә гәдәр ојнады, Карен бурада чәллад јашадығыны билирди, о, бармағыјла пәнчәрәнин шүшәсини тыгылдадыб деди:

— Чых мәним јаныма кәл! Мән өзүм сәнин јанына кәлә билмирәм, мән ойнајырам.

Чәллад чаваб верди:

— Јәгин сән мәним ким олдуғуму билмирсән? Мән пис адамларын бојнуну вурурам, көрүрәм, балтам әлимдә әсир.

Карен деди:

— Мәним башымы вурма! Башымы вурсан төвбә едиб күнаһларымы јуја билмәрәм. Јахшысы будур, мәним бу ғырмызы башмағлы ајағларымы кәс.

Буну дејиб о төвбә етди. Чәллад онун ғырмызы башмағлы ајағыны кәсди — ойнајан ајағлар тарла илә кедиб мешәнин галынлығында көздән итди.

Сонра чәллад Каренин кәсилмиш ајағларынын јеринә ағач ајағ гајырды. Каренә голтуг ағачы вериб күнаһкарларын һәмишә охудуғлары зәбур сурәсини она өјрәтди. Карен балта тутмуш әли өндү вә тарладан кечиб кетди.

О деди:

— Ғырмызы башмағлар үзүндән аз әзијәтләр чәкмәдим, инди килсәјә кедәрәм, гој чамаат мәни көрсүн.

Бу сөзләрдән сонра о килсәнин гапысына доғру кетди, бирдән ғырмызы башмағлы ајағлары онун гаршысында ојнамаға башлады, о горхуб кәнара чәкилди.

Карен дуз бир һәфтә гүссә чәкиб ачы көз јашлары төкдү, лакин будур, базар күнү кәлиб чатды вә о деди:

— Әзијәт, изтираб чәкдијим бәсдир. Мән ки килсәдә отуранлардан пис дејиләм.

Бу сөзләрдән сонра о чүрәтлә килсәјә кетди. Анчаг гапыја чатмышды ки, ғырмызы башмағлар јенә дә онун гаршысында ојнамаға башлады. Карен јенә дә горхду, керн гајытды вә күнаһыны бүтүн варлығы илә бојнуна алды.

Сонра о, кешишин евинә кедиб, ону гуллауғчу көтүрмәји хәлиш етди вә сөз верди ки, бундан сонра итаәткар олачаг вә һеч шәјдән шикајәт етмәјәрәк бир парча чәрәк вә мәрһәмәтли адамларын јанында галмағ үчүн әлиндән кәлән һәр шәји едәчәкдир. Кешишин арвадынын она јазыгы кәлди вә ону өз евиндә сахлады. Карен динчлик билмәдән ишләјирди, анчаг чох сакит, далғын иди. Ахшамлар уча сәслә төврат китабыны охујан кешиши чох диггәтлә динләјирди. Ушағлар Карени чох сеvirдиләр, лакин ғызлар онун јанында бәзәк һагғында данышдыгда вә крәлича кими көзәл олмағ арзуларыны билдирдикдә Карен кәдәрлә башыны јыргалајырды.

Кәлән базар күнү һамы килсәјә кетмәјә һазырлашырды. Оиларла кедиб-кетмәмәк истәдијини Карендән сорушдулар. Лакин о анчаг көзләри јашлы һалда голтуг ағачларына бахды. һамы мүгәддәс сөзләри ешитмәјә кетди; о исә өз дахмасына чәкилди.

Бу дахмада чарпаји вә масадан башга һеч шеј жох иди. О әјләшиб диндар адамлар кими зәбур охумага башлады. Бирдән күләк килсә хорунун сәснини онун гулагларына кәтирди. О, јашдан исланмыш үзүнү китабдан галдырыб деди:

— Пәрвәрдиқара, мәнә көмәк ет!

Бирдән о башдан-ајага ишыга бојанды — ағ кејимли мәләк онун гаршысында көрүндү. Бу һәмни горхунч кечәдә килсә гаршысында ағзында көрдүју мәләк иди, анчаг инди онун әлиндә ити гылынч жох, гызылкүлләрә бүрүнмүш көзәл, јашыл бир будаг вар иди. Мәләк бу будагы тавана чәкди вә таван олдуғача јухары галхды, мәләјин тохуидуғу јердә исе бир гызыл улдуз парылдады. Сонра мәләк будагы диварлара чәкди, диварлар араланды вә Карен килсә хоруну, пасторларын гәдим шәкилләрини вә килсәдәки бүтүн чамааты көрдү. Намы өз масасында отуруу зәбур охујурду. Бу нәдир, жоха јазыг гызын дар дахмасы дөнү килсә олмуш вә јахуд гызын өзү һансы бир мөчүзәлә кәлиб килсәјә чыхмышдыр?.. Карен өз масасында, евиндә галдыгы кешишлә јанашы отурмушду, кешиш зәбуру охујуб гуртарды вә он јанында көрдүкдә башыны нәвазишлә тәрпәдиб она деди:

— Карен, бура кәлмәкдә јахшы иш көрдүи!

— Мән аллаһын мәрһәмәтилә кәлдим, — дејә о чаваб верди.

Килсә зәнкинин тәнтәнәли сәсләри әријиб хорун ишчә ушаг сәсләрилә бирләширди. Парлаг күнәшин шүалары пәнчәрәдә дүз Каренин үстүнә дүшмүшдү. Онун үрәји бу ишыгла, динчли вә севинчлә о гәдәр долды ки, давам кәтирә билмәјиб партады. Гызын руһу күнәш шүарларыла бәрабәр аллаһын јанына учу кетди вә орада һеч кәс ондан гырмызы башмаглар һаггында сорушмады.

БАЛАЧА ТУ:

ири вар иди, бири жох иди, Тук адли балача бир оглан вар иди. Әлиндә онун ады Тук дејилди, анчаг һәл јахшы даныша билмәдији заман өзүнү белә адландырмышды: «Тук». Бу сөз онун дилиндә Карл олмал иди вә буну билмәк бизим үчүн хәјирлидир. Тук ондан чох балач олан бачысы Густаванын назыш чәкмәли олду, ејни заманда дәрсини өјрәнмәли иди, бу ики иши исе бир

дән етмәк һеч чүр олмурду. Заваллы ушаг, бачысыны дизләр үстүнә гојуб бир-биринини далынча маһнылар охујараг, ејни з

манда габагындакы чографија дәрс китабына бахырды. Сабанкы күн Зеландијанын бүтүн шәһәрләрини өјрәнмәк вә бу шәһәрләр һаггында мүмкүн олан һәр шеји билмәк дәрси верилишиди.

Нәһәјәт, иш далынча кедән анасы гајыдыб Густаваны ондан алды. Тук чәлд пәнчәрәнин јанына кәлиб китабы көтүрдү вә аз гала көзләри кор олана гәдәр охуду, — отаг гаранлылашырды, анасынын исе шам алмага пулу жох иди.

Анасы пәнчәрәдән бахыб деди:

— Одур дөнкәдән палтар јујан гоча арвад кәлир. О өзү күчлә јеријир, амма һәлә гујудан су да чәкиб апармалыдыр. Севимли Тук, ағыллы оглан олуб гач, гарыја көмәк ет.

Тук о саат ешијә гачыб, гарыја көмәк етди, ләкин евә гајыдаркән тамамилә гаранлыг иди. Шамдан данышмага дәјмәзди, о јатмага мәчбур олду. Тукун јатагы көһнә тахта-скамјадан ибарәт иди. Скамјанын сөјкәнәчәји вә отурачагынын алтында бир гутусу вар иди. О узанмышдыса да дәрси һаггында: Зеландијанын шәһәрләри вә бу бәрәдә мүәллимин дедији һәр шеј һаггында дүшүнмәкдән әл чәкмирди. О, дәрсини охумалы иди, ләкин бу мүмкүн олмадығындан ушаг китабыны јастыгынын алтына сохду: ешитмишиди ки, дәрси јадда сахламаг үчүн бу ән јахшы вәситәдир, — анчаг әлбәттә, буна о гәдәр дә бел бавламаг олмазды.

Будур, Тук јериндә узаныб һеј дүшүнүр, дүшүнүрдү. Бирдән ким исе онун көзләриндән вә долагларыннан өпдү, — о бу заман һәм јатмышды, һәм дә елә бил ки, јатмамышды, — Тук палтар јујан гоча арвады гаршысында көрдү. Арвад нәвазишлә ону охшајыб деди:

— Сабан дәрсини билмәсән кунаһ олар. Сән мәнә көмәк етдин, инди мән дә сәнә көмәк едәчәјәм, аллаһ исе һәмишә сәнә көмәк едәчәкдир.

Тукун башынын алтындакы китабын сәһифәләри һәмни дөггә сәсләниб ачылды. Сонра:

— Кок-кок-кудак! — сәси ешидилди.

Бу тојуг иди, өзү дә Кјоге шәһәриндән иди.

Тојуг:

— Мән Кјоге шәһәриндәнәм! — дејиб Кјогеда нә гәдәр әһали олдуғуну Тука сөјләди, сонра бу шәһәрдә олмуш вурушма һаггында нағыл етди, — бу һәтта артыг иди: чүнки Тук бунсуз да бу вурушма һаггында билирди.

— Крибле, крабле, бумс! — дејә нә исе јерә дүшдү, бу Прес-тјо шәһәринин атычылар чәмијјәтиндә һәдәф хидмәтини көрән тахта тутугушу иди ки, јатага дүшмүшдү. Гуш ушага бу шәһәрдә, онун гарнында олан мых гәдәр әһали јашалығыны дејиб Торвалдсенни бир заман онун гөшусу олмасы илә фәхр етди! Бум! «Мән көзәл јеримдә ад газанмышам!»

Анчаг балача Тук артыг јатагында узанмамышды. Бирдэн көзүнү ачыб өзүнү ат үстүндө дөрднала чапан көрдү. О, палтарыны сојуимуш, башында парлаг дөбилгә олан чанкавәриш тәркиннә отурмушду. Онлар мешәни кечиб өзләрини көһнә Вордингборг шәһәриндә көрдүләр. Бу бөјүк, гајнашан бир шәһәр иди, тәпәнин үзәриндә кралын галасы эзәмәтлә көјә учалырды, јүксәк гүлләләрин пәнчәрәләриндә ишыглар парылдајырды. Галада шәнлик иди, охујуб-ојнајырдылар. Крал Валдемар көзәл кејиниши бир һалда чаванларын арасында ојнајырды.

Будур, сәһәр ачылды вә күнәш чыхан кими шәһәр дә, кралын галасы да дағылды, гүлләләр бир-биринин ардынча јох олды, нәһәјәт, тәпәнин үзәриндә јалныз бир шеј галды, шәһәр балачалашды, јохсулалашды, голтугларында китаб, мәктәбә гачан мәктәблиләр дедиләр ки: «Бизим шәһәрдә ики мин нәфәр эһали вар» — һалбуки һеч бу гәдәр адам јох иди.

Балача Тук јенә дә өзүнү јатагында көрдү, она елә кәлирди ки, бунлар һәгигәт иди, ким исе јенә дә онун јанында дајанмышды.

— Балача Тук! Балача Тук! — дејә бир сәс ешидилди. Данышан балача дәнизчи иди, о, кадета охшајырды, амма әслиндә кадет дејилди. — Мән сәнә Корсјордан салам кәтирмишәм. Бу шәһәрин кәләчәји вардыр, гајнашан шәһәрди. Бу шәһәрин өзүнүн почта кареталары вә пароходлары вардыр. Бир заманлар ону јохсул бир шәһәр адландырырдылар, анчаг бу фикир артыг көһнәлишиди. Корсјор дејир ки: «Мән дәниздә салынмишәм. Мәним шосе јолларым вә паркым вардыр. Мән дунја үзүнә бир шаир чыхармышам, өзү дә чох әјләнчәли бир шаир, ахы бүтүн шаирләр әјләнчәли олмур. Мән һәтта өз кәмиләримдән бирини дөвр-әләм сәфәринә көндөрмәјә һазырлашмышам!.. Туталым ки, мән көндөрмәмишәм, анчаг көндәрә биләрдим! Мән шәһәр дарвазаларындан тутмуш һәр јерә әтир сәпирәм! һәр јердә гәшәнк гызылкүлләр ачмышам!»

Балача Тук онлара бахды, гырмызы вә јашыл чичәкләр онун көзләрини гамашдырырды. Әлван далгалар чәкилдикдә о, гаршысында шәффақ көл үзәриндә мешәли бир учурум көрдү. Орада ичәрисә шәкилли, ики гүлләси олан гәшәнк вә көһнә бир килсә учурум үзәриндә учалырды. Кениш булаг шырнаглары шырылты илә ашағы төкүлүрдү, булаглардан биринин-јанында гоча крал отурмушду, онун узун, гырым сачы, чал башында исе гызыл тач вар иди. Бу крал Роар иди, булаг да онун адыјла адланырды, булагын ады илә исе јахын шәһәр Роскилдә адланырды. Килсәјә кедән чығырла Данимарканын бүтүн крал вә краличалары башларында гызыл тач әл-әлә вериб кедирдиләр. Орган чалынырды, булагын шырнаглары шырылдајырды. Балача Тук бахыр вә гулаг асырды.

Крал Роар деди:

— һансы зүмрәдән олдуғуну унутма.

Бирдән һәр шеј јох олды. Көрәсән бүтүн бунлар һара чәкилди? Санки китабын сәһифәси чеврилди, алагчы-гары ушағын гаршысында дајанмышды. О Сорјо шәһәриндән кәлмишиди, — бу шәһәрдә һәтта мејданчаларда да от битир, гары көһнә өнлүјүнү башына вә чијиннә салмышды, бајырда јағыш јагырмыш кими өнлүк башдан-ајаға јаш иди.

Гары:

— Бәли, јағыш јагыр, — дејиб Голбергин комедијасындан фәрәһли бир шеј данышмаға башлады, крал Валдемар вә јепископ Абсалондан нағыл етди, сонра бирдән бүзүлүб сычрамаға һазырлашырмыш кими башыны јыргалады вә: гур-гур, нечә рүтүбәтли иди, нечә јаш иди. Сорјода нечә сакитликди. Гур, — дејә гурулдајараг дөнүб гурбаға олды. Бир дә гур-гур дејәрәк јенә дә дөнүб арвад олды. О, деди: — һаваја көрә кејинмәк ләзимдыр. Бура рүтүбәтлиди, мәним шәһәрим бутулкаја охшајыр, богазындан кириб, богазындан да чыхырсан, әввәлләр бу шәһәр көзәл балыглары илә ад газанмышды, инди исе «бутулканын» диндә гырмызыјанаглы оғланлар вардыр, онлар бурада мүхтәлиф елмәләр: јуан, јәһуди елми өјрәнирләр... гур!

Онун сөзләри гурбаға гурултусу, јахуд да көлдә чәкмә шаппылытысы кими сәсләвирди. Тук јекнәсәг вә гүссәли сәсин алтында бәрк јухуја кетди, јахшы да етди.

Анчаг јенә дә јуху көрмәјә башлады, — јуху олмайыб бәс нә ола биләрдү? Онун көјкөз, сарышын вә гырымсачлы бачысы Густава бирдән бөјүк, гәшәнк бир гыз олды вә нә бачысынын, нә дә онун өзүнүн ганадлары олмамасына бахмајараг, онлар бирликдә һава илә Зеландијаја, јашыл мешәләр вә мави сулар үзәриндән учурдулар.

— Балача Тук, сән хорузун сәсини ешидирсән? Гуггулугу-гу! Будур, Кјогедән тојуглар учушуб кәдиләр. Сәнин бөјүк гуш һәјәтиң олачагдыр. Сән еһтијач көрмәјәчәксән. Дејилән кими сән тутугушуну өлдүрүб варлы, хошбәхт адам олачагсан. Сәнин евин крал Валдемарын галасы кими көјләрә учалачаг вә мәрмәр һәјкәлләрлә бәзәнәчәкди. Сән мәни баша дүшүрсәнми? Сәнин адын Корсјордан көндөрмәк истәдикләри кәми кими бүтүн дунјаны кәзәчәкди. Роскилдә дә: крал Роар «зүмрәни унутма» — деди. — Балача Тук, сән јахшы вә ағыллы данышачагсан, нәһәјәт, сәни гәбирә гојдугда орада раһат јатачагсан...

— Сорјодакы кими, — дејә Тук әләвә етди вә јухудан ојанды. Ајдын бир сәһәр иди, о елә бил ки, көрдүјү јухулардан һеч бир шеј хатырламырды, хатырламағ да ләзым дејилди, чүнки нә олачагыны билмәк һеч дә ләзым дејилди.

О, жатагындан сычрады, китабыны көтүрүб чалд дарсина өж-
рэнди, палтар жуан гары исе башыны ганыдан ичэри сохуб она
ишарэ етди вэ деди:

— Көзалым, дүнөнкилөр үчүн саг ол. Аллаһ сөни эн јахшы
јухуну — чин елесин.

Балача Тук исе јухуда нэ көрдүүнү билмирдисэ дэ, эвезиндэ
буну аллаһ билирди.

АНА

на өз ушагынын бешији јанында
отурмушду, чох көдөрлөнирди, уша-
гы өлөчөјиндөн горхурду. Ушагы
рэнки тамамилэ гачмыш, көзлэр ју-
мулмушду, о зөиф-зөиф нэфэс алыр,
бөзөн дэ аһ чөкирмиш кими агыр
һычгырыглар бурахырды. Бу балача
мэхлуга бахдыгда ананын үрөји да-
һа бөрк сыхылырды. Бирдөн гапы
дөјүлдү, ат чулу кими бир шејэ бү-
рүнмүш јазыг гоча бир киши ичэри

кирди, — ахы ат чулу адамы гыздырар, гочаја елэ бу лазым иди,
чүнки гыш сојуг иди, бајырда һәр шеји гар вэ буз өртмүш, күлөк
исэ адамын үзүнү көсирди.

Ана гоча кишини сојугдан эсдијини, ушагы исе бир дөги-
галик јухуја кетдијини көрүб гочага бир парч пивэ төкмөк вэ
ону собаја гојуб гыздырмаг үчүн бешикдөн араланды. Гоча исе
бу заман бешијин јанында отуруб ушагы јыргаламага башлады.
Ана онун јанында, күрсүдэ отурду, хөстэ ушага бахыб онун агыр
нэфэсинэ гулаг верди вэ балача элиндөн тутду. О:

— Мән ондан мөһрум олмајачагам, дејилми? — деди. — Ал-
лаһ ону мөндөн алмајачагдыр!

Гоча (Өлүм о өзү иди) башыны бир иөв јыргалады, буну
«бәли» һәм дэ «јох» мәнәсында аяламаг оларды. Ана башыны
ашагы дикди, онун көз јашлары јанагларындан ахды... Дүз үч
күн, үч кечэ кирпик-кирпичэ вурмадыгы үчүн чох чөкмөдөн ба-
шы синэсинэ дүшдү... Ону јуху апардыса да, чөмисе бир дөгигэ
јатды, сонра ојанды вэ сојугдан эсди.

О атрафына бахараг:

— Бу нәдир, — дејэ сәсләнди, гоча јох олмушду, онула бәра-
бәр ушаг да јох олмушду, гоча ушагы апармышды.

Отагы бир күнчүндәки көһнэ саат чыгылдајырды, саатын
агыр гургушун рөггәсәси јерэ дәјирди... Бирдөн саат да дајан-
ды!

Заваллы ана евдән бајыра гачараг өз ушагыны чатырды.

Узун, гара палтар кејмиш бир гадын гар үстүндэ отурмушду.
О анаја:

— Өлүм сөни евинэ көлмишди вэ сөни ушагыны апармаг
үчүн нечэ тәләсдијини мән көрдүм. Өлүм күлөкдөн сүр'әтлэ учур
вэ көтүрдүју шеји бир даһа керн гајтармыр, — деди.

Ана:

— Оиларын һансы јолла кетдијини бирчэ мәнэ сөјлэ, — де-
ди. — Сән анчаг јолу көстөр, мән ону өзүм тапарам.

Гара палтар кејмиш гадын деди:

— Мән өлүмүн һара кетдијини билирәм. Анчаг өз ушагына
охудугун бүтүн маһнылары мәнэ охумајынча буну сөјләмәрәм.
Мән о маһнылары чох севирәм. Мән — кечөјәм, бу маһнылары
чох ешитмишәм вэ онлары охујуркән сөни нечэ агладыгыны
көрмүшәм.

— Мән о маһныларын һамысыны сәнэ охујарам, — дејэ ана
чаваб верди. — Анчаг инди мәнн јолумдан сахлама, мән Өлүмэ
чатмалыјам, өз ушагымы тапмалыјам.

Кечө сусурду, ана әлләрини овушдура-овушдура көз јашлары
ахыдараг охујурду. О чохлу нәгмэ охуду, охудугу нәгмәдән чох
көз јаны ахытды. Будур, кечө дилләнди:

— Сага, бирбаш гаранлыг шам мешәсинэ тәрәф кет, Өлүм
сөни ушагында бирликдэ ораја кетди.

Ана мешәнин дәрнәлијинэ чатдыгда дајанды, инди һара кет-
мәли? Дөнкәнин лап ағзында јарпагсыз, чичәксыз чылпаг бир
кол вар иди, сојугдан кол буз багламышды.

— Өлүм мәннм ушагыма бурадан кечмәмишдир ки?

Јабаны кавалы колу:

— Кечмишдир, — деди. — Анчаг сән мәнн өз дөшүндэ, үрөји-
нин јанында гыздырмајынча буну сөјләмәјәчөјәм, јохса мән до-
нуб чох чөкмөдән буз олачагам.

Ана, јабаны кавалы колуну бөрк-бөрк синәсинэ сыхды. Ко-
лун биз тиканлары онун бәдәнинэ санчылды вэ ананын синәсин-
дән ири гап дамаллары ахмага башлады... Эвезиндэ исе јабаны
кавалы колу јамјашыл олду вэ сојуг гыш кечәсинэ бахмајараг,
чичәк ачды, чүнки дәрд чөкән ананын үрөји чох исти иди. Бундан
сонра јабаны кавалы колу јолу она көстәрди.

Кол ананы кәтириб бөјүк бир көлә чыхартды, неч јердэ нэ
кәми, нэ дэ гајыг көрүнмүрдү. Көлүн үзәриндәки буз чох көврәк
олдугундан ананы сахлаја билмәзди вэ ејни заманда ону вуруб
кечмәјә ичазә вермәзди, чүнки көл дәрн иди. Анчаг ана нэ тә-

Һәр олурса-олсун өз ушағыны тапмаг истәјирднсә, кәлдән кеч-мәли иди. Көлү дибинә гәдәр ичиб гуртармаг үчүн, ана суја кирди, анчаг инсан үчүн бу мүмкүн олмаса да, ана бу мөчүзәјә инанырды.

Көл:

— Јох, бундан бир шеј чыхмаз, — деди, — јахшысы будур кәл данышаг. Мән инчи топлајырам, сәнин көзләрин кими парлаг инчини исә индијә гәдәр көрмәмишәм. Сән онлары мәнә версән, онда мән сәни о бири саһилә — Өлүмүн өз чичәкләрини вә ағачларыны бечәрдији бөјүк шүшәбәндә апарарам, орадакы һәр бир битки бир инсанын һәјатыдыр.

Ағлајан ана:

— Ушағымы кери гәјтармаг үчүн мән һәр шејими верәрәм, — дејиб даһа да чох көз јашлары ахытды, онун көзләри көлүн дибинә дүшүб ики гижмәтли инчи олду. Көл анадан јанышды вә о, јелләнчәкдә имниш кими бир сычрајышла о бири саһилә, бөјүк евин олдуғу јерә дүшдү. Бунун, һәр тәрәфиндән мешә битмиш вә һәр јериндә мағаралар газылмыш дағ, јахуд да бина олдуғуну сечмәк олмурду, анчаг заваллы ана көзләрини чыхардығындан буну һеч көрмүрдү.

— Мәним ушағымы оғурлајан Өлүмү инди мән һарадан тапым? — дејә о данышмаға башлады.

— О һәлә гәјытмамышдыр, — дејә Өлүмүн шүшәбәндиңдә кешик чәкән гоча бағбан арвад чаваб верди. — Сән бу јолу нечә тапдын, сәнә ким көмәк етди?

— Аллаһ, — дејә ана чаваб верди. — Онун мәнә јазығы кәлди, сәнин дә мәнә јазығын кәлсин! Сөјлә, мән ушағымы һарадан тапым?

Арвад:

— Ахы мән ону тапымырам, — деди. — Сән исә корсан. Бу күн кечә чох чичәкләр вә ағачлар солмушдур, онлары јенидән әкмәк үчүн Өлүм тезликлә кәләр. Ахы сән билирсән ки, һәр бир адамын һәјат ағачы вә јахуд чичәји вардыр. Бу да адамын өзүнә охшајыр. Көрүнүшдән онлар тамамилә ади биткијә бәнзәсәләр дә, һәр бир ағачда вә чичәкдә бир үрәк дөјүнүр. Ушаг үрәји дә дөјүнүр, бүтүн биткиләри кәз, јохла — бәлкә дә сән өз ушағынын үрәјини таныдын. Даһа сонра нечә һәрәкәт етмәји сөјләсәм, мәнә нә верәрсән?

— Мәним сәнә вермәли һеч бир шејим јохдур, — дејә бәдбәхт ана чаваб верди. — Анчаг мән сәнин үчүн дунјанын гуртарачағына кетмәјә һазырам.

Гадын:

— Мәним орада ахтармалы бир шејим јохдур! — деди. — Сән узун, гара сачларыны мәнә вер. Онларын нә гәдәр гәшәнк олду-

гуну сән өзүн дә билирсән, мән исә гәшәнк сачлары сеvirәм. Әвәзиндә сәнә өз чал сачларымы верәрәм. Неч сачын олмамағынданса бунун олмасы јахшыдыр.

Ана:

— Елә бу? — деди. — Мән өз сачларымы сәнә шадлыгла верәрәм.

Бунунла о өзүнүн көзәл, гара сачларыны гарыја верәрәк, әвәзиндә онун чал сачларыны алды.

Сонра о, Өлүмүн бөјүк шүшәбәндиңә кирди, бурада чохлу чичәк вә ағачлар битмишди, бурада шүшә гапагларын алтынды зәриф сүңбүл чичәкләри, бөјүк мөһкәм пионлар, су биткиләри, көвдәсинә су иланлары долашмыш солгун чичәкләр битмишди. Бурада бөјүк палма ағачлары, палыд ағачлары вә чинар ағачлары да вар иди, һәр бир ағачын, һәр бир чичәјин исә өзүнүн ады вар иди: һәр бир чичәк, һәр бир ағач бир инсанын һәјаты иди, инсанларын өзләри исә бүтүн дунјаја дағылышмышдылар, бәзиләри Чиндә, бәзиләри Гренландијада јашајырдылар, бурада балача күлданлара басдырылмыш бөјүк ағачлара да раст кәлмәк олурду; онларын јери чох дарыгегаз иди вә аз галырды күлданлар партласын, бунунла белә гара торпагда битмиш вә јосун басмыш балача мискин чичәкләр дә аз дејилди. Көрүнүр бу чичәкләрә гәјгы илә хидмәт едир вә онлары бәсләјирдиләр. Бәдбәхт ана һәр бир чичәјә, һәтта ән балача чичәкләрин үзәринә белә әјилиб онлардакы инсан үрәји чырпынтысына гулаг верирди, о, миллионларла үрәјин ичәрисиндән өз ушағынын үрәјини таныды.

— Одур! — дејә ана әлини, кәдәрлә башыны ашағы салламыш балача, абы бир чөл зәфәранына узатды.

Гары:

— Чичәјә тохунма, — деди. — Анчаг онун јанында дајан вә дәгигәбәдәгигә көзләдијин Өлүм кәлдикдә, чичәји гопармаға она имкан вермә, өзүнүн башга бир чичәк гопарачағынла она һәдәлә. О бундан горхачагдыр, ахы о һәр бир чичәк үчүн аллаһ гаршысында мәсулду, аллаһын ирадәси олмадан бир чичәк дә бурадан апарылмамышдыр.

Бирдән дондуручу сојуг гохусу кәлди вә кор ана Өлүмүн кәлиб чыхдығыны дүјдү.

— Сән буранын јолуну нечә тапдын? — дејә Өлүм сорушду. — Сән мәни нечә өтүб кечә билдин?

— Мән анајам! — дејә гадын чаваб верди.

Бунунла Өлүм узун әлини балача, зәриф чичәјә узатмаг истәјирди ки, ана әлләрилә чәлд чичәји горујараг чичәјин бир дәнә дә олсун сачағыны әзмәмәјә чалышды. Өлүм буну көрдүклә нәфәсини онун әлләринә бурахды, Өлүмүн нәфәси шимал күләјин-

дэн дэ сойуг олдугундан ананын алдэри тагэтсиз һалда јанларыы дүшүдү.

— Сэн мэнимлә бачармазсан, — дејә Өлүм дилләнди.

Ана:

— Анчаг аллаһ сәндән гүввәтлидир! — деди.

— Мән ки, јалныз аллаһын ирадәсини јеринә јетирирәм! — дејә Өлүм чаваб верди. — Мән онун бағбаныјам, онун чичәкләрини вә ағачларыны көтүрүб онлары бөјүк чәннәт бағында, көрүнмәз өлкәдә јенидән әкирәм, анчаг чичәкләрини вә ағачларыны бағда нечә бөјүдүјүнү, орада нәләр олдугуну мән сәнә сөјләмәј чүр'әт етмәрәм.

— Мәнни ушағымы вер! — дејә ана көз јашлары ахыдары дилләнди, сонра бирдән ики көзәл чичәкдән јапшыыб гышгырды: Мән сәнни чичәкләрини гопарарам, мән гызышмышам.

Өлүм:

— Онлара тохунма! — деди. — Сән, бәдбәхт олдугуну сөјләјирсән, амма өзүн исә башга бир ананы бәдбәхт етмәк истәјирсән!..

— Башга бир ананымы?! — дејә заваллы гадын тәкрар етди вә чичәји дәрһал әлиндән бурахды.

Өлүм:

— Ал бу да сәнни көзләрини! — деди. — Мән онлары көлдә чыхардым, онлар пар-пар парылдајырдылар, анчаг мән бу көзләрин сәнни олдугуну билмирдим. Ал! Инди онлар әввәлкиндә дәнә ајдындыр. Ал, бураја, бу дәрин гујуја бах. Сәнни гопарма истәјидин о ики чичәјин адыны чағырарам вә сән онларын кәләчәјини вә јер үзүндәки јашајышларыны көрәрсән. Бир бах сә иәјә мане олмаг, нәји мәнв етмәк истәјирдин!

Ана гујуја бахды, чичәкләрдән бирини һәјатынын дүнја үчүн нә гәдәр јахшы олдугуну, әтрафына нә гәдәр сәадәт вә севинч сачдығыны көрмәк севинчли иди! Ана дикәр чичәјин һәјатына бахды. — Онун һәјаты кәдәрдән, еһтијачдан, мәјуслуғ вә фәләкәтдән ибарәт иди.

Өлүм:

— Икисини дә пајы — аллаһын ирадәсидир! — деди.

— Ики чичәкдән һансы сәадәт чичәји вә һансы бәдбәхтли чичәјидир? — дејә ана сорушду.

— Буну демәрәм, — дејә Өлүм чаваб верди. — Анчаг бил ки онлардан бирини тәлејиндә сән өз доғма ушағынын тәлејини онун бүтүн кәләчәјини көрдүн!

Ана дәншәтлә гышгырды:

— Мәнни ушағымы нечә бир тәле көзләјирмиш? Сөјлә! Күнәһсыз ушағы хиләс ет! Мәнни баламы бүтүн бу бәлалардан гуртар! Јахшысы будур ону көтүр! Аллаһын јанына апар! Мәнни

көз јашларымы, јалварышларымы, дедикләримин вә көрдүјүм ишләрин һамысыны унут!

Өлүм:

— Мән сәни анламырам, — деди. — Ушағыны өзүнә гајтармағымы, јохса көрүнмәз дүнјаја апармағымы истәјирсән?

Ана әлләрини овушдурду, дизи үстә дүшүб аллаһа јалварды:

— Мән сәнни хејирхаһ ирадәнә зидд кетдикдә мәнни дилләмә! Мәнә гулаг асма! Мәнни дилләмә! — дејиб ана башыны ашағы салды.

Өлүм исә онун ушағыны көрүнмәз дүнјаја апарды.

БАЛАЧА ИДАНЫН ЧИЧӘКЛӘРИ

Балача Ида: — Мәнни јазыг чичәкләрим өлдүләр! — деди. — Дүнән ахшам онлар чох көзәлдиләр, инди исә һамысынын јарпағы салланмышдыр. Онлар нә үчүн белә едирләр? — дејә о, диванда отурмуш тәләбәдән сорушду. Ида тәләбәни чох севирди, о, көзәл нағыллар данышмағы вә әјләнчәли фигуралар кәсмәји бачарырды, ичәрисиндә балача ојнајан гыз олан үрәкчик, чичәкләр вә гапысы ачылан көзәл сарајларын фигурасыны гајыра билирди, бу тәләбә чох шән адам иди. — Чичәкләр бу күн нә үчүн белә пис көрүнүрләр? — дејә Ида тәкрар ондан сорушду вә солмуш чичәк дәстәсини она көстәрди.

Тәләбә:

— Билирсәнми нә вар? — деди. — бу күн кемә чичәкләр балда идиләр вә она көрә дә инди башларыны ашағы салмышлар.

Балача Ида:

— Ахы чичәкләр ојнамырлар! — деди.

— Ојнајырлар, — дејә тәләбә чаваб верди. — Кечәләр һәр тәрәф гаранлығ олдугда вә биз һамымыз јатдыгда онлар бир-бирилә севинчлә ојнајырлар. Демәк олар ки, онларын һәр кемә балы олур.

— Бас ушағлар онларын балына кәлә билмәзләрми?

Тәләбә:

— Нә үчүн кәлә билмәзләр, — деди. — һәтта балача маргарит вә инчи чичәкләри дә ојнајырлар.

— Эи көзөл күллөр һарада ойнайырлар? — дејә балача Ида сорушду.

— Сән шәһәрин кәнарында, јајда кралын јашадығы вә чичәк ли көзөл бағы олан бөјүк сарајы ки, көрмүсән. Јадындадырма орада чөрәк гырынтыларыны сәндән алмаг үчүн сәнин јанын үзүб кәлән чохла гу гушлары вар иди? Бах әсл бал да орад олур.

Балача Ида:

— Мән елә дүнән амамла орада идим, — деди. — Анчаг ағас ларын јарпаглары һамысы төкүлмүш вә бүтүн бағда бир дән дә олсун чичәк јох иди. Онлар нечә олмушдур? Јајда онлар о гә дәр иди ки!

Тәләбә:

— Онлар һамысы сарајдадырлар, — деди. — Сәнә демәлијә ки, крал вә бүтүн сарај адамлары шәһәрә көчән кими, бүтүн чичәкләр дә дәрһал бағдай сараја гачырлар вә орада онлары шәнлији башлајыр. Сән ону бир көрсән! Ики эн көзөл гызыл кү тахтада отуруп, онларын бири крал, диқәри краличадыр. Гыр мызы хоруз пипији күлләри онларын јанында дајаныб ба әјирләр, — онлар камер јункерләридир. Соңра галан бүтүн гә шәнк чичәкләр кәлир вә бал башланыр. Абы бәнөвшәләр балач дәниз кадетләри чилдинә кириб гадынлары әвәз едән гнасин вә крокусларла ойнайырлар, јашлы гадынлар олан лалә вә ир сары занбаглар исә онларын әдәблә ојнамаларына вә үмумијјәт дә өzlәрини јахшы апармаларына диггәт јетирирләр.

— Крал сарајында ојнадыгларына көрә чичәкләрә чәза вер мәзләрми? — дејә балача Ида сорушду.

Тәләбә:

— Ахы, буну һеч кәс билмир! — деди. — Доғрудур, әлиндә бир бағлама ачар олан гоча көзәтчи бәзән кечәләр сараја бах са да, чичәкләр ачарларын чикитисини ешидән кими дәрһал сакитләшир вә пәнчәрәләрдән асылмыш узун пардәләрин далын да кизләнәрәк, бир көзләрилә орадан оғрунча бахырлар. Гоча көзәтчи: «Бурадан чичәк гохусу кәлир», — дејирсә дә, һеч би шеј көрмүр.

Балача Ида:

— Гәрибәдир, — деди вә һәтта әлләрини бир-биринә вурду. — Онлары мән дә көрә биләрәмми?

Тәләбә:

— Көрә биләрсән, — деди, — тәкрар сараја кетсән, пәнчәрәј бахан кими көрәрсән. Узун-сары занбагы мән бу күн орада көр дүм, о өзүнү сарај ханымы јеринә гојуб диванын үстүндә узан мышды.

— Бәс нәбатат бағынын чичәкләри дә ораја кәлә биләрләр ми? Ахы нәбатат бағы узағдадыр?

196

Тәләбә:

— Әлбәттә, кәлә биләрләр, — деди, — чүнки кәлмәк истәдик дә онлар уча биләрләр. Сән көзәл гырмызы-јашыл вә ағ кәпәнәк ләри көрмәмишсәнми? Демәк олар ки, онлар чичәјә охшајырлар вә бир заман онлар өzlәри чичәк олмушлар. Онлар саптагла рындан гопуб һүндүрә тулланмыш, сачагларыны балача ганад лар кими тәрпәтмиш вә учмушлар. Өzlәрини јахшы апардыгла ры үчүн онлара күндүз дә учмаға ичазә верилмишдир. Онлара евә гајыдыб саптагларында динч отурмаг мүмкүн олмамышдыр, беләликлә дә ахырда онларын сачаглары дәнүб әсл ганад ол мушдур. Сән ки буну өзүн көрмүсән. Бунунла белә нәбатат ба ғынын чичәкләри бәлкә дә кралыш сарајына кәлмирләр! Бәлкә дә онлар һәтта кечәләр орада шәнлик едилдијини дә билмирләр. Гулаг ас, көр нә дејирәм — бизимлә јанашы јашајан нәбатат ел ми профессору буну ешитдикдә тәәччүбләнәчәкдир, — онун ба ғына кетдикдә кралын сарајындакы бөјүк бал һаггында чичәк ләрдән биринә даныш, о буну башга чичәкләрә дејәчәк вә һамы сы ораја гачаглар, профессор баға кәләчәк, орада бир дәнә дә чичәк көрмәјәчәкдир вә чичәкләрин һара кетдијини дә анлама јачагдыр.

— Чичәк о бириләринә нечә дејәчәк? Чичәкләр ки, даныш мырлар?!

Тәләбә:

— Әлбәттә, данышмырлар, — деди, — анчаг онлар ишарәлә рә фикирләрини бир-биринә демәји бачарырлар. Балача бир кү ләк әсән кими онларын нечә јырғаландығыны вә јашыл јарпаг лары илә бирликдә нечә тәрпәндикләрини сән өзүн ки, көрмү сән. Бу елә севимли олур ки, санки онлар данышырлар.

— Профессор онларын ишарәсини анлајырмы — дејә балача Ида сорушду.

— Нечә анламыр! О бир дәфә өз бағына кәлиб көрүр ки, бө јүк кичиткән өз јарпагларилә гәшәнк гырмызы гәрәнфилә ишарә едир, кичиткән бунунла гәрәнфилә: «Сән чох севимли олдуғун үчүн мән сәни севирәм» — демәк истәјирмиш. Бу, профессора хош кәлмир вә о кичиткәнин јарпагларына вурур, кичиткәнин јарпаглары бармаг кими дүз олдуғундан профессорун әлини да лајыр! О замандан она әл вурмаға чүр'әт етмир

Балача Ида:

— Чох гәрибәдир, — дејиб күлдү.

Евә гонаг кәлиб диванда отурмуш үрәксыхычы мүшавир:

— Белә бош шејләрлә ушағын башыны долдурмаг олармы? — деди.

Онун тәләбәдән зәһләси кедирди вә хусусилә тәләбә әлиндә, үрәк оғурладығы үчүн дар ағачындан асылмыш аламы, јахуд әри илә бурун-буруна сүпүркәнин үстүндә дајанмыш гоча ифритәни

197

андыран күлмәли фигурлары гаҗырдыгда һәмишә мырылданырды, бунларын һеч бири мүшавирин хошуна кәлмәдијиндән һәмишә:

— Белә бош шејләрлә ушағын башыны долдурмаг олармы? Нә ахмаг фантазијадыр! — дејә тәкрар едәрди.

Анчаг тәләбәнин чичәкләр һаггында һағыллары балача Иданы чох әләндирир вә бүтүн күнү бу барәдә дүшүнүрдү. Демәк, чичәкләр балдан сонра јорулдуғлары үчүн башларыны ашағы салмышлар. Әлбәттә, онлар хәстәләнмишләр.

Балача Ида чичәкләри кәтириб өз масасынын үстүнә гојду. Ону бүтүн ојунчағлары бурада иди; масанын сијирмәси дә ағвына гәдәр чүрбәчүр шејләрлә долу иди. Кукла Софи, чарпајысында узаныб јатырды, анчаг балача Ида она деди:

— Софи, сән дуруб бу кечәни ешикдә узанмалы олачагсан, чүнки јазыг чичәкләр хәстәләнмишләр, одур ки, онлар сәнин јатағына узандырмаг лазымдыр, бәлкә дә сағалдылар!

Буну дејиб о, кукланы чарпајыдан көтүрдү, Софинин наразы олдуғуну көрдүсә дә, бир кәлмә данышмады. Софи јатағы әлиндән алындығы үчүн ачыгланмышды.

Балача Ида чичәкләри јатаға узандырыб гәшәнк бир јорғанла үсләрини өртдү вә раһат узанмаларыны тапшырды. Ида бунун әвәзиндә чичәкләрә чај верәчәјини вәд етди, беләликлә чичәкләр сабаһ сәһәр тамамилә ајаға галхмалы идиләр. Сонра о, күнәш чичәкләрин көзүнә дүшмәсин дејә пәрдәни чәкди.

Тәләбәнин данышдығлары Иданын башындан чыхмырды вә ја јатмаға кедәркән кечә салынмыш пәнчәрә пәрдәләринин дагына бахмагдан өзүнү сахлаја билмәди, анасынын көзәл лалә вә гиасинт күлләри пәнчәрәдә иди, балача Ида јавашча онларын гулағына пычылдады:

— Мән билирәм, кечә сизин балыңыз олачагдыр.

Анчаг чичәкләр өзләрини елә көстәрдиләр ки, куја һеч бир шеј аңламырлар вә һәтта тәрпәнмәдиләр. Лакин балача Ида билдијини билирди.

Ида јатағына узаныб бу барәдә чох фикирләшди вә чичәкләрин ојнамасынын нә гәдәр севимли олдуғуну көзләри гаршысына кәтирди — «Көрәсән мәним дә чичәкләрим сарајдакы балда олмушлармы?! — дејиб, јухуја кетди. Анчаг кечәјарысы балача Ида бирдән јухудан ојанды, о инди чичәкләри, тәләбәни вә онун башыны бош шејләрлә долдурдуғу үчүн тәләбәни данлајан мүшавирин јухусунда көрмүшдү. Иданын јатмыш олдуғу отагда сакитлик иди, масанын үстүндә шам јанырды. Иданын атасы вә анасы бәрк јатмышдылар.

Балача Ида өз-өзүнә:

— Чичәкләримин кукла јатағында јатыб-јатмадығыны билмәк истәјирәм, — дејиб јарыачыг гапыја бахмаг үчүн башыны јастыгдан азча галдырды. Ону ојунчағлары вә чичәкләри гапынын дагында иди. Сонра о диггәтлә гулаг верди, — она елә кәлди ки, о бири отагда фортепиано чалыныр, өзү дә елә астадан, елә инчә чалынырды ки, Ида өмрүндә беләсини ешитмәмишди.

Ида:

— Јәгин чичәкләрдир, ојнајырлар, — деди. — Пәрвәрдиқара, мән онлара елә бахмаг истәјирәм ки!

Анчаг ата вә анасыны јухудан ојатмамаг үчүн јатағындан галхмаға чүр'әт етмәди. О:

— Каһ онлар бураја кәләјдиләр, — деди.

Анчаг чичәкләр онун јатдығы отаға кирмәдиләр, көзәл мусиги исә јенә дә чалынды. Буну көрүб балача Ида өзүнү сахлаја билмәјәрәк јавашча чарпајыдан јерә энди вә бармағларынын учу үстә гапыја тәрәф кедиб отаға бахды. Бурада нә гијәмәт иди!

Бу отагда шам јанмырды, бунунла белә отаг тамамилә ишығ иди, ајын ишығы пәнчәрәдән дүз лалә вә гиасинтләрин ики чәркә илә дајанмыш олдуғу дөшәмәјә дүшмүшдү. Пәнчәрәләрдә бир дәнә дә олсун чичәк галмамышды, орада анчаг торпағлы күлданлар дурурду.

Чичәкләрин һамысы бир-бирилә чох севимли ојнајыр, каһ һамысы дөврә вуруб, каһ да бир-бирләринин узун, јашыл јарпағларындан гутуб фырланырдылар. Бөјүк сары занбаг фортепиано чалырды — бу јәгин балача Иданын јайда көрмүш олдуғу занбаг иди. О тәләбәнин дедији: «Аһ, көр о фрејлин Линаја нечә дә охшајыр», — сөзүнү јахшы хатырлајырды, о заман һамы тәләбәјә күлмүшдү, анчаг инди Идаја доғрудан да елә кәлди ки, узун, сары занбаг Линаја охшајыр, занбаг Лина кими дә ојнајырды, о каһ узунсов сифәтинин бир тәрәфә, каһ да о бири тәрәфә дөндәриб көзәл мусигинин аһәнки илә башыны јырғалајырды. Иданы кимсә көрмүрдү.

Бирдән балача Ида бөјүк абы чөл зә'фәранынын ојунчағлар гојулмуш масанын ортасына сычрадығыны вә кукла чарпајысындан јапышыб пәрдәни дартдығыны көрдү; чарпајыда хәстә чичәкләр узанмышды, анчаг онлар чәлд ајаға галхыб башларыны јырғалајараг ојнамаг истәдикләринә ишарә вердиләр.

Алт додағы чатламыш гоча Курилка ајаға галхды вә көзәл чичәкләрә баш әјди, чичәкләр һеч дә хәстәјә охшамырдылар, онлар дикәр чичәкләрдән пис тулланыб, пис дә шәнлик етмирдиләр. Бу анда бир сәс ешидилди, санки бир шеј јерә дүшдү. Ида сәс кәлән тәрәфә бахды, — бу кағыз күлләрлә бәзәнмиш бајрам чубуғу иди; онларын чинсиндән олдуғуну һесаб едәрәк, о да маса-

дан чичәкләрин јанына душмүшдү. Кағыздан гајрылма чичәкләрлә бәзәнмиш бајрам чубуғу чох севимли иди; онун тәпәсиндә, башына лап мүшавиринки кими кәнарлары енли гара шлјапа гојмуш бир мум кукла отурмушду.

Чубуг, чичәкләрин ортасына атылараг тахта ајагларыны бәркдән јерә дөјдү, — о, мазурка ојнајырды, дикәр чичәкләр исә чох јүнкүл олдуғларындан вә ајагларыны онун кими јерә дөјә билмәдикләриндән бу рәгси ојнаја билмирдиләр.

Анчаг будур, чубуғун кәлләсиндәки мум кукла бирдән узанды, кағыз күлләрин үзәриндә фырланыб бәркдән гышгырды:

— Белә бош шејләрлә ушағын башыны долдурмаг олармы? Бу нә ахмаг фантазијадыр!

Инди кукла башына, кәнарлары енли гара шлјапа гојмуш мүшавирин өзү иди ки, варды. Онун кими сары вә ачыгылы иди. Анчаг кағыз чичәкләр онун назик ајагларына вурдулар вә о, јенә бүзүшүб балача мум кукла олду. Бу чох әјләндиричи олдуғундан, Ида өзүнү күлмәкдән сахлаја билмәди.

Чубуг, ојнамасында давам едир вә мүшавир дә истәр-истәмәз бүтүн бәдәни илә узаныб-узанмаса да, јахуд кәнарлары енли гара шлјапалы балача мум кукла олараг галыб-галмаса да һамысы бир иди, чубугла ојнамалы иди. Нәһајәт, чичәкләр, хүсусилә кукла чарпајысында узанмыш чичәкләр мүшавир үчүн хаһиш етмәјә башладылар вә чубуг ону динч бурахды. Бирдән дикәр о ојунчағларла бирликдә кукла Софинин узанмыш олдуғу масанын сијирмәсиндә нә исә бәркдән сәсләнди. Курилка масанын кәнарына гәдәр гачыб гарны үстә узанды вә сијирмәни чәкиб азча ачды.

Софи ајаға галхыб һејрәтлә әтрафына бахды. О:

— Сиз бурада бал дүзәлтмисиниз? — дедә. — Бәс мәнә нијә хәбәр етмәмишсиниз?

— Мәнимлә ојнамаг истәјирсәнми? — дејә Курилка сорушду.

Софи:

— Јахшы кавалер тапдым! — дејиб архасыны она чевирди вә сонра гутунун үстүндә отуруб чичәкләрдән биринин ону ојнамаға дәвәт едиб-етмәјәчәјини көзләмәјә башлады, анчаг һеч кәс ону дәвәт етмәји ағлына кәтирмирди. О, — һм, һм, һм, — дејә өскүрмәјә башлады, буну ешитдикдә даһа һеч кәс она јахын кәлмәди. Курилка тәк ојнајырды, өзү дә пис ојнамырды.

Софи, чичәкләрин она бахмадығыны көрдүкдә, бирдән сијирмәдән јерә јыхылды вә елә сәс-күј галдырды ки һамы онун јанына гачыб зәдәләниб-зәдәләнмәдијини сорушмаға башлады. Бүтүн чичәкләр, хүсусилә индичә онун чарпајысында јатмыш чичәкләр онула чох меһрибанлыгла данышырдылар. Софи зәррә гәдәр дә зәдәләнмәмиши, балача Иданын чичәкләри көзәл

јатачаг үчүн она тәшәккүр етмәјә башладылар. Сонра ону өзләрилә бәрәбәр дөшәмәјә дүшән ај ишығынын дөврәсинә апарыб, онула ојнадылар, дикәр чичәкләр исә селарын әтрафында фырланырдылар. Инди Софи чох мәмнун иди вә өз чарпајысыны чичәкләрә һәвәслә күзәштә кетмәјә разы олдуғуну билирди, чүнки о, сијирмәдә дә јахшы јата билди.

Анчаг чичәкләр она дедиләр:

— Сағ ол, биз узун мүддәт јашаја билмәрик! Сәһәр тамамилә өләчәјик, јалныз балача Идаја сөјлә ки, о бизи бүлбүлүн басдырылмыш олдуғу бағда басдырсын, јајда биз јенә дә чүчәриб даһа да көзәл олачагыг.

— Јох, сиз өлмәмәлисиниз! — дејә Софи сәсләнәрәк чичәкләри өпдү.

Бу анда гапы ачылды вә бир јығын чичәк ичәри дахил олду. Балача Ида онларын һарадан кәлдијини һеч чүр анлаја билмирди, јәгин ки, онлар кралын сарајындан кәлмишдиләр. Башларында гызыл тач олан ики гәшәнк гызылкүл һамыдан бабағда кәлирди, бунлар кралла кралича иди. Онларын архасынча һәр тәрәфә баш әјәрәк гәшәнк миһәк вә гәрәнфилләр, сонра мусигичиләр кәлирдиләр, ири лаләләр вә пионлар нохуд габығыны үфләјир вә күчдән гыпгырмызы гызармышдылар, балача абы зәнк чичәкләри вә ағ хәдичә күлләри чинкилдәјирдиләр, санки онларын бојундан зынгыровлар асылмышды, чох әјләнчәли мусиги иди. Сонра бир јығын дикәр чичәкләр дә кәлиб, ојнамаға башладылар, абы бәнөвшәләр дә, гырмызы папатја вә инчичичәкләри дә ојнајырдылар. Чичәкләр елә көзәл ојнајыб, бир-бирилә елә өпүшүрдүләр ки, адам бахмагдан дојмурду.

Нәһајәт, чичәкләр бир-биринә хејирли кечә арзу етдиләр, балача Ида исә јавашча өз отағына кечди вә бүтүн кечә чичәкләр, индичә көрдүјү шејләр онун јухусуна кирди.

Сәһәр тездән о ајаға галхыб чичәкләринин өз јериндә олуб-олмамасына бахмаг үчүн масанын јанына гачды.

О, пәрдәни галдырды, — бәли, чичәкләр чарпајыда узанмышдылар, анчаг тамамилә солмушдулар. Софи дә өз јериндә, сијирмәнин ичәрисиндә узанмышды вә чох јухулу көрүңүрдү.

— Мәнә нә дејәчәјин јадындадырмы? — дејә балача Ида Софидән сорушду. Анчаг Софи сәфәһ нәзәрләрлә она бахыб ағзыны ачмады.

Балача Ида:

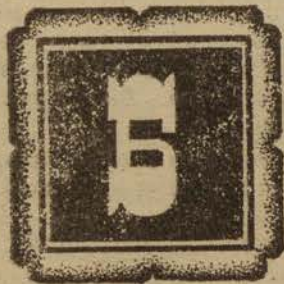
— Сән нә писсән, — деди. — Онлар һәлә сәнинлә бир ојнајырдылар да!

Бундан сонра Ида, гапағында гәшәнк бир гуш шәкли чәкилмиш кағыз гутуну көтүрүб ачды вә өлү чичәкләри онун ичәрисинә гојду. О:

— Бу да сизин табутунуз, — деди. — Мэним норвечли эми огланларым кэлдикдэ исэ, биз сизи багда басдырарыг ки, кэлэн ил, кэлэн јај даһа да көзэл чичэклэр кими чүчәрэсиниз.

Иданын норвечли эми огланлары Ионас вә Адолф дөјүшкән ушаглар идиләр, атасы онлара дајандолдурум — түфәнк бағыш-ламышды вә онлар да Идаја көстәрмәк үчүн ону өзләрилә кәтирмишдиләр. Ида өлмүш јазыг чичәкләр һаггында онлара данышыб, чичәкләри басдырмаг үчүн онлара ичазә верди. Огланлар түфәнки чийнләринә атараг габагда кедирдиләр, онларын даһынча исә ичәрисиндә өлмүш чичәкләр олан гутуну тутмуш Ида кедирди. Онлар багда гәбир газдылар. Ида чичәкләри өпүб гутуну чухура гојду. Ионас вә Адолф исә гәбрин үстүндә дајандолдурум — түфәнк атдылар, чүнки онларын нә әсл түфәнкләри, нә дә топлары варды.

ДУЈМӘЧИК

ири вар иди, бири јох иди. Бир арвад вар иди, бу арвад чох истәјирди ки, онун балача бир ушағы олсун, анчаг ушағы нарадан алмаг лазым кәлдијини әсла билмирди. Бир күн о, гоча чадукәр бир арвадын јанына кедиб она деди: «Мән чох истәјирәм ки, балача бир ушағым олсун, бәлкә сән дејәсән, бу ушағы нарадан алым?» Чадукәр арвад деди: — Сәнин дәрдинә чарә олар! Бу арпа дәнәләрини ал, булар кәндиләрин тарласында битән, јахуд да тојуглара верилән арпадан дејил, бу дәнәләри күлдәнда әкәрсән, онда нә олачағыны көрәрсән. — Сағ ол! — дејиб о, чадукәр арвада он ики скиллинг пул верди... Сонра евинә кедиб арпа дәнәләрини әкди вә арпа дәнәләриндән о саат көзәл, бөјүк бир чичәк битди, бу чичәк лап занбаға охшајырды, анчаг бу чичәјин сачаглары ачмамыш гөнчә кими бир-биринә бәрк сыхылмышды.

Гадын:

— Әчәб көзәл чичәкдир, — дејиб гәшәнк, гырмызы-сары рәнкли сачаглары өпдү, о, сачаглары өпән заман нә исә сәсләнди вә чичәк тамамилә ачылды. Инди бу чичәјин доғрудан да занбаг олдуғу көрүнүрдү, анчаг чичәјин ортасында бапбалача, көзәл

бир гыз јашыл скамејкада отурмушду, онун боју чәмиси бир дүјмә иди, буна көрә дә гызы, Дүјмәчик адландырдылар.

Лакланмыш парлаг фындыг габығы онун бешији, мави бөвшәләр онун дөшәји, гызылкүл сачаглары јастығы иди. О, кечә бурада јатыр, күндүз исә масанын үстүндә ојнајырды. Гадын масанын үстүнә бир бошгаб су гојду, бошгабын әтрафына чичәк дүзүб көвдәләрини суја салды. Сујун үстүндә бөјүк бир занбаг сачағы үзүрдү. Дүјмәчик бу сачағын үстүндә отуруб бошгабын бу гырағындан о гырағына үзүрдү. Ики ағ ат түкү гыз үчүн авары әвәз едирди. Бунлар һамысы нә гәдәр гәшәнк иди! Гыз һәтта охумаг да бачарырды, һалә һеч кәс белә инчә сәс ешитмәмишиди.

Бир дәфә кечә, гыз өзүнүн гәшәнк јатағында јатыркән ијрәнч гурбаға атылыб сыныг пәнчәрәдән ичәри кирди. Гурбаға чох кифир, јекә, өзү дә јаш иди, бирбаш Дүјмәчијин гызылкүл сачагларынын алтында јатмыш олдуғу масанын үстүнә тулланды.

Гурбаға:

— Бах, оглум үчүн көзәл арвад тапмышам, — дејиб Дүјмәчијин јатдығы фындыг габығыны гамарлајараг пәнчәрәдән баға тулланды.

Багдаи бөјүк, енли бир чај ахырды: анчаг чајын лап гырағында бир көл вар иди; гурбаға оғлу илә бәрәбәр бурада отларын арасында јашајырды. Аман! Гурбағанын оғлу да анасы кими мурдар вә ијрәнч иди. Фындыг габығындакы көзәл гызы көрдүкдә дедији: «Коакс, коакс, брекке-кекекс» олду.

Гоча гурбаға деди:

— Елә бәркдән данышма, јохса гыз јухудан ојанар. О, гу түкү кими јункүлдүр, сонра ајылыб биздән гачар. Ону чајын ортасында енли бир нилуфәрин үстүнә гојарыг, белә балача бир гыз үчүн о, бир ада олар. Орадан гача билмәз, биз исә бу заман отларын арасында сизин јашајачағыныз сарајы һазырларыг.

Чајда чохлу нилуфәр битмишиди, онларын енли вә јашыл јарпаглары сујун үзәриндә үзүрдү, ән узагдакы јарпаг галан јарпагларын һамысындан бөјүк иди, гоча гурбаға бу јарпаға тәрәф үзүб Дүјмәчијин отурдуғу фындыг габығыны онун үстүнә гојду. Јазыг балача гыз, сәһәр тездән јухудан ојаныб һарада олдуғуну көрдүкдә, ачы-ачы ағлады, — онун дөрд бир тәрәфи су иди вә гуруја чыхмаг һеч чүр мүмкүн дејилди. Гоча гурбаға исә сујун алтында, отларын ичәрисиндә отуруб гамыш вә сары нилуфәрләрлә отағы бәзәјирди, о, чаван кәлини үчүн һәр шеји даһа көзәл дүзәлтмәк истәјирди. Сонра, гызын гәшәнк чарпајысыны кәтириб кәлин отағына гојмаг үчүн чиркин оғлу илә бәрәбәр Дүјмәчијин дајанмыш олдуғу јарпаға тәрәф үздүләр, гоча гурбаға сујун ичәрисиндә гызын габағында баш әјиб деди:

— Бу мәним оғлум, сәнин кәләчәк әрнидир, сиз ашағыда, отларын ичәрисиндә көзәл јашајачагысыныз.

Онун оғлу:

— Коакс, коакс, брекке-ке-кек!-дән башга бир сөз демәди.

Онлар гызын гәшәнк чарпајысыны көтүрүб керн үздүләр. Дүјмәчик исә јашыл јарпағын үстүндә тәк отуруб ачы-ачы ағлајырды, гыз әсла чиркин гурбағанын јанында јашамаг вә онун ијрәнч оғлуна әрә кетмәк истәмирди. Сујун алтында үзән балача балыглар јәгин гурбағаны көрмүш вә онун дедикләрини ешитмишдиләр, чүнки һамысы башларыны судан чыхарыб гыза бахырдылар. Гызы көрән кими онун көзәл олдуғуну гәт етдиләр вә ијрәнч гурбағанын әлине дүшдүјү үчүн она јазыглары кәлди. Буна дөзмәк олмазды. Балыглар сујун алтында, јарпағын јашыл көвдәси әтрафында топлашыб дишләрилә көвдәни кәмирдиләр вә јарпаг Дүјмәчиклә бәрабәр чај узуну кетдикчә узағлара, гурбағанын она чата билмәјәчәји јерләрә үздү.

Дүјмәчик үзүрдү, коллара гонмуш балача гушлар исә она бахыб охујурдулар: «Көр нечә гәшәнк, балача гыздыр!» Јарпаг исә кетдикчә даһа узағлара үзүрдү, будур Дүјмәчик көзүнү ачыб өзүнү сәрһәд харичиндә көрдү.

Көзәл, ағ бир кәпәнәк бүтүн јол узуну гызын әтрафында учуб, нәһајәт јарпага гонду. Дүјмәчик онун чох хошуна кәлирди. Гыз исә чох севинирди, чүнки инди ијрәнч гурбага она чата билмәзди, бир дә әтрафдакы һәр шеј көзәлди, күнәш суда парылдајыр, су көзәрдилимиш гызыла охшајырды. Сонра гыз кәмәрини ачыб бир учуну кәпәнәја, о бирн учуну исә јарпага бағлады, онлар даһа сүр'әтлә үздүләр.

Онларын јанындан учан мајбөчәји гызы көрүб пәнчәси илә онун инчә белиндән јанышды вә көтүрүб бир ағача апарды. Јашыл јарпаг исә узағлара үздү, кәпәнәк јарпага бағлы олдуғундан ачыла билмәјиб о да јарпагла кетди.

Пәрвәрдикара, мајбөчәји гызла бәрабәр ағача учдугда јазыг Дүјмәчик нә гәдәр горхду! Јарпага бағладығы көзәл ағ кәпәнәк ону һәр шејдән чох мәјус етди. Әкәр о ачыла билмәзсә ачындан өләчәкдир, анчаг мајбөчәјинин дәрди, гүссәси аз иди, о учуб Дүјмәчиклә бәрабәр ағачын эн јекә јарпағына гонду. Дүјмәчији ширин чичәк ширәсинә гонаг етди вә әсла мајбөчәјинә охшамаса да, гызын мәфтунедичи олдуғуну она деди. Сонра һәмән ағачда јашајан дикәр мајбөчәкләри дә учуб гонаг кәлдиләр, онлар Дүјмәчији диггәтлә көздән кечирдиләр вә гыз мајбөчәкләри бујнузларыны чәкиб дедиләр:

— Онун чәмиси ики ајағы вар, бу нә гәдәр ачыначаглыдыр!

— Онун бујнузлары јохдур!

Гыз мајбөчәкләри һамысы бир сәслә дедиләр:

— Онун бели нә инчәдир, фу, о, адама охшајыр! Көр нечә чиркиндир. — Амма гыз олдуғча гәшәнк иди, ону бураја кәтирмиш мајбөчәји дә бу фикирдә иди, анчаг бүтүн галан мајбөчәкләри гызын чиркин олдуғуну сөјләдикдә о, нәһајәт, буна инанды вә гызы, өз јанында сахламаг истәмәди. — Гој һараја истәјир кетсин.

Мајбөчәји гызла бәрабәр ағачдан учуб ону чобанјастығы чичәјинин үстүнә гојду, гыз буу көрүб:

— Көр мән нә гәдәр чиркинәм ки, һәтта мајбөчәкләри дә мәнн өз јанларында сахламадылар, — дејә ағламага башлады. Амма әслиндә исә о, анчаг инсанын тәсәввүрүнә кәтирә биләчәји эн көзәл бир гыз иди. О, көзәл гызылкүл сачағы кими инчә вә ләкәсиз иди.

Јазыг Дүјмәчик бүтүн јајы бөјүк мешәдә тәк-тәнһа јашады. О, отлардан өзүнә јатачаг һөрүб јағын ислатмасын дејә ону ајыпәнчәси јарпагларынын алтындан асды, гыз ширин чичәк тозу јејиб һәр сәһәр јарпагларын үстүндә тандығы шеһи ичирди, беләликлә јәј вә пајыз кечди, гыш, сојуг вә узун гыш јахынлашырды. Онун үчүн көзәл чәһ-чәһ вуран гушлар учуб кетдиләр. Чичәкләр, ағачлар гуруду вә алтында јашадығы бөјүк ајыпәнчәси јарпагларыны төкдү вә онун јалныз солмуш сары көвдәси галды. Гыз сојугдан донурду, чүнки палтары чырыг-чырыг олмушду, о өзү исә инчә вә балача иди, тамамилә доначағындан горхурду. Гар јағды вә һәр бир гар дәнәси онун үчүн бир бел гар јериндә иди. Ахы биз бөјүјүк, онун исә боју бир дүјмә иди. Гыз гуру јарпага бүрүндү, анчаг јарпаг ону јахшы гыздырмадығындан јазыг сојугдан титрәјирди.

Онун кәлиб чыхдығы мешәнин лан јанында бөјүк бир тахыл земиси варды, тахыл чохдан бичилмишди, анчаг донмуш јердә чылпаг күләш галмышды. Дүјмәчик галын бир мешә илә кедирмиш кими бу күләшләрин арасыјла кедир вә тир-тир әсирди. Беләликлә, кәлиб чөлсичанынын гуру чыр-чыр оту илә өртмүш јувасынын гапысына чатды. Чөлсичаны бурада истидә вә боллуг ичәрисиндә јашајырды, онун анбарлары ағзына гәдәр дәнлә долу иди. Мәтбәхи вә анбары чох көзәлди. Јазыг Дүјмәчик гапынын ағзында дајаныб диләнчи кими бир тикә арпа дәнәси истәди. — Будур инди ик! күндүр ки, о һеч шеј јемәминдир.

Чөлсичаны деди:

— Ај јазыг! Кәл мәним исти сивмә, мән нә јесәм, сән дә ондан јејәрсән.

Бу чөлсичаны әслиндә мәрһәмәтли бир гары иди.

Дүјмәчик онун хошуна кәлдији үчүн деди:

— Сән һәтта бүтүн гышы мәним јанымда гала биләрсән, анчаг дејирәм, мәним отагларымы јахшы јығышдыр вә мәнә нағыл

сөйлә, мән нагылы чох сеvirәм. — Дүжмәчик дә мәрһәмәтли гоча сичанын һәр бир әмринә эмәл едиб көзәл јашајырды.

Чөлсичаны деди:

— Бу јахынларда бизим гонагларымыз олачагдыр, адәти үзрә мәним гоншум һәфтәдә бир дәфә мәни јолухар. О, мәндән дә јахшы јашајыр, онун бөјүк салонлары вар вә гимәтли гара мәхмәрдән күрк кејир, әкәр она әрә кетмәк кими хошбәхтлик сәнә мүјәссәр олса, онда һәјатыны көзәл гуарарсан. Анчаг бурасы вар ки, о кордур. Сән билдијин ән јахшы нағыллары она данышма-лысан.

Анчаг гоншу, Дүжмәчијин хошуна кәлмәди, чүнки бу, көстәбәк иди. О, гара мәхмәр күркүнү кејиб кәлмишди. Чөлсичаны де-јирди ки, о, варлы вә охумушдур, онун еви чөлсичанынын мән-зилиндән ијirmi дәфә вә даһа чох бөјүк иди. Көстәбәк кифәјәт гәдәр елмли иди. Анчаг күнәши вә көзәл чичәкләри көрмәјә онун көзү јох иди вә онлар һаггында чох пис фикирдә иди. — Ахы о, нә күнәши вә нә дә чичәкләри һеч заман көрмәмишди. Дүжмәчик охумалы олду, о, мајбөчәји вә башга шејләр һаггында маһны охуда вә көстәбәк онун көзәл сәсинә мафтун олуб гыза вурулду. Анчаг бир сөз демәди, чүнки о, ағыллы, камаллы бир киши иди.

Бир гәдәр кечәндән сонра көстәбәк өз евиндән онларын мән-зилинә гәдәр узун јералты јол ачды, чөлсичанына вә Дүжмәчијә кефләри истәдикдә бу јолда кәзмәјә ичазә верди. Көстәбәк јолда узанмыш өлү гушдан горхмамағы онлардан хаһиш етди. Бу, јә-ггин лап бу јахынларда, гыш кирдикдә өлмүш вә көстәбәјин јол ачдығы јердә басдырылмыш ганадлы, димдикли һәгиги гуш иди.

Көстәбәк агзына бир парча чүрүмүш ағач алды — ахы чүрү-мүш ағач гаранлыгыда од кими ишыг верир. Көстәбәк узун, гаран-лыг јолу ишыгландырагаг габагда кедирди. Онлар өлү гушун узанмыш олдугу јерә чатдыгда, көстәбәк кениш бурнуну тавана сөјкәјиб торпағы елә галдырды ки, јухарыда бөјүк бир дешик эмәлә кәлди, бу дешикдән ичәри ишыг дүшдү. Јолун ортасында, көзәл ганадларыны јанына сыхмыш, башыны вә ајагларыны лә-ләкләринин алтында јыгмыш өлү бир гарангуш узанмышды — јазыг гуш әлбәттә сојугдан өлмүшдү. Бу, Дүжмәчији чох кәдәр-ләндирди, чүнки о, гушларын һамысыны чох сеvirди, ахы бу гуш-лар өз нәгмәләрилә бүтүн јајы ону тәскин етмишдиләр, көстәбәк исә гыса пәнчәсилә гушу бир кәнара итәләјиб деди:

— Даһа чивилдәмир! Аллаһ еләмәсин бу гушлар доғсунлар. Мән чох шадам ки, мәним ушагларым бундан горхмурлар, белә бир һејван «чив-чив» етмәкдән башга бир шеј билмир вә гышда билахтијар ачындан өлүрләр.

Чөлсичаны деди:

— Сизинлә тамамилә шәрикәм. Бүтүн бу «чив-чивләр» гуша

нә верир? Гышда анчаг ач галмалы вә ушумәли олурлар. Анчаг онлар бунда да бир өзәмәт тапырлар.

Дүжмәчик бир кәлмә дә олсун данышмады, лакин чөлсичаны вә көстәбәк далыны гуша чевирдикдә о, гушун үзәринә әјилиб башынын түкләрини аралады вә онун өртүлмүш көзләриндән өңдү. «Бәлкә дә бу, јәјдә мәним үчүн гәшәнк-гәшәнк охујан һә-мән гарангушдур», — дејә фикирләшди, — бу көзәл вә әзиз гуш мәнә нә гәдәр сеvirч кәтирмишди.

Сонра көстәбәк јенә дә бир дешик ачды, күндүз ишыгы бу дешикдән ичәри дүшдү вә о, гызы евинә апарды. Кечә Дүжмәчи-јин көзүнә јуху кетмирди. О, галхыб гуру отлардан бөјүк, көзәл јорған һөрүб гушу бу јорғана бүрүдү, јаш јердә јатан гуша со-југ олмасын дејә сичанын анбарындан тапдығы гу түкүнү гушун бөјрүнә гојду.

О, деди:

— Әлвида, көзәл гуш! Әлвида, бүтүн ағачлар јашыл икән вә күнәш нәвазишлә бизи ишыгландырыкән јәјдә охудугун көзәл нәгмәләрин үчүн сағ ол! — Бу сөзләрдән сонра о, башыны гушун синәсинә гојду вә бирдән диксинди: гушун ичәрисиндә нә исә сәсләнирди, бу сәсләнән гушун үрәји иди, гуш өлмәјиб анчаг донмушдү. Инди гызышдыгындан јенидән чана кәлмишди.

Пајызда бүтүн гарангушлар исти өлкәләрә учуб кедирләр, онлардан бири кечикирсә, ја о саат донуб өлү кими јерә дүшүр, ја да гарын алтында галыр.

Дүжмәчик горхусундан тир-тир әсирди. Ахы елә бапбалача, бир дүжмә боју олан гызчыгазла мүгајисәдә, гуш бир нәһәнк иди, анчаг Дүжмәчик өзүнү јыгышдырыб гарангушу даһа бәрк-бәрк јорғана бүрүдү. Өзүнүн үстүнә салдығы јорғаны кәтириб гушун башына өртдү.

Ертәси күн Дүжмәчик јенә дә гушун јанына кәлди, инди гуш тамамилә чана кәлмишди, анчаг һәлә чох занф иди. Гуш анчаг бирчә дәгигәлијә көзләрини ачыб фәнәр әвәзинә әлиндә чүрү-мүш ағач тутараг онун габагында дајанмыш Дүжмәчијә баха билди.

Хәстә гарангуш она:

— Көзәл гызчыгаз, сағ ол! — деди. — Мән елә јахшы гызын-мышам ки, чох чәкмәз тамамилә мөһкәмләшәрәм вә јенә дә кү-нәшә доғру учарам.

Гыз деди:

— Аһ, бајырда шахтадыр, гар јагыр, исти јатагында узан, мән сәнә гуллуғ едәрәм.

О кедиб гарангуша чичәк касасында су кәтирди, гарангуш сују ичиб, тикан колуна илишәрәк ганадынын јараландыгыны вә буна көрә дә инди учуб узагларә, исти өлкәләрә кетмиш дикәр

гарангушлар кими сүр'әтлә уца билмәдијини гыза нагыл еләди, ахырда гарангуш јорулуб јерә дүшмүшдү вә артыг һеч шеј јадына кәлмирди, бура һечә дүшдүјүнү дә билмир.

Гарангуш бүтүн гышы јерин алтында галды. Дүјмәчик онун гајғысыны чәкир вә она чох алышмышды. Анчаг нә чөл сичаны вә нә дә көстәбәк бу барәдә һеч шеј билмәмәли идиләр, ахы онлар јазыг, јурдсуз гушу севмирдиләр.

Јаз кирдикдә вә күнәш јери гыздырмаға башладыгда гарангуш, она көстәбәк кими таванда дешик ачмыш Дүјмәчиклә саламатлашды. Күнәш онлара бахырды, гарангуш Дүјмәчикдән, онун чијнинә отуруб онунла бирликдә јашыл мешәләрә учмаг истәјиб-истәмәдијини сорушду. Анчаг Дүјмәчик чөлсичаныны белә јалгыз бурахыб гүссәләндирмәк истәмирди.

Гарангуш:

— Әлвида, әлвида, мәрһәмәтли гәшәнк гыз! — дејиб ачыглыга учду. Дүјмәчик онун далынча бахды, јазыг гарангушу чох севдији үчүн онун көзләри јашла долду.

Гуш:

— Чив-чив! Чив-чив, — дејә охујуб јашыл мешәјә учду.

Дүјмәчик чох дарыхырды, ону әсла күнәшдә гызынмаға бурахмырдылар, чөлсичанынын евинин әтрафындакы тарлада әкилмиш тахыл бөјүјүб јекә бир мешә кими олмушду.

Чөлсичаны дејирди:

— Јајда сән өзүнә чениз тикәчәксән. — Чүнки онун гоншусу мәхмәр күрк кејмиш дарыхдырычы көстәбәк гыза нишанланмышды, — сән өзүнә јун палтар вә алт палтары тикәчәксән, чүнки көстәбәјин арвады олдуғун заман кејмәјә вә јатмаға бир шејин олмалыдыр.

Дүјмәчик өзүнә палтар тохумалы олду, чөлсичаны исә дөрд һөрүмчәк тутду, бу һөрүмчәкләр кечә дә, күндүз дә Дүјмәчијә палтар тохумалы иди. Көстәбәк һәр ахшам гонаг кәлиб бир аздан сонра јајын гуртармасындан, аллаһа шүкүр, даһа күнәшин бәрк јандырмадығындан вә онсуз да јерин даш кими бәркидијиндән данышырды. Јај гуртардыгда исә онлар тој едәрләр, лакин бу, Дүјмәчији һеч дә севиндирмирди. О дарыхдырычы көстәбәји азча да олсун севмирди. Һәр сәһәр күнәш чыхаркән вә һәр ахшам батаркән о, кизличә чөлсичанынын јувасынын кәнарына кәлиб, күләјин сүнбүлләри тәрпәтмәснә, мави көјә бахырды. Бу заман о, ишыглы дунјанын нә гәдәр јахшы вә сәрбәст олдуғуну дүшүнүр вә севимли гарангушу көрмәк истәјирди, анчаг гарангуш бир дәфә дә олсун учуб онун јанына кәлмәди, јәгин о, узаглара, јашыл мешәләрә учуб кетмишди.

Тәкрар пајыз кирдикдә бүтүи чениз һазыр иди.

Чөлсичаны гыза деди:

— Дөрд һәфтәдән сонра сәнин тојун олачагдыр. — Дүјмәчик исә ағлады вә чансыхычы көстәбәјә әрә кетмәјәчәјини билдирди.

Чөлсичаны деди:

— Сәфәһләмә! Инад етмә, јохса бу аг дишләримлә сәни јејәрәм, сәнин көзәл әрин олачаг, белә гара мәхмәр күрк һеч краличанын өзүндә дә јохдур, онун бүтүн анбарлары ағзына гәдәр долудур, белә әр үчүн сән аллаһа шүкүр етмәлисән.

Будур, тој олмалы иди, көстәбәк Дүјмәчијин далынча кәлди. Дүјмәчик онунла бирликдә дәрин јерин алтында јашајыб бир даһа парлаг күнәши көрмәмәли иди, чүнки көстәбәјин күнәшдән зәһләси кедирди. Јазыг гыз бәрк дарыхдығындан күнәшлә саламлашмаға чыхды. О, чөлсичанынын гапысында дајаныб һәлә күнәшә тамаша едә биләрди.

Дүјмәчик:

— Әлвида, гызыл күнәш! — дејиб әлләрини көјә галдырды, о, һәтта сичан јувасындан бир гәдәр узаглашды да; тахыл артыг бичилмишди вә јердә јенә дә гуру күләш көрүнүрдү. О һәлә солмамыш балача, гырмызы бир чичәји гучаглајыб деди, — әкәр гарангушу көрсән, мәндән она салам јетир.

— Чив-чив, чив-чив! — дејә бирдән онун башынын үстүндә бир сәс ешидилди. Дүјмәчик јухарыја бахыб јанында учан гарангушу көрдү. Гарангуш да Дүјмәчији көрүб чох севиммишди. Гыз һеч дә ејбәчәр көстәбәјә әрә кетмәк вә һеч бир заман күнәш ишыгы дүшмәјән јер алтында јашамаг истәмәдијини она сөјләди, бу заман онун көзләриндән јаш ахды.

Гарангуш деди:

— Гыш кирир, мән узаг, исти өлкәләрә учурам, мәнимлә бәрәбәр кетмәк истәјирсәнми? Мәним чијнимә мин, кәмәрлә өзүнү бәрк-бәрк багла вә биз кифир көстәбәји, онун јералты евини дә бурада гојуб дағлардан ашараг исти өлкәләрә учаг, о өлкәләрдә күнәш даһа көзәлдир, ораларда һәмнишә јај олур вә ил узуну чичәкләр ачыр, әзиз вә севимли Дүјмәчик, мәнимлә бәрәбәр учаг! Ахы мән донуб дүшдүјүм заман сән мәним һәјатымы хилас етмисән.

Дүјмәчик:

— Јахшы, мән сәнилә учурам! — дејиб гушун чијнинә минди, ајағларыја бәрк-бәрк онун кешиш ганадларындан тутду вә кәмәрлә өзүнү гушун ән бөјүк ләләјинә бағлады. Гарангуш јүкәјә галхыб, мешәләрин, дәннәләрин, һәмнишә гарла өртүлү олан уца дағларын үзәриндән учду. Дүјмәчик үшүмәјә башлады. Бу заман о, гарангушун исти түкләри арасына кириб анчаг башыны бајыра чыхартды.

Будур, онлар кәлиб исти өлкәјә чыхдылар, бурада күнәш да-

на чох парылдаыр, көј бизим јерләрде олдуғундан икигат учадыр. Архлар вә чәпәрләр боју көзәл, јашыл, гырмызы үзүм тәвәкләри битмишдир. Мешәләрде портагал вә лимон јетишимишдир. Мәрсин ағачынын гохусу кәлир, јолларда исә гәшәнк ушаглар әлван, ири кәпәнәкләрин далынча гачырдылар. Лакин гарангуш даһа узаглара учду вә әтраф даһа көзәл олду. Мави дәнизин саһилиндә битмиш уча, јашыл ағачларын арасында парылдајан көһнә мәрмәр бир сарај вар иди. Үзүм тәнәји онун уча сүтунларына сарынмышды. Бу сүтунун лап јухарысында чохлу гарангуш јувасы вар иди. Дүјмәчији кәтирән гарангуш да бу јуваларын бириндә јашајырды.

Гарангуш деди:

— Бу мәним евимдир, сән дә орада, ашағыда битән чичәкләрдән бирини өзүн үчүн сеч, сәни ораја апарарам вә орада јакшы јашајарсан.

Гыз:

— Аһ, нечә гәшәнкдир! — дејиб балача әлләрини бир-биринә вурду.

Ашағыда бөјүк мәрмәр бир сүтун варды, сүтун јерә јыхылараг үч һиссәјә бөлүмүшдү. Инди бу һиссәләрин арасында гәшәнк, бөјүк ағ чичәкләр битмишди. Гарангуш Дүјмәчији енди сачаглардан биринә дүшүрдү. Дүјмәчик чох һејрәт етди. Чичәјин ортасында ағ мәрмәр кими шәффаф балача бир адам отурмушду, о, башына гызыл тач гојмушду, чийиндә исә парылдајан ганадлары варды, өзү исә Дүјмәчикдән һеч дә бөјүк дејилди. О, чичәјин руһу иди. Һәр бир чичәкдә белә оғлан вә ја гыз јашајырды, анчаг о, бунларын һамысынын кралы иди.

Дүјмәчик гарангуша пычылдады:

— Пәрвәрдикарә, о нә гәдәр көзәлдир! — Балача принс исә гарангушдан чох горхду, ахы онунла мугајисәдә гарангуш бир нәһәнк иди, амма о, бапбалача вә өзү дә зәриф иди. Лакин Дүјмәчији көрдүкдә севинди, һәлә өмрүндә белә гәшәнк гыз көрмәмишди. Буна көрә дә тачыны көтүрүб Дүјмәчијин башына гојду, онун адыны сорушду вә она әрә кетмәк истәјиб-истәмәдијини сорушду. Она әрә кәләрсә, Дүјмәчик бүтүн чичәкләрин кралчасы олачагдыр, бах, әр белә олар! Гурбағанын оғлу, јакхуд да мәрмәр күркүлү көстәбәк нә иди?! Буна көрә дә Дүјмәчик принсә өз разылығыны билдирди вә һәр бир чичәкдән елә гәшәнк гыз вә оғлан учду ки, Дүјмәчик онларын һамысына дојунча тамаша едә билмәди. Онларын һәр бири Дүјмәчијә һәдијә кәтирди. Лакин бу һәдијәләрдән бөјүк бир шәффаф чырчырама ганады Дүјмәчијин даһа чох хошуна кәлди. Бу ганадлары Дүјмәчијин чийинә јапышдырдылар вә инди о бу чичәкдән о бири чичәјә уча билирди. Бах, буна шадлыг дејәрәм! Гарангуш өз јувасында отуруб оялар

үчүн бачардығыны охујурду. Лакин нә тәһәр олса үрәји гүссәли иди, чүнки о, Дүјмәчији севирди вә һеч бир заман ондан ајрылмаг истәмәирди.

Чичәкләрин руһу гыза деди:

— Даһа сәнин адын Дүјмәчик олмајачагдыр, сән өзүн бу гәдәр гәшәнк олдуғун һалда адын чиркиндир, сәнин адын Маја олачагдыр.

Гарангуш:

— Әлвида, әлвида! — дејиб исти өлкәләрдән керижә, узаг Данимаркаја учуб кетди. Орада нағыл демәји бачаран адамын пәнчәрәсинин үстүндә онун јувасы варды. Гарангуш она «чив», «чив» дејә охујурду, бүтүн бу әһвалаты да биз һәммин адамдан өјрәнмишик.

ЈОЛ ЈОЛДАШЫ

азыг Иоһаннес бөјүк дәрәд ичәриндә иди. Атасы бәрк хәстәләнмишди, инди чан верирди. Онлар өз дахмаларында јалгыздылар, масанын үстүндәки лампа сөнмәкдә иди, артыг чох кеч иди. Хәстә ата деди: — Сән мәнә мәрһәмәтли оғул олмусан, Иоһаннес! Аллаһ өз көмәјини сәндән әсиркәмәз. Буну дејиб атасы чидди вә меһрибан көзләрилә оғлуна бахды, дәриндән бир аһ чәкиб өлдү. Елә бил ки, јухуја кетди. Иоһаннес ағлады. О, дүңјада тәк галды: инди нә анасы, нә бачылары, нә дә гардашлары вар иди! Јазыг Иоһаннес! О, узун мүддәт дизләри үстә чарпајынын габағында дурараг ачы көз јашлары төкә-төкә өлмүш атасынын әлләрини өпүрдү, анчаг сонра көзләри јумулду вә башыны бәрк јатаға гојуб, јухуја кетди.

О, гәрибә бир јуху көрдү.

Јухуда көрдү ки, күнәш вә ај онун габағында баш әјмишдир, атасыны јенә дә сағлам вә күмраһ көрдү, атасынын һәмнинә, хүсусилә шән олан вахтларындакы күлүшүнү ешитди; гәшәнк узун сачларына гызыл тач гојмуш көзәл бир гыз әлини Иоһаннесә узатды, атасы исә дејирди: «Бах, нә көзәл нишанлын вардыр. Дүңјадакы гызларын һамысындан јакшыдыр!»

Бурада Иоһаннес јухудан ојанды. Көзәл хәјал јох олду. Ата-

сы өлмүш, бэдәни сојумуш һалда узанмышды, жанларында даһа кимсә јохду. Јазыг Иоһаннес!

Бир һәфтәдән сонра өлүнү басдырдылар, Иоһаннес табутун далынча кедирди. Ону бу гәдәр севән атасыны бир даһа көрмә-јәчәкди! Иоһаннес торпағын, табут үзәринә нечә төкүлдүјүнү ешидир, кетдикчә табутун торпагла даһа чох өртүлдүјүнү көрүрдү, будур, артыг табутун анчаг бир учу көрүнүрдү, бир овуч да торпаг төкдүләр вә табут тамамилә көрүнмәз олды. Гәбир үстүндә зәбур сурәси охудулар, көзәл маһны Иоһаннесә елә тә'сир етди ки, көзләри јашарды, о ағлајыб үрәјини бошалтды. Күнәш јашыл ағачлары елә мәррибанлыгла ишыгландырырды ки, санки демәк истәјирди: «Гәм јемә, Иоһаннес! Бах, мави көј нечә көзәлдир, атан орада сәнин үчүн дуа охујур!»

Иоһаннес деди:

— Мән һәмшә мәрһәмәтли олачағам! О заман мән көјә, атамын јанына кедәрәм. Бир даһа көрүшәчәјимиз заман нечә шад олачағыг, она нә гәдәр шејләр нағыл едәчәјәм! О исә көјүн көзәл-јәјини мәнә көстәрәчәк вә бә'зән бурада, јердә өјрәтдији кими, јенә дә мәнә өјрәдәчәкдир. Нечә бир шадлыг олачагдыр!

О, буилары тәсәввүрүндә елә чанландырды ки, һәтта көз јашлары арасындан белә күлүмсәди, шабалыд ағачларынын будагларына гонмуш гушлар бәрқдән чивилдәшиб охујурдулар, гушлар, дәфи мәрәсиминдә иштирак етмәләринә бахмајараг, бәрк сәс-күј салырдылар, — ахы, онлар билирдиләр ки, өлү инди көј-дәдир, она, буиларын ганадларындан даһа көзәл, даһа бөјүк ганад верилмишдир вә о хошбәхтдир, чүнки о, бурада, Јер үзүндә мәрһәмәтли бир адам кими һәјат сүрмүшдүр. Иоһаннес јашыл ағачлардан гушларын нечә гырылдајыб учдуларыны көрдү вә о өзү дә онларын далынча дүшүб дүнјаны кәзмәк истәди. Анчаг әввәлчә атасынын гәбринә санчмаг үчүн тахта хач гајырды, ах-шамчағы хачы гәбир үстүнә кәтирдикдә исә көрдү ки, гәбрин үстүнә торпаг төкүлмүш вә чичәкләр дөшәнилмишдир. Оун мәрһәмәтли атасыны чох севән кәнар адамлар бу ишин гајғысына галмышдылар.

Ертәси күн сүбһ тездән Иоһаннес вар-јохуну балача бир богчаја бағлады, 50 талер вә бир дә ики хырда күмүш пулдан ибарәт олан бүтүн мирасыны кәмәриндә кизләдикдән сонра јола дүшмәјә һазырлашды. Анчаг әввәлчә гәбристана, атасынын гәбри үстүнә кетди. Гәбир үстүндә: «Бизим атамыз» дуасыны охуду вә деди:

— Әлвида, әзиз атам! Көјдә сәнин мәнә дуа едә билмәјин үчүн мән һәмшә мәрһәмәтли олмаға чалышачағам!

Иоһаннесин кечдији тарлада чохла тәзә вә көзәл чичәкләр битмишди; чичәкләр күнәшдә гызынырды вә күләкдән башлары-

ны јыргалајыр, елә бил ки, «Хош кәлмисән! Доғрудан да бизим бу јерләр јахшы дејилми?» дејирдиләр. Көһнә килсәјә бахмаг үчүн бир даһа кери дөндү. Ушаглыгда ону бу килсәдә хач сујуна чәкмишдиләр вә һәр базар күнү гоча атасы илә бәрабәр бураја зәбур сурәси охумаға кәлирди. Зәнк гүлләсинин лап јухарысында, кирдә пәнчәрәләрдән бириндә Иоһаннес, башына сиври учлу гырмызы шапка гојмуш килсә көзәтчисини көрдү. О, әјилмиш эли илә көзләрини күнәшдән горујараг орада дајанмышды. Иоһаннес башыны тәрпәдиб онунла саламлашды. Көзәтчи чаваб олараг гырмызы шапкасыны көјә галдырыб јелләтди, элини үрәјини башына гојду вә һава илә Иоһаннесә бир нечә өпүш көндәрди. О, бунунла Иоһаннес нечә севдијини вә она јахшылыг арзу етдијини көстәрмәк истәјирди.

Иоһаннес, кәләчәкдә кениш вә көзәл дүнјада көрәчәји мө'чү-зәләр һаггында фикирләшмәјә башлады вә даһа ирәлиләрә, һеч бир заман олмадығы јерләрә кетмәјә башлады. Будур, артыг јад шәһәрләр, танымадығы адамлар көрүрдү, вәтәниндән узар јерләрә кәлиб чыхмышды.

Биринчи кечәни тарлада, от тајасы үстүндә јатмалы олды, — башга јатағы һарадан алачагды. «Нә ејби вар, — дејә фикирләширди, — һеч кралын өзүнүн дә бундан јахшы јатағы ола билмәз!» Тарла, чај, от тајасы, башынын үстүндәки мави көј, көзәл јатаг иди. Халча әвәзинә, арасында гырмызы вә ағ чичәкләр битмиш јашыл от, күл дәстәләри әвәзинә мүрвәр ағачы вә јабаны күл коллары, әлүзјүјән әвәзинә исә, шәффаф, тәзә сулу бөјүк чај варды ки, гамышлар она баш әјиб ахшамын хејир, сабаһын хејир, — дејирдиләр. Учадан, мави таванын алтындан бөјүк кечә лампасы — ај салланмышды. Бу ки көјүн пәрдәсини јандыра билмәз. Иоһаннес тамамилә архајын јата биләрди. О, белә дә етди вә анчаг күнәш парладыгда, гушлар исә:

— Салам! Салам! Сән һәлә дурмамышсан? — дејә өтүшдүјү заман јухудан ојанды.

Килсә зәнкләри күнорта дуасына чағырырды, базар күнү иди, чамаат кешишә гулаг асмаға кедирди. Иоһаннес дә чамаатын далынча кедиб зәбур сурәси охуду, мүгәддәс сөзләрә гулаг асды вә она елә кәлди ки, хач сујуна салындығы вә атасы илә бәрабәр зәбур сурәси охудуға доғма килсәләриндәдир.

Килсә гәбристанында чохла гәбир варды, һамысыны да уча от басмышды. Иоһаннес атасынын гәбрини јадына салды, заман кечдикчә о гәбир дә бу һала дүшә биләрди, ахы артыг о гәбрә гуллуғ едән бир адам јох иди! О, јерә отуруб оту јолмаға башлады, јериндән ојнамыш хачы дүзәлтди вә күләјин кәнара атмыш олдуғу әклили өз јеринә гојду, буну етдикдә фикирләширди ки, «бәлкә бир адам тапылыб мәним атамын гәбриндә дә буну етди, чүнки мән өзүм буну едә билмәрәм».

Гәбиристанын гапысы агзында голтугагачына сөжкәнмиш бир диләнчи дажанмышды, Иоаннес күмүш пулларыны вериб хошбәхт вә мәннун һалда дүнјаны кәзмәјә јолланды.

Ахшама доғру көјүн үзүнү гара булудлар бүрүдү. Иоаннес туфандан горунмаг үчүн бир евә чатмага тәләсирди, анчаг чох чәкмәдән әтрафа гаты гаранлыг чөкдү, о нәһәјәт јолун ғырағындакы тәпәдә тәк-тәнһа јүксәлән гаровулханаја чатды. Хошбәхтликдән гапы ачыг иди. Иоаннес һава јахшылашана гәдәр көзләмәк үчүн ичәри кирди.

О деди:

— Бурада бир күнчә отурарам. Чох јорулмушам. Мәнә динчәлмәк лазымдыр.

Иоаннес отурду, әлләрини чарпазлајыб ахшам дуасы охуду вә јухуја нечә кетдијини өзү дә билмәдән тарлада илдырым чыхыб, көј курулдајыб гуртаранадәк јатды.

Иоаннес кечәјарысы әтрафа сүкут чөкдүкдә јухудан ојанды, туфан артыг дажанмышды вә ајын ишыгы пәнчәрәдән дүз ичәри дүшмүшдү. Гаровулхананын ортасында бир табут, табутун да ичиндә өлү вар иди. Өлүнү басдырмага һәлә вахт олмамышды. Иоаннес өлүдән зәррә гәдәр дә олсун гөрхмады, чүнки онун вичданы тәмиз иди, о билирди ки, өлү, адама һеч бир пислик етмәз, дириләр өлүләрдән пис олурлар. Елә ики нәфәр белә адам, басдырылмаг үчүн гаровулханаја гојулмуш өлүнүн јанында дајанмышды. Онлар өлүнү табутдан чыхарыб бајыра атмагла јазыг өлүнү инчитмәк истәјирдиләр.

— Сиз нә үчүн белә етмәк истәјирсиниз? — дејә Иоаннес сөрүшдү. — Бу чох пис вә күнаһ ишдир. Гојун дүнјадан раһат кетсин.

Пис адамлар дедиләр:

— Бош сөздүр. О бизи алдатмышдыр. Биздән пул алыб гајтармадан өлмүшдүр. Инди биз ондан бир скиллинг дә ала билмәрик, һеч олмаса гој ону ит кими бајыра атыб ивтигам алаг.

Иоаннес деди:

— Мәним чәмиси 50 талер пулум вар. Бу мәним бүтүн мирасымдыр, анчаг сиз јазыг өлүнү раһат гојмага сөз версәниз, мән бу пулу һәвәслә сизә верәрәм. Мән пулсуз да өтүшә биләрәм, ики сағлам әлим вардыр, бир дә ки, аллаһ өзү дә мәнә көмәк едәр.

Пис адамлар:

— Олсун, — дедиләр, — Сән онун борчуну верирсән, архајын ол, биз она һеч бир пислик етмәрик.

Онлар Иоаннесдән пулу алыб онун белә рәһмли олмасына күлдүләр вә өз јолларыја чыхыб кетдиләр! Иоаннес исә өлүнү јахшы-јахшы табута гојду, әлләрини дөшүндә чарпазлады, онула саламатлашыб галын мешәјә кетди.

Ај ишыгы илә ишыгландырылмыш ағачларын арасында балача, көзәл елфләр¹ ојнашырдылар, онлар Иоаннесдән зәррә гәдәр дә гөрхмурдулар, јахшы билирдиләр ки, Иоаннес мәрһәмәтли, күнаһсыз адамдыр, ахы анчаг пис адамлар елфләри көрә билмирләр. Елфләрини бәзиләри чечәлә бармаг бөјүклүјүндә идиләр вә узун, сарышын сачларына ғызыл дараг санчылмышды, бәзиләри отун јарпагларына вә көвдәсинә дүшмүш бөјүк шеш дамчыларында гоша-гоша јырғаланырдылар, һәрденбир шеш лампасы јуварланырды, елфләр дә онула јуварланыб бирбаш сых отлуға дүшүрдүләр, бу заман дијәр балача елфләр арасында күлүшмә вә сәс-күј гопурду. Јаман әјләнчәли иди! Онлар охујурдулар. Иоаннес һәлә ушагкәз охудуғу бу јахшы маһныларын һәмбасыны билирди. Башларында күмүш тач олан јекә ала-бәзәк һөрүмчәкләр бу колдан о кола чүрбәчүр асылы көрпүләр салыб, бөјүк сарајлар тохумагда идиләр. Онларын үстүнә шеш дамласы дүшдүкдә ај ишыгында саф-бүллүр кими парылдајырдылар. Күнәш чыхана гәдәр белә давам етди. Күнәш чыханда балача елфләр чичәкләрини касачыгларына кирдиләр, күләк исә онларын көрпү вә сарајларыны көтүрүб садә һөрүмчәк тору кими һаваја апарды.

Иоаннес артыг мешәдән чыхмышды ки, далдан кур бир киши сәси ешидилди:

— Ај јолдаш, јолун һарадыр?

Иоаннес деди:

— Һара кәлди кедирәм! Мәним нә атам, нә дә анам вардыр, тамамилә јетимәм, анчаг аллаһ мәнә көмәк едәр!

Јад адам:

— Мән дә һара кәлди баш алыб кедирәм, — деди. — Кәл јолдаш олаг!

Иоаннес:

— Јахшы! — деди вә онлар бәрабәр кетдиләр.

Тезликлә бир-бириләрини чох севдиләр, икиси дә јахшы адам иди. Анчаг Иоаннес көрдү ки, јад адам ондан чох-чох ағыллыдыр, аз гала бүтүн дүнјаны кәзмишдир вә һәр шеш һаггында даңыша билирди.

Чөрәк јемәк үчүн онлар бөјүк бир ағачын алтында отурдугда, артыг күнәш чох јухарыја галхмышды. Бу заман гоча, лап гоча бир арвад онлара јахынлашды. Онун бели тамамилә бүкүлмүшдү вә элиндә голтугагачы вар иди. Далына бир шәлә чырпы атмышды, гуршағына санчылмыш өнлүјүнүн арасындан исә үч бөјүк дәстә әјрилти оту вә сөјүд будағы дәстәси чыхмышды. Гары Иоаннесә вә онун јолдашына чатдыгда бирдән ајағы сүрүшдү, јыхылды вә бәркдән ғышгырды: јазыг чаным, ајағым сынды.

¹ Скандинава мифолокијасында јүнкүл һава мәхлуғуна дејилир.

Иоаннес, гарыны сөз апармагы тез жолдашына тәклиф етди, анчаг јад адам богчасыны ачып бир банка чыхарараг гарыја деди ки, мәнәдә бир јағ вар, сәни о дәгигә сағалдар вә сән сағ-садамат евинә кедәрсән. Анчаг бунун әвәзиндә сән өилүјүндәки о үч дәстәни мәнә бағышламалысан.

Гары:

— Пис гижмәт дејил! — дејиб башыны гәрибә бир тәрздә јыр-ғалады. Гары сүпүркәләриндән ајрылмаг истәмирдисә дә, ајагы сынмыш һалда јердә узанмаг да үрәјиндән дејилди, буна көрә дә сүпүркәләри она верди, о да о дәгигә гарынын ајагына јағ чәкди, бир, ики — гары ајага галхыб әввәлкиндән даһа чевик һалда аддымлаја-аддымлаја кетди. Көр, јағ гарыны нечә сағалтды! Белә јагы аптекадә тапа билмәсэн!

— Бу сүпүркәләр сәнин нәјинә лазымдыр? — дејә Иоаннес жолдашындан сорушду.

Жолдашы деди:

— Булар күл дәстәсиндән писдирми? Бу сүпүркәләр мәним чох хошума кәлди, ахы мән мәзәли адамам!

Бундан сонра хејли јол кетдиләр. Иоаннес бармагыла ирәлини кәстәрәрәк деди:

— Бах, көјә нечә булуд кәлир! Нечә дә горхулу булудлардыр.

Оуну жолдашы деди:

— Јох, бу булуд дејил, дағлардыр, көзәл, уча дағлар, бу дағларла булудлардан јухары, әсл фәзаја галхмаг олар. Аһ, ора нә гәдәр јахшыдыр! Сабаһ биз орада олачагыг.

Анчаг дағлар зәни едилдији гәдәр дә јахын дејилди. Иоаннеслә жолдашы бүтүн күнү јол кетдикдән сонра, кәлиб гара мешәләр башланан бир јерә чатдылар, мешә аз гала көјә дәјирди. Бурада һәрәси бир шәһәр бөјүклүјүндә ири гајыглар вар иди. Дага дырманмаг зарафат дејилди, буна көрә дә кечәләмәк вә сәһәрә гүввәт јығмаг үчүн Иоаннес жолдашыјла бәрәбәр карвансараја кетдиләр.

Ашагыда, бөјүк пивәханаја чохлу адам јыгышмышды; орада кукла тамашасы кәстәрилди; марионеткалары саһиби балача театрыны отағын ортасына гојмушду, чамаат исә тамашаја бахмаг үчүн театрын габағында јарымдаирә вуруб отурмушду. Намыдан габагда, лап јахшы јердә көк вә гоча гәссаб отурмушду, онун јанында бөјүк бир ит вар иди. Бәһ-бәһ, ит елә ачыглы бахырды ки! Саһиби илә јанашы отуруб көзләрини бәрәлдәрәк, о да тамашаја бахырды.

Тамаша башланмышды вә көзәл кедирди. Мәхмәр тахта крал илә кралича отурмушдулар, онларын башында гызыл тач вә әјинләриндә этәкләри узун палтар вар иди. Онларын вар-дөв-

ләти бу чүр бәзәнмәк үчүн онлара имкан верирди! Кириш гапыларынын һамысынын јанында шүшә көзлүк, узун бығлы көзәл тахта куклалар дурмушду вә гапылары ачырдылар ки, отағын һавасы дәјишилсин. Бир сөзлә, тамаша гижмәтди вә һеч дә адамы дарыхдырмырды, будур, кралича ајага галхыб бир-ики аддым кетмишди ки, аллаһ билир ит нә һала дүшду; саһиби ити тутмамышды, о бирбаш сәһиәјә чумуб дишләрилә краличанын назик белиндән тутду вә шаггылтты илә сындырды. Бу сәһнә јаман дәһшәтли иди.

Марионеткалары саһиби јаман горхду вә јазыг кралича үчүн гүссәләнди, кралича онун куклаларынын ичәрисиндә һамыдан көзәли иди, инди мурдар ит бирдән-бирә онун башыны дишләјиб гопартмышды. Анчаг чамаат дағылышдыгда Иоаннесин жолдашы деди ки, о, краличанын башыны бәдәнинә битишдирәр, гарынын сынмыш ајагына чәкдији һәмийн јағ банкасыны чыхарыб куклаја чәкди, кукла о саат бүтөвләшди вә үстәлик бүтүн узвләрилә елә һәрәкәт етмәјә башлады ки, даһа ону ипиндән тутуб дартмаг лазым дејилди, белә чыхырды ки, кукла тамамилә чанлыдыр, анчаг бирчә даныша билмир. Марионеткалары саһиби бундан чох мәмнун галды: инди краличаны идарә етмәк лазым дејилди, башга куклалардан фәргән олараг о өзү ојнаја билирди.

Кечә чамаат узаныб гонаг отағында јатаркән, ким исә бирдән елә дәриндән вә елә узун бир нәфәс алды ки, һамы јериндән галхды. Марионеткалары саһиби исә өзүнүн балача театрына јахынлашды, чүнки нәфәс сәси орадан кәлмишди. Бүтүн тахта куклалар: крал да, көзәтчиләр дә бир-бириләринә гатышыб узанмышдылар, дәриндән нәфәс алыб шүшә көзләрини бәрәлдирдиләр, онлар да истәјирдиләр ки, кралича кими буларда да јағ чәксинләр, — онда өзләри һәрәкәт едә биләрди. Кралича исә дизи үстә галхыб гызыл сачыны узадараг елә бил дејирди: «Бу тачы алын, анчаг мәним әримә вә сарај адамларыма да о јағдан чәкин!» Јазыг кукла театры саһиби, көз јашларыны сахлаја билмәди, чүнки куклаларына чох јазыгы кәлмишди. О, Иоаннесин жолдашынын јанына кедиб сөз верди ки, әкәр о, ән јахшы куклаларындан дөрд-бешинә јағ чәкәрсә, ахшам тамашасындан јыгылан пулларын һамысыны она верәр. Иоаннесин жолдашы деди ки, о, пул истәмир, анчаг театр саһибинин бөјүндән асылан бөјүк гылынчы тәләб едир; о, гылынчы алыб куклалара јағ чәкди, куклалар о саат ојнамага, өзү дә елә гәшәнк ојнамага башладылар ки, бурада олан чанлы гызлар да онлара бахыб ојнадылар, фәјтончу мәтбәх гуллуғчусу илә, нөкәр отаг гуллуғчусу илә, бүтүн гонаглар вә һәтта хәкәндаз маша илә ојнајырды, — бу икиси бириччи сычрајышда узандылар. Чох шән кечә иди!

Сәһәри Иоханнеслә јолдашы онларын һамысыны гојуб кетдиләр, уа дағлара дыманыб учу-бучағы олмајан шам ағачлары мешәлијинә кирдиләр. Онлар елә јерә дыманмышдылар ки, зәик гүлләси ашағыда, јашыл јарпағлар арасындакы гырмызы мејвә кими көрүнүрдү, онлар бурадан өзләринин һеч бир заман олмадығлары әтраф јерләри, бир нечә мил узағлары көрә билирдиләр. Иоханнес бир бахышда дүнјанын бу гәдәр көзәллијини индијәдәк көрмәмишди. Исти күнәш мави, шәффаф көјдә парылдајырды, овчуларын шејпурларынын сәси дағлара дүшмүшдү. Әтраф елә јахшы иди ки, севинчиндән Иоханнесин көзләри јашарды вә:

— Пәрвәрдикар! Белә мәрһәмәтли олдуғун вә бүтүн бу көзәл дүнјаны биздән өтрү јаратдығын үчүн сәни нечә өпә биләрәм? — дејә гышгырмагдан өзүнү сахлаја билмәди.

Иоханнесин јолдашы да әлләрини дөшүндә чарпазлајыб күнәшин ишығландырдығы мешәләрә вә шәһәрләрә бахырды. Бу анда онларын башларынын үстүндә көзәл бир маһны ешидилди, башларыны галдырыб көрдүләр ки, бөјүк, гәшәнк бир гу гушу һавада сүзүр вә елә охујур ки, һеч бир гуш белә охуја билмәзди, анчаг гушун сәси кетдикчә јавашыјырды, о, башыны әјиб јаваш-јаваш јерә енирди, көзәл гуш өлмүш һалда Иоханнесин вә јолдашынын ајағынын алтына дүшдү.

Иоханнесин јолдашы деди:

— Нечә көзәл ганадлары вардыр! Нечә дә ар вә бөјүкдүр, булар халис пулдур. Көрүрсәнми, јахшы ки гылынчы өзүмлә көтүрдүм.

Буну дејиб бир зәрбә илә гу гушунун һәр ики ганадыны кәсди.

Сонра даһа бир нечә мил јол кедиб нәһајәт, габағларында бөјүк бир шәһәр көрдүләр, шәһәрин јүзләрлә гүлләси вар иди, онлар күнәшдә күмүш кими парылдајырды, шәһәрин ортасында дамы гызылдан көзәл бир сарај вар иди, бурада крал јашајырды.

Иоханнеслә јолдашы о саат шәһәрә кирмәк истәмәдиләр, шәһәрин күчәләриндә көрүнмәдән әввәл үст-башларыны тәмизләмәк вә бәзәнмәк үчүн карвансараја дүшдүләр. Карвансара саһиби, кралын мәрһәмәтли адам олдуғуну, һеч бир заман кимсәјә һеч бир зәрәр вермәдијини, анчаг крал гызынын чох ачығлы вә кинли олдуғуну онлар данышды. Әлбәттә, гыз дүнјада биринчи көзәлдир, анчаг белә кинли бир ифритә олдуғда бу көзәллијин нә мә'насы вармыш, онун үстүндә нечә-нечә көзәл шаһзадәләр мәнһ олмушдур. Иш бурасында иди ки, һамыја — шаһзадәјә дә, диләнчијә дә — гыза елчи көндәрмәјә ичазә верилмишди: анчаг оғлан принссессанын фикриндәки үч шеји тапмалы иди, буилары

тапдымы, о оғлана әрә кедәчәкдир вә оғлан, гызын атасы өлдүкдән сонра бүтүн өлкәнин кралы олачағдыр, јох, әкәр оғлан бу үч шеји тапмаса, онда ону ја асырлар, ја да ки, бөјнуну вурдурлар. Көзәл принссесса белә мурдар бир гыз иди! Онун атасы гоча крал бунун үчүн чох гүссәләнирдисә дә, гыза һеч бир шеј едә билмирди вә онун нишанлыларынын ишинә гарышмагдан һәмишәлик бөјун гачырмышды. Гој гыз онларла өзү билдији кими рәфтар еләсин. Беләликлә оғлан, оғлан далынча кәлирди, онлары үч шеји тапмаға мәчбур едирдиләр вә оғланлар буну тапа билмәдикдә бөјунларыны вурурдулар. Елчи кәлмәјә дә биләрдү, чүнки онлары әввәлчәдән хәбәрдар едирдиләр!

Бунунла белә бу иш гоча кралы елә мә'јус етмишди ки, илдә бир дәфә бүтүн солдатлары илә бәрәбәр диз чөкүб принссессанын иһсафа кәлмәси үчүн аллаһа јалварырды, анчаг һеч шеј гызын вәчинә дејилди. Ичмәји хошлајан гарылар арағы гара рәнкә бојајырдылар, — өз дәрләрини бундан башга онлар нә илә ифадә едә биләрдиләр?

Иоханнес деди:

— Мурдар принссесса! Ону көтәкләмәк лазымдыр. Мән онун атасы кралын јеринә олсајдым, биләрдим нә едәрдим!

Елә бу дәғигдә күчәдәки чамаат «ура!» — дејә бағырды. Принссесса онларын јанындан кечирди. Доғрудан да гыз о гәдәр көзәлди ки, чамаат онун нә гәдәр кинли бир адам олдуғуну јадындан чыхарыб она «ура» чәкирди.

Он ики амазонка (чәнкәвәр гадын) гара ат белиндә принссессаны әһатә етмишди, онларын һамысы ағ иһәкдән палтар кејинмишди, әлләриндә гызыл лалә вар иди. Принссесса өзү исә-гар кими ағ бир атын үстүндә кедирди, атын јәһәри вә чилову дәл-чавахиратла бәзәнмишди, принссессанын палтары гызылдан иди, әлиндәки гамчы исә күнәш шүасы кими парылдајырды, көзәл гызын башына гојмуш олдуғу тач һәгиги улдузлардан гајрылмыш кими пар-пар јанырды, чижинә исә минләрлә ән көзәл кәпәнәјин габадындан тикилмиш бүрүнчәк атмышды, анчаг принссессанын өзү јенә дә бу бәзәкләрдән дәфәләрлә көзәлди.

Иоханнес гыза бахыб, лалә кими гызарды вә бир кәлмә дә олсун даныша билмәди. Атасы өлән кечә Иоханнесин јухусунда көрдүју гыз илә принссесса ики дамчы су кими бир-биринә охшајырды. Аһ, гыз елә гәшәнкди ки, Иоханнес ону севмәјә билмәзди. О, өз-өзүнә деди. «Јох, о, һәғигәтдә фикриндәкини тапа билмәјән адамлары асмағы вә е'дам етмәји әмр едән бир ифритә ола билмәз. Она елчи кетмәјә һамыја, һәтта диләнчијә дә ичазә верилмишди; мән дә сараја кедәчәјәм. Башга әлачым јохдур!»

Һамы ону бу фикирдән дашындырмаға башлады, — ахы өзкәләрин башына кәлән онун да башына кәләрди. Иоханнесин

жол жолдашы да бәхтини сынамагы она мәсләһәт көрмәди, анчаг Иоханнес һәр шејин јахшы гуртарачагыны гәт етди, чәкмәләрини вә кафтаныны силиб тәмизләди, әл-үзүнү јуду, көзәл сарышына сачларыны дарады вә тәк-тәһһа шәһәрә, орадан да сараја кетди.

Иоханнес гапыны дөјдүкдә гоча крал:

— Кәлини! — деди.

Иоханнес гапыны ачды вә гоча крал, әјниндә хәләт онун габагына чыхды; кралын ајагында ишләмә туфли, башында тац, бир әлиндә эса, о бири әлиндә держава¹ вар иди.

О:

— Дајан! — дејиб әлини Иоханнесә узатмаг үчүн державаны голтуғуна вурду.

Анчаг гаршысындакынын јени нишанлы олдуғуну ешидән ки ми ағламага башлады. Эсаны да, державаны да әлиндән јерә салыб хәләтинин этәји илә көз јашларыны силди. Јазыг гоча крал!

О деди:

— Јахшысы будур бәхтини сынама. Намынын башына нә кәлмишсә, сәнин дә башына о кәләчәкдир.

Бунлары дејиб крал Иоханнеси принссесанын багына апарды. Баһо, нә дәһшәт иди! һәр бир ағачдан үч-дөрд принс асылмышды, бир заман бунлар принссесаја елчи кәлибләрниш, анчаг онун фикриндәкини тапа билмәјибләр. Балача бир күләјин әсмәсилә асылан принсләрин сүмүјү бир-биринә дәјир вә бу бага бахмага белә чүр'әт етмәјән гушлары үркүдүрдү. Чичәкләр инсан сүмүјүнә сөјкәнмишди. Күлданлар исә дишләри агаран инсан кәлләсилә долу иди, — сөз јох ки, бура принссесаја мүнәсиб баг иди.

Гоча крал деди:

— Көрүрсәнми! Сәнин дә башына бу кәләчәкдир. Јахшысы будур бәхтини сынама. Сән мәни чох гүссәләндирирсән, бу мәним үрәјимә чох тә'сир едир.

Бу заман принссеса өз адамлары илә һәјәтә кирди. Саламлашмаг үчүн крал Иоханнеслә бәрәбәр онун габагына чыхды. Гыз доғрудан да гәшәнк иди, о, әлини Иоханнесә узатды вә Иоханнес она әввәлкиндән даһа чох вурулду. Јох, әлбәттә ки, о, чамаатын дедији гәдәр кинли ифритә ола билмәзди.

Онлар салона кетдиләр, балача сарај нөкәрләри онлара мүрәббә вә шәкәрчәрәји апармага башладылар, лакин гоча крал о гәдәр гүссәли иди ки, һеч шеј јејә билмәди, бир дә шәкәрчәрәјини онун дишләри тутмазды.

¹ Держава — Падшаһын һакимнәјәт әмблемасы олан үстү хачлы гызма шар.

Гәрәра алынды ки, Иоханнес сабаһ тәкрар сараја кәлсин, мүнәсифләр вә бүтүн мәсләһәтчиләр, гызын фикриндәкини Иоханнесин нечә тапмасына гулаг асачагдылар. Биринчи дәфә верилән тапмачаны тапарса, о, сонра ики дәфә дә сараја кәләр, анчаг һеч кәс биринчи тапмачаны да олса тапмамышды вә биринчи тәшәббүс үчүн башыны вермишди.

Иоханнес башына кәләчәк гәза һаггында зөррә гәдәр дә олсун фикирләшмирди, о чох гәшәнк иди вә анчаг гәшәнк принссеса һаггында фикирләшиб аллаһын она көмәк едәчәјинә мөһкәм инанырды, аллаһ она нә сурәтдә көмәк едә биләр, — Иоханнес буну билмирди вә бу барәдә фикирләшмәк дә истәмирди, анчаг ојнаја-ојнаја кедирди, нәһәјәт, кәлиб карвансараја чыхды, јолдашы ону бурада көзләјирди.

Иоханнес гәшәнк принссесадан, гызын ону мөһрибанлыгла гәбул етмәсиндән сузмаг билмәдән данышыр, сабаһы, нәһәјәт, сараја кедиб бәхтини сынадыгы вахты көзләјә билмирди.

Анчаг Иоханнесин јолдашы башыны гәмли-гәмли јырғалајыб деди:

— Мән сәни чох истәјирәм, биз бирликдә һәлә чохла хошбәхт күнләр кечирә биләрдик, инди мән бирдән-бирә сәндән мәһрум олмалыјам. Јазыг достум, мән ағламага һазырам, анчаг сәни мә'јус етмәк истәмирәм: бәлкә дә бу күн ахырынчы күндүр ки, бир јердәјик, кәл лазымынча шаллыг едәк. Сабаһ, сән сараја кедәчәјин заман ағламага вахт тапарам.

Бүтүн шәһәр принссесанын јанына јени бир оғланын кәлмәсиндән о саат хәбәр тутду вә һамы чох кәдәрләнди. Театрлар бағланды, ширнијјат алверчиләри өзләринин шәкәрдән гәјрылмыш донуз балаларынын үстүнү гара өртүк илә өртдүләр. Кралла кешишләр исә килсәјә јыгылдылар вә диз чөкәрәк аллаһа дуа етмәјә башладылар. Намыны дөрд алмышды: ахы, өзкә оғланларын башына кәлән Иоханнесин дә башына кәлмәли иди.

Ахшамүстү Иоханнесин јолдашы пуни һазырлајыб јахшы-бир кеф чәкмәји, принссесанын сағлығына ичмәји Иоханнесә тәклиф етди. Ики стәкан ичдикдән сонра Иоханнесин бәрк јухусу калди, көзләри өз-өзүнә јумулурду вә ахырда дәрин бир јухуја кетди. Јолдашы ону күрәдән галдырыб јеринә узандырды, өзү исә кечә дүшәнә гәдәр көзләјиб өлү гу гушундан кәсмиш олдуғу ики бөјүк ганады көтүрдү, онлары чижинә бағлады, ајагыны сывдырмыш гарыдан алдыгы чубугларын ән бөјүк дәстәсини чибинә гојду, пәнчәрәни ачыб бирбаша сараја учду. Орада принссесанын јатаг отағынын пәнчәрәси алтында бир күнчдә отуруб көзләмәјә башлады.

Шәһәрә дәрин бир сүкут чөкмүшдү, саат он икијә он беш дәгигә галмыш пәнчәрә ачылды вә принссеса чижиндәки бөјүк гара

ганадларыны чалараг узун, ағ бир бүрүнчәјә бүрүнмүш һалда учуб кетди. Принсесса бирбаш бөјүк бир даға тәрәф јолланды, Иоһаннесин јол јолдашы көзәкөрүмәз олуб чубугларла гызы ганы аханадәк дөјә-дөјә онун изи илә учду. Баһ! Бах бу учушду! Принсессанын бүрүнчәји күләкдән јелкән кими габарырды вә онун арасындан ај көрүнүрдү.

Һәр чубуг дәјикдә принсесса дејирди:

— Белә дә долу олар! Белә дә долу олар!

Нәһајәт, принсесса кәлиб бир даға чатараг дағы дөјдү. Көј курултусуна охшар бир сәс ешидилди вә дағ араланды, принсесса ичәри кирди. Иоһаннесин јолдашы да онун далынча кирди, — ахы, о, көзәкөрүмәз олдуғундан һеч кәс ону көрә билмәзди. Онлар чох узун бир коридордан кечдиләр, коридорун гәрибә бир ишыгла парылдајан диварлары вар иди, — диварларын үстү илә алов кими јанан минләрлә одлу һөрүмчәк гачышырды, сонра принсесса вә онун көзәкөрүмәјән јолдашы гызыл вә күмүшдән тикилмиш бир салона кирдиләр, диварларда күнәбахана бәнзәр бөјүк, гырмызы вә көј чичәкләр парылдајырды, анчаг бу чичәкләри һеч кәс дәрә билмәзди; чүнки онларын саплағы зәһәрли, мурдар иланлар, чичәкләрин өзләри исә иланларын ағзындан чыхан алов иди. Салонун таваны атәшбөчәкләри вә назик ганадларыны ара вермәдән чырпан мави јарасаларла долу иди. Гәрибә мәнзәрә иди! Салонун ортасында ајаглары ат скелетиндән ибарәт тахт дурурду, атларын гошум тахымы одлу бөчәкләрдән, тахт өзү исә сүд рәнкли шүшәдән, тахтын үстүндәки јатаглар да дишләрилә бир-биринин гујруғундан јанышмыш гара сичанлардан ибарәтди. Тахтын үстүндә гијмәтли дашлардан һеч дә нис парылдамајан гәшәнк јашыл милчәкләр дүзүлмүш, гырмызы рәнкли һөрүмчәк торундан тағ вар иди. Тахтда гоча Тролл отурмушду, о, чиркин башына тач гојмушду, әлиндә исә әса тутмушду. Тролл принсессанын алындан өндү, ону өз јанында гијмәтли тахтда отуртду вә бу заман мусыги чалынды. Ири гара очаг чәјирткәләри ағыз гармону чалырдылар, кор јапалаг исә тәбил әвәзинә гарнына вурурду. Әјләнчәли концерт иди! Папагларында титрәшән од олан балача чыртданлар салон боју ојнајырдылар. Иоһаннесин јол јолдашыны һеч кәс көрмүрдү, амма о, тахтын далында дуруб һамысыны көрүб, ешидирди.

Кетдикчә салона чохлу сарај адамлары јыгышырды, онлар өзләрини чох чидди вә ләјагәтли апарырдылар, анчаг көзләри алындарында оланлар бурада ишин хараб олдуғуну о саат дујмушдулар. Бу сарај адамлары башлары кәләм олан сүпүркәләрдән башга бир шеј дејилди. Тролл онлара чан верди вә зәрлә тикилмиш палтарлар кејиндирди. Бир дә бу о гәдәр дә әһәмијәтли дејилди, — ахы, бунлар анчаг рәсм-кечид үчүн иди.

Ојнајыб гуртардыгдан сонра принсесса јени нишанлы һаг-

гында Тролла данышыб сорушду ки, сабаһ оған сараја кәлдикдә она һансы тапмачаны версин.

Тролл деди:

— Гулас ас, әи садә бир шеј көтүрмәк лазымдыр ки, бу онун һеч ағлына да кәлмәсин. Мәсәлән, өз башмагларыны фикриндә тут. Нә олур-олсун тапа билмәз, онда әмр ет башыны вурсунлар. Бир дә сабаһ кечә онун көзләрини мәнә кәтирмәји јадындан чыхартма, кәтир, мән онлары јејәчәјәм.

Принсесса баш әјиб, көзләри кәтирмәји јадындан чыхармајамагыны деди. Бундан сонра Тролл дағы аралады вә принсесса евә учду. Иоһаннесин јол јолдашы исә јенә дә онун изи илә учуб чубугларла гызы елә дөјүрдү ки, гыз инилдәјәрәк гүввәтлә јаған долудан шикајәт едир вә вар күчү илә өз јатаг отагынын пәнчәрәсинә чатмаға тәләсирди. Иоһаннесин јол јолдашы керн—карвансараја учуб кәлди. Иоһаннес һәлә дә јатырды, онун јолдашы ганадларыны ачды вә о да јеринә узанды, — чүнки јаман јорулмушду.

Иоһаннес јухудан ајыларкән һәлә чох тез иди, онун јол јолдашы да јухудан ојанды вә кечә көрдүјү көзәл јухуну она данышды, о, јухуда көрмүшдү ки, принсесса, фикриндә өз башмагларыны тутмушдур, буна көрә дә Иоһаннесдән хаһиш етди ки, принсессадан, мүтләг фикриндә башмагларынын тутуб-тутмадыгыны сорушсун. Ахы, о буну дағда, Троллун јанында оlanda ешитмишди, анчаг буну Иоһаннесә нағыл етмәк истәмирди.

Иоһаннес деди:

— Нә олар, нәјин ады олур-олсун мәнним үчүн фәрги јохдур. Бәлкә дә сәнин јухун елә доғрудур, ахы мән, һәмишә фикирләширдим ки, аллаһ мәнә көмәк едәр! Анчаг јенә дә кәл сәнинлә саламатлашаг, принсессанын фикриндәкини тапмасам, биз даһа көрүшмәјәчәјик.

Онлар өнүшдүләр вә Иоһаннес шәһәрә, сараја јолланды, салон ағзынадәк адамла долу иди, мүнсифләр башларыны өрдәк түкү долдурулмуш јастыглара сөјкәјәрәк креслоларда отурмушдулар, — ахы онлар чох фикирләшмәли идиләр. Гоча крал ајаг үстә дуруб ағ бурун јайлыгы илә көзләрини силирди. Будур, принсесса ичәри кирди, о дүнәнкиндән даһа гәшәнк иди, мөһрибанлыгла һамыја баш әјди вә әлини Иоһаннесә вериб деди:

— Хош көрдүк!

Инди онун фикриндәки тапмаг лазым иди. Пәрвәрдикара о, Иоһаннесә нечә нәвазишлә бахырды! Анчаг Иоһаннес «башмаг» дејәндә о табашир кими ағарды вә бүтүн бәдәни әсди. Буна һеч бир чарә јох иди, — Иоһаннес онун фикриндәкини тапмышды.

Бәһ, бәһ! Гоча крал севинчиндән мајаллаг ашды, — бүтүн чамаат она — биринчи дәфәдә гызын фикриндәкини тапан Иоһаннесә әл чалды.

Иоаннесин јол јолдашы да нишин белә јахшылыгга гуртар-масындан чох мэмнун галды. Иоаннес аллаһыи она икинчи дэфә дә көмәк олачагыны күман еднб аллаһа дуа етди.

Ертәси күнү јенә дә кәлмәк лазым иди. Букүнкү ахшам да, дүнәнки кими кечди. Иоаннес јухуја кетдикдә онун јолдашы тәкрар принссесанын далынча учуб ону дүнәнкиндән даһа бәрк дөјмәјә башлады, чүнки өзү илә ики дәстә чубуг көтүрмүшдү, ону һеч кәс көрмәди вә о, Троллун мәсләһәтинә кизлинчә тәкрар гулаг асды. Бу дэфә принссеса әлчәкләрини фикриндә тутмалы иди. Иоаннесин јолдашы јенә дә өз јухусуна әсастанараг буну она деди. Иоаннес гызын фикриндәкини икинчи дэфә тапды вә сарајда елә бир шадлыг башланды ки, кәл тамаша елә! Бүтүн сарај адамлары мајаллаг ашдылар, — ахы дүнән крал өзү дә белә етмишди. Инди иш бурасында иди ки, көрәсән Иоаннес үчүнчү дэфә дә тапацаг, јохса јох, әкәр тапса, о заман көзәл принссесаны алацаг вә гоча крал өлдүкдән сонра бүтүн падшаһлыгын варис олацагды, јох тапмаса — ону асацагдылар вә Тролл онун көзәл көј көзләрини јејәчәкди.

Бу ахшам Иоаннес јатагына тез узанды вә дуа охујуб јатды. Онун јолдашы исә ганадларыны бағлады, гылынчы бөјрүндән асды, үч дәстә чубугун үчүнү дә көтүрүб сараја учду.

Бәрк гаранлыг иди, көз-көзү көрмүрдү. Елә гүввәтли туфан гопмушду ки, дамлардан кирәмидләр төкүлүрдү, бағдакы өлү асылмыш ағачлар исә күләкдән гамыш кими әјилрди. Һәр дәгигә илдырым чахыр, көј курултусу топ кими курулдајырды. Бүтүн кечәни белә олду. Будур, пәнчәрә ачылды вә принссеса өлү кими ағаппаг һалда пәнчәрәдән учду, анчаг һаванын белә пис олмасы принссесанын вечинә дејилди: бу һәлә онун үчүн аз иди, онун ағ бүрүнчәји күләкдән јелкән кими чырпынырды, Иоаннесин јол јолдашы исә үч дәстә чубугун үчү илә дә ону ганы ахынчајадәк елә дөјдү ки, гыз күчлә учуб зор-бәлә илә ахыр ки, кәлиб даға чатды.

Принссеса деди:

— Бәрк долу јағыр. Туфан гудурмушдур. Белә пис һавада һеч өмрүмдә евдән ешијә учмамышдым.

Тролл деди:

— Чох әзијјәт чәкдијин үз-көзүндән көрүнүр.

Принссеса. Иоаннесин бу дэфә дә онуц фикриндәкини тапдыгыны Тролла данышды: әкәр үчүнчү дэфә дә тапса, — о удур вә принссеса бир даһа даға учуб чадукәрликлә мөшгул ола бил-мәјәчәк иди. Буна көрә дә ону дәрд алмышды.

Тролл деди:

— Сәнин фикриндәкини о даһа тапа билмәз. Мән елә бир шеј тапарам ки, бу онун ағлына да кәлә билмәз. Јохса о мәнән уста чадукәрди?! Инди кәл ојнајаг. — Буну дејиб о, принссес-

санын һәр ики әлиндән јапышды. Онлар чыртданлар вә титрәшән одларла бирликдә ојнамаға башладылар. Гырмызы һөрүмчәкләр диварларын үстү илә шадлыгга ашағы-јухары тулланырдылар, одлу чичәкләр гығылчым сачырды, кор јапалаг тәбил дөјүрдү, очаг чәјирткәси фит чалырды, гара чырчырамалар исә ағыз гармону чалырдылар. Чох шән бал иди!

Дојунча ојнадыгдан сонра принссеса евә тәләсмәјә башлады, јохса сарајда елә кечә биләрди.

Тролл:

— Мән сәни өтүрәрәм, — деди, — Бу сурәтлә биз узун мүд-дәт бир јердә оларыг.

Онлар учдулар. Иоаннесин јолдашы исә үч дәстә чубугун үчү илә дә онлары дөјдү. Тролл һеч вахт белә долуда учмамышды.

Сарајын габагында о, принссесанын гулагына пычылдады:

— Мәним башымы фикриндә тут!

Лакин Иоаннесин јолдашы онун сөзләрини ешитди вә принссесанын пәнчәрәдән ичәри кирдији, Троллун исә кери дөнмәк истәдији дәгигәдә онун узун гара саггалындан јапышыб гылынч-ла чиркин башыны чижиндән үздү! Тролл һеч көзләрини гыр-маға да мачал тапмады! Иоаннесин јол јолдашы Троллун бәдәнини көлә атды. Башыны исә суја чәкдикдән сонра ипәк јајлыға бағлады вә боғча илә бәрәбәр карвансараја учуб кәлди.

Сәһәриси Иоаннесин јол јолдашы боғчаны она верди, анчаг принссесанын өз фикриндә нә тутмуш олдуғуну сорушмајынча боғчаны ачмамағы она әмр етди.

Сарајын бөјүк салону ағзынадәк адамла долу иди, чамаат бир дәстәјә бағланмыш турп кими бир-бирини сыхышдырырды. Мәсләһәтчиләр башларынын алтында јумшаг јастыг креслоларда отуруб ичлас едирдиләр, гоча крал исә әјнинә јени палтар кејмишди, онун тачы вә әсасы тәрифәләјиг дәрәчәдә тәмизләнмишди, амма принссеса ағаппаг иди вә гара палтар кејинмишди, елә бил өлү басдырмаға һазырлашмышды.

— Мән фикримдә нә тутмушам? — дејә о, сорушду.

Иоаннес о саат јајлыгы ачды вә Троллун чиркин башыны көрдүкдә өзү дә горхду. Горхудан һамынын бәдәни әсди, принссеса исә бир кәлмә дә данышмадан даш кими јериндә отурмушду. Нәһәјәт, ајаға галхыб әлини Иоаннесә верди, вә һеч кәсә бахмадан дәрин бир аһ чәкиб деди:

— Инди сән мәним ағамсан. Ахшам тој едәрик!

Гоча крал деди:

— Бах, бу мәним хошума кәлир. Буна иш дејәрәм!

Чамаат «ура» чәкди, сарај көзәтчиләри марш чалды, килсәләрин зәнкләри вурулду вә ширнијјат сатан арвадлар ширниј-јатдан гајрылмыш донуз балаларынын үстүнә чәкмиш олдугла-

ры гара пәрдаләри көтүрдүләр, инди һәр јердә шадлыг иди! Үч гызардылмыш өкүзүн гарны өрдәк вә тојугла долдурулуб мејдана гојулмушду, — һәр кәс кәлиб бунлардан өзү үчүн бир парча кәсә биләрди, фонтанлардан ән көзәл чахырлар ахырды, булка дүканларында исә бир скиллингә крендол алаилара үстәлик олара алты дәнә кишмишли јекә гоғал верирдиләр.

Ахшам бүтүн шәһәр чырагбан едилмишди, солдатлар топ атырды, ушаглар кағыз топ шаггылдадырдылар, сарајда исә јејиб-ичирдиләр. Әсилзадә огланлар вә көзәл гызлар ојнајыб маһны охујурдулар:

Нә чождур бурада гочаг көзәлләр;
Һамысы кәлибдир бизимлә биркә.
Чалыб-чағырмаға, рәс ејләмәјә,
Еј көзәл, зирәк ол, еј көзәл һәрлән
Елә рәс ејлә ки, јер, көј титрәсин.
Чәкмәнин дабаны голсун јериндән.

Анчаг принссеса һәлә дә ифритә олараг галмышды вә Иоһаннеси әсла севмирди, онун јол јолдашы буну јадыннан чыхармајыб она үч гу ләләји вә дамчы шүшәси верәрәк әмр етди ки, принссесанын чарпајысынын габағында бир ләјән су гојсун, габагчадан ләләкләри ләјәнә атыб шүшәдәки дамчыны да ләјәнә төкәрәк, принссеса јатаға узандыгда, гыз ләјәнә дүшсүн дејә ону јүнкүлә итәләјиб ләјәнә салсын вә үч дәфә суја басыб чыхарсын, — гызын чадусу ачылачаг вә Иоһаннеси бәрк севәчәкдир. Иоһаннес јол јолдашынын мәсләһәтинә әмәл етди.

Принссеса суја јыхылдыгда бәрк гышгырды вә парлаг көзлү, гатран тәк гара, ири бир гу гушу шәклиндә Иоһаннесин әлиндә чырпынды, икинчи дәфәдә гыз артыг, бојунда балача гара даярә олан ағ гу гушу шәклиндә судан чыхды. Иоһаннес дуа охујараг гушу үчүнчү дәфә суја басды — гыз јенә дә көзәл принссеса олду. О, әввәлкиндән гәшәнк иди вә көзләри јашармыш һалда Иоһаннесә, ону чадудан гуртардығы үчүн тәшәккүр етди.

Сәһәриси гоча крал бүтүн адамларыјла кәлди вә онлары тәбрик етмәјә башладылар. Һамыдан ахырда Иоһаннесин јол јолдашы кәлди, онун әлиндә әса, чијниндә баглама вар иди. Иоһаннес ону өпдү вә ондан галмағы хаһиш етди. Иоһаннес өзүнүн белә хошбәхт олмасы илә она борчлу иди! Анчаг онун јол јолдашы башыны јырғалајыб мейрибаплыгла деди:

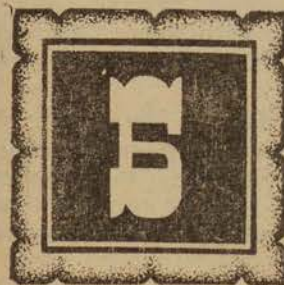
— Јох, мәним вахтым јетишибдир. Мән анчаг сәнә олан борчуму вердим. Залым адамларын инчитмәк истәдији јазыг өлү јадындадырмы? Сән бүтүн вар-јохуну вердин ки, ону табутунда нараһат етмәсинләр. О өлү мәнәм!

О һәмнин дәгигә јох олду.

Тој тәнтәнәси бир ај давам етди. Иоһаннеслә принссеса бир-бирләрини бәрк севирдиләр. Иоһаннес краллыг етдији заман гоча крал балача нәвәләрини дизләри үстүндә јырғалајыр, өз әсасы илә онлары әјләндирирди.

СЕҢРЛИ НАҒЫЛЛАР

ири вар иди, бири јох иди, гәдим заманларда дәвләтли вә зәнкин бир крал вар иди. Онун о гәдәр гызылы вә әскәри вар иди ки, башга краллар буну һеч јухусунда да көрә билмәдиләр. Сарај аләминдә һәмин кралын арвады ән көзәл вә ағыллы гадын иди. Онлар мейрибан вә хошбәхт јашајырдылар; лакин ушагла-ры олмадығы үчүн тез-тез кәдәрлә-нир, гәм-гүссәјә батырдылар. Нәһа-

јәт, белә гәрара кәлдиләр ки, бир гыз көтүрүб доғма балалары кими тәрбијә етсинләр. Кралын јахын достларындан бири вәфат етди. Өлүмүндән сонра онун кәнч шаһзадә гызы галды. Кралла кралича һәмин гызы сараја, өз јанларына кәтирдиләр.

Гыз бөјүјүр вә күнү-күндән даһа да көзәлләширди. Бу, кралла краличаны чох севиндирди; онлар гыза бахдыгча өз ушагла-ларынын олмадығыны унудурдулар.

Бир күн кралича ағыр хәстәлијә тутулду. Күнү-күндән һалы хараблашырды. Крал кечә-күндүз арвадынын јатағындан узаглашмырды. Кралича исә кет-кәдә даһа да зәифләјирди. Һәким-ләр бирағыздан дедиләр ки, кралича даһа јатагдан дурмајачагдыр. Тезликлә кралича өзү дә буну баша дүшдү. Өлүмүни јахынлашдығыны дүјүб кралы чағыртдырды вә зәиф сәслә деди:

— Билирәм ки, тезликлә өләчәјәм. Өлмәмишдән габаг сиздән јалныз бир шеј хаһиш етмәк истәјирәм; икинчи дәфә евләнмәк фикринә дүшсәниз елә арвад алын ки, мәнән көзәл вә јахшы олсун.

Крал учадан һөнқүртү чәкәрәк краличанын арзусуну јеринә јетирәчәјинә сөз верди.

Кралича өлдү.

Арвадыны дәфн етдикдән сонра крал гәмдән өзүнә јер тапз билмирди; нә јејир, нә ичирди вә елә гочалмышды ки, назирләг онда бу дәјишиклији көрүб дәһшәтә кәлирдиләр.

Күнләрин бир күнүндә крал өз отағында отуруб дурмадан көксүнү өтүрүр, һәзин-һәзин аглајырды. Назирләр онун јанына кәлиб хаһиш етдиләр ки, гәм-гүссәдән әл чәксин вә тезликлә евләнсин.

Крал исә бу барәдә һеч ешитмәк дә истәмирди. Лакин назирләр әл чәкмирдиләр вә ону инандырмаға чалышырдылар ки, крада мүтләг евләнмәк лазымдыр. Амма, назирләр нә гәдәр чан атдыларса, онларын мәсләһәтләри крада һеч бир тәсир көстөрмәди, ону инандыра билмәдиләр. Нәһәјәт, назирләр крады, нечә дејрләр, лап богаза јығдылар вә крал бир күн онлара деди:

— Мән рәһмәтлик краличаја сөз вермишәм: икинчи дәфә жалныз о заман евләнәчәјәм ки, ондан көзәл вә јахшы гадына раст кәләм. Лакин белә бир гадын јохдур. Она көрә дә мән һеч бир заман евләнмәјәчәјәм.

Назирләр севиндиләр ки, крал бир балача јумшалыб. һәр күн она мисли көрүнмәјән көзәлләрин шәкилләрини көстөрмәјә башладылар ки, крал һәмин шәкилләрә бахыб өзүнә арвад сечә билсин. Лакин крал һәр дәфә дејирди ки, мәрһум кралича һамыдан көзәл вә јахшы иди. Назирләр дә крадын јанындан кор-пешман гајыдырдылар.

Нәһәјәт, баш назир бир күн крадын јанына кәлиб деди:

— Крал! Јәни сизә елә кәлир ки, тәрбијә етдијиниз шаһзадә гыз өз ағлы вә көзәллији илә мәрһум краличадан кери галыр? О, сон дәрәчә көзәл вә ағыллыдыр. Ондан јахшы арвад танмаг чәтиндир. Евләнни онунла!

Крада елә кәлди ки, онун тәрбијә етдији кәнч шаһзадә гыз доғрудан да краличадан көзәл вә јахшыдыр. О, артыг имтина етмәјәрәк онунла евләнмәјә разылыг верди.

Назирләр вә сарај әһли чох разы галдылар, лакин крадын бу фикри шаһзадә гызы дәһшәтә кәтирди. О, гәти истәмирди ки, гоча крадын арвады олсун. Лакин крал онун етиразларыны енитмәк белә истәмирди вә әмр верди ки, тезликлә тоја һазырлашсын.

Кәнч шаһзадә гыз кәдәр ичиндә боғулурду. Билмирди ки, нејләсин. Нәһәјәт, о, өз халасы, сәһрбаз Јасәмәни хатырлады вә гәрәра кәлди ки, онунла мәсләһәтләшсин. Елә һәмин кечә ири, гоча гоч гошулмуш гызыл фајтонла сәһрбазын јанына јолланды. Гоча гоч бүтүн јоллары јахшы таныјырды.

Сәһрбаз Јасәмән шаһзадә гызы диггәтлә динләјиб деди:

— Әкәр дедикләримин һамысыны дәгиг јеринә јетирсән, һеч бир пис иш баш вермәз, һәр шеј јахшы олар.

Шаһзадә гыз сөз верди ки, сәһрбазын бүтүн сөзләринә әмәл едәчәк. Онда Јасәмән деди:

— Илк нөвбәдә кралдан сәма кими мави палтар тәләб ет. О сәнин үчүн белә бир палтар тапа билмәз.

Шаһзадә гыз сәһрбаза тәшәккүрүнү билдириб евә гајытды. Сәһриси күн крада деди ки, онун үчүн сәма кими мави палтар тапмаса оша әрә кетмәјә разылыг вермәјәчәкдир.

Крал дурмадан ән јахшы дәрзиләрини чағыртырыб сәма кими мави палтар тикмәји әмр етди вә әләвә олараг деди:

— Әкәр шаһзадә ханымын истәдији палтары тикә билмәсәниз, әмр едәчәјәм һамынызы е'дам етсинләр.

Сәһриси күн усталар сифариш олунан палтары кәтирдиләр. Гызыл булулларла әһатә олунмуш сәма белә, бу палтарла мүгајисәдә көзәллијини итирирди.

Палтары көрән шаһзадә гыз севинмәкдән даһа чох горхду. Јенидән сәһрбазын јанына кетди вә сорушду ки, инди нә етмәлидир? Сәһрбаз Јасәмән әмәлинин баш тутмамағындан һәддиндән артыг кәдәрләнди вә деди ки, инди кралдан ај рәнкдә палтар тәләб етсин.

Крал шаһзадә гыздан һеч бир шеј әсиркәмир, онун бир сөзүнү ики етмирди. О, краллыгда олан ән маһир усталарын ардынча адам көндәрди вә елә бир дәһшәтли сәслә тапшырды ки, бир күн, бир кечә тамам олмамыш усталар палтары һазыр едиб кәтирдиләр.

Бу чазибәдар палтары көрән шаһзадә гыз даһа да кәдәрләнди. Икинчи әмәлинин дә пуча чыхдығындан хәбәр тутан сәһрбаз Јасәмән шаһзадә гызын јанына кәлиб деди:

— һәр ики дәфәдә крал сәнин истәкләрини јеринә јетирмәјә гадир олду. Көрәк инди нечә олачаг — онда күнәш кими парылдајан палтар тәләб ет, көрәк буну да бачарачагмы?! Белә бир палтары чәтин тапар. О вахтачан да фикирләшиб көрәк нејләјәрик. һәр һалда вахт газанарыг.

Шаһзадә гыз разылыг верди вә кралдан белә бир палтар тәләб етди. Крал тәрәддүд етмәдән, тачыны бәзәјән бүтүн брилјант вә јагутлары верди; тәки палтар күнәш кими парылдасын. Одур ки, палтары кәтириб ачанда һамы көзләрини јумду; чүнки палтар доғрудан да күнәш кими бәрг вурурду.

Тәкчә шаһзадә гыз севинмирди. О, парылтыдан көзләринин ағрымасыны бәһанә едиб өз отағына кетди вә ачы-ачы ағламаға башлады. Сәһрбаз Јасәмән јенидән шаһзадә гызын јанында пејда олду вә бүтүн мәсләһәтләринин боша чыхдығыны билиб јаманча кәдәрләнди.

— Инди исә, мәним балам, — о, шаһзадә гыза деди, — кралдан севимли ешшәјинин дәрисини тәләб ет. Бил ки, крал өз ешшәјиндән кечмәјиб онун дәрисини сәнә вермәз!

Ону да демәк лазымдыр ки, сәһрбаз Јасәмәнин мәсләһәти илә шаһзадә гызын кралдан дәрисини тәләб едәчәји узунулаг гејриәди ешшәк иди. һәр сәһәр о, өз јеринә, пејин әвәзинә парылдајан гызыл пуллар сәләләјирди. Ајындыр ки, нијә крал бу ешшәји белә севир вә горјурду.

Шаһзадә гыз севинди. О, әмиң иди ки, крал һеч вахт севимли

ешшәјини өлдүрмөҗә разылыг вермәз. Севинчәк кралын јанына гачды вә ешшәк дәрисини тәләб етди.

Крал шаһзада гызын белә гәрибә тәләбинә тәәччүбләнсә дә тәрәддүд етмәдән онун арзусуну јеринә јетирди. Ешшәји өлдүрдүләр вә дәрисини тәмтәрагла шаһзада гыза кәтирдиләр. Инди гызчыгаз өзүнү лап итирмишди, нә едәчәјини билмирди. Лакин бу ан сәһрбаз Јасәмән онун гаршысында көрүндү.

— Өзүнү белә үзмә, әзизим! — деди. — Бәлкә дә баш верән бу әһвалатлар елә јахшылыгадыр? Ешшәк дәрисинә бүрүнүб тезликлә сарајы тәрк ет. Өзүнлә һеч нә көтүрмә: палтарларынла долу сандыг јерин алты илә арханча кедәчәк. Ал, бу мәним сәһрли чубуғумдур. Сандыг сәнә кәрәк оlanda чубуғу јерә вур. Сандыг о дәм гаршында олачагдыр. Анчаг, тез чых кет, јубанма.

Шаһзада гыз Јасәмәни өпдү, чиркин ешшәк дәрисинә бүрүндү вә үз-көзүнә, һеч ким ону таныја билмәсин дејә, дуда јахыб сарајдан чыхды.

Шаһзада гызын јоха чыхмасы сарајда бөјүк тәшвишә сәбәб олду. Крал онун ардынча мин атлы вә хејли пијада атычы әскәр салды. Лакин сәһрбаз Јасәмән шаһзада гызы кралын нөкәрләри үчүн көрүмәз етмишди. Буна көрә дә крал наһаг ахтарышлардан әл чәкмәјә мәчбур олду.

Шаһзада гыз бу заман јолуна давам едирди. О, чох евләра баш чәкиб ону һеч олмаса хидмәтчи көтүрмәји хаһиш едирди. Лакин һеч кәс шаһзада гызы евинә бурахмаг итәмирди, чүнки ешшәк дәрисиндә һәддиндән артыг ејбәчәр көрүнүрдү.

Нәһајәт о, бир бөјүк бинаја чатды. Бу евин саһибәси јазыг шаһзада гызы өз јанында ишә көтүрмәјә разылыг верди. Шаһзада гыз тәшәккүрүнү билдирди вә сорушду ки, онун иши нәдән ибарәт олачаг. Ев саһибәси она палтар јумағы, һинд тојуғларына бахмағы, гојун-гузуну отармағы вә донузларын ахуруну тәмизләмәји тапшырды.

Шаһзада гыз үчүн мәтбәхдә јер ајырдылар. Елә илк күндән ев хидмәтчиләри ону әлә салмаға вә лаға гојмаға башладылар. Лакин кет-кедә она өјрәшдиләр. Бир дә о, чох үрәклә чалышырды вә ев саһибәси ону ичнитмәјә гојмурду.

Бир дәфә шаһзада гыз кичик чајын тырағында отурмушду. О, суја бахыб өзүнү күзкүдә олан кими көрдү.

Ијрәнч ешшәк дәрисиндә өзүнү көрән шаһзада гыз горхду. О, утанды ки, белә чирк ичиндәдир вә чәлд ешшәк дәрисини әјниндән чыхарыб чајда чимди. Лакин евә гајыданла тәзәдән ешшәк дәрисини әјнинә чәкмәјә мәчбур олду.

Хошбәхтликдән сәһәриси күн бајрам иди вә шаһзада гызы ишләмәјә мәчбур етмәдиләр. О, бундан истифадә едип өз көзәл палтарларындан бирини кејмәк гәрарына кәлди. Шаһзада гыз

сәһрли чубуғу јерә вурду вә палтарларла, бәзәк шејләри илә долу олан сандыг гаршысында пејда олду. Шаһзада гыз кралдан бәхшиш алдыгы мави палтары чыхартды, отағына кечиб бәзән-мәјә башлады.

О, ајнада өзүнә хејли бахды, көзәллијинә, гәдд-гамәтинә тамаша еләди вә һәмин күндән сонра һәр бајрам күнү гијмәтли палтарларыны кејинмәјә башлады.

Лакин гојун вә һинд тојуғларындан башга һеч кәс шаһзада гызы бу көзәл палтарларында көрмүрдү. Намы ону ијрәнч ешшәк дәрисиндә көрүрдү. Одур ки, адыны да елә Ешшәк Дәриси гојмушдулар. Тәсадүф елә кәтирди ки, бир күн кәнч бир крал оғлу овдан гајыданла, динчини алмаг үчүн һәмин Ешшәк Дәрисигуллуғчулуғ еләдији евә дүшмәли олду. О, динчини аландан сонра евдә вә һәјәтдә вар-кәл етмәјә башлады.

Крал оғлу тәсадүфән кәлиб гаранлыг бир дәһлизә чыхды. Дәһлизин гуртарачағында бағлы бир гапы варды. Крал оғлу һәр шејлә марағланан бир кәнч иди вә истади ки, гапы архасында кимин јашадығыны өјрәнсин. О, ачар јериндән ичәри бахды. Кичик, дар отагда зәнкин палтар кејинмиш көзәл шаһзада гызы көрән крал оғлунын марағы јерә-көјә сығмады. О, чәлд ев саһибәсинин јанына гачды ки, бу кичик отагда кимин јашадығыны өјрәнсин.

Она дедиләр ки, орада Ешшәк Дәрисиг чағырылан бир гыз јашајыр вә бу ады һәмин гыза она көрә верибләр ки, палтар әвзинә өјнинә ешшәк дәрисиг кејир; бу дәри дә о гәдәр кирли, гохулу вә ијрәнчдир ки, һеч кәс бу гыза нә бахмаг, нә дә ону диндирмәк истајир. Бу евә дә ону гојунлары отармаға вә донузларын ахуруну тәмизләмәк үчүн көтүрүбләр.

Бундан артыг крал оғлу һеч бир шеј өјрәнә билмәди. О, сараја гајытды, гапынын ачар јериндән тәсадүфән көрдүјү о көзәл гызы һеч чүрә утуда билмирди. Јаманча тәәссүф едирди ки, нијә о вахт ичәри кириб, һәмин гызла јахындан таныш олмамышдыр.

Крал оғлу өзүнә сөз верди ки, кәлән дәфә мүтләг буну етсин.

Дурмадан мисилсиз көзәл гызын фикрини чәкән крал оғлу ағыр хәстәләнди вә күнү-күндән кери кетмәјә башлады. Буну көрән ата-анасы тәшвишә дүшдү. Јазығлар өзләринә јер тапа билмирдиләр. Онлар мәмләкәтдә јашајан бүтүн һәкимләри сараја төкдүләр. Лакин хејри олмады. һәкимләр һеч бир шеј елә билмирдиләр. Нәһајәт, онлар краличаја дедиләр ки, јәгин онларын оғлу ағыр бир дәрәдән хәстәләнишидир. Кралича оғлуны сорғу-суала тутду ки, башына нә кәлдијини өјрәнсин. Крал оғлу нә анасына һеч бир чаваб вермирди. Лакин кралича оғлунын гаршысында диз чөкүб ағламаға башлајанда крал оғлу деди:

— Мән истәйирәм ки, Ешшәк Дәрисә мәним үчүн кәтә биширсин вә һазыр олан кими сараја өзү кәтирсин.

Крәличә оғлунун гәрибә истәјинә тәәччүб еләди. О, сарај әһлини чагыртдырыб сорушду ки, Ешшәк Дәрисә кимдир?

— Аһ, о ијрәнч бир пинтидир! — сарај әһлиндән бири ајдынлашдырмаға башлады. — О, бу јахынлыгда јашајыр, гојун вә һинд тојуглары отарыр.

Крәличә деди:

— Һәмин Ешшәк Дәрисә ким олурса-олсун, она хәбәр јетирик ки, оғлумуз үчүн јубанмадан кәтә биширсин!

Сарај әһли Ешшәк Дәрисәнин јанына чумду, крәличәнин әмрини она јетирдиләр вә әләвә етдиләр ки, тапшырылан иши барчалдығы гәдәр тез вә јахшы көрсүн.

Шаһзадә гыз кичик отағынын гапысыны ичәри тәрәфдән килләди, ешшәк дәрисәни бир тәрәфә атды, әл-үзүнү тәртәмиз јуду, тәмиз палтар кејинди вә ән әла ун, ән тәзә јағ вә јумурта көтүрүб кәтә һазырламаға башлады.

Хәмири јоғуранда о, гәсдәни, ја да ки, билмәдән кичик үзүјүнү бармағындан салды. Үзүк хәмирин ичинә дүшдү вә елә орадача галды. Кәтә һазыр оlanda шаһзадә гыз јенидән ијрәнч ешшәк дәрисәни әјнинә чәкди, отагдан чыхды, кәтәни сарај әһлине вериб сорушду ки, о да сараја, крал оғлунун јанына кетсин, ја јох?! Лакин сарај әһли һеч она чаваб белә вермәк истәмәди вә кәтәни алыб сараја чумду.

Крал оғлу кәтәни сарај әһлинин әлиндән гапыб елә тәләсик јемәјә башлады ки, һәкимләрин һамысы һејрәтә-кәлиб әлләрини өлчмәјә вә тәәччүблә башларыны буламаға башладылар. Онлар дејирдиләр:

— Белә тәләсмәјин хејри јохдур. Чәтин ки, бунун ахыры јахшы ола!

Һәнгәтән дә крал оғлу кәтәни елә ачкөзлүк вә һәрисликлә јејирди ки, аз гала парчаларын биринин арасында олан үзүк богазында галачагды. Лакин крал оғлу үзүјү чәлд ағзындан чыхартды вә јалныз бундан сонра кәтәни тәләсмәдән, арамла јемәјә башлады. О, үзүјә хејли тамаша еләди. Үзүк о гәдәр ичә вә балача иди ки, дүңјада јалныз ән көзәл бармаға кәлә биләрдди. Крал оғлу һәр дәфә үзүјү өпүрдү, сонра ону балышынын алтынды кизләдирди. Дүшүнәндә ки, она һеч кәс фикир вермир, һәр дәгигә үзүјү кизләтдији јердән чыхарыб дәнә-дәнә тамаша еләјир, бахмагдан дојмурду. Бүтүн бу вахт әрзиндә о, Ешшәк Дәрисә барәдә дүшүнүрдү, лакин бу һагда учадан диниб-данышмаға үрәк еләмирди. Буна көрә дә хәстәлији даһа да шиддәтләндирди вә әләчсыз галан һәкимләр башларыны итириб иә еләчә јини биләмирдиләр. Нәһәјәт, онлар крәличәја елан етдиләр ки

онун оғлу мәнәббәт хәстәлијинә дүчар олмушдур. Крәличә крәлла оғлунун јатаг отағына атылдылар, крәлын да крәличә кими ганы гара вә һалы өзүндә дејилди.

— Мәним балам! — мән јуслашмыш крал деди, — сән бизә севдијин гызын адын де. Сөз веририк ки, о, ән алчаг гуллуғчу олса белә, сәнин үчүн алачағыт!

Крәличә оғлуну гучаглаја-гучаглаја крәлын сөзләрини тәсдиг етди. Ата вә анасынын көз јашларындан вә мәнрибанчылығындан мән јуслашмыш крал оғлу онлара деди:

— Әзиз атам, мәнрибан ана! Һеч мән өзүм дә гәлбән вурулдуғум, севдијим гызын ким олдуғуну билмирәм. Мән, таныјыб-танымадығымдан асылы олмајараг бу үзүк кимин бармағына олса, ону алачағам.

Буну дејиб, о, Ешшәк Дәрисәнин үзүјүнү балышынын алтындан чыхартды вә ата-анасына көстәрди.

Крәлла крәличә үзүјү алыб марагла бахмаға башладылар вә бу гәрәра кәдиләр ки, һәмин үзүк Јер үзүндә јалныз ән көзәл вә чазибәдар бир гызын бармағына олар. Одур ки, оғланлары илә разылашдылар.

Крал әмр верди ки, дурмадан тәбилләр вурулсун вә итијери-јәиләри шәһәрә көндәрсинләр ки, онлар мәмләкәтин бүтүн гызларыны сараја, үзүјү бармагларына өлчмәјә чағырсынлар.

Итијери-јәиләр шәһәрин күчәләрилә јүјүрәрәк чығырылдылар ки, үзүк һансы гызын бармағына кәлсә, кәнч крал оғлу ону алачаг.

Әввәлчә сараја шаһзадә гызлар кәлди, сонра күбар сарај гыдынлары. Онлар бармагларыны инчәлтмәјә һа чалышсалар да, бир шеј чыхмады; һеч бири үзүјү бармағына кечирә билмәди. Мәчбур олдулар дәрзи гадынлары дәвәт етсинләр. Онлар чох көзәлдиләр, анчаг бармаглары һәддиндән артыг кобуд иди вә һеч чүрә үзүкдән кечмирди.

Нәһәјәт, нөвбә хидмәтчи гызлара чатды, лакин онларын да бәхти кәтирмәди. Онлар да мүнвәффәгидәтсизлијә уградылар. Артыг һамы үзүјү тахмаға чалышмышды. Анчаг о һеч кәсин бармағына кәлмирди. Буну көрән крал оғлу әмр верди ки, мәтбәхдә ишләјән, габ-гамаг јујән вә донузотаран гызлары чағырсынлар. Гызлары сараја кәтирдиләр. Лакин онларын да ишдән кобудлашмыш бармаглары, дырнагдан о јана үзүкдән кечмәди.

— Бу јахынларда мәнә кәтә биширән һәмин о Ешшәк Дәрисәни нечә, кәтирдинизми? — крал оғлу сорушду.

Сарај әһли учадан гәһгәһә чәкиб она чаваб вердиләр ки, Ешшәк Дәрисәни сараја она көрә чағырмајыблар ки, о, һәддиндән артыг чиркин вә ијрәнчдир.

— Бу саат онун ардынча адам көндәрин! — крал әмр верди.

Буну ешидән сарај әһли кизлинчә, хысын-хысын күләрәк Ешшәк Дәрсинин далынча гачдылар.

Шаһзадә гыз тәбилләрин сәсини вә итијеријәиләрин чагыртысыны ешитмишди, баша дүшмүшдү ки, бүтүн бу гармагарышығы салаи, һәнкамәни голаран онун үзүјүдүр. Онун далынча кәлән сарај адамларыны көрән шаһзадә гыз јаманча севинди. О, тез дараныб, ај рәнкли палтары илә бәзәнди. Гапынын дөјүлдүјүнү вә сарај әһлинин ону крал оғлунун јанына чагырдығыны ешидән шаһзадә гыз чәлд ешшәк дәрсини палтарынын үстүндән кејиб гапыны ачды.

Сарај әһли киннајә илә Ешшәк Дәрсинә елан етди ки, крал ону өз оғлу үчүн алмаг истәјир. Буну дејиб шаһзадә гызы сараја апардылар.

Ешшәк Дәрсинин гејри-ади көркәминдән һејрәтә кәлән крал оғлу һеч чүрә инана билмирди ки, бу, гапынын ачар јериндән көрдүјү, зинәтли палтар кејинмиш һәмийн көзәл гыздыр. Пәрт олмуш вә мәјуслашмыш крал оғлу ондан сорушду:

— Овдан гајдаркән дүшдүјүм о бөјүк евин гаранлыг дәһлизинин ахырында јашајан гыз сизсиниз?

— Бәли, — шаһзадә гыз чаваб верди.

— Әлинизи мәнә көстәрин, — крал оғлу давам етди.

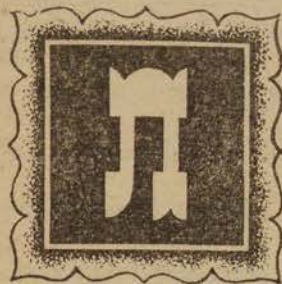
Гара, кирли дәринин алтындан балача, зәриф әл көрүндүкдә, үзүк шаһзадә гызын бармағына ујгун кәләндә кралла краличанын, һабелә бүтүн сарај әһлинин тәәччүбү ашыб-дашды. Бу заман шаһзадә гыз ешшәк дәрсини әјниндән чыхартды. Гызын көзәллијиндән һејрәтә кәлмиш крал оғлу хәстәлијини унутду вә севинчидән өзүнү итириб онун ајагларына дүшдү.

Кралла кралича да шаһзадә гызы гучаглајыб охшаја-охшаја сорушурдулар ки, о крал оғлуна әрә кедәр, ја јох.

Бу мүнәсибәтләрдән пәрт олмуш шаһзадә гыз елә ағзыны ачыб нә исә демәк истәјирди ки, бирдән таван араланды, зала јасәмән күлләри вә будаглары илә бәзәнмиш фајтонда сәһрбаз Јасәмән енди (ону да демәк лазымдыр ки, о өз адыны елә бу күлләрә вә будаглара көрә алмышды) вә бураја топлашанларын һамысы үчүн шаһзадә гызын әһвалатыны нәгл етди.

Сәһрбаз Јасәмәнин сәһбәтини ахырачан динләјән кралла кралича шаһзадә гызы даһа чох севмәјә башладылар вә ону өз огулларына алдылар. Тоја мүхтәлиф өлкәләрин краллары кәлиб јығышдылар, кими фајтонла, кими атла, лап узагдан кәләнләр исә фил, нәләнк вә јахуд гарталлара миниб кәлирдиләр.

Мисли көрүнмәјән, үрәјин истәјән зәнкин бир тој чалдырдылар. Лакин крал оғлу вә онун кәнч арвады бүтүн бу фүсункарлыға аз әһәмијәт верирдиләр; онлар јалныз бир-биринә көз јур вә јалныз бир-бирини көрүрдүләр.

ап гәдим заманларда дикбаш, гарагабаг вә кимсәни бәјәнмәјән бир гадын јашајырды. Онун ики гызы варды. Бөјүк гызы һәм сифәтдән, һәм дә хасијәтиндән анасына охшајырды. Кичији исә, әксинә, атасына чәкмишди; мұлајим вә һәлим иди. Бундан әлава о, гејри-ади көзәллијә маликди. Ана бөјүк гызы һәддиндән артыг, дәличәсинә севирди. Кичик гызы исә көрән көзү јох иди. О, бөјүк гыза вугарлы бир шаһзадә ханыма бахан кими гуллуғ едирди, кичик гызы исә сәһәрдән ахшама гәдәр ишләдир, һәтта һаһарыны да мәтбәхдә јемәјә мәчбур едирди.

Кичик гыз күндә ики дәфә су үчүн евдән чох узаг олан јерә кетмәли вә бөјүк, ағыр сәһәнки ағзыначәи долдуруб кәтирмәли иди.

Бир дәфә гују башында оландә, она касыб кејимли бир гоча гадын јахынлашыб ичмәјә су истәди.

Гыз сәһәнки јахалады, гујудан су көтүрүб верди вә гары сују раһат ичин дејә сәһәнки тутуб она көмәк етди. Гары су ичәндән сонра деди:

— Чох һөрмәтчил, мұлајим вә хејирхаһ гызсан. Бу хасијәтләринә көрә сәнә һәдијә верәчәјәм!

Бу гары сәһрбаз иди. О, билә-билә диләнчи палтары кејинмишди ки, көрсүн чаван гыз касыб инсанлара гаршы нә дәрәчәдә хејирхаһдыр.

— Будур мәним һәдијәм. — О, давам етди. — Бу дәгигәдән етибарән һәр дәфә данышанда ағзындан күл вә јахуд гижмәтли даш дүшәчәк.

Гары буну дејиб көздән итди, гыз исә сәһәнки долдуруб евә јолланды.

Евә гајытдыгда анасы, кеч кәлдији үчүн ону данламаға башлады.

— Ана чан, кечикдијим үчүн мәнә бағышла! — гыз чаваб верди вә елә бу ан ағзындан ики гызылкүл, ики мирвари вә ики ири брилјант дүшдү.

— Бу нәдир? — анасы тәәччүблә гышгырды. — Ағзындан мирвари вә брилјант јағыр! Бу нә демәкдир, гызым?

Чаван гыз һәр шеји анасына данышды. Һәр кәлмәни дедикчә дә ағзындан гызылкүл вә брилјант дүшүрдү.

— Демәли белә! — анасы деди. — Бөжүк бачыны да һәмни гу-
жу үстүнә көндәрәк! Бура кәл, гызым, бах көр бачын данышан-
да ағзындан нәләр төкүлүр! Јәгин ки, сән дә сәһрбаздан белә
бир һәдијјә алмаг истәрдин. Буна көрә су үчүн гују үстүнә кет-
мәк вә касыб кејинмиш гадын сәндән су истәјәндә, сәһанки она
һөрмәтлә вермәк лазымдыр.

— Бирчә о галмышды ки, суја кедим. Ишим-күчүм јох иди!
— кобуд гыз чаваб верди.

— Сән әмр едирәм ки, кедәсән! — анасы чыгырды. — Бу дә-
гигә кет!

Тәнбәл гыз ән көзәл күмүш долчаны көтүрүб дејинә-дејинә
гују үстүнә кетди.

Гујуја чатмаға аз галмыш чох гијмәтли палтар кејинмиш бир
көзәл көрдү. Көзәл она јахынлашыб су истәди. Бу, онун бачысы-
на јахынлашан һәмни сәһрбаз иди. Бу дәфә шаһзадә гыз палтар-
ы кејинмишди ки, бу бачынын да хасијјәтинә бәләд олсун.

— Мән бура сизин сусузлуғунузу јатыртмаға кәлмишәм мә-
кәр? — кобуд гыз она чәмкирди. — Бәлкә елә билирсиниз ки, бу
күмүш долчаны да сизин үчүн кәтирмишәм? Әлини синәнә гој,
билмәмишдим! Сиз дејән дејиләм! Су ичмәк истәјирсиниз, овчу-
нуза алыб ичин!

— Чох кобудсан! — сәһрбаз деди. — Кобудлуғуна көрә дә өз
пајыны алачагсан; һәр дәфә бир сөз дејәндә, ағзындан илан,
гурбаға вә јахуд сичан дүшәчәкдир.

Сәһрбаз буну дејиб тез узаглашды, кобуд гыз исә тәләсмәдән
евә сары јолланды.

Көзләмәкдән көзләринин көкү саралан анасы дөзмәјиб гызы-
ны гаршыламаға чыхды.

Өз севимли баласыны көрән кими, учадан гышгырды:

— Һә, мәним гызым, нә олду? Ишләрин нечәдир?

— Һә, мәним анам, нә олду? Ишләрин нечәдир? — кобуд гыз
анасыны јамсылады вә бу заман ағзындан илан вә гурбағалар
төкүлмәјә башлады.

— Мән нә көрүрәм? — анасы дөһшәт ичиндә багырды. — Бу-
лар, јәгин, сәнин бачынын әмәлләридир!.. Инди көр онун бачы-
на нә кәтирирәм!

Буну дејиб кичик гызын үстүнә атылды вә ону дөјмәјә башла-
ды. Јазыг гызчыгаз гачыб гоншу мешәдә кизләнди.

Бурада ону овдан гајыдан кәнч шаһзадә көрдү. Гызын кө-
зәллијиндән һејрәтә кәлмиш шаһзадә сорунду ки, о бу мешәдә
тәк нә көзир вә нијә белә ачы-ачы аглајыр.

— Аһ, мәни анам евдән говуб! — гыз деди вә бу сөзләрлә га-
рышыг онун ағзындан беш вә јахуд алты мирвари вә бир о гәдәр
дә брилјант дүшдү.

Шаһзадә тәәјчүб ичиндә иди. О, гыздан хаһиш етди ки, нијә
ағзындан брилјант вә мирвари дүшдүјүнү она данышсын.

Гыз бачына кәләи әһвалаты данышды. Шаһзадә һәмни ан
гыза вурулду, сараја кәтирди вә онула евләнди.

Онун бачысы исә өз илан вә гурбағалары илә һамыны о гәдәр
тәнкә кәтирди ки, һәтта дөгма анасы да ону өз јанындан говду.

КӨЈ САГГАЛ

заг кечмишдә чох дөвләтли бир нә-
фәр вар иди. Онун көзәл мүлкләри,
имарәтләри, чохлу хидмәтчиләри,
гызыл вә күмүш габ-гачағы, гызыла
алынмыш фајтонлары вә әла атла-
ры варды. Лакин бәдбәхтликдән бу
адамын саггалы көј рәнкдә иди. Бу
саггал ону елә чиркин, елә дөһшәтли
көстәрирди ки, гыз вә гадынлар ону
көрән кими горхур, евләриндә киз-
ләнирдиләр. Бу адама Көј Саггал

ләгәби вермишдиләр. Онун гоншусунун ики гызы варды. Икиси
дә гәрибә, көзәл гызлар иди. Көј Саггал онларын биринә евлән-
мәк истәди вә аналарына деди ки, гызларын һансы олурса-олсун
она эрә версин. Лакин бачыларын һеч бири көј саггалы олан
адама эрә кетмәјә разы олмурдулар. Онлары горхудан бир дә о
иди ки, бу вахта гәдәр һәмни адамын бир нечә арвады олубмуш,
лакин онлар һамысы јоха чыхыб, итиб-батыбмыш вә һеч кәс дә
онларын бачына нә кәлдијини билмирди.

Гызлар онула даһа да јахындан таныш олсунлар дејә Көј
Саггал онлары аналары, рәфигә вә бир нечә кәнч гоншулары илә
бирликдә өз шәһәркәнары гәсинә апарды вә бир һәфтә онларла
орада галды.

Гонаглар вахтларыны чох шән кечирирдиләр: онлар кәзир,
ова чыхыр, јатмағы белә унудараг бүтүн кечәләри сүбһә гәдәр
јејиб-ичир, кеф едирдиләр.

Көј Саггал һамы илә бирликдә шәилик едирди: о, күлүб-да-
нышыр, зарафатлашыр, чалыб-ојнајыр вә өзүнү елә меһрибан
апарырды ки, кичик гыз артыг онун саггалындан горхмамаға
башлады вә она кетмәјә разылыг верди.

Шәһәрә гајыдан кими тој чалдырдылар вә кичик бачы Көј
Саггалын гәсинә көчдү.

Тоддан бир ај сонра Көј Саггал арвадына деди ки, вачиб иш-лэ элагэдар олараг узун бир сэфэрэ кетмэлдир.

О, арвады илэ мейрибан көрүшдү; ондан хайиш едиб дилэ тутду ки, дарыхмасын вэ вахтыны үрәји истәдији кими кечириб шанлик етсин.

— Будур, — деди, — ики бөјүк анбарын ачарларыдыр; ал, бу, гызыл вэ күмүш габ-гачаг олан шкафларындыр; бу ачар пул сандыгларынындыр; бу, гижмәтли гаш-даш олан јешикләриндир. Бах, бу ачарла бүтүн отаглары ачмаг олар. Нәһајәт, бир дэ бу балача ачар. О, ашагыда, гаранлыг дәһлизин лап ахырында јер-лөшөн отағын ачарыдыр. Нәр јери ач, нәр јери көз, анчаг о кичик отага ајаг басмагы сәнә гәти гадаган едирәм. Әкәр мәнә гулаг асмајыб ораны ачсан, сәни ән дәһшәтли чәза көзләјир!

Арвады Көј Саггала сөз верди ки, дедикләринә јерли-јериндә эмәл едәчәкдир. О, арвадыны өпдү вэ фајтона миниб јола дүш-дү. Көј Саггал чыхыб кедән кими арвадынын гоншу вэ рәфигә-ләри кәлиб гызын башына јыгышдылар. Онлар Көј Саггалын сајсыз-һесабыз варыны көрмәјә тәләсирдиләр. Әри евдә оlanda кәлмәјә үрәк етмирдиләр. Кишинин көј саггалы онлары јаман гөрхүдурду. Рәфигәләр дәрһал бүтүн отаглара, анбарлара, чава-һирханалара бахмага кетдиләр. Онларын тәәччүбүнүн һәдди-һү-дуду јох иди. Нәр шеј онлара чох көзәл вэ чазибәдар көрүндү!

Гоншу гадындар вэ рәфигәләр сусмаг билмәдән вэ һејрәтлэ Көј Саггалын вар-дөвләтиндән данышыр, онун кәнч арвадына пахыллағ едирдиләр. Лакин арвадыны бүтүн бу лә'л-чавахират, бу мал-дөвләт эсла марагландырмырды. Ону тәкчә бир шеј да-рыхдырырды: дәһлизин јухары башында јерлөшөн балача отағы ачмаг арзусу илэ чырпынырды.

«Аһ, көрән бу отагда нә вар?» — дејә кечә-күндүз дүшүнүр-дү.

Марагы ону о гәдәр үстәләди ки, нәһајәт давам етмәди. Го-наглары тәк бурахыб, кизли пилләкәнләрлэ ашагы гачды. Ичәри кирмәјә гадаган олуимуш отага чатанда ајаг сахлады; Көј Саг-галын әмри јадына дүшдү; лакин о, өзүнү сахлаја билмәди: ача-ры көтүрүб, вүчуду әсә-әсә отағын гапысыны ачды.

Әввәлчә Көј Саггалын арвады һеч бир шеј ајырды едә билмә-ди, чүнки отағын пәнчәрәләринин һамысы тахта гапагларла баг-ланмышды. Бир аз дајаныб, јан-јөрәсинә фикир вердикдән сонра дөшәмәнин үстә ган кәлмәчәси вэ бир нечә өлү гадын көрдү. Бунлар Көј Саггалын бир-биринин ардынча өлдүрдүјү кечмиш арвадлары иди.

Кәнч гадын бу дәһшәтли сәһнәдән ағлыны итирди вэ ачары әлиндән салды. Өзүнә кәлдикдә, ачары галдырды, гапыны баг-лады вэ рәнки гачмыш һалда өз отағына кетди.

Бу вахт о, ачарын үстә кичик түнд ләкә көрдү. Бу, ган иди. Ләкәни дәсмалы илэ сүртмәјә башлады, лакин ләкә кетмирди. Гадын ачары гумла, дөјүлмүш кәрпич тозу илэ сүртдү, бычагла гашыды, анчаг ган тәмизләнмирди: бир тәрәфдән тәмизләнниб итдикдә, о бири јандан чыхырды, чүнки бу ачар сәһрли иди.

Һәмнин ахшам Көј Саггал көзләнилмәдән гајытды. Арвады гаршысына јүјүрүб ону өпмәјә башлады вэ өзүнү елә апарды ки, куја Көј Саггалын тезликлә гајытмасына чох севшир.

Сәһәриси күн Көј Саггал арвадындан ачарлары тәләб етди. О, ачарлары әринә узатды, лакин бу заман әлләри елә әсирди ки, Көј Саггал нә баш вердијинин һамысыны дәрһал баша дүш-дү.

— Нијә мәнә ачарларын һамысыны вермәдин? — Көј Саггал сорушду. — Балача отағын ачары һаны?

— Јәгин ону столумун үстә јаддан чыхармышам, — арвады чаваб верди.

— Ону бу дәгигә кәтир кәл! — Көј Саггал әмр верди.

Хејли мұхтәлиф бәһанәләр кәтирдикдән сонра, нәһајәт, ар-вады дәһшәтли ачары кәтирди.

— Нијә ачарын үстә ган вар? — Көј Саггал сорушду.

— Билмирәм, — јазыг арвад чаваб вериб гар кими агарды.

— Сән билмирән? — Көј Саггал гышгырды. — Мән исә би-лирәм! Сән гадаган олуимуш отага кирмисән. Неч ејби јохдур! Сән ора бир дә кирәрсән вэ орада көрдүјүн гадындарла һәми-шәлик галарсан.

Јазыг гадын һөнкүртү чәкәрәк Көј Саггалын ајагларына дүш-дү вэ ондан үзр истәмәјә башлады. Адама елә кәлирди ки, белә көзәл гадынын көз јашларындан һәтта даш да јумшаларды. Ла-кин Көј Саггалын гәлби дашдан да бәрк иди.

— Сән өлмәлисән, — о деди, — вэ бу дәм дә өләчәксән!

— Әкәр мән мүтләг өлмәлијәмсә, — гадын көз јашлары ичин-дә боғулараг деди, — һеч олмасә мәнә бачымла видалашмага имкан вер.

Көј Саггал деди:

— Сәнә дүз беш дәгигә — бир санијә дә артыг олмас — вахт верирәм!

Јазыг гадын јухары, өз отағына кетди вэ бачысына деди:

— Мәним бачым Анна, бизим гардашларымыз инди һарада-дыр? Онлар бу күн мәни јолухмага сөз вермишдиләр. Гүлләнин үстүнә галхыб бах көр онлар кәлир, ја јох. Әкәр онлары көрсән, ишарә елә ки, тәләсшиләр.

Бачысы Анна гүлләјә галхды, јазыг гадын исә өз отағындан сорушурду:

— Анна, мәним бачым Анна! Сән бир шеј көрмүрсән ки?

Бачысы чаваб вериди:

— Мән күнәшин парылтысыны вә отларын көжәрмәсини көрүрәм.

Бу заман Көј Саггал бөјүк бир гылыңч гапыб вар күчү ил бачырыды:

— Тез бураја кәл! Сәнин вахтын гуртармышдыр!

— Бу саат, бу саат! — арвады чаваб верди вә бир дә гышгырды:

— Анна, мәним бачым Анна! Сән бир шеј көрмүрсән?

Бачысы Анна чаваб верди:

— Мән анчаг күнәшин парылтысыны вә отларын көжәрмәсини көрүрәм.

— Тез ол, — Көј Саггал гышгырырды, — јохса мән өзүм ју хары галхарам!

— Кәлирәм, кәлирәм! — арвады она чаваб вериди вә јенидән бачысындан сорушурду:

— Анна, мәним бачым Анна! Бир шеј көрмүрсән ки?

— Мән сизә јахынлашан бөјүк бир тоз булуду көрүрәм, — бачысы чаваб вериди.

— Кәлән гардашларымыз дејил ки?

— Аһ, јох, мәним бачым! Бу, гојун сүрүсүдүр.

— Сән ашағы душәчәксән, ја јох?! — Көј Саггал чыгырды.

— Бир дәгигә, чәми бир дәгигә дә көзлә, — онун арвады чаваб вериди вә тәзәдән сорушурду: — Анна, мәним бачым Анна! Неч бир шеј көрмүрсән?

— Мән ики атлы көрүрәм. Онлар бураја чапырлар, анчаг һәләчох узагдаырлар. Аһ, — о гышгырды, — бизим гардашларымыз дыр! Мән онлара ишарә верирәм ки, тәләссинләр!

Лакин бу заман Көј Саггал ајагларынын јерә дөјүб елә ши вән гопартды ки, бүтүн ев ләрзәјә кәлиб әсди. Јазыг гадын ашағы дүшдү вә көз јашлары ичиндә онун ајагларына јыхылды.

— Инди сәнә неч бир көз јашлары көмәк етмәз! — Көј Саггал гәзәблә деди. — Сән өлмәлисән!

О, бир әлилә гадыннын сачларындан јапышды, о бири әлилә исә дәншәтли гылыңчы галдырды.

— Бир дәгигә дә мәнә јашамаға имкан вер! — гадын пычылдады.

— Јох, јох! — Көј Саггал чаваб верди.

Көј Саггал јазыг арвадын башыны вурмаға һазырлашды. Лакин бу вахт гапы ағзында елә мөһкәм таппылты гопду ки, Көј Саггал әл сахлајыб керижә бојланды. Гапылар тајбатај ачылды вә отаға бәдбәхт гадыннын гардашлары кирдиләр. Гылыңчларыны сыјырыб Көј Саггалын үстүнә чумдулар. О, арвадынын гардашларыны таныды вә дәрһал гачмаға башлады. Лакин астанада

адламамыш гардашлар чатыб ону тутдулар вә өз гылыңчлары илә Көј Саггалы дәлмә-дешик етдиләр.

Сонра онлар горхудан јарымчан олан бачыларыны гучаглајыб өнмәјә башладылар.

Тезликлә гардашлары Көј Саггалын гәсринә көчдүләр вә орада шән вә хошбәхт јашамаға башладылар.

Көј Саггал онларын неч јадына да дүшмүрдү.

ЈАТМЫШ КӨЗӘЛ

ири варды, бири јохду, бир крал вә бир кралича варды. Онлар узун мүддәт иди ки, меһрибан, нечә дејәрләр, чан бир гәлбдә јашајырдылар, лакин ушаглары олмурду вә бу да онлары јаманча дарыхдырырды. Нәһәјәт, краличанын гызы олду. Севинчинин һәдди-һудуду олмәјән крал бөјүк бир зијәфәт гурду вә краллыгда јашајән бүтүн сеһрбаз гадынлары бу зијәфәтә дә'вәт етди. Крал истајир-

ди ки, сеһрбаз гадынлардан һәр бири балача шаһзадә гыза бир шеј ашыласын. Сеһрбаз гадынлар сараја кәлдикдә онлары көзәл вә ә'ла не'мәтләрлә бәзәнмиш стол архасында әјләшдирдиләр. Һәр биринин габагына даш-гашларла бәзәнмиш гызыл габ-гачаг дәскаһы гојдулар. Һамы стол архасына отурдугда, көзләнилмәдән бир ифәр сеһрбаз гадын да кәлди. Бу, ағсач вә кинли бир гары иди. Ону зијәфәтә дә'вәт етмәмишдиләр, чүнки нечә илләр иди ки, өз галасындан чыхмырды вә һамы елә билирди ки, өлүб.

Крал әмр етди ки, бу гарынын да габагына гызыл габ-гачаг гојсунлар. Лакин гызыл дәскаһ тапылмады, чүнки дә'вәт олунмуш једди сеһрбаз гадын үчүн чәми једди дәскаһ сифариш олунмушду. Гары гәрара кәлди ки, ону зијәфәтә билә-билә дә'вәт етмәјибләр вә гәсдән гызыл габ-гачаг дәскаһы һазырламајыблар ки, ону пәрт еләјиб алчалтсынлар. О, һирсли-һирсли дишләри арасындан донгулданды.

Онунла јанашы хејирхәл сеһрбаз гадын отурмушду. О, гөча чадукәрин донгултусуну ешитди вә баша дүшдү ки, гары кичик шаһзадә гыза нә исә бир пислик етмәјә һазырлашыр. Шам гуртараң кими о, шаһзадә гызын јатаг отагына кедиб нәрдә архасында кизләнди.

Тезликлэ сөһрбаз гадынлар өз арзуларыны демэк үчүн балача шаһзадә гызын бешијинә јахылашдылар. Биринчи сөһрбаз шаһзадә гыза дүнјада һамыдан көзөл олмагы арзулады; икинчи арзу етди ки, шаһзадә гыз һамыдан ағыллы олсун; үчүнчүсү арзу етди ки, шаһзадә гызын әлиндән һәр иш кәлсин, дөрдүнчүсү шаһзадә гызын рәгс етмәсини арзулады; бешинчиси арзу етди ки, шаһзадә гыз бүдбүл кими чәһ-чәһ вуруб охуја билсин; алтынчысы исә шаһзадә гызын бүтүн мусиги аләтләриндә чалмасыны арзулады.

Нөвбә гоча чадукәрә чатдыгда, о, башыны әсдирди. Бу, гочалыгдан даһа чөх онун кинли олмасындан иди. Гары деди ки, шаһзадә гыз он беш јашы тамам оlanda бармагыны чәһрәнин мили илә дешиб өләчәкдир. Белә горхунч арзуну ешидәндә һамы дәһшәтә кәлди, лакин бу заман хејирхаһ сөһрбаз гадын пәрдә архасындан чыхды вә учадан деди:

— Сакит олун, крал вә кралича, гызыныз өлмәјәчәкдир! Догрудур, мән гоча ифритәнин дедикләрини бүтөвлүклә рәдд едә билмәрәм; шаһзадә гыз миллә бармагыны зәдәләјәчәкдир, лакин о, өлмәјәчәкдир, јалныз дәрин јухуја келәчәкдир; бу јуху да јүз ил давам едәчәкдир. Јүз илдән сонра кәнч крал оглу кәлиб ону јухудан ојадачагдыр.

Бәдбөхтлијин гаршысыны алмаг истәјән крал гәрар чыхартды ки, краллыгда јашајан һәр бир кәсә чәһрәдән истифадә етмәк, һәтта ону евиндә белә сахламаг гадаган олунсун. Ким бу әмрә итаәт етмәсә, өлүм чәзасына мәһкум олачагдыр.

Бу минвалла он беш ил кечди, гоча ифритәнин дедикләрини һамы унутмушду.

Бир дәфә крал вә кралича гызлары илә шәһәрдән кәнарда јерләшән гәсләринә кәзмәјә кетдиләр. Кәнч шаһзадә гыз отагларда гачыб ојнајаркән бир пилләкән көрдү вә онунла дүз дамын алтына галхды. Орада, кичик отагда гөзбел бир гары отуруб јун әјириди. О, кралын вердији әмрдән хәбәрсиз иди, чәһрәдә јун әјириди.

— Нәнә чан, бурада нә едирсиниз? — шаһзадә гыз сорушду.

— Јун әјирирәм, мәним балам, — гары чаваб верди.

— Аһ, нә мараглыдыр! — шаһзадә гыз дилләнди. — Ахы, сиз буну нечә әјирирсиниз? Верин мән дә јохлајым көрүм, бәлкә мән дә әјирә билдим!

Лакин шаһзадә гыз чәһрәјә әл атмаға мачал тапмамышды ки, бармагыны мил дешди вә о, нушсуз һалда јерә јыхылды.

Гары горхду вә көмәјә чағырмаға башлады. һәр гәрәфдән адамлар ахышыб кәлди. Онлар шаһзадә гызын үзүнә су чиләјир, кичкаһларыны сиркә илә овурдулар, лакин бунлар һеч бир көмәк етмирди. Бу вахт крал сөһрбаз гадынның дедикләрини хатыр-

лады вә баша дүшдү ки, артыг, һеч бир шеј етмәк мүмкүн дејил. О, әмр верди ки, шаһзадә гызы сарајын ән јахшы отагына апарсынлар вә гызыл, күмүш тикмә вә парчаларла өртүлмүш јатаға узатсынлар.

Шаһзадә гыз елә бил дири иди; сөһрли јуху онун јанагларыны солдурмамышды, тәкчә көзләри бағлы иди. Лакин асудә нәфәс алмасы көстәрирди ки, о өлмәмнишдир, јалныз јухуја кетмишдир. Крал әмр верди ки, шаһзадә гызын ојанмаг вахты кәлиб чатмајынча ону нараһат етмәсинләр.

Шаһзадә гызын өлүмүнү јүз иллик јуху илә әвәз едәрәк ону өлүмдән хилас едән хејирхаһ сөһрбаз гадын баш верән бүтүн әһвалатдан хәбәр тутду. О, әждаһалар гошулмуш аловлу чәнк арабасында дәрһал гәсрә кәлди.

— Шаһзадә гыз ојандыгда горхмасын дејә, — сөһрбаз гадын деди, — мән бу гәсрдә олаиларын һамысыны јатырдачагам. Лакин шаһзадә гыз ојанан кими онлар да онунла бәрабәр галха-чаглар.

Бу заман сөһрбаз гадын өз сөһрли чубуғуну гәсрдә олаиларын һамысына тохундурду; тәкчә кралла краличадан башга. О, өз сөһрли чубуғуну бүтүн сарај гадыналарына, хидмәтчиләрә, нөкәрләрә, әскәрләрә, ашпазларә, ашпазларын шакирдләринә, гуллуғчуларә, төвләдәки атларә, ири сарај итләринә вә шаһзадә гызын балача итинә тохундурду. Сөһрбаз гадын һәр кимә чубуғуну тохундурдуса, о, дәрһал јухуја кедирди вә јалныз шаһзадә гыз ојананда ојанмалы иди. һәтта очагдакы алов да јатды. Вә бунлар һамысы бир анда баш верди!

Һамы јатандан сонра кралла кралича шаһзадә гызы өпүб гәсрдән чыхдылар. Елә о дәгигә дә гәсрин әтрафында о гәдәр ирили-хырдалы ағач, јабаны кавалы вә тиканлы итбурну коллары әмәлә кәлди ки, нә бир иһсан, нә дә бир һејван онларын арасындан кечә биләрди. Гәср бу мешәнин архасында тамамилә көрүнмәз олды. Тәкчә гүлләләрин учлары көрүнүрдү. Әлбәттә, бу мешә дә хејирхаһ сөһрбазын әмри илә әмәлә кәлмишди ки, шаһзадә гыз јатдыгда мараглананлар ону нараһат етмәсинләр.

Бу һадисәдән јүз ил сонра гоншу кралын оглу бу тәрәфләрдә ов едәркән, галын мешә архасындан гүлләләрин учларыны көрдү.

— Бу кимин гәсридир? — дејә о, сорушду.

Бу суалы һәр кимә верирдисә, һәрә өз билдији кими чаваб верирди. Бәзиләри дејирди ки, бу, гәдим гәсрди, бурада ријакар чинләр мәскән салыб; гејриләри инандырмаға чалышырдылар ки, бурада һәр кечә чадукәрләр рәгс тәшкил едирләр. Чохлары исә тәсдиг едирди ки, бурада адамјевән јашајыр; о, кичик ушаглары тутуб бураја салыр вә јемәјә башлајыр, чүнки һеч кәс онун ардынча бу галын мешәдән кечиб ону өлдүрә билмир.

Шаһзадә билмирди ки, кимә инансын, лакин бу дәм она асачлы гоча јахынлашды вә деди:

— Мән ешитмишәм ки, бу гәсрәдә мисли көрүмәјән бир көзәл јатыр. О, сәһрләнмишдир вә о вахта кими јатачагдыр ки, кәнч бир шаһзадә ону ојатсын. Бу гыз һәмин шаһзадәјә гисмәт олачагдыр.

Буну ешидән шаһзадә, вахты итирмәдән, гәсрә, јатмыш көзәлн јанына кетмәји гәрара алды. О, менәјә јахынлашмамыш бүтүн ири ағачлар вә тиканлы коллар өзбашына араланыб она јол вердиләр. Лакин нөкәрләриндән һеч бири шаһзадәни архасынча кечә билмирди, чүнки ағач вә коллар онун далынча дәрһал бирләширдиләр. Амма бу, шаһзадәни горхутмурду, о, чәкнимәдән ирәли кедирди.

Тезликлә гәсрә чатды вә һәјәтә кирди. Бурада мөзар сүкуту һөкм сүрүрдү. Һәр тәрәфлә инсан вә һејван бәдәнләри узанмышды. Шаһзадә онлары өлү билди, лакин гапычыларын тырмызы бурунларына, ал сифәтләринә диггәтлә изәр-саладан сонра баша дүшдү ки, онлар өлмәјибләр, јалныз јатыблар. Габагларында олан шәрабла долу гәдәһләр сүбут едирди ки, онлар шән бир зијәфәтдән сонра јухуја кедибләр.

Шаһзадә јолуна давам едиб, мәрмәрлә дөшәнмиш икинчи һәјәтә кирди. О, һәјәтдән кечиб пилләкәнләрлә галхды вә бөјүк бир отаға кәлиб чыхды. Бурада чијинләриндә түфәик олан гвардијачылар ики чәркәјә дүзүлүб дајанмышдылар вә вар күчләри илә хорулдајырдылар. Шаһзадә, сарај адамларынын ајаг үстә, узанан јердә јатдыглары бир чох отаглары кечди вә нәһәјәт, зәнкин бәзәнмиш, башдан-баша гызыла тутуямуш бир отаға ајаг басды.

Бу отагда дәбдәбәли јатагда шаһзадә гыз узанмышды. Крал оглу јатмыш көзәлә јахынлашыб онун јанында диз чөкдү. Шаһзадә гыз о гәдәр чазибәдар иди ки, крал оглу өзүнү сахлаја билмәјиб ону өндү.

Һәмин бу дәгигәдә сәһрбаз гадынын дедикләри баш верди: шаһзадә гыз ојанды вә кәнч крал оглуну көрүб инчә бир сәслә деди:

— Бу сизсиниз, шаһзадә? Мән сизи чох көзләмишәм!

Шаһзадә гызын бу сөзләриндән вә мәһрибан сәсиндән севиңчәк олан крал оглу деди ки, о гызы дүнјада һамыдан чох семир вә ону сәһрли јухудан хилас етдијинә көрә чох хошбәхтдир. Онлар хејли сәһбәт етдиләр, лакин бир-биринә демәк истәдикләринин һеч јарысыны да демәдиләр.

Шаһзадә гызла бәрәбәр бүтүн гәср дә ојанды. Һәрә өз ишинә мәшгул олмаға башлады. Ахырынчы һаһары једикләри күндән дүз јүз ил иди ки, кечирди, одур ки, һамы бәрк ачыјыб јемәк ис-

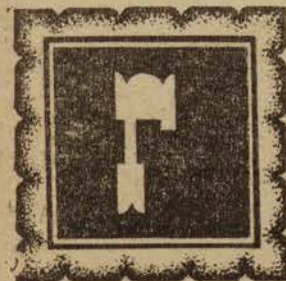
тәјирди. Һамы кими ач олан сарајын баш ашпазы шаһзадә гызын отагына кәлиб бәркдән деди:

— Јемәк һазырдыр!

Шаһзадә гыз тез јатагдан дурду вә крал оглунун голуна кирди. Онлар күзкүлү зала кечиб сүфрә архасында отурдулар. Јемәкләри онлара шаһзадә гызын хидмәтчиләри пәјләјырды, музигичиләр исә скрипка вә флейталарда көзәл һавалар чалырдылар.

Сәһриси күн шән бир тој чалдырдылар. Крал оглу шаһзадә гызы өз краллығына апарды вә орада өмрүнүн сонуна кими онунла шән вә хошбәхт јашады.

КӘКИЛЛИ РИКЕ

Әдим заманларда бир кралла кралича вар иди. Онларын едә бир ејбәчәр ушаглары олду ки, тәзә доғулан көрпәни көрән һәр кәс узун заман шүбһә едирди: бу ушаг адамдыр, ја јох. Ана — кралича оглунун бу ејбәчәрлијиндән чох кәдәрләнир вә тез-тез баласына бахыб аглајарды. Бир дәфә о, оглунун бешији башында отурдугда отаға хејрхәһ сәһрбаз гадын дахил олду. О, балача кифирчәјә бахыб деди: — Бу гәдәр дә өзүнүзү үзмәјин, кралича: доғру-дур, ушаг чох ејбәчәрдир, лакин бу она хошхасијјәт, үрәјиачыг вә рәғбәтли олмаға һеч чүрә мане олмајачаг. Бундан эләвә о, краллығыда һамыдан ағыллы олачаг вә ән чох севдији адамы да ағыллы едә биләчәкдир.

Һамы хејрхәһ сәһрбазын пәјгәмбәрлијинә севинди, лакин һамыдан чох кралича шадланырды. О, сәһрбазә тәшәккүр етмәк истәди, лакин гадын кәлдији кими дә, көзә көрүнмәдән јох олду.

Сәһрбазын габагчадан дедикләри дүз чыхды. Ушаг илк сөзләри демәјә башладыгы күндән едә ағыллы вә сәлис данышырды ки, һамы тәәччүб вә һејрәтлә дејирди:

— Аһ, балача шаһзадә нә гәдәр дә ағыллыдыр!

Мән унутдум дејим ки, шаһзадә анадан оләнла башында кәкили дә вар иди. Буна көрә дә ону елә-белә Кәкилли Рике эләндырмышдылар.

Бу заман гошшу краличанын да гызы олду. О, јәј күнәвин

кими көзөл иди. Гызынын көзөллигини көрөн кралича аз галды ки, аглыны итирсин. Лакин балача Рикенин догуулдугу күндө иштирак едөн сөһрбаз гадын она деди:

— Бир о гэдэр севинмэжин, кралича, балача ханым көзөл олдугу гэдэр дә ахмаг олачагдыр.

Сөһрбазын бу сөзү краличаны һэддиндән артыг бэдбин етди. О, агламага вә сөһрбаздан хаһиш етмәжә башлады ки, балача гызына һеч олмаса бир аз ағыл версин.

— Мән буну едә билмәрәм, — сөһрбаз деди, — лакин елә едә биләрәм ки, шаһзадә гыз севдији һәр бир кәс дөнүб онун кими көзөл ола биләр.

Буну дежиб, сөһрбаз көздән итди.

Шаһзадә гыз бөжүүр вә илдән-илә даһа да көзөлләширди. Лакин көзөллији илә сәфәһлији дә артырды. Ондан бир шеј сорушанда, һеч чаваб вермирди вә јахуд елә јерсиз сөз дејирди ки, һамы гулагларыны тутурду. Бундан әләвә о, елә кеј иди ки, финчаны сындырмасажы столун үстүнә гоја билмәзди, су ичәндә јарысыны палтарынын үстүнә дағыдарды. Мәһз буна көрә дә бүтүн көзөллижинә бахмајараг о, һеч кәсин хошуна кәлмирди.

Сараја гонаглар јығышдыгда, оилар илк әввәл шаһзадә гыза јахынлашырдылар ки, она тамаша етсинләр; лакин ағылсыз сөһбәтләрини ешидиб тезликлә ону тәрк едирдиләр.

Бу, јазыг шаһзадә гызы чох бэдбинләширди. О, һејфеһләнмәдән, өзүни бүтүн көзөллигини ән кичик бир дамчы ағыла вермәжә һазыр иди.

Кралича, гызыны һэддиндән артыг севдижинә бахмајараг, өзүнү һеч чүрә сахлаја билмәжиб онун ағылсызлыгына тәһнә вурурду. Бу, шаһзадә гызы даһа чох изтираб чәкмәжә вадар едирди.

Бир дәфә о өз бәдбәхтлижинә ачымаг үчүн мешәжә кетди. Мешәдә кәзә-кәзә шаһзадә гыз, балача, гөзбел, һэддиндән зијадә кифир, лакин дөбдөбәли кејинмиш бир адамчыгаз көрдү. Адамчыгаз дүз она тәрәф кәлирди.

Бу кәнч шаһзадә Кәкилли Рике иди. О, көзөл шаһзадә гызын сурәтини көрүб она гијаби вурулмушду. Өз краллыгыны тәрк едиб бураја кәлмишди ки, шаһзадә гызы алсын.

Көзөллә растлашанда Рике чох севинди. Шаһзадә гызла сәламлашды, лакин јаманча гәмкин олдуғуну көрөндә деди:

— Шаһзадә ханым, нијә белә гәмкинсиниз? Ахы сиз кәнч вә көзөлсиниз! Мән чох көзөл шаһзадә гызлар көрмүшәм, лакин сизни тәк көзөлә раст кәлмәмишәм.

— Сиз чох мәрһәмәтлисиниз, шаһзадә, — көзөл она чаваб верди вә елә бурадача кириди, чүнки ағылсызлыгындан бундан артыг бир сөз дејә билмирди.

— Һеч белә көзөл дә кәдәрә гапылармы? — Кәкилли Рике давам едирди.

— Белә көзөл вә ахмаг олмагданса, сизни кими ејби олмагы даһа үстүн тутардым.

— Әкәр өзүнүзү ахмаг һесаб едирсинизсә, бир о гэдәр дә ағылсыз дејилсиниз, шаһзадә ханым. Ким доғрудан да сәфәһдирсә, о һеч бир вахт буну бојнуна алмаз.

— Мән буну билмирәм, — шаһзадә гыз деди. — Јалһыз ону билирәм ки, ағылсызам вә буна көрә дә белә изтираб чәкирәм.

— Әкәр анчаг буна көрә изтираб чәкирсинизсә, сизә бу баладан гуртармагда көмәк едә биләрәм.

— Буну нечә едәчәксиниз? — шаһзадә гыз сорушду.

— Мән, — Кәкилли Рике, деди, — һамыдан чох севәчәјим бир гызы ағыллы едә биләрәм. Дүнјада һамыдан артыг севдијим үчүн сизә нә гэдәр истәсәниз о гэдәр ағыл верә биләрәм. Әлбәт-тә, мәнә әрә кетмәжә разылыг версәниз.

Шаһзадә гыз пәрт олду вә һеч бир чаваб вермәди.

— Көрүрәм, мәним тәклифим сизин гаһынызы гаралтды, — Кәкилли Рике деди, — лакин буна тәәччүб етмирәм. Сизә фикирләшмәк үчүн бир ил вахт верирәм. Бир илдән сонра чаваб үчүн кәләчәјәм.

Шаһзадә гыз күман етди ки, бир ил узун-узады, арды-арасы кәсилмәдән чәкәчәк вә Рикенин бу тәклифинә разы олду.

Кәкилли Рикејә әрә кетмәжә сөз верән кими дә өзүнү тамам башга чүр һисс етди. О, һәммин дәғигәдән Кәкилли Рике илә јахшы вә сәһис данышмага башлады вә елә ағыллы кәламлар дејирди ки, Кәкилли Рикени фикир апарды: көрән о, аглынын чох һиссәсини гыза вериб, өзүнә азыны сахламамышдыр ки?!

Шаһзадә гыз сараја гајытдыгда, онда баш верән белә тез вә мөчүзәли дәјишиклијә һејран галан сарај адамлары һеч билмәдиләр ки, нә фикирләшсинләр. Мешәжә тамамилә ахмаг кедән шаһзадә гыз гајыданда һэддиндән артыг ағыллы иди. О, ағыллы кәламлар сөјләјир, мүлаһизәләр јүрүдүрдү.

Крал шаһзадә гызла мәсләһәтләр етмәжә башлады вә һәрдән онун отағында вачиб дөвләт ишләрини дә һәлл едирди. Бу гејри-ади дәјишиклик һагғындакы сәс-күј һәр јана јајылды. Бүтүн гоһшу краллыглардан кәнч шаһзадәләр ахышыб кәлмәжә башладылар. Һәрә шаһзадә гызын хошуна кәлмәжә чалышыр вә гыздан она әрә кетмәји хаһиш едирди. Лакин шаһзадә гыз онлары бир о гэдәр дә ағыллы көрмүрдү вә һеч биринә әрә кетмәжә разылыг вермирди.

Нәһажәт, бир дәфә һэддиндән артыг дөвләтли, чох ағыллы вә гәдди-гамәтли бир шаһзадә кәлиб чыхды. О, һәммин аһ шаһзадә гызын үрәјинә јатды.

Крал буну һисс етди вә гызына деди ки, истәјирсә, бу шаһзадәжә әрә кедә биләр.

Јахшы-јахшы фикирләшиб, көтүр-тој етмәк үчүн шаһзадә гыз кәзмәјә чыхды вә тәсадүфән бир ил бундан әввәл Кәкилли Рике илә көрүшдүјү мешәјә кәлиб чыхды. Мешәдә фикирли-фикирли кәзә-кәзә, шаһзадә гыз јерин алтындан нә исә бир сәс ешитди. Адама елә кәлирди ки, орада инсанлар ора-бура гачышыр, јаман нараһатдырлар.

Шаһзадә гыз ајаг сахлады вә диггәтлә гулаг асыб сәсләр ешитди:

— Газаны мәнә вер!

— Очаға одун ат!

Елә о дәгигә јер араланды вә шаһзадә гыз өз ајаглары алтында бөјүк бир јералты мәнбәх көрдү. Мәнбәх ашпаз, ашпаз шакирдләри вә мүхтәлиф хидмәтчиләрлә долу иди. Бир дәстә ашпаз, башларында ағ папаг, габагларында ағ өнлүк, әлләриндә ири бычаглар јералты мәнбәхдән чыхдылар. Онлар мешәдәки јамачларын биринә сары кетдиләр, орада узун стол архасында отуруб шән маһнылар охуја-охуја әт дөјмәјә башладылар.

Буна тәәччүб едән шаһзадә гыз онлардан сорушду ки, бу зән-кин зијәфәти онлар кимин үчүн һазырлајырлар.

— Шаһзадә Кәкилли Рике үчүн, — ән коңбул ашпаз чаваб верди. — Сабаһ өзүнә тој едәчәкдир.

Шаһзадә гыз јадына салды ки, дүз бир ил бундан әввәл елә һәмин бу күн о, балача ејбәчәрә әрә кетмәјә разылыг вермишди вә аз галды ки, үрәји кечсин.

Һәјәмандан өзүнә кәләи шаһзадә гыз јолуна давам етди, лакин һеч отуз аддым атмамышды ки, гаршысында шән, кумраһ, шаһанә зәнкин палтар кејинмиш Кәкилли Рике дурду.

— Көрүрсүнүзмү, шаһзадә ханым, мән өз сөзүмүн ағасы-јам, — деди. — Елә билирәм ки, сиз дә бура өз сөзүнүз үстә дуруб, мәни дүнјанын ән хошбәхт адамы етмәк үчүн кәлмишсиниз.

— Хејр, — шаһзадә гыз чаваб верди, — мән һәлә бир гәрәра кәлмәншәм вә јәгин ки, һеч бир заман да сизә әрә кетмәјә үрәк еләмәрәм.

— Ахы, нијә? — Кәкилли Рике сорушду. — Јә'ни сиз мәнә ејбәчәрлијимә көрә әрә кетмәк истәмисиниз? Бәлкә мәним ағлым вә јахуд хасијјәтим хошунуза кәлмир?

— Хејр, — шаһзадә гыз чаваб верди. — Сизин ағлыңыз да, хасијјәтиниз дә хошума кәлир...

— Демәли сизи горхудан јалпыз мәним ејбәчәрлијимдир? — Кәкилли Рике деди. — Лакин бу дүзәлән ишдир, чүнки сиз мәни чох көзәл бир адам едә биләрсиниз!

— Буну нечә етмәк олар? — шаһзадә гыз сорушду.

— Чох асан, — Кәкилли Рике чаваб верди. — Әкәр сиз мәни севсәниз вә мәним көзәл олмағымы истәсәниз, мән дә көзәл ола-

рам. Сәһрбаз гадын мәнә ағыл вә истә'дад вермишдир ки, мән севсәјим гызы ағыллы едә биләм. Һәмин сәһрбаз сизә дә елә бир истә'дад вермишдир ки, севдијиниз адамы көзәл едә биләрсиниз.

— Әкәр бу беләдирсә, — шаһзадә гыз деди, — мән үрәкдән арзу едирәм ки, сиз дүнјада һамыдан көзәл оласыңыз!

Бу сөзләр шаһзадә гызын ағзындан чыхмамышды ки, Кәкилли Рике она, өмрүндә көрмәјиб, раст кәлмәдији көзәл, гәдд-гәмәтли, бојлу-бухунлу бир оғлан көрүндү.

Дејирләр ки, сәһрбазлар вә онларын сәһрләри бурада јерсиз вә әһәмијјәтсиздир. Кәкилли Рикени севән шаһзадә гыз, адичә олараг онун ејбәчәрлијини көрмәмәјә башлајыбмыш. Әввәллар она Кәкилли Рикедә ејбәчәр көрүнән һәр шеј, инди көзәл вә чәзб-едичи көрүнүрдү.

Бу беләдир, ја јох, билмирик. Лакин шаһзадә гыз она әрә кетмәјә разылыг верди вә сәһриси күн онлар тојларыны чалдырдылар.

ЧЫРТДАН

ири варды, бири јохду, бир одунчу илә арвады вар иди. Онларын једди ушағы варды, һамысы да оғлан. Онлар чох касыб доланыр, бу једди ушағын өһдәсиндән кәлә билмирдиләр. Ушаглар бојундуруг кими онларын бојундан асылмышды. Ән кичик оғлан һәлдиндән артыг алчагбој иди. О, анадан оlanda бармагдан бөјүк дејилди. Одур ки, адыны Чыртдан гојмушдулар. Бир дәфә һәмин өлкәдә дәһшәтли ачлыг баш верди. Одунчу билмирди ки, ушагларына нә једиртсин вә гәрәра кәлди ки, биртәһәр онлардан чаныны гуртарсын.

Бир күн ахшам, ушаглар јерләринә кириб јатдыгда одунчу арвады илә очаг ғырағында отуруб деди:

— Ушаглары доландырмаға даһа күчүмүз чатмыр. Көзләримзин габағында ачыннан өлсәләр буна дөзмәрәм. Кәл сабаһ онлары мешәјә апарыб орада аздыраг. Ушаглар чыр-чырпы јығаначан кизлинчә чыхыб кедәрик.

— Аһ, сән нә данышырсан? — арвады чыгырды. — Јә'ни разы оларсан ки, балаларын мәһв олсуңлар?

Одунчу арвадыны дилә тутмаға башлады. Касыбчылыгдан нә гәдәр данышса да, арвады разы олмады. Чох көтүр-гој етдикдән сонра ачындан өләчәк балалары көзләри гаршысында дајананда бу дәрә дөзә билмәјәчәјини јәгин едиб нәһәјәт, әрилә разылашды вә көз јашлары ичиндә јатағына кирди.

Чыртдан онларын сөһбәтләрини ешитмишди. Ата-анасынын дедији вахт ајылыб јорган-дөшәкдән еһмәлчә галхды вә валидејиләри отуран скамјанын алтында кизләниб бүтүн сөһбәтә башдан-ајағачан гулаг асды.

Сонра тәзәдән јатағына кирди, лакин бүтүн кечәни чимир дә еләјә билмәди; фикирләширди ки, инди нә етмәк лазымдыр.

Сәһәр Чыртдан јериндән һамыдан тез галхыб чај кәнарына кетди. Ордан кичик ағ дашлар јыгыб чибләрини ағзыначан долдурду вә көзә көрүнмәдән евә гајытды.

Ушаглар дуранда ата илә ана онлары једиздирдиләр вә мешәјә чыр-чырпы јығмаға апардылар.

Һеч нәдән шүбһәләnmәјән ушаглар хош әһвал-руһијјә илә валидејиләринин архасынча дүшдүләр.

Чох кетдиләр, аз кетдиләр, нәһәјәт, кәлиб елә бир галын мешәјә чыхдылар ки, бурада он аддымлыгдан бир-бирини көрмәк мүмкүн дејилди. Ата одун јармаға башлады. Ушаглар исә чыр-чырпыдан шөлә тутурдулар.

Ушагларын мәшгул олдуғуну көрән одунчу илә арвады, ушаглар көрмәсин дејә, кичик, күчлә көрүнән чыгырла евә гачдылар.

Ата вә аналарын онлары мешәдә тәк гојдуғуну баша дүшән ушаглар горхудан гышгырыб ағламаға башладылар. Тәкчә Чыртдан горхмады. О, билирди ки, евә кедән јолу нечә тапмағ олар. Онлар мешәјә кәләндә Чыртдан чибиндән ағ дашлары чыхарыб бир-бир јерә атырды. Мешәдән чыхмаға да, нечә дејәрләр бу дашлара бел бағламышды.

— Горхмајын, гардашлар! — деди. — Мән сизи евә кәтириб чыхарарам!

Гардашлары онун далынча дүшдүләр вә Чыртдан онлары евә кәтирди.

Бирдән-бирә евә кирмәјә үрәк еләмәдиләр вә гапыја гысылыб аталары илә аналарынын нә данышдығларына гулаг асмаға башладылар.

Сизә ону да демәк лазымдыр ки, одунчу арвады илә мешәдән евә гајытдыгда гоншуларынын бири онлардан борч алдығы пулу гајтарды. Бу да лап јеринә дүшдү.

Одунчу севинди вә дәрһал арвадыны әт дүканына көндәрди.

Нечә вахт ағызларына бир шеј дәјмәдијинә көрә арвад ики нәфәрин пајындан даһа артыг әт алды.

Онлар јејиб-дојдудан сонра арвад көксүнү өтүрүб деди:

— Аһ, көрән бизим јазыг балаларымыз инди һарададырлар? Онлар бизимлә нечә дә ләззәтлә шам едәрдиләр! Өз доғма балаларыны мәһв етмәјә сәнин үрәјин нечә кәлди? Ахы, дејирдим ки, сонра ағлајачағыг. Көрәсән галын мешәдә инди нејләјирләр? Аһ, бәлкә дә онлары артыг чанаварлар јемишир!

Арвад буну дејиб, ачы-ачы ағлады. Одунчунун өзүнүн дә ушаглара чох јазығы кәлирди, лакин буну бүрузә вермирди вә арвадыны дилә тутурду ки, онлары јада салмасын.

Лакин одунчунун арвады елә һеј көз јашы ахыдырды:

— Аһ, — о ағлајырды, — мәним балаларым инди һарададыр, мәним завалы көрпәләрим һарададыр?..

Буну ешидән ушаглар дөзмәјиб бирликдә гышгырдылар:

— Бурадајыг! Бурадајыг!

Аналары гапыны ачмаға атылды вә ушаглары гучаглајыб өпә-өпә деди:

— Чох шадам ки, гајытмысынын, мәним әзиз балаларым! Јәгин ки, јамаң јорулубсуңуз?!

Гардашлар стол архасында әјләшиб ачкөзлүклә јемәјә вә үрәкләри бошалынча данышмаға башладылар ки, мешә чох гаранлыг вә горхунч иди вә Чыртдан онлары нечә јола чыхартды.

Ата илә ана ушагларын гајытмасына севинирдиләр, лакин пуллар хәрчләниб гуртардыгдан сонра, онлар бәдбинләшдиләр вә тәзәдән ушаглары мешәјә апармағ гәрарына кәлдиләр.

Бу дөфә ушаглар јолу тапыб гајытмасын дејә онлары даһа узағ, мешәнин даһа галын јеринә апармағ үчүн сөзләшдиләр.

Бу барәдә нә гәдәр аста данышмағ истәдиләрсә дә баш тутмады. Чыртдан онларын сөһбәтини ешитди. О, һеч горхмады, чүнки гардашларыны елә һәмин, биринчи күн олдуғу кими евә кәтирмәк фикриндә иди. Чыртдан јатағындан еркән дурдуғуна бахмајарағ, ағ дашлары јығмағ она нәсиб олмады; гапы бәрк-бәрк бағланыб килидләнмишди.

Чыртдан һеч билмирди ки, нејләсин. Лакин анасы сәһәр онларын һәрәсинә бир тикә чөрәк вердикдә, бу гәрара кәлди ки, дашларын әвәзинә чөрәк гырынтылары атачағ вә бу гырынтыларла евә кәлән јолу тапачағдыр. Буна көрә дә өз чөрәјини је-мәјиб чибиндә кизләтди.

Ата илә ана ушаглары мешәнин ән дәрин, ән гаранлыг, кечилмәз бир јеринә кәтириб чыхартдылар. Ора кәлиб чыхан кими одунчу арвады илә ушаглара чыр-чырпы јығмағы тапшырдылар, өзләри исә тез, елә о саат гачдылар.

Валидејиләринин јенидән онлары тәк гојуб гачдығларыны

көрдүкдө, Чыртдан чөрөк тырынтыларыны ахтармага башлады ки, жолу тапсын. Лакин неч бир жанда тырынты көрүнмүрдү — мешә гушлары онлары жемишдиләр.

Ушаглар жолу тапмайыб агламага вә көз көрөн тәрәфә кет-мәжә башладылар.

Онлар даһа да мешәнни галын јеринә кирирдиләр. Бир аздан кечә дүшдү вә бәрк күлөк әсди. Ушаглар горху вә сојугдан әсирдиләр. Заваллылара елә кәлирди ки, һәр тәрәфдә чанаварлар улајыр вә ушаглары јемәк үчүн онлара сары гачырлар. Тифилләр горхудан даныша вә әтрафа бојлана билмирдиләр.

Тезликлә бәрк лејсан јағды вә тамамилә онлары ислатды. Һәр аддымбашы бүдрәјир, сүрүшүр, палчыға јыхылыр, үст-башлары лап булашмыш һалда ајаға галхыр, лакин бир нечә аддымдан сонра јенидән ганова дүшүрдүләр.

Нәһајәт, бир дүзәнлијә чыхдылар вә азча динчәлмәк гәра-рына кәлдиләр. Гардашлар јекә бир кәтүјүн јанында әјләшди-ләр, Чыртдан исә уча бир ағачын кәлләсинә дырмашды ки, ба-хыб көрсүн ораларда бир јол вә јахуд јансан дахмасы көрүнүр, ја јох.

Әтрафа көз кәздириб узагда зәиф бир ишыг көрдү. Чыртдан ағачдан дүшүб гардашларыны ишыға тәрәф апарды.

Ушаглар тез-тез ишыгы көздән итирә-итирә хејли мешә илә кетдиләр. Нәһајәт, пәнчәрәсиндән ишыг сүзүлән бир евин гар-шысына кәлиб чыхдылар.

Онлар гапыны дөјдүләр. Гапыны, әлиндә фәнәр олан бир га-дын ачды вә сорушду ки, онлара нә лазымдыр.

Чыртдан деди ки, мешәдә азыблар вә хаһиш едирләр ки, он-лары кечәләмәжә бурахсынлар.

Онларын нә гәдәр јахшы ушаг өлдүгүнү көрөн арвад аглајыб деди:

— Аһ, јазыг ушаглар, һараја кәлиб чыхмысыныз! Сиз неч билирсиниз ки, бурада балача ушаглары јејән див јашајыр?

— Бәс биз нә едәк? — Гардашлары кими горхудан әсән Чыртдан чаваб верди. — Ахы говсаныз, онсуз да мешәдә чана-варлар бизи јејәчәк! Јахшысы будур, гој елә сизин әриниз јесин! Бир дә ондан јахшы-јахшы хаһиш етсәниз, бәлкә дә бизә рәһми кәләр!

Адамјејән дивин арвады фикирләшди ки, бәлкә дә сәһәрәчән ушаглары кизләдә билди. Онлары ичәри бурахды вә адамјејән див үчүн шама бүтөв бир гојун гызардылан очағын башында отуртду.

Ушаглар тәзәчә исинмәжә башламышдылар ки, гапыја вуру-лан күчлү зәрбә ешидилди: бу, адамјејән див иди, евә гајыт-мышды. Гадын тез ушаглары чарпајынын алтында кизләтди вә гапыны ачмага кетди.

Отаға кирән кими адамјејән див сорушду ки, шам вә шәраб һазырдыр, ја јох. Арвады дивин стол архасына әјләшдирди вә га-бағына бүтөв бир гојунла нәһәнк бир күп шәраб гојду. Гојун һә-лә јахшы гызармамышды, ондан ган дамырды, буна көрә дә о, дивә даһа ләззәтли көрүндү. Тез-тез гојунун сүмүкләрини кәми-рир вә ири гуртумларла шәраб ичирди.

Бирдән адамјејән див башыны о тәрәф-бу тәрәфә булајыб, әтрафы ијләмәжә башлады.

— Адам әтинин ији кәлир, — о деди.

— Сән нә данышырсан, адам әти нә кәзир? — арвады чаваб верди. — Дана ијидир. Мән елә индичә онун дәрисини сојмушам.

— Сәнә дејирләр ки, адам әтинин ији кәлир! — Адамјејән див гышгырды вә стола јумруғуну елә вурду ки, бошгаблар аз гала тавана гәдәр атылды.

Буну дејиб, о, ајаға галхды вә дүз чарпајыја јахынлашды.

— А! — о, ушаглары көрүб багырды. — Демәли, мәни белә алдадырсан! Бу јаланларына көрә сәнин өзүнү јемәк лазымдыр! Див бир-биринин ардынча, ушаглары чарпајынын алтындан чыхартды.

Заваллы ушаглар диз үстә дүшүб адамјејән дивә јалварыр-дылар ки, онлары јемәсин. Лакин онлар бүтүн адамјејәнләрин ән гәддарынын әлинә дүшмүшдүләр. О, азча да олса рәһмә кәл-мирди вә дејирди ки, онлары мүтләг јејәчәкдир. Буну дејә-дејә о ушагларын биринин ајағындай јапышыб доғрамаг истәјирди ки, арвады деди:

— Ахы нијә белә тәләсирсән? — Һәлә бизим бир јығын әти-миз вар, бах, будур дана, ики гојун, јарым чәмдәк донуз...

— Ди јахшы, — адамјејән див разылашды. — Сәһәрәчән көз-ләјәрәм. Инди исә ушаглары јахшы-јахшы једиздир ки, арыгла-масынлар вә јерләрини раһлајыб јатырт.

Хејирхаһ гадын севинди ки, див ушаглара тохунмады вә он-лара јахшы бир шам һазырлајыб кәтирди, лакин оғланлар горху-дан бир тикә белә јејә билмирдиләр. Адамјејән див исә јенидән шәраб ичмәжә башлады. Севинирди ки, онун белә әла гәлјанал-тысы вардыр. Бир долу күп шәраб ичиб, дәрһал јатмага кетди.

Адамјејән дивин једди гызы варды. Бу гызлар гәддар вә ејбә-чәрдиләр. Һәрчәнд ки, онлар һәлә чох кичикдиләр, лакин адам әтини елә аталары јејән кими јејирдиләр.

Бу ахшам онлары тез јатыртмышдылар. Адамјејән дивин гыз-ларынын һамысы бир бөјүк чарпајыда узанмышдылар, һәрәси-нин дә башында гызыл чәләнк вар иди.

Һәмни отагда, ејнилә о өлчүдә башга чарпајы да гурулмуш-ду. Бу чарпајыда адамјејән дивин арвады оғланлар үчүн јер сал-ды, сонра исә өзү јатмага кетди.

Чыртдан көрдү ки, дивин гызларынын башына гызыл чөлөнк-лөр тахылмышдыр. Кечэ ону, гардашларыны адамјејөн дивин кәсиб дограјачагындан горхан Чыртдан јавашча јериндөн галхыб өзүнүн вә гардашларынын башындан папаглары чыхартды. Сонра балача адамјејөн гызларын гызыл чөлөнкләрини еһмалча көтүрүб онларын башларына папаглары, өзү илә гардашларынын башына исә чөлөнкләри гојду. Буну о, она көрә етди ки, див чашыб огланлары өз гызлары, гызлары исә кәсмәк истәдији огланлар билсин.

Һәр шеј Чыртдан дүшүндүјү кими олду. Адамјејөн див кечә јарысы ојанды, тез чарпајыдан атылды, бөјүк бир бычаг көтүрдү, јаваш-јаваш гызларынын отагына кечиб огланлар узандыгы чарпајыја јахынлашды.

Чыртдан башга һамы јатмышды. Адамјејөн див гардашларынын башларыны вә сонра да онун өз башыны јохлајанда Чыртдан јаманча горхду.

Әли гызыл чөлөнкләрә тохунан адамјејөн див деди:

— Һә дә, аз галмышды ки, өз гызларымы кәсиб дограјам! Көрүнүр, дүнән шәрабы чох ичмишәм.

Сонра о, балача адамјејөн гызларын чарпајысына јахынлашды вә әли огланларын папагларына тохундугда деди:

— Һә, көр огланлар һарада узаныблар!

Бу сөзләри дејиб, фикирләшмәдән өз гызларынын һамысынын башыны кәсди вә тәзәдән јатмаға кетди.

Адамјејөн дивин кетдијини ешидән Чыртдан, о саат гардашларыны ојатды вә онлара тез кејиниб онун ардынча кәлмәји әмр етди. Онлар астача баға чыхыб, чәпәрдән ашдылар. Чәпәрин о тајына дүшән кими гачмаға башладылар.

Ушаглар һара үз тутдугларыны өзләри дә билмәдән бүтүн кечәни гачдылар.

Адамјејөн див исә сәһәр ојаныб арвадына деди:

— Јухары чыхыб дүнәнки ушаглары јыгышдыр.

Арвады дивин бу рәһмдиллијинә јаман тәәччүб еләди. Фикирләширди ки, әри огланлары кејиндирмәји тәләб едәчәкдир.

Тез јухары галхды вә көрдү ки, гызларынын һамысы башы кәсилмиш һалда узаныблар; арвадын үрәји кечди, һушеуз һалда дөшәмәјә јыхылды.

«Бу нәдир, о нијә белә кечикир?» — Адамјејөн див фикирләшди вә өзү дә јухары үз гојду. Өз гызларыны өлмүш көрдүкдә, дилхорчулугдан сачларыны јолмаға башлады.

— Аһ, мән нә етмишәм! — о бағырырды. — Бунлар һамысы огланларын ишидир, лакин алчаглар бунун үчүн чаваб верәрләр, өзү дә лап тезликлә!

Адамјејөн див бир бардаг сују арвадынын үстүнә төкдү, о ајылдыгда деди:

— Тез ол, итијеријән чәкмәләримн мәнә вер, огланларын да-лынча кедиб онлары тутачагам.

Адамјејөн див чәкмәләрини кејиб ушагларын ардынча атылды вә һәр тәрәфи әләк-вәләк едиб, нәһајәт, онларын изинә дүшдү.

Ушаглар дағдан-даға, кичик чајлардан атланан кими кечән, нәһәнк чајлардан асанлыгла тулланан адамјејөн дивн көрдүләр.

Онлар адамјејөн дивдән кизләнемәк үчүн јер ахтармаға башладылар.

Чыртдан јахында, гајанын ичиндә бир мағара көрдү вә гардашлары илә орада кизләнди. Адамјејөн див хејли тәғибдән сонра бәрк јорулмушду. О, динчәлмәк үчүн һәмнн ушаглар алтында кизләндији гајанын үстүндә әјләшди. Дәрһал јухуја кетди вә елә бәркдән хорулдамаға башлады ки, ушаглар горхудан о дүнјаны кедиб көрдүләр.

Лакин Чыртдан өзүнү итирмәди — гардашларына деди ки, нә гәдәр див јатыб тез евә гачсынлар вә ондан никаран галмасындлар. Гардашлары онун сөзүнә бахыб мағарадан чыхдылар вә нечә дејәрләр, дабанларына түпүрүб евә гачмаға башладылар.

Чыртдан исә астача дивә јахынлашды, јаваш-јаваш итијеријән чәкмәләри онун ајагларындан чыхарыб өзү кејинди.

Итијеријән чәкмәләр бөјүк вә енли иди. Лакин онлар сәһрли чәкмә олдуғу үчүн һәм бөјүјә, һәм дә кичилә билирди. Чыртдан онлары кејдикдә, ајагына лап јахшы олду, санки елә онун үчүн тикилмишди.

Чыртдан итијеријән чәкмәләри кејиб сакитчә адамјејөн дивә јахынлашды, чибиндән гызыл кисәсини чыхартды вә евә сары гачды. Гардашлары артыг евдә идиләр вә ону бөјүк севинчлә гаршыладылар. Адамјејөн дивин пулларыны алан одунчу зәнкнн јашамаға башлады вә өз ушагларыны аздырмағ үчүн даһа мешәјә апармады.

ири варды, бири јохду, бир дәјирманчы, онун да үч оғлу варды. Киши өләндә, вар-јохуну — дәјирманы, ешшәјини, бир дә пишијини оғланларына мирас гојуб кетди. Гардашлар ата малыны о саат бөлүшдүрдүләр. Бөјүк гардаш дәјирманы көтүрдү, ортанчыл гардаш ешшәји. Кичик гардаша исә пишик дүшдү. Онун ганы јаман гаралды. Кичик гардаш деди:

Гардашларым бир јердә олсалар бир парча чөрәји һалал јолла газана биләрдәр. Мәним ишим чәтиндир. Пишији јејиб дәрсиндән әлчәк тикәндән сонра кәрәк ачыннан әл-ајагымы уздыб өләм.

Пишик бу сөзләри ешидиб деди:

— Ај јијәм, фикир чәкмә. Мәнә бир торба вер, бир дә колларын арасында раһат кәзмәк үчүн бир чүт узунбоғаз чәкмә. Онда көрәрсән ки, сәнә дүшән мирас о гәдәр дә пис дејил.

Пишијин јијәси бу сөзләрә чох да инанмады. Аичаг пишијин чүрбөчүр кәләкләрнин јадына салыб фикирләшди: «Бәлкә Пишик доғрудан да мәнә көмәк етди!»

Пишик чәкмәләри зғасындан алан кими чәлд кејди. Сонра торбаја тәзә јеркөкү вә кәләм гојду, ону далына атыб чохлу довшан јашајан мешәјә кетди.

О кәлиб мешәјә чатды. Колларын архасында кизләнди, отуруб көзләди ки, чаван, сәфег довшанлардан бири кәлиб јемәк үчүн торбаја кирсин.

Елә тәзәчә кизләнмишиди ки, бәхти кәтирди: чаван, тәчрүбәсиз бир довшан јеркөкүнү көрүб һәвәслә торбаја сохулду. Пишик чәлд атылыб довшаны өлдүрдү.

Овунун баш тутмасындан разы галан Пишик бирбаша крал сарајына кетди, гапыда хаһиш етди ки, ону кралын јанына бурахсынлар.

Пишији кралын јанына апардылар, ичәри кирәндә баш әјиб деди:

— Еј бөјүк крал! Маркиз Гарабас (Пишик јијәсинә белә дејирди) мәнә тапшырды ки, бу довшаны сизә пај кәтирим.

Крал деди:

— Јијәнә де ки, көндәрдији пајдан разы галдым, чох сағ олсун!

Пишик баш әјиб, сарајдан чыхды.

Пишик јенә күнләрин бир күнү зәмидә буғда сунбүлләрнин арасында кизләнди. Ову алдатмағ үчүн ичиндә јем олан торбанын ағзыны ачығ гојду.

Елә ки, торбаја ики кәклик кирди, пишик о дәгигә кәкликләри тутуб крала апарды. Крал кәкликләри көтүрүб разылығыны билдирди, сонра әмр етди ки, Пишијә бир чүт гызардылмыш сичан версинләр.

Пишик белә-белә, ики-үч ај далбадал крала Маркиз Гарабасын адындан мүхтәлиф ов гәнимәтләриндән апарды.

Бир дәфә Пишик ешитди ки, крал дүңја көзәли гызы илә каретада чај саһилинә кәзмәјә чыхмаға һазырлашыр.

Пишик јијәсинә деди:

— Мәнә гулаг ассан, өмрүн боју хошбәхт оларсан. Бу күн чајда чиммәјә кет, өзү дә мәним көстәрдијим јердә; кериси илә ишин јохдур, һәр шеји өзүм дүзәлдәчәјәм.

Кичик гардаш Пишијин сөзүнә гулаг асыб чаја чиммәјә кетди, амма бунун она иә кими хејри олачагыны билмирди.

Кичик гардаш чимәндә крал чај саһилиндән кечирди.

Пишик дајаныб ону көзләјирди. Елә ки, каретанын јахынлашдығыны көрдү, вар күчү илә чығырмаға башлады:

— Көмәјә кәлин! Көмәјә! Маркиз Гарабас батыр!

Крал бу чыгыртыны ешидәндә каретадан башыны чыхарыб бахды. Дәфәләрлә онун үчүн пај кәтирән Пишији таныды. Крал һөкәрләринә әмр етди ки, тез Маркиз Гарабаса көмәјә гачсынлар.

Маркизи чајдан чыхаран кими Пишик каретаја јахынлашыб крала деди ки, маркиз чимәндә палтарларынын һамысыны оғурлајыблар. Пишик һа чығырыбса көмәјә кәлән олмајыб. (Әслиндә јијәсинин палтарларыны бу кәләкбаз өзү јекә бир дашын алтында кизләтмишиди).

Крал сарај адамларына әмр етди ки, ән јахшы кејимләриндән бирини бу саат кедиб маркиз Гарабаса кәтирсинләр.

Елә ки, маркиз кејинди, крал онула чох меһрибан сөһбәт етди. Сонра маркизә каретаја миниб онларла кәзмәји тәклиф етди.

Дәјирманчынын оғлу һәм гәшәнк, һәм дә бој-бухуңлу иди. Крал кејиминдә даһа да көзәлләшмишиди, чаван шаһзадә ханым бир көнүлдән мин көнүлә она вурулду.

Пишик севинирди ки, ишләри истәдији шәкил алыр. О, каретадан хејли габаға гачды. Бичәнәкдә отчалаилары көрүб онлары сәсләди:

— Еј, отчалаилар! Сиз крала демәсәниң ки, бу бичәнәк маркиз Гарабасындыр, һамынызы тикә-тикә доғрајачағлар!

Карета бичәнәжә чатаңда крал отчаланлардан сорушду ки, ишләдикләри бу бичәнәк киминдир.

Пишијин һәдәсиндән горхан отчаланлар бирагыздан чаваб вердиләр:

— Чәнаб маркиз Гарабасын!

Крал деди:

— Баһ, маркиз, сизин нә гијамәт бичәнәжиниз вардыр!

— Бәли, — дејә маркиз чаваб верди. — Мәним бичәнәкләрим доғрудан да көзәлдир!

Пишик јенә габага гачды; бичинчиләри көрүб онлары сәсләди:

— Еј, бичинчиләр! Крала бу тарлаларын маркиз Гарабасын олмасыны демәсәниз, һамынызы тикә-тикә доғрајачағлар!

Карета тарлаларын јанындан кечәндә крал билмәк истәди ки, бу тарлалар киминдир.

— Чәнаб маркиз Гарабасындыр! — дејә бичинчиләр чаваб вердиләр.

Крал јенә маркизин тарлаларыны тә'рифләди.

Пишик каретадан јенә габагда гачыр, гаршысына чыханлара һәмин сөzlәри демәкләрини әмр едирди. Крал маркиз Гарабасын белә һәдсиз-һесабыз дөвләтинә һејран галмышды.

Ахырда пишик гачыб гәшәнк бир гәсрә чатды. Бу гәср дунјада ән дөвләтли сајылан бир Адамјејәнин иди. Бу тарлаларын, бичәнәкләрин, кралын көрдүјү бу јерләрин саһиби дә һәмин бу Адамјејән иди.

Пишик габагчадан өјрәниб билмишди ки, Адамјејән чүрбәчүр һејвана чеврилә билир. О, Адамјејәнин јанына кәлди, баш әјиб деди ки, гәсрин һөрмәтли саһибинин һал-әһвалыны билмәмиш онун јанындан кечә билмәди.

Һәмин Адамјејән Пишији адамјејәнләрә хас олаң нәзакәт вә күлөрүзлә гаршылады вә она тәклиф етди ки, гәсрдә галыб динчәлсин.

Пишик деди:

— Мәни инандырырдылар ки, сиз истәдијиниз һејвана чеврилә биләрсиниз. Мәсәлән, сиз шир вә ја фил ола биләрсиниз, бу дүздүр, ја јох?

— Дүздүр! — дејә Адамјејән сәрт сәслә чаваб верди. — Сизи шүбһәдән гуртармағ үчүн бу дәгигә ширә чевриләрәм. Бир бахын!

Пишик, гаршысында нәһәнк бир ширин дурдугуну көрәндә елә горхду ки, дајана билмәјиб чәлд дама дырмашды, анчаг буну еләмәк онун үчүн чох асан дејилди, чүнки дама чәкмәли чыхмағ чәтинди.

Елә ки, Адамјејән инсан шәклини алды, Пишик еһтијатла дамдан сүрүшүб дүшдү, бојнуна алды ки, доғрудан да о, бәрк горхуб, елә горхуб ки, һеч дејә билмир.

Адамјејән гәһгәһә чәкиб күлдү.

— Мәни бир дә инандырырдылар ки, — дејә Пишик јенә дә дилләнди, — куја сиз ән балача бир һејвана да, мәсәлән сичана вә ја сичовула дөнә биләрсиниз. Сөзүн доғрусу, буна һеч инана билмирәм!

— Инана билмирсиниз? — дејә Адамјејән бәркдән бағырды. — Инди көрәрсиниз!

Адамјејән һәмин дәгигә балача бир сичана чеврилди вә дөшмәүстү о јан-бу јана гачмаға башлады.

Пишик сичаны көрән кими чәлд онун үстүнә атылды вә гамарлајыб једи.

Бу вахт крал гәсрин јанындан өтүрдү. О, Адамјејәнин бу көзәл гәсрини көрдү, ајағ сахлајыб она бахмағ истәди.

Пишик карета чархларынын сәсини ешитди, билди ки, карета көрпүжә чатыб, тез онун гаршысына чыхды.

— Әлаһәзрәт маркиз Гарабасын гәсринә хош кәлиб! — дејә сәсләнди.

Крал учадан деди:

— Нечә, бура чәнаб маркизиндир? Демәк бу да сизин гәсриниздир? Мән һалә белә гәшәнк гәср көрмәмишәм! Ичазә версәниз ичәри кирәрик.

Маркиз кәңч шаһзадә ханымын каретадан дүшмәсинә көмәк етди, онула бирликдә кралын архасынча гәсрә кетди.

Онлар бөјүк бир отаға кирдиләр. Бурада Адамјејәнин достлары үчүн мүхтәлиф јемәкләр һазырланмышды. Достлары наһара Адамјејәнин јанына кәлмишдиләр. Ешидәндә ки, крал гәсрдәдир, ичәри кирмәјә чәкиндиляр.

Крал бир анда көзүнү маркиз Гарабасдан чәкмирди. Онун гәшәнклијинә вә һесабакәлмәз дөвләтинә валәһ олмушду.

Крал беш вә ја алты гәдәһ шәраб ичәндән сонра деди:

— Чәнаб маркиз, гулағ асын, мәним гызымы алмағ үрәјиниздән кечирсә, бирчә кәлмә сөзүнүз кифајәтдир.

Маркиз еһтирамла баш әјди. Белә бир һөрмәтә гаршы тәшәккүрүнү билдирди вә тәклифә һәвәслә разы олду. Һәмин күн шаһзадә ханымы алды.

Бундан сонра Пишик хүсуси һөрмәт саһиби олду. О, даһа сичан овламырды, анчағ һәрдәнбир, елә-белә вахтыны кечирмәк үчүн онларла ојнајырды.

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

Өг сөз 3

Н. Х. АНДЕРСЕН

НАҒЫЛЛАР ВЭ РЭВАГЭТЛЭР

Тэрчүмэ едэни: Э. Нагвердијев

Бүлбүл 11
Падшаһын тэээ либасы 17

Тэрчүмэ едэни М. Рзагулузаде

Нохуд үстүндө јатаһи шәһзаде гыз 20
Дэчәл оглан 21
Чобанјастыгы 23
Һомерии гәбриндә битмиш күл 27
Оле-Лукоје 29
Донузотаран 40
Истәклиләр 45
Гар кралыча 47
Чобан гыз илә Бачатәмизләјән 77
Кибритсатги гыз 82
Көһнә күчә фәһәри 84
Илин әһвалаты 91
Әсл һәгигәт 99
Бир гындан чыхмыш беш нохуд 101
Кич һанс 104
Језинкәдәнләр 108
Ушагларын сөз-сөһбәти 111
Ики хоруз — һәјәт хорuzu вә гүллә хорuzu 113

Тэрчүмэ едэни: Ч. Мәчһунбәјов

Чәхмаг 116
Балача Клаус вә Бөјүк Клаус 122
Галај әскәрчик 133
Вәһши гу гушлары 137
Учан сандыг 151
Лејләкләр 156
Чиркин өрдәк баласы 161
Күкһар агачы 170

Јамаг ијнәси 178
Гырмазы башмаглар 181
Балача Тук 186
Ана 190
Балача Иданын чичәкләри 195
Дүјмәчик 202
Јол јолдашы 211

ШАРА ПЕРРО

СЕБРЛИ НАҒЫЛЛАР

Тэрчүмэ едэни Күндүз Абасов

Ешшәк дәрис 229
Сеһрбаз гадыи 237
Көј саггал 239
Јатмыш көзәл 243
Кәкилли Рике 247
Чыртдан 251

Тэрчүмэ едән Күлшәһи һәсәнзаде

Чәкмәли шишик 258

Орта və İухары Јашлы
мәктәблимәр үчүн

Ганс Христиан Андерсен
Шарль Перро
Сказки

(На азербайджанском языке)

Редактору Т. Чамилова, Рәссамы А. Жаров, Бәдһи редактору И. Раһимов, Техники редактору Н. Сүлейманов, Корректорлары С. Газвердиева, Р. Мурадова, Ығылмага верилмиш 20.07.84, Матри садан чапа им-заладымыш 6.07.87, Кагыз форматы 60x84 1/16, Мәтбәә кагызы № 2, Әдәби гарнитур, Јүкәәк чап үсүду, Шәрти ч./в 15.34, Рәикли шәрти ч./в 15.63, Учот нәшр в. 16.72, Тиражы 30.000, Сифарыш № 805, Гимәти 60 гәп, Азербайчан ССР Дәваләт Нәшријат, Полиграфиа әә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси, «Кәпчлик» нәшријаты Бақы, Нүсү Нәчәјев күчәси, 4, Изд-во «Гәнджлик», Баку, ул. Г. Гаджиева, 4, 26 Бақы комиссары адына мәтбәәини матри сасындан 3 №-ли Бақы китаб мәтбәәсинда чап едилмишидир, 3 №-ли Бақы китаб мәтбәәси, Бақы, Ә. Тагызаде күчәси, 4, Бакинскя книжныя типография № 3, Баку, ул. А. Тагызаде 4.

